

Хавронюк М.І. Гацелюк В.О.

**Законодавство України проти
катувань та інших жорстоких,
нелюдських або таких, що
принижують гідність, видів
поводження і покарання.**

Науково-практичний коментар

Київ – 2014

ISBN 978-966-2310-28-3

Законодавство України проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Науково-практичний коментар. Хавронюк М. І., Гацелюк В. О. – Київ: ВАІТЕ, 2014. – 320 с.

Науково-практичний коментар містить аналіз положень національного законодавства України в контексті її зобов'язань, які виникли внаслідок ратифікації Україною Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, і Факультативного протоколу до неї.

Приділено увагу відповідності поточної форми криміналізації у Кримінальному кодексі України суспільно небезпечних діянь, які Конвенцією рекомендується заборонити, її «духу» та «букві». Також визначено процесуальні норми та положення актів інших галузей законодавства, які необхідно враховувати у процесі правозастосовчої діяльності у сфері протидії катуванню та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання.

Видання розраховане на суддів, працівників правоохоронних органів, працівників місць несвободи, студентів та викладачів юридичних вищих закладів освіти.

© Хавронюк М. І. Гацелюк В. О.

© Координатор проектів ОБСЄ в Україні

© Видавництво «ВАІТЕ»

Видання цієї роботи здійснено в межах реалізації Проекту Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Підтримка попередження і розслідування катувань та неналежного поводження в Україні»

Організація з безпеки та співробітництва в Європі
Координатор проектів ОБСЄ в Україні

Видано за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні. У цій публікації висловлено виключно погляди авторів. Вони не обов'язково збігаються з офіційною позицією Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

ЗМІСТ

Водянніков О.Ю. Передмова. Торттури і цивілізація	5
Вступ.	25
Науково-практичний коментар до законодавства України проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. . . .	37
Частина 1	37
Частина 2	131
Частина 3	139
Додаток 1. Рішення Комітету ООН проти катувань CAT/C/40/D/311/200715 May 2008.	145
Додаток 2. Рішення Комітету ООН проти катувань CAT/C/47/D/353/2008.	167
Додаток 3. Шоста періодична доповідь України Комітету ООН проти катувань, надана відповідно до статті 19 Конвенції в межах факультативної процедури надання доповідей	177
Перелік використаних джерел	317

ПЕРЕДМОВА

ТОРТУРИ І ЦИВІЛІЗАЦІЯ

Ставлення до тортур і тим більше практика тортур нерозривно пов'язані з розвитком цивілізації, поняття цивілізованості, загальнолюдських цінностей. Світова спільнота, здається, досягла необхідного консенсусу в тому, що визнання рівних і невід'ємних прав усіх членів людської спільноти є основою свободи, справедливості й загального миру. Юристи-міжнародники, не вагаючись, можуть назвати основоположні акти про заборону тортур і нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження і покарання¹. Разом з тим, екскурс в історію становлення в міжнародному і національному праві абсолютної заборони тортур, нелюдського і такого, що принижує, поводження і покарання, виявляє нам поступові процеси

-
- 1 Першим міжнародним документом, яким окремо була передбачена заборона тортур, стала Загальна декларація прав людини 1948 року (стаття 5). Першим міжнародно-правовим інструментом, що встановив таку ж заборону тортур, нелюдського і такого, що принижує, поводження, стала Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 3). У 1984 році в рамках ООН був прийнятий спеціальний документ, присвячений абсолютній забороні тортур – Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Наразі більшість загальних міжнародно-правових інструментів у сфері прав людини містять заборону тортур. Основу загального режиму заборони тортур, нелюдського і такого, що принижує, поводження складають такі документи: Африканська Хартія прав людини і народів (стаття 5); Американська конвенція про права людини (стаття 5); Американська декларація прав і обов'язків людини (стаття 27); Арабська Хартія прав людини (стаття 8); Каїрська Декларація прав людини в ісламі (статті 19-20); Паризька Хартія для нової Європи (НБСЕ); Конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей (стаття 10); Конвенція про права дитини (стаття 37); Європейська Конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; Міжамериканська Конвенція щодо попередження та покарання за тортури; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (статті 4, 7, 10); Мінімальні стандартні правила ООН поводження з в'язнями (стаття 31); Римський статут Міжнародного кримінального суду тощо.

Разом з цими документами у сфері захисту прав людини слід також згадати значний внесок у заборону тортур з боку міжнародного гуманітарного права. Хоча перші документи у цій сфері – Гаазькі Конвенції про закони і звичаї суходільної війни 1899 та 1907 років – прямо не використовують термін «тортури», тим не менш зобов'язують держави гуманно ставитися до полонених, визнаючи неприпустимість застосування тортур. Женевські конвенції 1949 року у однаково сформульованих для всіх конвенцій статті 3 прямо забороняють застосування жорсткого поводження, включаючи тортури.

суспільного засудження такого поведіння і покарання, які ілюструють саме ті важливі рушійні сили, що визначають історичний поступ права. Адже не завжди, навіть протягом ХХ століття, ті дії, які ми зараз засуджуємо як неправомірне поведіння і покарання, включаючи тортури, вважалися неприйнятними, огидними і незаконними. Девід Гоуп, колишній Лорд-президент Сесійного суду Шотландії, у своїй статті писав: «Слід сказати, що ми були набагато менш свідомі у середині 50-х років тієї розмежувальної лінії між належним і неналежним поведінням, аніж ми є зараз»².

Широке використання судових тортур для отримання свідчень просякає історію європейського права з часів його виникнення. Якщо поринути в генеалогію європейського права, можна прослідити не тільки важливі етапи становлення сучасних правових систем, формування ідеї загальнолюдських цінностей, але й спостерігати, як процес становлення таких цінностей сусідував з практиками, які для сучасного суспільства є неприйнятними та немислимими. Однак, зважаючи на такі парадокси, маємо змогу оцінити у більш загальному і широкому контексті ті визначальні процеси, що формують сучасний стан речей у сфері розвитку права. Така деконструкція правових явищ має на меті саме визначення цих процесів у їх історичному вимірі. Адже, як зазначив М. Крігер, «У кожній усталеній правовій системі правове минуле є центральним по відношенню до правового сучасного. Як будь-які складні традиції, право фіксує і зберігає суміш (часто несумісних) переконань, думок, цінностей, рішень, міфів, ритуалів, що відкладалася протягом поколінь. Зміст правової доктрини – законодавчі акти, судові рішення, тлумачення, норми, принципи, конвенції, звичаї – таким же чином був відкладений у юридичних установах, де доктрина була проголошена, застосовувалася, записувалася і передавалася посадовцями, яким це було спеціально доручено»³.

Як зазначила у перших рядках свого дослідження історії ідеї права Ширлі Р. Летвін, «Ідея права лежала в основі Західної цивілізації з самого початку її виникнення у Стародавній Греції. Все, що ми вважаємо визначальними рисами нашої цивілізації, і перш за все, її дух підтримання мирного громадського життя, що залишає простір для значного розмаїття думок та дій, – все це пов'язане з ідеєю права»⁴. Така логіка розвитку вказує на неможливість пояснення правової системи як об'єктивної, неупередженої і раціональної

2 Hope D. Torture // The International and Comparative Law Quarterly. – 2004. - Vol. 53, No. 4. - p. 807.

3 Krygier M. Law as Tradition // Law and Philosophy. – 1986. – Vol. 5, No. 2. – P. 241.

4 Letwin S. On the History of the Idea of Law / ed. by Noel B. Reynolds. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – p. 1.

системи регулювання суспільних відносин. Сучасне право, в тому числі міжнародне, містить багато ірраціональних, релігійних та ідеологічних елементів, воно не є нейтральним. Як підсумувала Е. Даріан-Сміт: «Дуже важливо визнати ірраціональні та ідеологічні елементи у розвитку західного права, аби побачити, що правосуддя не сліпе, адже наші концепції справедливості змінюються з плином часу і пов'язані з економічною владою, соціальними цінностями та моральними почуттями, що не є універсальними, аполітичними чи статичними»⁵.

Такі елементи особливо позначені у еволюції абсолютної заборони тортур. Так, якщо звернутися до витоків європейської цивілізації – до Стародавньої Греції, – то на думку спадає сумнозвісний інститут афінського права βασαυος (давньогр. – «тортури», «допит під тортурами»): у більшості випадків свідчення рабів вважалися допустимими в суді, тільки якщо були отримані під тортурами⁶. У промовах перед судом, що дійшли до нашого часу, афінські оратори, коли зачіпали питання застосування βασαυος, майже завжди схвально відгукувалися про цей інститут, вихваляючи його ефективність і навіть зображуючи його як «найбільш справедливий та найбільш демократичний»⁷. При цьому тортури у праві Стародавніх Афін могли застосовуватися і до громадян

5 Darian-Smith E. Religion, Race, Rights. Landmarks in the History of Modern Anglo-American Law. – Oxford and Portland: Hart Publ., 2010. – p. 2.

6 Gagarin M. The Torture of Slaves in Athenian Law // Classical Philology. – 1996. – Vol. 91, No. 1. – p. 1. Майкл Гагарін у своєму дослідженні стверджує, що цей інститут тортур поступово перетворився на юридичну фікцію. Див.: Ibid., p. 1-18.

7 Див.: Lysurgus Speech against Leocrates // Minor Attic Orators: in 2 vols. / with an English translation by J. O. Burt – Vol. II: Lysurgus, Dinarchus, Demades, Hyperides. – London: William Heinemann Ltd; Cambridge, MA: Harvard University Press, 1962. – p. 37.

Як слідує з судових промов афінських ораторів, свідчення, отримані під тортурами, навіть мали перевагу над свідченнями вільних громадян. Як прямо проголосив Демосфен, звертаючись до присяжних:

«Дійсно, ви вважаєте βασαυος найбільш точним з усіх методів доведення, як у приватних, так і в публічних справах; якщо можуть бути допитані як раби, так і вільні особи і вам необхідно встановити якийсь факт у провадженні, ви не звертаєтесь до свідчень вільних осіб, а піддаєте рабів процедурі βασαυος, таким чином намагаючись встановити правду. І це є розумним, панове присяжні, адже ви добре знаєте, що у минулому деякі свідки виявилися неправдивими, у той час як жоден, підданий процедурі βασαυος, ніколи не говорив неправди»

Demosthenes Against Onetor, I // Demosthenes Speeches 27-38 / transl. by Douglas M. MacDowel. – Austin: University of Texas Press, 2004. – p. 77-78 (para. 37).

у випадках переслідування за злочини проти держави⁸. Подібні підходи сповідувалися і в римському праві⁹.

Середньовіччя Європи зазвичай сприймається як період свавільних тортур, показових покарань, Інквізиції, наслідки чого людство відчуває і сьогодні. Дійсно, середньовічна і ранньомодерна юриспруденція виходили з переконання, що фізичний біль може змусити відкрити правду і гарантувати правдивість свідчень особи. Як справедливо вказує Дж. Ленгбейн: «Приблизно п'ять століть – з середини тринадцятого століття до середини вісімнадцятого – система судових тортур лежала в основі континентальної кримінальної процедури»¹⁰. Тортири для середньовічного юриста чи судді не були чимось надзвичайним чи огидним – це був рутинний і офіційно санкціонований процес¹¹. Самі тортури були чітко регламентовані й вважалися обов'язковою частиною кримінального провадження залежно від характеру злочину і особистості жертви. Ритуал тортур застосовувався як невід'ємна частина кримінального процесу у визначених випадках судових проваджень. Так, у 1457 році згідно з судовими документами, що дійшли до нашого часу, в Савін'ї-сюр-Етан (Бургундія) тортури були застосовані до свині, що вбила хлопчика, і, відповідно до цих документів, під тортурами свиня зізналася (!) у вчиненні цього злочину¹².

Судові тортури як процедура отримання свідчень поєднувалися з видовищними сценами публічного покарання, включаючи особливо жорстокі, з погляду сучасності, методи страт. Середньовічний світогляд і мораль жодним чином не визнавали суперечності між християнською етикою і філософією та жорстокістю середньовічного кримінального права. Власне, як вбачається, в середньовічній християнській космогонії слід шукати причини такого гармонійного співіснування, адже фізичне страждання ніколи не було табуйоване у суспільній свідомості. Пересічні уявлення, наративи і перекази про життя святих створювали дискурс, що

8 Див.: Bushala, E. W. *Torture of Non-Citizens in Homicide Investigations* // *Greek, Roman, and Byzantine Studies*. – 1968. – Vol. 9. – p. 62-63.

9 Watson A. *Roman Slave Law*. – Baltimore: John Hopkins University, 1987. – p. 84-89.

10 Langbein J. *Torture and Plea Bargaining* // *The University of Chicago Law Review*. – 1978. – Vol. 46, No. 1. – p. 3.

11 У цьому не було відмінностей між Західною Європою і, скажімо Московським царством, де слуги государеві були настільки переконані у ефективності тортур, що, починаючи з 1639 року, государевим указом було дозволено застосовувати тортури у дні релігійних свят. Див.: Kollmann N. *Crime and Punishment in Early Modern Russia*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – p. 133.

12 Див.: Пастуро М. *Символическая история европейского средневековья* / пер. с фр. Е. Решетниковой. – СПб: Александрия, 2013. – с. 33

пов'язував одночасно святість, самопожертву і страждання, робили суспільство толерантним до тортур. Як підсумував М. Мербек¹³:

«В історії покарань шістнадцяте століття посідає окреме місце і, як можна стверджувати, сумнозвісне. Покоління Кранаха [німецький митець епохи відродження Лукас Кранах Старший – авт.] пережило блискавичну, у порівнянні з минулими століттями, абсорбцію європейською юриспруденцією римського права та поглинання системою кримінальної юстиції розмаїття карних діянь – переважно проти власності – з одночасним запровадженням більш жорстоких покарань. Жорстокі й видовищні публічні страти, що часто в цілому приписуються Середньовіччю, по суті досягли свого кривавого апогею в середині століття (кількість страт у більшості міст Європи починає зменшуватися лише після 1600 року). Покарання мало, переважно, характер театру стримування, ритуалу відплати, організованого владою, подекуди за активної участі громади, для якої головним був інтерес у забезпеченні доброї християнської смерті (*bene moriendi*) для злочинця, що розкаявся».

Мішель Фуко у своєму творі «Наглядати та карати: Народження в'язниці» звертає увагу на те, що публічні страти, окрім своєї юридичної функції, виконували й роль політичного ритуалу, метою якого була візуалізація, підсилення і підживлення влади суверена через публічний показ надмірної сили і жорстокості. Така жорстокість не була випадковою чи непродуманою. Чітко розраховане страждання засудженого, вишукані, виміряні практикою і дозовані тортури і тілесні покарання – все це було «мистецтвом утримання життя в болі, поділу його на «тисячі смертей» шляхом завдання вишуканих страждань до припинення життя засудженого. Тортури ґрунтувалися на скрупульозно розрахованому мистецтві болю»¹⁴. Ці дискурси, закладені у часи Середньовіччя, залишили свої сліди і в сучасному кримінальному праві, хоча й закамупльовані, заховані у надрах сучасної кримінальної юстиції¹⁵.

Як саркастично вказував історик права Ф. Мейтланд, «Єдиним покаранням, яке може бути з легкістю застосоване державою, в

13 Merbeck M. Torture and Teaching: The Reception of Lucas Cranach the Elder's Martyrdom of the Twelve Apostles in the Protestant Era // Art Journal. – 1998. – Vol. 57, No 1. – p. 20.

14 Foucault M. Discipline and Punish. The Birth of the Prison / transl. by Alan Sheridan. – New York: Random House, 1991. – p. 33-34.

15 Див.: Valier C. Crime and Punishment in Contemporary Culture. – London and New York: Routledge, 2004. – p. 133.

якій немає апарату в'язниць і виправних установ, є смерть»¹⁶. До цього влучного зауваження слід додати ще тортури і покалічення. І хоча в'язниці як окремі інституції вже відомі у Флоренції XIV ст., ув'язнення не використовується в якості форми покарання до XIX ст.¹⁷ Будучи важливим інститутом середньовічного кримінального процесу, ув'язнення не вважалося санкцією: загальновідомий принцип середньовічного *ius commune*, що знайшов своє відображення майже у всіх провідних пам'ятках права і творах юристів з відповідної тематики, полягав в тому, що позбавлення волі має на меті затримання особи, а не покарання¹⁸. Лише поступово, починаючи з покарання за незначні проступки, ув'язнення починає більш широко використовуватися в якості санкції. В епоху Просвітництва відбувається докорінний зсув у кримінально-правовій парадигмі європейських держав: на заміну тілесним покаранням приходять ув'язнення, а судовим тортурам – сучасні принципи доведення і доказів.

Чим пояснити майже блискавичну зміну парадигми кримінального права і процесу в Європі, що відбулася протягом одного покоління, коли замість видовищних і жахливих сцен кривавої публічної езекуції виникає пенітенціарна система, а замість унормованих і жорстко регламентованих методів катування – формалізоване право доказування?

Відповідь на це питання дає змогу також оцінити ті тектонічні процеси, що змінили не тільки модерні й постмодерні суспільства, але й визначили формування поняття загальнолюдських цінностей, що лежать в основі сучасного міжнародного права. Ці зміни відбулися у період з кінця XVIII до початку XIX ст., тобто в епоху великих соціальних революцій, що докорінно трансформували модерні європейські суспільства і держави; нового «осьового часу», якщо послуговуватися термінологією Ясперса¹⁹. Звичайно, можна з легкістю віднайти сліди формування загального негативного ставлення до тортур в працях просвітителів, таких як Вольгер, Беккарія, Пуфендорф, Дідро, Локк тощо. Але дискурс, сформований цими працями, є лише видимою частиною, «маячками» більш глибоких процесів трансформації модерних суспільств. М. Фуко у

16 Pollock F. and Maitland F. *The History of English Law before the Time of Edward I* / 2nd edn. – Cambridge: Cambridge University Press, 1898. – Vol. II. – p. 452.

17 Nwankwo P. *Criminal Justice in the Pre-Colonial, Colonial, and Post-Colonial Eras*. – Lanham et al.: University Press of America, 2010. - p. 6.

18 Langbein J. *The Historical Origins of the Sanction of Imprisonment for Serious Crime* // *The Journal of Legal Studies*. – 1976. – Vol. 5, No. 1. – p. 38.

19 Див.: Ясперс К. *Смысл и назначение истории* / Пер. с нем. - Москва: Политиздат, 1991. – с. 32-50.

своєму дослідженні «Наглядати та карати» вказував, що народжене в епоху великих революцій буржуазне суспільство саме по собі є «суспільством обмежень» (англ. – confinement society) у тому сенсі, що, починаючи з XIX ст., державні інститути запроваджують все більше інститутів контролю за суспільством і вдаються до більш ефективних методів нагляду і покарання, навіть поза сферою кримінального права:

«Загальні принципи, великі кодифікації та подальше законодавство досить чітко визначили: не повинно бути жодного ув'язнення поза межами закону, жодного позбавлення волі, що не було санкціоноване компетентною судовою установою, досить більше свавільних і в той же час поширених обмежень свободи. ... І якщо апарат ув'язнення у його формі великої епохи класицизму був частково (і лише частково) демонтований, він був досить швидко реактивований, реорганізований і розвинутий у іншому напрямку. Але, що найважливіше, він був гармонізований за посередництва в'язниці, з одного боку, з юридичними санкціями, а з іншого – з дисциплінуючими механізмами. Межі між ув'язненням, судовим покаранням і дисциплінарними установами, які вже в класичну епоху були нечіткими, поступово зникають, утворюючи великий тюремний континуум, який поширив пенітенціарні техніки навіть на найневинніші сфери, насадивши дисциплінуючі норми в саму суть карної системи і поширивши загрозу карності на найнезначніші випадки порушення закону, найменші ненормальності, девіації чи аномалії»²⁰.

Ці рушійні процеси в контексті технологічної та промислової революції призвели до формування тих умов сучасної модерності, які Ульріх Бек назвав «тюремним домом технічного знання»: «Ми всі є ... маленькими гвинтками великої машини технічного і бюрократичного розуму»²¹. В межах такої парадигми контроль над тілом правопорушника поступається контролю над волею. Заміна каральної «озброєної влади» пізнього Середньовіччя на підступно «м'яку» корекційно-дисциплінуючу владу модерної держави позначила і важливу загальну зміну парадигми у праві: відхід від

20 Foucault M. Discipline and Punish. The Birth of the Prison / transl. by Alan Sheridan. – New York: Random House, 1991. – p. 297.

21 Beck U. Politics of Risk Society // The Politics of Risk Society / ed. by J. Franklin. – Cambridge: Polity, 1998. – p. 11.

еклектичного розуміння права на користь норми і легалізму²². Саме в цей час виникає поняття «норма» на протязі давньоримському та середньовічному *regula* (*rule*, *règle*, *regel*, *regola*, *regla*) у тому ж контексті, що й похідні від нього «нормальний», «нормальність»²³. При цьому сам термін «норма», у такому розумінні, починає використовуватися в педагогіці, згодом у медицині, а пізніше у тому ж XIX ст. – у сфері стандартизації виробництва, технологій:

«Влада Норми проявляється крізь дисципліну. Чи це новим правом модерного суспільства? Краще згадаймо, що з вісімнадцятого століття вона приєдналася до інших форм влади – Права, Слова (*Parole*) та Тексту, Традиції, – визначивши нові розмежування між ними. «Унормування» встановлене як принцип примусу у навчанні з часів запровадження стандартизованої освіти і утворення *écoles normales* (колежів з навчання вчителів); воно укорінене у стандартизації промислових процесів і товарів ... Як і нагляд, унормування разом з ним стає одним з потужних інструментів влади наприкінці епохи класицизму»²⁴.

Перехід від *regula* до норми таким чином позначив фундаментальну зміну правового дискурсу, адже на місце *maxims*, *brocards*, *adages*, *generalia*, *regulae iuris* середньовічної і ранньомодерної юриспруденції прийшла *volonté générale* Ж.-Ж. Русо, у формі волі законодавця, апогеєм чого стане в XX ст. диктатура закону і тоталітаризм.

Свідома, а часто і підсвідома, мета соціальних сил, що рушили процеси осьового часу XIX ст., полягала у реформуванні суспільства для того, аби зробити його зрозумілим і керованим для молодих бюрократій держав модерної доби. Як показує в своїй книзі Дж. Скотт, головна мета потестарних інститутів, включаючи модерну

22 Законодавчий позитивізм чи легалізм за право визнає лише санкціоновані державою і саме в такому сенсі позитивні, норми. Як підсумовує Р. Циппеліус, за таким легалістським підходом право розуміється як «структура приписів, яка фактично зводиться до оформлення та вираження волі тих, кому належить державна влада. Циппеліус Р. Філософія права : Підручник / пер. з нім. - К.: Тандем, 2000. - с. 12. Цю ж рису підкреслює і Н. Оніщенко, яка характеризує легістський напрямок як такий, що «визначає право тільки як державні веління» Оніщенко Н. М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи : дис. ... доктора юр. наук : 12.00.01 / Оніщенко Наталія Миколаївна. - К.: 2002. - с. 46.

23 Див.: Varga C. Differing Mentalities of Civil Law and Common Law? The Issue of Logic in Law // Порівняльно-правові дослідження. – 2009. – No 1. – с. 30.

24 Foucault M. Discipline and Punish. The Birth of the Prison / transl. by Alan Sheridan. – New York: Random House, 1991. – p. 184.

державу, – зробити суспільство зрозумілим, з чіткими і явними рамками, відносинами і процесами, «упорядкувати населення у спосіб, який би спростив виконання класичних державних функцій оподаткування, призову та попередження повстань»²⁵. Іншими словами, як зазначив Н. Йоффе, «взяти надмірно складні та «незрозумілі» місцеві соціальні практики і створити стандартну мережу, аби лідери та бюрократи могли їх обліковувати, моніторити і контролювати»²⁶. Така «зрозумілість» суспільства впроваджувалася різноманітними шляхами, починаючи від запровадження постійних прізвищ, стандартизації мір ваги та довжини, запровадження єдиної державної мови, релігії, політики осідлості й контролю міграції, і закінчуючи монополією на право. Дж. Скотт протиставляє домодерні держави модерним, де вказані тенденції такого упорядкування суспільства досягли свого піку у різних формах тоталітаризму ХХ ст.²⁷ Певною мірою така парадигма «спрощення» є несвідомою спробою розв'язати парадокс Боніні, за яким, чим більше модель складної системи стає складною, тим менше вона залишається зрозумілою²⁸. Іншими словами, чим більше така модель відповідає дійсності, тим більше вона стає незрозумілою, як і процеси, які вона моделює. Спрощення суспільства, як цивілізаційна парадигма, підходить з іншого боку до розв'язання цього парадоксу, аніж сучасні науки: спрощення означає підгонку складного суспільства під зрозумілу для державної бюрократичної системи модель. Логіка функціонування такої моделі визначила необхідність контролю за волею, «дисциплінування» у фукодієвському сенсі.

Соціальний контроль, який лежить в основі сучасної держави, здійснюється, в першу чергу, за допомогою права. Як вказував Р. Паунд, «Його загальна ефективність залежить від застосування сили органами та агенціями і посадовими особами, встановленими чи обраними з цією метою. [Соціальний контроль] здійснюється переважно через право, тобто через систематичне та упорядко-

25 Scott J. Seeing Like a State : How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed. – New Haven and London: Yale University Press, 1998. – p. 2.

26 Yoffee N. Myths of the Archaic State. Evolution of the Earliest Cities, States, and Civilizations. – Cambridge et al.: Cambridge University Press, 2004. – p. 92.

27 Див.: Scott J. Seeing Like a State : How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed. – New Haven and London: Yale University Press, 1998. – p. 2.

28 Див.: Dooley K. Simulation Research Methods // The Blackwell Companion to Organizations / ed. by Joel A. C. Baum. – Oxford: Blackwell, 2005. – p. 841; Starbuck W. Organizational Realities. Studies of Strategizing and Organizing. – Oxford: Oxford University Press. – p. 86.

ване застосування сили призначеними агентами»²⁹. Таким чином, право – продукт певного напряму розвитку складного суспільства, коли процеси сегрегації (тобто внутрішньої диференціації та спеціалізації потестарних інститутів як підсистем урядування) та централізації³⁰ врівноважуються процесами індивідуалізації у суспільстві, збільшення ступеню особистої автономії членів такого суспільства. Тому, як вбачається, і досі залишаються актуальними загальні висновки Мейна щодо правової еволюції: (1) право розвивається з імпліцитних норм у явно виражені й фіксовані правила поведінки (2) право виникає зі звичаю і не є винаходом правників чи спеціалістів, (3) право укорінене у суспільстві і є інструментом розуміння й дослідження такого суспільства; (4) дослідження суспільства дає можливість зрозуміти і право такого суспільства³¹.

В такому контексті треба розуміти і еволюцію ставлення до тортур. Загальна мета унормування суспільства, дисциплінування і регламентації визначили формування суспільного дискурсу, що витіснив тортури поза публічну сферу кримінальної юстиції. Таке несприйняття тортур у XIX ст., звичайно, суттєво відрізняється від сучасної абсолютної заборони, коли сама практика тортур стигматизується і ставиться повністю поза законом. Епоха колоніалізму, що тривала до 60-х років XX ст., позначена подвійним стандартом у цій сфері: відмовою від тортур як інституту кримінальної юстиції у Європі і широким використанням тортур в колоніях. Як підсумовує Пітер Нванкво, «Методи визначення вини у доколоніальну еру включали гадання та принесення клятви. У колоніальну епоху вина визначалася через тортури, а у постколоніальний період – у ході перехресного допиту обвинуваченого та свідків. У той час, як в доколоніальний період покарання виходило з міркувань відшкодування, в колоніальну епоху – превенції/відплати, а в постколоніальний період покарання ґрунтується на концепції превенції/реабілітації»³².

Аморальність тортур у Європі, таким чином, повністю узгоджувалася в суспільному уявленні з подібними практиками в колоніях.

29 Pound R. *Social Control through Law / with a new introduction by A. Javier Trevino*. – New Brunswick: Transaction Publishers, 1997. – p. 25.

30 Див.: Flannery K. *The Cultural Evolution of Civilizations // Annual Review of Ecology and Systematics*. – 1972. – Vol. 3. – p. 409.

31 Richardson P. *Law and Religion: Origins and Present State // Law in Religious Communities in the Roman Period. The Debate over Torah and Nomos in Post-Biblical Judaism and Early Christianity / Peter Richardson, Stephen Westerholm et al.* – Waterloo, Ontario: Canadian Corporation for Studies in Religion, Wilfrid Laurier University Press, 1991. – p. 13.

32 Nwankwo P. *Criminal Justice in the Pre-Colonial, Colonial, and Post-Colonial Eras*. – Lanham et al.: University Press of America, 2010. – p. 237.

«Цивілізаторська місія», ідею якої сповідували колоніальні держави, в їхньому розумінні вимагала толерації як місцевих практик, що подекуди були жорстокішими за середньовічні європейські, так і застосування самими «носіями цивілізації» тортур до місцевого населення. В колоніальній літературі поняття цивілізації було нерозривно пов'язано з соціальною та політико-правовою організацією суспільства, а точніше – з визначенням певної соціальної та політико-правової організації як складової цивілізації як ідеалу. Так Джон Стюарт Міль у своєму есе «Цивілізація» 1836 року зазначає, що «слово цивілізація ... є словом подвійного значення», яким подекуди означають «людське покращення загалом, а іноді певні форми такого покращення зокрема»³³. У цьому есе він звертається до цього другого «більш вузького» значення як антоніму жорстокості та варварства. Загалом наявність чи відсутність суспільних інститутів, що сприяють урядуванню відповідно до усталених (європейських) традиційних уявлень, вважалося ознакою створення чи потенціалу цивілізації. Але досягнення такого ідеалу виправдовувало застосування варварських методів. Як зазначав К. Маркс у своєму творі «Майбутні результати британського володарювання в Індії»: «Глибоке лицемірство та притаманне буржуазній цивілізації варварство виникають перед нашими очима в оголеному вигляді, коли ми цю цивілізацію спостерігаємо не у себе вдома, де вона приймає респектабельні форми, а в колоніях, де вона виступає без будь-яких покровів»³⁴. Джон Уестлейк у 1894 році – році формального заснування британської колоніальної імперії в наслідок анексії Уганди – написав: «... міжнародне право має розглядати тубільців як нецивілізованих. Воно вирішує, для блага всіх цивілізованих держав, претензії на суверенітет, які держави висувають щодо певного регіону, і залишає питання поводження з тубільцями на совісті держави, яка отримала відповідні суверенні права...»³⁵. Євроцентризм права народів і класичного міжнародного права ХХ ст. ґрунтувався на так би мовити політичному консенсусі між вченими європейцями – спочатку кліриками, теологами, королівськими суддями та публіцистами, – і відповідно вилився у три основні дискурси: церковний, просвітницький та колоніальний

33 Цит. за: Bowden B. The Ideal of Civilisation: Its Origins and Socio-Political Character // Critical Review of International Social and Political Philosophy. – 2004. – Vol. 7. – No. 1. – p. 34.

34 Маркс К. Будущие результаты британского владычества в Индии. 22 июля 1853 г. // К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения: Издание второе. – Москва: Государственное издательство политической литературы, 1959. – Т. 9. – с. 229.

35 Westlake J. Chapters on International Law // Collected Papers of John Westlake on Public International Law / ed. by L. Oppenheim. – Cambridge: University Press, 1913. – p. 145.

європоцентризм, що змінювали один одного у такій послідовності з часів Середньовіччя через Реформацію та Просвітництво до імперіалізму XIX ст.³⁶.

Жахи Першої світової війни і соціальних революцій, що сколихнули Європу, лише прискорили процес розмежування Європи з іншим світом. Цивілізаторська місія європейських країн була трансформована з рівня політики окремих держав до рівня загальної системи міжнародного права. Так, ст. 22(1) Статуту Ліги націй визначала систему мандатів як «священну місію цивілізації» для «добробуту та розвитку» населення колишніх колоній Німеччини, а у ст. 38 Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя в якості одного з джерел міжнародного права були визначені «загальні принципи права, визнані цивілізованими націями», причому під цивілізованими націями, звичайно ж, розумілися виключно європейські країни, США та Японія, що була прийнята до цього клубу тридцятьма роками раніше.

Крах колоніалізму та європейської системи міжнародних відносин, що стали наслідком другої світової війни, внесли докорінні зміни у політичну та правову свідомість Європи. Головний удар був нанесений по панівних уявленнях про винятковість Європи, її «цивілізаційну» та «цивілізаторську» місію, коли з кожним повенним роком зростала кількість незалежних держав – колишніх європейських колоній, які відтепер претендували на рівність з метрополіями. Так Європа втратила останній аргумент своєї винятковості – міжнародне право³⁷. З іншого боку, розкол Європи з її квазіколоніалізмом соціалістичного табору, План Маршалла, невдалі спроби колоніальних війн в Індокитаї та на Близькому Сході і поділ континенту на сфери геополітичного впливу між США та СРСР, при якому Європа виступала як об'єкт, підготували європейський соціум до переосмислення своєї ролі та значення у всесвітньому контексті. Така перебудова свідомості тривала не одне десятиріччя і втілюлася у поверненні до ідеї європейської єдності поза межами етатизму. Так був зрушений локомотив європейської інтеграції, спочатку економічної, а поступово – і політичної. Лише після двох світових війн, які іспанський письменник Сальвадор де Мадаріага одного разу охрестив двома великим європейськими

36 Див: Grovogui S. *Sovereigns, Quasi Sovereigns, and Africans: Race and Self-Determination in International Law.* – Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 1996. – p. 66.

37 Водянін О.Ю. Наднаціональність в праві Європейського Союзу: Goetterdammerung Європи чи переосмислення права? // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2001. – № 3. – с. 172.

громадянськими війнами³⁸, модерна цивілізація відходить від монолітних ідей етатизму, расизму і колоніалізму, формулюючи поняття імперативних норм і принципів, від яких за жодних обставин жодна держава не може відступати. Ідеї спрощення суспільства, що повернули і прискорили розвиток модерних держав XIX – першої половини XX ст., входять у протиріччя із суспільним попитом на свободу і особисту автономію: жахи апогею тотального контролю держави над суспільством, якими рясніє історія XX ст. у поєднанні з новим технологічним і комунікаційним розвитком цивілізації визначили формування нової парадигми міжнародних відносин і постколоніального міжнародного права – парадигми загальнолюдських цінностей, включаючи права людини.

Європейська катастрофа середини XX ст. (власне цей термін найбільш повно розкриває характер та наслідки подій часів II світової війни і Голокосту) показала безперспективність тотального контролю з боку держави. Навіть в царині права, де на той час панували позитивістські й легалістські підходи, повертаються мораль та етичні цінності у формі загальних принципів³⁹, які можуть

38 Див.: Pagden A. Europe: Conceptualizing a Continent // *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union* / ed. by Anthony Pagden. – Cambridge et al.: Woodrow Wilson Center Press; Cambridge University Press, 2002. – p. 54.

39 Ще у 1935 році Альфред фон Фердрос, торкаючись питання загальних принципів права, обґрунтовував «універсальну ідею права», що походить корінням з людської правосвідомості. von Verdross A. *Les principes généraux du droit dans la jurisprudence internationale* // *Recueil des cours de l'Académie de droit international de La Haye*. – 1935. – Tome 52(II). – p. 202. Пізніше А. Фавр вказував, що загальні принципи права є «виразом ідеї справедливості», мають універсальний характер, висловлюють «правосвідомість людства» і не залежать від волі держав, адже мають об'єктивний характер. Див.: Cancçado Trindade A. *International Law for Humankind: Towards a New Jus Gentium. General Course on Public International Law (I)* // *Recueil des cours de l'Académie de droit international de La Haye*. – 2005. – Tome 316. – p. 121. Таким же чином, на думку Кансадо Тріндаде, принципи в міжнародному праві походять «безпосередньо з універсальної правосвідомості як матеріального «джерела» всього права». Ibid. Аарон Барак, суддя Верховного суду Ізраїлю, виділяє три категорії основоположних принципів у праві: етичні цінності (такі як справедливість, моральність, права людини), соціальні цілі (такі як існування держави і громадського порядку в ній, визначеність і стабільність міжособистісних відносин і прав людини), та належні форми поведінки (такі як розумність, справедливість і добросовісність). Barak A. *Foreword: A Judge on Judging: The Role of a Supreme Court in a Democracy* // *Harvard Law Review*. – 2002. – Vol. 116, Issue 1. – p. 85-86. Відмінності між цими трьома категоріями є відносними, що означає їх часте перетинання, однак вони складають центральний елемент правової системи. Див.: Ibid. p. 86.

і мають зламати монополію русіанської загальної волі⁴⁰. Шлюзи між правом, мораллю, етикою і релігією знову стають відчиненими. За влучним висловом судді Верховного суду Ізраїлю М. Чешина, «всі вони – принципи, цінності та засади – є *prima facie* позаправовими, однак слугують якорем для права, для будь-якого права, і жодне право не може бути описане без них. Право без такого якоря – як будинок без фундаменту, і як останній не вистоїть, так само і право саме по собі подібне до повітряного замку»⁴¹. Продовжуючи цю думку, його блискучий колега суддя Аарон Барак також алегорично вказував: «... кожна норма – як висловлена в законі, так і в судовій практиці – живе і дихає в такому нормативному світі, просякнутому цінностями і принципами. Такі цінності створюють «нормативну парасоллю» для функціонування загального права та межі для тлумачення усіх юридичних текстів. Тому презумується, що кожна правова норма має на меті реалізацію таких цінностей»⁴².

Вже при підготовці проекту конвенції про право міжнародних договорів в середині 60-х років було сформульоване поняття імперативної норми *jus cogens*⁴³, тобто фундаментальної норми, відступ від якої не можливий⁴⁴. Такі *jus cogens* в модерному розумінні мають такі характеристики: (1) вони охороняють фундаментальні

40 Досить іронічно, але саме французькій повоєнній юриспруденції європейська правова традиція завдячує поверненням до концепції принципів, адже визнання існування певних принципів, що не залежать від волі законодавця, відбулося у 1945 р., коли Державна рада Франції у рішенні у справі *Aramu* застосувала «загальні принципи права» (фр. – *principes généraux du droit*), «які можуть застосовуватися навіть за відсутності [відповідних] текстів» («*des principes généraux du droit applicables même en l'absence de texte*»). *Conseil d'Etat, Assemblée – Req. n° 77.726: Aramu, 26 octobre 1945.* [Electronic resource]. – Regime of access: http://archiv.jura.uni-saarland.de/france/saja/ja/1945_10_26_ce.htm.

41 Цит. за: Barak A. Foreword: A Judge on Judging: The Role of a Supreme Court in a Democracy // *Harvard Law Review*. – 2002. – Vol. 116, Issue 1. – p. 41.

42 *Ibid.* p. 41-42.

43 Термін «норми *jus cogens*» містить в собі, певною мірою, лінгвістичну пастку, адже він означає «право, що примушує» від *cogere* – примушувати. Whiteman M. *Jus Cogens in International Law, with a Projected List* // *Georgia Journal of International and Comparative Law*. – 1977. – Vol. 7, Issue 2. – p. 609. Як зазначав Г. Тункін, «Іноді має місце певна плутанина ...: коли норми міжнародного права поділяються на дві групи: обов'язкові норми та необов'язкові норми. Це невірний поділ. Всі норми міжнародного права є обов'язковими, тобто зобов'язуючими для суб'єктів цієї системи права. Однак існують норми, від яких держави можуть відступати *inter se* в силу взаємної згоди, та норми, відступу від яких у такий спосіб не дозволений. Перші складають *jus dispositivum*, другі – *jus cogens* або імперативні норми». Tunkin G. *Politics, Law and Force in the Interstate System* // *Recueil des cours de l'Académie de droit international de La Haye*. – 1989. – Tome 219 (VII). – p. 299.

44 Докл. див.: Водянніков О. Теорія принципу у міжнародному праві // *Український щорічник міжнародного права 2009*. – К.: Вид-во «Фенікс», 2014. – с. 131-144.

та найважливіші інтереси й цінності міжнародного співтовариства в цілому; (2) їхній вимір, на відміну від інших норм міжнародного права, не може мати білатерального характеру: тобто ці норми не встановлюють права і кореспондуючи ним обов'язки у відносинах між суб'єктами міжнародного права – вони мають об'єктивний і нереципроковий характер (характер *erga omnes*); (3) такі норми не передбачають можливості відступу від них, тобто підстави звільнення від відповідальності, передбачені в міжнародному праві, не можуть застосовуватися у випадку їх порушення⁴⁵.

До таких когентних норм відноситься і заборона тортур⁴⁶, адже серед прав людини та основоположних свобод лише заборона тортур, рабства та підневільного стану і *nulum crimen sine lege* не припускає можливості відступів, в той час як інші права і свободи можуть бути обмежені під час війни, надзвичайного стану або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації⁴⁷. Заборона тортур діє як принцип, що оперує як заборонаю дій, що становлять тортури, так і позитивним обов'язком держави криміналізувати злочин тортур, запровадити належні та ефективні механізми розслідування випадків тортур та ефективного покарання за такі злочини⁴⁸.

Звичайно, що сама практика тортур все ще залишається досить поширеною. Це, однак, зовсім не означає, що когентна норма, якою тортури визнані поза законом, в силу численних порушень, має бути переглянута. Розалін Хігінс, колишня Голова Міжнародного суду ООН з цього приводу справедливо зазначила: «Причина того, що заборона тортур залишається вимогою звичаєвого міжнародного права, навіть хоча і широко порушується, полягає не в тому, що вона має вищий нормативний статус ..., а в тому, що *opinio juris* щодо її нормативного статусу зберігається»⁴⁹.

45 Там само. – с. 144.

46 Див. напр. Case No.: IT-95-17/1-T Prosecutor v. Furundžija, Judgment of the Trial Chamber of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, 10 December 1998. [Electronic resource]. – Regime of access: <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf>. – с. 58-61, paras. 153-157.

47 Див. напр.: ст. 15 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

48 Див.: Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. – Вид. 2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007. – с. 134-135.

49 Higgins R. Problems and Process. International Law and How We Use It. – Oxford: Clarendon Press, 2007. – p. 22.

Сучасний міжнародно-правовий дискурс є одностайним у визнанні тортур і нелюдського та такого, що принижує гідність поводження і покарання, як неприпустимого за будь-яких обставин діяння, забороненого на рівні міжнародно-правових інструментів. Немає сенсу повторювати ті справедливі ідеї та концепції, що вже міцно укорінені в багатій доктринальній спадщині міжнародно-правової думки у цій сфері⁵⁰. Разом з тим, останні

50 Див: Allhoff F. A Defense of Torture, Separation of Cases, Moral Methodology, and Ticking Time-bombs // *International Journal of Applied Philosophy*. – 2005. – Vol. 19, No. 2. – p. 243-264; Bank R. International Efforts to Combat Torture and Inhuman Treatment: Have the New Mechanisms Improved Protection? // *European Journal of International Law*. – 1997. – Vol. 8, No. 4. – p. 613-637; Bennoune K. Terror/Torture // *Berkeley Journal of International Law*. – 2008. – Vol. 26, No. 1. – p. 1-61; Bufacchi V. and Arrigo J. M. Torture, Terrorism and the State: a Refutation of the Ticking-Bomb Argument // *Journal of Applied Philosophy*. – 2006. – Vol. 23, No 3. – p. 355-373; Card C. *Confronting Evils: Terrorism, Torture, Genocide*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010; *The Oxford Companion to International Criminal Justice* / ed by Antonio Cassese. – New York: Oxford University Press, 2009; *Torture: Moral Absolutes and Ambiguities* / ed. by Bev Clucas, Gerry Johnstone, and Tony Ward. – Baden-Baden: Nomos, 2009; Cohan J. A. Torture and the Necessity Doctrine // *Valparaiso University Law Review*. – 2007. – Vol. 41. – p. 1587-1632; *The Torture Memos: Rationalizing the Unthinkable* / ed. by David Cole. – New York: The New Press, 2009; Conroy J. *Unspeakable Acts, Ordinary People: The Dynamics of Torture*. – Berkeley: University of California Press, 2001; Crocker T. Overcoming Necessity: Torture and the State of Constitutional Culture // *SMU Law Review*. – 2008. – Vol. 61, No. 2. – p. 221-279; Curzer H. Admirable Immorality, Dirty Hands, Ticking Bombs, and Torturing Innocents // *Southern Journal of Philosophy*. – 2006. – Vol. 44. – p. 31-56; Davis M. The Moral Justification of Torture and other Cruel, Inhuman, or Degrading Treatment // *International Journal of Applied Philosophy*. – 2005. – Vol. 19, No. 2. – p. 161-178; Dayan C. *The Story of Cruel and Unusual*. – Cambridge: MIT Press, 2007; Ginbar Y. Why Not Torture Terrorists? Moral, Practical and Legal Aspects of the “Ticking Bomb” Justification of Torture. – New York: Oxford University Press, 2009; Gross M. *Moral Dilemmas of Modern War: Torture, Assassination, and Blackmail in an Age of Asymmetric Conflict*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010; *On Torture* / ed. by Thomas C. Hilde. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2008; Kershnar S. *For Torture: A Rights-Based Defense*. – Lanham, MD: Lexington Books, 2012; Kramer M. *Torture and Moral Integrity: A Philosophical Inquiry*. – Oxford: Oxford University Press, 2014; Kreimer S. Too Close to the Rack and the Screw: Constitutional Constraints on Torture in the War on Terror // *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law*. – 2003. – Vol. 6. – p. 278-325; Langbein J. *Torture and the Law of Proof*. – Chicago: University of Chicago Press, 1977; Lee P. *Interrogational Torture* // *American Journal of Jurisprudence*. – 2006. – Vol. 51, No 1. – p. 131-147; Luban D. *Torture, Power, and Law*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014; Mannix D. *The History of Torture*. – Gloucestershire: The History Press, 2003; Matthews R. *The Absolute Violation: Why Torture Must be Prohibited*. – Montreal: McGill-Queen's University Press, 2008; Mayerfield J. In Defense of the Absolute Prohibition of Torture // *Public Affairs Quarterly*. – 2008. – Vol. 22, No 2. – p. 109-128; McMahan J. Torture, Morality, and Law // *Case Western Reserve Journal of International Law*. – 2006. – Vol. 37, Nos. 2 and 3. – p. 241-248; McMahan J. Torture in Principle and in Practice // *Public Affairs Quarterly*. – 2008. – Vol. 22, No 2. – p. 111-128; Nowak M. and McArthur E. *The United Nations Convention Against Torture*. – New York: Oxford University Press, 2008; Parry J. *The Shape of Modern Torture: Extraordinary Rendition and Ghost Detainees* // *Melbourne Journal of International Law*. – 2005. – Vol. 6, No 2. – p. 516-533; Parry J. *Understanding Torture: Law, Violence, and Political Identity*. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 2010; Peters E. *Torture*. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1996; Rejali D. *Torture and Democracy*. – Princeton: Princeton University Press, 2007; Sussman D. *Defining Torture* // *Case Western Reserve Journal of International Law*. – 2006. – Vol. 37, No 1. – p. 225-230.

події у світі, а саме поширення тероризму, зміцнення поліцейських функцій держави за рахунок обмеження прав і свобод, визначають небезпечний зсув у парадигмі абсолютної заборони тортур. Яскравим прикладом є так звана дилема «бомби уповільненої дії» (англ. - *ticking bomb*). Згідно з цією гіпотетичною ситуацією, було схоплено терориста, який, як відомо, заклад ядерну бомбу у багатолюдному місті; бомба має вибухнути найближчим часом, але терорист відмовляється повідомити її місцезнаходження і єдиною можливістю отримати таку інформацію є піддати його тортурам⁵¹. Ця гіпотетична ситуація не має однозначної відповіді. Разом з тим, вона ставить під сумнів, на думку деяких авторів, обґрунтованість абсолютної заборони тортур⁵².

У цьому відношенні, як вбачається, слід чітко розрізняти вимір обґрунтування та вимір виправдання у праві. Американський професор Кент Грінавольт у 80-х роках ХХ ст. досить влучно визначив важливу відмінність між обґрунтуванням і виправданням у правовому дискурсі:

«Обґрунтована дія – належна дія; подібній поведінці можуть належним чином слідувати інші; у такі дії не слід втручатися тим, хто має здатність їх зупинити, а ті, хто здатен допомогти у здійсненні такої дії, можуть це робити. Якщо дія є виправданою, її суб'єкт звільнений від покарання, але інші не можуть належним чином вчиняти подібні дії; попередження таких дій є належним, а допомога у вчиненні таких дій є неправомірною»⁵³.

Заборона тортур оперує концепцією заборони обґрунтування таких дій⁵⁴. І хоча в царині права не завжди можна чітко провести лінію між обґрунтуванням і виправданням, не можна не погоди-

51 Долк. Про дилему бомби уповільненої дії див.: Luban D. Liberalism, Torture, and the Ticking Bomb // *Virginia Law Review*. – 2005. – Vol. 91, Issue 6. – p. 1425-1462; Sung C. Torturing the Ticking Bomb Terrorist: An Analysis of Judicially Sanctioned Torture in the Context of Terrorism // *Boston College Third World Law Journal*. – 2003. – Vol. 23, Issue 1. – p. 193-212; Dasgupta R. Constitutionality of Torture in a Ticking-Bomb Scenario: History, Compelling Governmental Interests, and Supreme Court Precedents // *Pace Law Review*. – 2010. – Vol. 30, Issue 2. – p. 544-619; Grierson A. Understanding the Evil of Torture and Defusing the Ticking Bomb: Torture in Defence of Rights // *UCL Jurisprudence Review*. - Vol. 2007 Supplement. – p. 155-172.

52 Див. напр.: McMahan J. Torture in Principle and in Practice // *Public Affairs Quarterly*. – 2008. – Vol. 22, No 2. – p. 111-128.

53 Greenawalt K. The Perplexing Borders of Justification and Excuse // *Columbia Law Review*. – 1984. – Vol. 84, Issue 4. – p. 1900.

54 Jeffreys D. *Spirituality and the Ethics of Torture*. – New York: Palgrave Macmillan, 2009. – p. 125.

тися з Дереком Джефрісом, який наполягає на тому, що «правові системи мають визначити своє ставлення до тортур таким чином, аби знеохотити обвинувачених у тортурах намагатися уникнути покарання за свої злочини. Визнаючи можливість виправдання, такі системи несуть ризик заохочення тортур... В етичному плані дуже важливо, аби вони закріпили основоположну ідею, що тортури завжди є об'єктивно злочинними»⁵⁵

Викладене вище дає підстави зробити декілька загальних зауважень на підставі дослідження історії становлення заборони тортур, які стосуються загальних питань теорії права. По-перше, слід відмовитися від думки, що всі нормативні порядки, включаючи правовий (і, відповідно, міжнародно-правовий), мають чіткі і точні межі. Аналіз еволюції заборони тортур вказує, що такі межі є досить прозорими, гнучкими і нечіткими, особливо в умовах постмодерного суспільства. По-друге, слід чітко усвідомити, що правові системи взаємодіють як між собою, так і з оточуючими системами соціального регулювання. Це, певною мірою, трюїзм, який, однак, слід підкреслити, адже, як зазначив У. Твінінг, «... одна справа досліджувати право в контексті, а зовсім інша – розглядати право як контекст»⁵⁶. По-третє, дослідження практики, «живого права» (за висловом Е. Ерліха), яке є частиною правового досвіду, неможливе без звернення до більш широкого явища правового дискурсу, що дає можливість деконструювати правове явище, інститут, норму чи принцип.

У цій передмові я свідомо не торкався історії розробки, прийняття та змісту Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, спробувавши означити контекст, в якому була запроваджена і деталізована заборона тортур, нелюдського і такого, що принижує, поводження і покарання. Історія розробки тексту Конвенції ООН проти катувань і подальшої діяльності Комітету проти тортур, утвореного Конвенцією, ілюструє цю непросту динаміку. Так, наприклад, хоча пропозиція Франції щодо криміналізації не тільки тортур, але й жорстокого, нелюдського і такого, що принижує, поводження, не знайшла підтримки серед інших держав⁵⁷, Комітет проти тортур поступово погодився з позицією, що кримінальне право держав-учасниць Конвенції має

55 Ibid.

56 Twining W. General Jurisprudence. Understanding Law from a Global Perspective . – Cambridge et al.: Cambridge University Press, 2009. – p. 69.

57 Nowak M. and McArthur E. The United Nations Convention Against Torture. - New York: Oxford University Press, 2008. – p. 247.

криміналізувати також таке поводження⁵⁸, хоча ані Стаття 4, ані *travaux préparatoires* Конвенції не містять відповідних зобов'язань, а стаття 16 Конвенції вимагає лише попереджати, а не карати за таке поводження. Іншим прикладом революційного розвитку практики за Конвенцією є справа *Guridi v. Spain*, де вперше Комітет визнав порушення частини 2 статті 4 Конвенції у випадку застосування м'яких санкцій за тортури і помилування обвинуваченого⁵⁹.

Предмет і цілі Конвенції полягають у забезпеченні більшої ефективності у боротьбі проти тортур, жорстокого, нелюдського і такого, що принижує, поводження, що вимагає встановлення додаткових зобов'язань держав-учасниць щодо попередження цих явищ, допомоги жертвам тортур і неналежного поводження та покарання за тортури. В цьому виданні наведений науково-практичний коментар до названої Конвенції проти катувань, який, сподіваюся, стане у нагоді як експертам, аналітикам, так і практикам.

Олександр Водянніков, LL.M.

Національний радник з юридичних питань,
Керівник відділу верховенства права
Координатора проєктів ОБСЄ в Україні

58 Див. напр.: UN Committee against Torture. Third periodic report of Ukraine (CAT/C/34/Add.1): Conclusions and recommendations of the Committee / SUMMARY RECORD OF THE FIRST PART (PUBLIC) OF THE 287th MEETING. CAT/C/SR.287. 13 June 1997. – p. 9, para. 10

59 UN Committee against Torture. *Keпа Urra Guridi v. Spain*, Communication No. 212/2002, U.N. Doc. CAT/C/34/D/212/2002 (2005), para. 6.7.

ВСТУП

Соціологічні дослідження доводять, що правоохоронцям українці переважно не довіряють: міліції не довіряє 70%, прокуратурі – 63,5%, службі безпеки – 48,5% (опитування проведене фондом «Демініціативи ім. Ілька Кучеріва» та соцслужбою Центру імені Разумкова з 17 по 22 травня 2013 року, опитано 2010 респондентів у віці від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%).¹

Згідно з даними «Харківського інституту соціальних досліджень» (ХІСД), що проводив у 2012 році національне соціологічне дослідження «Оцінка діяльності міліції за допомогою громадської думки», кожний четвертий опитаний українець (25,9%) зазначив, що довіряє вітчизняній міліції (не довіряють – 47,7%).

Отже, відсоткова частка наших громадян, які довіряють українській міліції, у різних соціологічних дослідженнях значно різниться, щоправда, кількість тих, хто *не* довіряє, значно переважає.

Однією з причин такого ставлення є жорстокість стосовно підозрюваних, затриманих. Так вважає понад третина опитаних у Дніпропетровській (35,3%), Донецькій (39,2%), Кіровоградській (35,0%) областях.²

У серпні 2013 р. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини В. Лутковська заявила, що кількість скарг на катування у міліції зменшилася, і пов'язала це з початком дії нового Кримінального процесуального кодексу України. «Ми практично не отримуємо за останній час скарг на дії міліції..., які стосуються катувань от зараз, за останні місяці...». «От таких скарг, які були на катування в міліції у зв'язку з вибиттям явки з повинною, таких скарг зараз практично немає...».³

Міністерством юстиції України на його офіційному веб-сайті був розміщений проект Шостої періодичної доповіді Уряду, підготовленої в межах процедури звітування Комітету ООН проти

1 Україні – 22: думка громадян // <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2013-year/fm-lfmvblmerlgmlermgljm.htm>

2 Міліції не довіряють. Через жорстокість та безкарність? // <http://www.khpg.org/index.php?id=1367864828>

3 Лутковська побачила «покращення»: Скарг на катування в міліції поменшало // <http://www.pravda.com.ua/news/2013/08/22/6996472/>

катувань. Відповідно, цей проект доповіді презентує позицію Уряду щодо ситуації з катуванням в Україні.

У цьому документі, зокрема, зазначено, що лише у першому кварталі 2012 року до підрозділів внутрішньої безпеки МВС надійшло 975 звернень громадян про порушення їхніх конституційних прав і свобод, у т. ч. 211 – про катування. Під час перевірок у 86 випадках інформація підтвердилася і до дисциплінарної відповідальності притягнуто 99 працівників міліції, порушено 32 кримінальних провадження.⁴

6 листопада 2013 року Європейський комітет із запобігання катуванням (ЄКЗК) опублікував свою щорічну доповідь, у якій особливо відзначив і візит ad hoc в Україну в 2012 році, вказавши, що зібрана ним в українських колоніях № 25 і № 81 інформація вказувала на те, що жорстоке поводження стало загальноприйнятою практикою для підтримки порядку і боротьби з тюремної субкультурою в цих установах. Засоби, що застосовуються персоналом в цих установах за допомогою спеціально відібраних груп засуджених, мабуть, були націлені на досягнення їх покірної поведінки з самого початку відбування покарання.⁵

Дослідивши ситуацію з катуванням в Україні, Українська Гельсінська спілка з прав людини у 2013 році небезпідставно дійшла до необхідності вжиття низки невідкладних заходів, серед яких: наведення статті 127 КК України у відповідність з вимогами Конвенції ООН проти катувань; створення незалежного органу для проведення ефективного розслідування тверджень про застосування катувань правоохоронцями та працівниками кримінально-виконавчої системи; ведення у правоохоронних органах, установах кримінально-виконавчої системи та судах системи належного статистичного обліку випадків катувань та їх оприлюднення; формування серед правоохоронців «нульової толерантності» до застосування жорстокого поводження та ін.⁶

4 Проект Шостої періодичної доповіді України про виконання положень Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання // <http://www.minjust.gov.ua/41050>

5 Права людини в Україні – 2013. Доповідь правозахисних організацій/За ред. Є. Ю. Захарова./Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Права людини, 2014. – 456 с. // helsinki.org.ua/index.php?id=1398021309

6 Права людини в Україні – 2013. Доповідь правозахисних організацій/За ред. Є. Ю. Захарова./Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Права людини, 2014. – 456 с. // http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398021309#_ftn6

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання

Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом Президії ВР № 3484-XI від 26.01.1987 р. (про зняття застереження України до статті 20 Конвенції додатково див. Закон № 234-XIV від 05.11.1998 р.)

Держави-сторони цієї Конвенції, беручи до уваги, що згідно з принципами, проголошеними у Статуті Організації Об'єднаних Націй, визнання рівних і невід'ємних прав усіх членів людської спільноти є основою свободи, справедливості й загального миру, визнаючи, що ці права випливають із гідності, властивої людській особі, беручи до уваги зобов'язання держав згідно зі Статутом, зокрема статтею 55, сприяти загальній повазі та додержанню прав людини й основних свобод, враховуючи статтю 5 Загальної декларації прав людини та статтю 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, які передбачають, що нікого не може бути піддано катуванню та жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, враховуючи також Декларацію про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, прийняту Генеральною Асамблеєю 9 грудня 1975 року, бажаючи підвищити ефективність боротьби проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, погодитися про таке:⁷

1. Станом на 10 грудня 2010 року державами-сторонами Конвенції (тобто тими, що ратифікували її, приєдналися до неї або стали її стороною в силу правонаступництва) були 144 держави світу. Ще вісім держав, серед яких Індія, Судан, Гвінея-Бісау та деякі острівні держави, на той час підписали Конвенцію, але не ратифікували її.⁸

2. Основою для розробки Конвенції стала *Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання*, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю (далі – ГА) ООН резолюцією 3452 (XXX) від 9 грудня 1975 року.

7 Коментар до Преамбули, статей 1-5, 8 підготовлено М.І. Хавронюком, до інших статей Конвенції – В.О. Гацелюком.

8 Статус Конвенції див.: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_j43

Декларація, у свою чергу, виходила з того, що катування суперечать основним принципам сучасного міжнародного права, спрямованим на захист гідності людини та її невід'ємних прав, і основним міжнародно-правовим документам, зокрема ст. 55 **Статуту ООН** (про сприяння загальному поважанню і додержанню прав людини та основних свобод), ст. 5 **Загальної декларації прав людини** 1948 року і ст. 7 **Міжнародного пакту про громадянські і політичні права** 1966 року (ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 року), які забороняють катування або нелюдські й такі, що принижують гідність, види поводження і покарання стосовно будь-якої особи. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права передбачає також, що жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим досліддам (ст. 7); всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі (ст. 10).

Декларація містить дванадцять статей, відповідно до яких:

– «катування» визначається як «будь-яка дія, через яку людині навмисне спричиняється сильний біль або страждання, фізичне або розумове, з боку офіційної особи або з її підмови з метою отримання від неї або третьої особи інформації або визнань, покарання за дії, які вона здійснила або у здійсненні яких підозрюється, або залякування її та інших осіб» (ст. 1);

– держави повинні не допускати катувань, навіть за умов війни, загрози війни, внутрішньої політичної нестабільності (статті 2-4);

– вже при підготовці персоналу правоохоронних органів, що несуть відповідальність за осіб, позбавлених волі, має враховуватися вимога про заборону катувань; цю заборону, в міру необхідності, слід включати до таких загальних правил або статутів, які стосуються обов'язків і функцій кожного, хто має справу з триманням під вартою ув'язнених осіб (ст. 5);

– кожна держава повинна систематично розглядати методи і практику здійснення допиту та умови тримання під вартою (ст. 6);

– кожна держава повинна забезпечувати таке становище, коли застосування катувань розглядалося б згідно з її кримінальним законодавством як злочин (ст. 7);

– будь-яка особа, що зазнала катувань з боку офіційних осіб, має право на подання скарги на дії цих осіб до компетентних органів своєї держави (ст. 8);

– кожного разу, коли є підстави вважати, що мали місце катування, як їх визначено в ст. 1, компетентні органи відповідної

держави повинні почати неупереджене розслідування, навіть тоді, коли не було подано офіційної скарги (ст. 9);

– якщо розслідування згідно зі ст. 8 або ст. 9 встановить очевидну наявність катувань, проти порушника або порушників, котрі їх вчинили, повинен бути розпочатий кримінальний процес (ст. 10);

– якщо встановлено, що мали місце катування або будь-який інший жорстокий вид нелюдського, принизливого поведження і покарання з боку офіційної особи або за її підбурюванням, потерпілий має право на компенсацію (ст. 11);

– кожна заяву, зроблену внаслідок застосування катувань або іншого виду жорстокого і нелюдського поведження і покарання, не може бути використано як свідчення проти особи, що зазнає будь-якого судового переслідування, або проти будь-якої іншої особи, яка має відношення до судового переслідування (ст. 12).

3. Безпосереднє відношення до проблеми протидії катуванню мають також деякі інші міжнародні акти.

У 1955 році перший Конгрес ООН по запобіганню злочинності та поведженню з правопорушниками прийняв **Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими**.

Правило № 31 передбачає, що тілесне покарання, покарання у вигляді поміщення у темну камеру та всі покарання, пов'язані з жорстокими, нелюдськими або принижуючими гідність видами поведження, повинні бути цілком заборонені стосовно злочинів, які караються у дисциплінарному порядку.

ГА ООН у резолюції 2858 (XXVI) від 20 грудня 1971 року звернула увагу держав-членів на Мінімальні стандартні правила та рекомендувала ефективно дотримуватися їх у пенітенціарних та виправних закладах і позитивно розглянути питання про їх включення до національного законодавства.

У резолюції 34/169 від 17 грудня 1979 року ГА ООН прийняла **Кодекс поведінки посадових осіб, що підтримують правопорядок**, та постановила передати його урядам з рекомендацією позитивно розглянути питання про його використання у межах національного законодавства або практики як звід принципів, яких повинні дотримуватися посадові особи, що підтримують правопорядок.

Стаття 5 Кодексу наголошує: «Жодна посадова особа, що підтримує правопорядок, не може здійснювати, підбурювати або поборливо ставитися до будь-якої дії, що являє собою катування чи інші жорстокі, нелюдські або принижуючі гідність види поведження і покарання, і жодна посадова особа, що підтримує правопорядок,

не може посилатися на розпорядження вищих осіб або на такі інші виключні обставини, як стан війни або загроза війни, загроза національної безпеки, внутрішня політична нестабільність або будь-який інший надзвичайний стан, для виправдання катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведження та покарання».

У резолюції 37/194 від 18 грудня 1982 року ГА ООН прийняла ***Принципи медичної етики, що стосуються ролі працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, для захисту ув'язнених або затриманих осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведження та покарання.*** Ними передбачено:

– «працівники охорони здоров'я, особливо лікарі, що забезпечують медичне обслуговування ув'язнених або затриманих осіб, повинні охороняти їх фізичне та психічне здоров'я і забезпечувати лікування захворювань такої ж якості та рівня, яке забезпечується особам, які не є ув'язненими або затриманими» (принцип 1);

– «працівники охорони здоров'я, особливо лікарі, здійснюють грубе порушення медичної етики, а також злочин, у відповідності до діючих міжнародних документів, якщо вони займаються активно або пасивно діями, які являють собою участь або співучасть у катуванні чи інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видах поведження і покарання, або підбурювання до їх здійснення, або спроби здійснити їх» (принцип 2).

Також слід назвати такі акти:

– ***Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню у будь-якій формі.*** Резолюція 43/173 ГА ООН від 9 грудня 1988 р.;

– ***Токійська декларація. Основні лікарські принципи щодо катувань та інших видів жорстокого, негуманного або принизливого поведження чи покарання при затриманні та ув'язненні.*** Прийнята 29-ю Всесвітньою медичною асамблеєю, Токіо, жовтень 1975 р.;

– ***Основні принципи поведження з ув'язненими.*** Резолюція 45/111 ГА ООН від 14 грудня 1990 р.;

– ***Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі.*** Резолюція 45/113 ГА ООН від 14 грудня 1990 р.

4. 18 грудня 2002 року був прийнятий ***Факультативний протокол до Конвенції*** (далі – ФПКПК), який ратифіковано Законом України від 21 липня 2006 року. Протокол спрямований на регулярний моніторинг усіх місць несвободи з метою попе-

редження в них жорстокого поводження з людьми, які там утримуються, і створив механізм візитів за моделлю Європейської конвенції про запобігання катуванню чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – ЄКПП). Ці функції виконує Підкомітет з попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських та принижуючих гідність видів звернення та покарання Комітету проти катувань. Також Протокол встановлює для держав – сторін обов'язковість створення національного превентивного механізму (далі – НПМ). Станом на 16 вересня 2010 року державами-сторонами Протоколу стали 55 держав, а ще 21 підписали його.

Станом на березень 2009 року заяву про визнання компетенції Комітету розглядати індивідуальні скарги зробили 64 держави, розглянуто 379 скарг, з них по 47 констатовано порушення.⁹ НПМ функціонує у 44 країнах світу.¹⁰

Характерні риси НПМ:

- превентивність. Візити виконуються для того, щоб попередити тортури та жорстоке поводження в місцях несвободи;
- регулярність. Візити здійснюються постійно, що дозволяє бачити повну картину того, що відбувається в місцях несвободи;
- взаємодія. Взаємодіє з іншими органами, які відвідують місця несвободи – міжнародними, державними і громадськими;
- відповідність Паризьким принципам. Наділений відповідними повноваженнями, прописаними у нормативних актах; незалежний від органів виконавчої та судової влади; включає експертів, особисто та інституційно незалежних від державної влади; в достатній мірі забезпечений необхідними ресурсами.

Функції НПМ:

Стримуюча. Зовнішній контроль місць несвободи може спричинити важливий стримуючий вплив на державні органи, які не захочуть бути розкритикованими ззовні і які можуть, за відсутності такого зовнішнього контролю, вважати, що їх ніколи не притягнуть до відповідальності за їхні діяння.

Незалежна оцінка ситуації. Відвідування дозволяють незалежним експертам безпосередньо знайомитися, без свідків, посередників, з тим, як поводяться з позбавленими волі людьми, а також з умовами утримання під вартою.

9 Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання // <http://uk.wikipedia.org/wiki>

10 Національний превентивний механізм // <http://uk.wikipedia.org/>

Інформаційна. НПМ інформує відповідні органи про порушення прав людини в місцях несвободи та надає рекомендації щодо покращення в них умов утримання.

Психологічна підтримка. Відвідування особами, які не пов'язані із цими установами, можуть стати важливим джерелом моральної підтримки для осіб, позбавлених волі.

Формування громадської думки. Систематичні відвідування здатні «відкрити» місця позбавлення волі для широкої громади, змінити ставлення до людей (філософія «закрити на замок та викинути ключа»).

Згідно зі ст. 19 ФПКПК, до **повноважень** національного превентивного механізму входить:

– регулярно розглядати питання про поведження з позбавленими волі особами в місцях тримання під вартою з метою посилення, за необхідності, їхнього захисту від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання;

– надавати рекомендації відповідним органам для цілей поліпшення поведження з позбавленими волі особами та умов їхнього утримання і не допускати катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, види поведження та покарання з урахуванням відповідних норм ООН;

– надавати пропозиції і зауваження, що стосуються чинного законодавства або законопроектів.

Мандат національних превентивних механізмів визначений статтею 20 ФПКПК і передбачає:

а) доступ до будь-якої інформації про чисельність позбавлених волі осіб у місцях тримання під вартою, а також про кількість таких місць та їхнє місцезнаходження;

б) доступ до будь-якої інформації, що стосується поведження з цими особами, а також умов їх тримання під вартою;

в) доступ до будь-яких місць тримання під вартою, їхніх споруд та об'єктів;

г) можливість проводити приватні бесіди з позбавленими волі особами без свідків, особисто, або, за необхідності, через перекладача, а також з будь-якою іншою особою, яка, на думку національного превентивного механізму, може надати відповідну інформацію;

е) право безперешкодно вибирати місця, які вони бажають відвідати, та осіб, з якими вони бажають поспілкуватись;

ф) право встановлювати контакти з Підкомітетом з недопущення катувань, надсилати йому інформацію та зустрічатися з ним.

Відповідно до ст. 23 ФПКПК держави публікують **щорічні звіти** про діяльність НПМ, які, відповідно до ст. 22, передаються компетентним органам для врахування наданих рекомендацій.¹¹

5. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року (ратифікована постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року), передбачає обов'язок держав-учасниць забезпечити:

– щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведження чи покарання (ст. 37);

– сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведження, покарання чи зброяних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини (ст. 39).

Водночас **Конвенція ООН про права інвалідів** від 13 грудня 2006 року (ратифікована Законом України від 16 грудня 2009 року) у ст. 15 ще раз підкреслює, що ніхто не повинен піддаватися катуванню або жорстоким, нелюдським чи таким, що принижують його гідність, поведженню або покаранню; зокрема, жодна особа не повинна без власної вільної згоди піддаватися медичним чи науковим дослідям, а також зобов'язує держави-учасниці вжити усіх ефективних законодавчих, адміністративних, судових чи інших заходів для того, щоб інваліди нарівні з іншими не піддавалися катуванням або жорстоким, нелюдським чи таким, що принижують гідність, видам поведження та покарання.

6. Необхідно згадати також про деякі акти, прийняті в межах Ради Європи.

Стаття 3 «Заборона катувань» **Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод** (далі – ЄКПЛ) передбачає: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню».

На основі цього положення розроблено і 26 листопада 1987 року прийнято **Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує**

¹¹ Національний превентивний механізм // <http://uk.wikipedia.org/>

гідність, поводженню чи покаранню (ратифікована згідно із Законом України від 24 січня 1997 року). Станом на 12 травня 2003 року її ратифікували 44 держави Європи.¹² Цією Конвенцією створено Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, який, шляхом здійснення інспекцій, перевіряє поводження з позбавленими волі особами з метою посилення, у разі необхідності, захисту таких осіб від катувань чи нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження чи покарання.

Також можна згадати:

– **Рекомендацію (87) 3** Комітету Міністрів Ради Європи країнам-членам **щодо Європейських пенітенціарних правил**. Затверджена Комітетом Міністрів Ради Європи 12 лютого 1987 р. на 404-му засіданні представників міністрів;

– **Рекомендацію Rec (2006) 13** Комітету Міністрів Ради Європи державам-учасникам **щодо застосування тримання під вартою, умов, у яких воно відбувається, і запровадження гарантій від зловживань**. Прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 27 вересня 2006 року на 974-й зустрічі заступників міністрів.

7. Статтею 28 **Конституції України** визначено: «Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам».

У ст. 50 КК України вказано: «Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність».

8. **Цивільним кодексом України** (ст. 289) визначено: «Фізична особа має право на особисту недоторканність. Фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню. Фізичне покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних не допускається. У разі жорстокої, аморальної поведінки фізичної особи щодо іншої особи, яка є в безпорадному стані, застосовуються заходи, встановлені цим Кодексом та іншим законом».

12 http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_413

9. **Кримінальний процесуальний кодекс України** (далі – КПК) передбачає у ст. 11 «Повага до людської гідності» такі положення:

1) під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи;

2) забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність;

3) кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження.

Стаття 87 цього Кодексу говорить про недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Так, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження.

Зазначені докази повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

Особливо слід відзначити статтю 206 КПК України «Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини». Згідно з нею, слідчий суддя зобов'язаний, зокрема:

1) якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), – зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та:

– забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи;

– доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених в заяві особи;

– вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством;

2) діяти в такому ж порядку, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі.

ЧАСТИНА I

Стаття 1

1. Для цілей цієї Конвенції термін «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

2. Ця стаття не завдає шкоди будь-якому міжнародному договору чи будь-якому національному законодавству, в яких є або можуть бути положення про більш широке застосування.

1. Поняття «катування» може мати різний зміст, різне наповнення – залежно від мети його визначення.

Як зазначалося вище, у Декларації про захист усіх осіб від катування та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки та покарання, давалось дещо інше визначення катування. Так само відрізняється і визначення катування, що міститься у ст. 127 Кримінального кодексу України (далі – КК).

У цій Конвенції термін «катування» визначається, як вказано в її ст. 1, «для цілей цієї Конвенції». Такими цілями є, зокрема, визначити обов'язки держав-сторін у контексті запобігання і протидії катуванню (див. статті 2, 3 і далі). Якщо той чи інший міжнародний договір у цій сфері має інші цілі, то і поняття «катування» у ньому може бути визначене інакше, у т.ч. більш широко; те саме стосу-

ється внутрішнього законодавства держав-сторін Конвенції (див. ч. 2 ст. 1).

Відповідно до цієї Конвенції не визнається катуванням, зокрема здійснення стосовно людини без її вільної згоди медичних чи наукових дослідів, хоча воно і заборонене Міжнародним пактом про громадянські та політичні права.

2. Поняття «катування» відповідно до цієї Конвенції визначається за допомогою сукупності об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують діяння, спеціального суб'єкта його вчинення, форму вини та мету, яку переслідує винний.

3. Основний безпосередній **об'єкт** посягання при катуванні альтернативний – залежно від форми діяння ним може бути здоров'я та воля людини (коли заподіюється і фізичний біль, і моральні страждання) або ж тільки воля людини (коли заподіюються тільки моральні страждання).

При цьому **потерпілим** (жертвою) може бути будь-яка особа, тобто людина.

Отже, з **об'єктивної сторони** катування передбачає заподіяння у будь-який спосіб:

- сильного болю або
- фізичного чи морального (точніше було б казати – психологічного) страждання.

Як з об'єктивної, так і з суб'єктивної сторін такі біль або страждання не будуть вважатися катуванням, якщо вони: а) виникають внаслідок лише законних санкцій; б) невіддільні від цих санкцій; в) спричиняються законними санкціями випадково.

Так, особі може бути спричинено біль під час її законного затримання уповноваженими особами (у тому числі пов'язаного із нанесенням ударів, примушуванням лежати на землі, одяганням наручників тощо) або фізичні і психологічні страждання – під час законного тримання в слідчому ізоляторі чи інших місцях несвободи, які, звісно, мало чим нагадують санаторій.

4. З **суб'єктивної сторони** катування не може бути вчинене через необережність – це завжди умисна дія. Заподіяні особі через недбалість або злочинну самовпевненість сильний біль або страждання, за певних умов, також можуть потягнути кримінальну відповідальність, але вони не можуть розглядатися як катування, а тому не тягнуть за собою правових наслідків, передбачених цією Конвенцією.

Крім того, навіть і умисні дії, що полягають у спричиненні сильного болю або страждання, не завжди є катуванням. Для того, щоб вони могли бути визнані катуванням, необхідно, щоб винна особа, застосовуючи їх, переслідувала одну з таких цілей:

- отримати від жертви або від третьої особи відомості;
- отримати від жертви або від третьої особи визнання;
- покарати жертву за дії, які вчинила вона або третя особа;
- покарати жертву за дії, у вчиненні яких вона підозрюється;
- залякати жертву;
- примусити жертву або третю особу [до певної поведінки];
- здійснити дискримінацію будь-якого виду.

5. Нарешті, згідно з Конвенцією, навіть якщо сильний біль чи відповідне страждання застосовані з однією із перелічених вище цілей, вони все ще можуть бути не визнані катуванням, якщо їх вчинено без жодної участі офіційної особи.

Отже, катуванням визнається лише відповідне діяння, вчинене одним з таких **суб'єктів**:

- 1) державною посадовою особою;
- 2) іншою особою, яка виступає як офіційна особа;
- 3) іншою особою, яка діє з підбурювання офіційної особи, чи з її відома, чи за її мовчазної згоди.

6. Катування, як воно визначене у Конвенції, відрізняється від катування, як воно визначене у ст. 127 КК України, за кількома ознаками (див. табл. 1).

Таблиця 1. Відмінність катування, передбаченого Конвенцією, від катування, як воно визначене у ст. 127 КК України

	Конвенція	Ст. 127 КК України
Об'єктивна сторона	Будь-яка дія, якою будь-якій особі заподіюються сильний [фізичний] біль або фізичне чи моральне страждання <i>(крім болю або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково)</i>	Заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання <i>шляхом нанесення побиттів, мучення або інших насильницьких дій</i> . Кваліфікуючими ознаками, які посилюють покарання, є <i>вчинення діяння повторно або за попередньою змовою групою осіб</i> (ч. 2 ст. 127).

<p>Суб'єктивна сторона</p>	<p>Умисел і мета: – отримати від потерпілого або від третьої особи відомості чи визнання; – покарати потерпілого за дії, які вчинив він або третя особа; – покарати потерпілого за дії, у вчиненні яких він підозрюється; – залякати потерпілого; – примусити потерпілого або третю особу [до певних дій чи бездіяльності]; – здійснити дискримінацію будь-якого виду.</p>	<p>Умисел і мета: – примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, <u>у тому числі</u> отримати від потерпілого або іншої особи відомості чи визнання; – покарати потерпілого <u>чи іншу особу</u> за дії, скоєні ним або іншою особою; – покарати потерпілого <u>чи іншу особу</u> за дії, в яких він <u>чи інша особа</u> підозрюється або – залякати потерпілого <u>чи інших осіб</u>; – здійснити дискримінацію стосовно потерпілого <u>чи інших осіб</u>. Кваліфікуючою ознакою, яка посилює покарання, є <u>вчинення діяння з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості</u> (ч. 2 ст. 127).</p>
<p>Суб'єкт</p>	<p>Суб'єктом може бути тільки: 1) державна посадова особа; 2) інша особа, яка виступає як офіційна особа; 3) інша особа – з підбурювання офіційної особи, чи з її відома, чи за її мовчазної згоди.</p>	<p>Суб'єктом може бути <u>будь-яка осудна особа, що досягла 16-річного віку</u>.</p>

Слід зазначити, що стосовно поняття «катування» український законодавець проявляє непослідовність: в різний час це поняття у статті 127 КК України визначалось по-різному.

Початкова редакція була такою:

«Стаття 127. Катування»

1. Катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років».

Згідно із Законом від 12 січня 2005 року № 2322-IV, статтю було викладено у новій редакції:

«Стаття 127. Катування»

1. Катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, в тому числі отримати від нього або іншої особи інформацію, свідчення або визнання, покарати за його дії, які він скоїв або у скоєнні яких підозрюється, або залякування його або інших осіб¹³ –

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівниками правоохоронних органів, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

4. Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, якщо вони призвели до загибелі людини, –

караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі».

Відповідно до Закону від 15 квітня 2008 року № 270-VI, редакцію статті було змінено утретє і вона набула такого вигляду:

«Стаття 127. Катування

1. Катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб –

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років».

¹³ Підкресленням тут і далі виділені основні змістовні зміни.

Згідно із Законом від 5 листопада 2009 року № 1707-VI, слова «службовою особою з використанням свого службового становища» було вилучено, замість них додано інші слова – «з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості», а також посилено санкцію частини 2 статті 127 – передбачено позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

Стаття 2

1. Кожна держава-сторона вживає ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією.

2. Жодні виключні обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-який інший надзвичайний стан, не можуть бути виправданням катувань.

3. Наказ вищого начальника або державної влади не може служити виправданням катувань.

1. У ст. 127 КК України визначено склад злочину «катування». Це злочин середньої тяжкості, а за обтяжуючих обставин – тяжкий злочин (критерії класифікації злочинів за їхньою тяжкістю визначено у ст. 12 КК України).

Якщо розглядати поняття «катування» більш широко, то слід згадати і про інші статті КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за окремі форми катування або діяння, які є суміжними з катуванням. Це, зокрема:

- доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності (ст. 120);
- умисне тяжке, середньої тяжкості й легке тілесне ушкодження (статті 121, 122 і 125);
- побої і мордування (ст. 126);
- проведення клінічних випробувань лікарських засобів без письмової згоди пацієнта або його законного представника або стосовно неповнолітнього чи недієздатного, якщо ці дії спричинили смерть пацієнта або інші тяжкі наслідки (ст. 141);
- незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною (ст. 142);

– незаконне позбавлення волі або викрадення людини, зокрема вчинене способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або таке, що супроводжувалося заподіянням йому фізичних страждань, або із застосуванням зброї, або здійснюване протягом тривалого часу (ч. 2 ст. 146);

– торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, змістом якої є проведення дослідів над людиною без її згоди (ст. 149);

– поміщення в психіатричний заклад завідомо психічно здорової особи (ст. 151);

– перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, якщо ці дії супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування (ч. 2 ст. 365);

– завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371);

– примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку прокурора, слідчого або працівника підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зокрема поєднане із застосуванням насильства або із знущанням з особи, за відсутності ознак катування (ч. 2 ст. 373);

– порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, що виявилось у завданні побоїв чи вчиненні іншого насильства, зокрема таке, що має характер знущання або глумлення з військовослужбовця (ч. 2 ст. 406);

– жорстоке (погане) поводження з військовополоненими (ч. 2 ст. 431, ст. 434, ст. 438).

Про кримінально-правову кваліфікацію таких діянь див. коментар до ст. 4 Конвенції.

2. Крім кримінального, існує й інше національне законодавство, спрямоване на запобігання і припинення катувань.

Так, Законом від 2 жовтня 2012 року внесено зміни до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» щодо національного превентивного механізму.

Уповноваженому надано право відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету відвідування такі місця (перелік не є вичерпним):

- місця, в яких особи примусово тримаються за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону, в тому числі ізолятори тимчасового тримання, кімнати для затриманих та доставлених до чергових частин органів внутрішніх справ, пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, кімнати для перебування тимчасово затриманих військовослужбовців, слідчі ізолятори, арештні доми, кримінально-виконавчі установи, приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи, військові частини, гауптвахти, дисциплінарні батальйони, спеціальні приймальники для тримання осіб, підданих адміністративному арешту, міські, районні управління та відділи, лінійні управління, відділи, відділення, пункти органів внутрішніх справ, спеціалізовані автомобілі (у тому числі спеціалізовані автомобілі з конвоем), приміщення (кімнати) для тримання підсудних (засуджених) у судах, заклади примусового лікування;

- психіатричні заклади;
- пункти тимчасового розміщення біженців;
- приміщення для транзитних пасажирів у пунктах пропуску через державний кордон;
- будинки дитини, дитячі будинки-інтернати, притулки для дітей, дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів, центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- психоневрологічні інтернати;
- гериатричні пансіонати, будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів;
- пансіонати для ветеранів війни і праці;
- соціально-реабілітаційні центри.

Цим же Законом (ст. 19-1) на Уповноваженого покладено функції національного превентивного механізму відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів

поводження та покарання. Для виконання функцій національного превентивного механізму Уповноважений:

1) здійснює регулярні відвідування відповідних місць без попереднього повідомлення про час і мету відвідувань та без обмеження їх кількості;

2) проводить опитування осіб, які перебувають у цих місцях, з метою отримання інформації стосовно поведження з цими особами і умов їх тримання, а також опитування інших осіб, які можуть надати таку інформацію;

3) вносить органам державної влади, державним органам, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форми власності, пропозиції щодо попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання;

4) залучає на договірних засадах до регулярних відвідувань зазначених місць представників громадських організацій, експертів, учених та фахівців.

У секретаріаті Уповноваженого створюється окремий структурний підрозділ з питань недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання. До роботи в цьому структурному підрозділі з дотриманням рівного представництва чоловіків і жінок та представництва національних меншин залучаються фахівці різних спеціальностей, які мають належну професійну підготовку.

Уповноважений щороку готує спеціальну доповідь про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання. Така доповідь оприлюднюється в засобах масової інформації та надсилається Президентові України, Верховній Раді України і Кабінету Міністрів України з дотриманням законодавства України про інформацію.

Під час виконання функцій національного превентивного механізму Уповноважений взаємодіє з Підкомітетом з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання Комітету проти катувань, утвореним відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання, а також з міжнародними організаціями і відповідними органами іноземних держав, діяльність яких пов'язана з цією сферою.

Важливі положення були визначені також Законом від 8 квітня 2014 року «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів».

3. Положення ч. 2 ст. 2 Конвенції про те, що «жодні виключні обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-який інший надзвичайний стан не можуть бути виправданням катувань», гарантується в Україні статтею 64 Конституції, згідно з якою не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені її статтею 28.

4. Відповідні міжнародні конвенції також нагадують про те, що стан війни чи інший надзвичайний стан не можуть бути виправданням катувань.

Наприклад, ст. 3 **Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни** від 12 серпня 1949 року стосовно відповідних осіб, зокрема, забороняє наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні.

У ст. 32 ще раз нагадується: Високі Договірні Сторони спеціально дають згоду на те, що їм забороняється застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом, які є під їхньою владою. Ця заборона поширюється не лише на вбивства, тортури, тілесні покарання, калічення та медичні чи наукові дослідження, які не викликані потребою лікування особи, що перебуває під захистом, а й на будь-яке інше брутальне поводження з боку як цивільних, так і військових властей.

Стаття 147 Конвенції визнає серйозними порушеннями, серед інших: тортури або нелюдяне поводження, зокрема біологічні експерименти, які умисно спричиняють великі страждання чи серйозні травми тілу чи здоров'ю, нелегальне ув'язнення.

Аналогічні положення містять статті 3, 12 і 51 **Конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі** від 12 серпня 1949 року.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року ще ширше розглядає ці питання. Відповідно до неї:

– заборонено зараз і надалі вчиняти стосовно військовополонених: насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії визнані цивілізованими народами як необхідні (ст. 3);

– будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати, переслідувати або вдаватися до обмежень їхніх прав (ст. 17);

– заборонено будь-які колективні покарання за індивідуальні діяння, тілесні покарання, тримання в приміщеннях без денного світла та взагалі будь-які види тортур або прояви жорстокості (ст. 87);

– тортури або нелюдське поводження, зокрема біологічні експерименти, умисне заподіяння тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження або шкоди здоров'ю є серйозними порушеннями (ст. 130).

8 червня 1977 року до Женевських конвенцій були прийняті два Додаткових протоколи.

Відповідно до ст. 75 **Протоколу I, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів**, в ситуаціях збройних конфліктів, в яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого в Статуті ООН та в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, з особами, які перебувають під владою сторони, що бере участь у конфлікті, за всіх обставин поводяться гуманно. Кожна сторона має з повагою ставитися до особи, честі, переконань та релігійних обрядів усіх таких осіб. Заборонені й будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії, незалежно від того, чиняться вони представниками цивільних чи воєнних військових органів: насильство над життям, здоров'ям і фізичним та психічним станом осіб, зокрема катування всіх видів – фізичні чи психічні; тілесні покарання; каліцтво; знущання з людської гідності, як-от принижуюче й образливе поводження; погрози вчинити будь-яку з вищезазначених дій.

Протокол II, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру, застосовується до всіх збройних конфліктів, які не підпадають під дію Протоколу I, і відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосовувати цей Протокол.

Проте ні цей Протокол, ні Протокол I не застосовуються до випадків порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як безпорядки, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти аналогічного характеру, оскільки вони не є збройними конфліктами.

У ст. 4 Протоколу II визначено, що усі особи, які не беруть безпосередньої участі або припинили брати участь у воєнних діях, незалежно від того, обмежена їх свобода чи ні, мають право на повагу до своєї особистості, своєї честі, своїх переконань та своїх релігійних обрядів. За всіх обставин з ними поведуться гуманно й без будь-якої несприятливої різниці.

Заборонено й будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії щодо згаданих осіб: таке жорстоке поводження, як катування, каліцтво чи будь-які форми тілесних покарань; знущання з людської гідності, зокрема, образливе поводження; погрози вчинити будь-яку з вищезазначених дій.

5. Римський статут міжнародного кримінального суду (статті 7 і 8) визначає вчинені стосовно певних осіб, визначених у цьому статуті:

– злочини проти людяності: катування; інші нелюдські діяння аналогічного характеру, що полягають у навмисному заподіянні сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю.

При цьому катування визначається у цій статті, як навмисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних або психічних, особі, що перебуває під вартою або під контролем обвинувачуваного; але катуванням не вважаються біль або страждання, які виникають лише в результаті законних санкцій, невіддільні від цих санкцій або викликаються ними випадково;

– воєнні злочини: катування або нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; навмисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю.

б. Дію положення частини 3 ст. 2 Конвенції про те, що «наказ вищого начальника або державної влади не може служити виправданням катувань» гарантує стаття 60 Конституції України, згідно з якою ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні накази, а за віддання і виконання явно злочинного наказу настає юридична відповідальність.

Додатковою правовою гарантією є також положення частин 4 і 5 ст. 41 КК України. Вони передбачають, зокрема, що:

- особа, яка виконала явно злочинний наказ, за діяння, вчинені з метою виконання такого наказу, підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах;
- якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати злочинного характеру наказу, то за діяння, вчинене з метою виконання такого наказу, відповідальності підлягає тільки особа, що віддала злочинний наказ.

Наказ – це одна з форм реалізації владних функцій, організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків конкретної службової особи, змістом якої є одноосібна владна вимога розпорядчого або нормативно-правового характеру у сфері управління про вчинення або невчинення підлеглим (групою підлеглих) певних дій по службі.

Явність злочинності наказу передбачає очевидний і об'єктивний характер спрямованості його вимог на вчинення злочину підлеглим. Діяння, яке приписується вчинити на виконання явно злочинного наказу, вочевидь, містить всі ознаки злочину. Очевидним є все: і суспільно небезпечний характер такого діяння, і його суспільно небезпечні наслідки, настання яких за умов чіткого, своєчасного і повного виконання явно злочинного наказу є неминучим. Такі наслідки, в силу їх очевидності, є очікуваними як для особи, яка віддала наказ, так і для особи, що його виконує. Очевидним в такому випадку є і причиновий зв'язок між наслідками і діями, вчинення яких вимагається цим наказом.

Згідно з ч. 4 ст. 41 особа, яка виконала явно злочинний наказ і вчинила при цьому умисний злочин, сама і є виконавцем цього злочину.

Умисне виконання явно злочинного наказу начальника, який сам не бере безпосередньої участі у злочинних діях, обумовлених виконанням свого наказу, кваліфікуються як співучасть з ним у вчиненні злочину.

Діяння, вчинені з метою виконання наказу, можуть оцінюватися як вчинені через службову залежність, що враховується як обставина, яка дещо пом'якшує покарання (п. 6 ч. 1 ст. 66 КК України).

Особа не підлягає відповідальності за діяння, вчинене з метою виконання злочинного наказу, якщо вона не тільки не усвідомлювала злочинного характеру такого наказу, а й одночасно позбавлена була такої можливості (допускається помилка щодо характеру наказу).

Злочинний характер наказу означає, що ним вимагається вчинити або його виконання неминуче пов'язано із вчиненням діяння, яке на момент віддання такого наказу становило злочин.

Так, особа може не усвідомлювати злочинного характеру наказу, коли вона, в силу суб'єктивних властивостей (рівень спеціальних знань у конкретній галузі, життєвий і практичний досвід тощо) або конкретних умов, в яких вона діє (необізнаність про зв'язок своїх дій з іншими подіями, діями інших осіб, обмеженість інформації тощо), була позбавлена фактичної можливості зрозуміти дійсне правове значення вимог наказу або не могла усвідомлювати суттєвої небезпечності наслідків його виконання.

Також не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка була об'єктивно позбавлена можливості зробити усвідомлений вибір своєї поведінки, за діяння, вчинене з метою виконання злочинного наказу. Усвідомленого вибору поведінки не буде, наприклад, коли особа знаходилась під безпосереднім впливом фізичного примусу (ч. 1 ст. 40 КК України), або психічного примусу (ч. 2 ст. 40 і ст. 39 КК України). В таких випадках застосовуються передбачені КК України правила про ту чи іншу обставину, що виключає злочинність діяння.

Так, сержант К. з метою залякати підлеглих, перевищуючи владу, наказав підлеглому рядовому Я. під загрозою фізичної розправи над ним, щоб той завдав потерпілим по декілька ударів в груди. Боячись фізичної розправи, Я. виконав цей явно злочинний наказ. Однак, оскільки Я. за цих обставин наніс трьом потерпілим лише по одному легкому удару в груди, не спричинивши їм будь-яких тілесних ушкоджень, кримінальне провадження щодо нього було обґрунтовано закрите за відсутністю в його діях складу злочину.

7. У ст. 25 Римського статуту міжнародного кримінального суду також вказано, що особа підлягає кримінальній відповідальності та покаранню за злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, якщо ця особа:

- вчинює такий злочин індивідуально, разом з іншою особою або через іншу особу, незалежно від того, чи підлягає ця інша особа кримінальній відповідальності;
- наказує, підбурює або спонукає вчинити такий злочин, якщо цей злочин вчинено або якщо має місце замах на цей злочин;
- з метою полегшити вчинення такого злочину підбурює або іншим способом сприяє його вчиненню або замаху на нього, включаючи надання засобів для його вчинення;
- будь-яким іншим чином сприяє вчиненню або замаху на вчинення такого злочину групою осіб, що діють зі спільною метою.

Стаття 33, яка має назву «Накази начальника й приписи закону», визначає: той факт, що злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду, було вчинено особою за наказом уряду або начальника, будь то військового чи цивільного, не звільняє цю особу від кримінальної відповідальності, за винятком випадків, коли існувала така сукупність умов: а) ця особа була юридично зобов'язана виконувати накази цього уряду або цього начальника; б) ця особа не знала, що наказ був незаконним і с) наказ не був явно незаконним. При цьому для цілей статті 33 накази про вчинення злочинів проти людяності є явно незаконними.

Стаття 3

1. Жодна держава-сторона не повинна висилати, повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що їй там може загрозувати застосування катувань.

2. Для визначення наявності таких підстав компетентні власті беруть до уваги всі обставини, що стосуються справи, включаючи, у відповідних випадках, існування в даній державі постійної практики brutальних і масових порушень прав людини.

1. Положення ч. 1 ст. 3 Конвенції знайшли відображення, зокрема, у ст. 589 КПК України, яка регламентує умови екстрадиції: у видачі особи, що потребує додаткового захисту або якій надано тимчасовий захист в Україні, повинно бути відмовлено, якщо видачу запитує держава, де така особа може зазнати катувань чи іншого нелюдського поводження або яка може здійснити її перевидачу такий державі.

2. Звісно, перелік держав, в яких існує постійна практика brutальних і масових порушень прав людини, якимись актами не визна-

чено і визначено в принципі бути не може. Тим більше, ситуація з дотриманням прав людини в різних державах щороку змінюється.

Наприклад, у 2009 році КНДР, Куба, Іран, Судан, Сомалі, М'янма і Зімбабве у черговій доповіді про дотримання прав людини у світі, підготовленій Держдепартаментом США, зараховані до розряду країн, де найсерйозніше порушуються права людини. Поряд з ще кількома державами в документі піддані критиці Росія, Китай, Пакистан, Афганістан, Ірак, Білорусь.¹⁴

А ось у 2013 році в аналогічній доповіді Держдепартаменту США до країн, де найсерйозніше порушуються права людини, зараховані Сирія, Росія, Китай, Куба, Єгипет, Судан, а також Україна.¹⁵

Для орієнтури можна керуватися інформацією міжнародних організацій та установ, що безпосередньо розглядають питання, пов'язані з порушенням прав і свобод людини, а саме:

- 1) Центр з прав людини Економічної та Соціальної Ради ООН;
- 2) Комісія з прав людини ООН;

3) спеціальні органи ООН – Комітет з прав людини (Міжнародний пакт про громадянські й політичні права), Комітет проти застосування катувань (Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки і покарання), Комітет з економічних, соціальних та культурних прав (Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права), Комітет з прав дитини (Конвенція про права дитини), Комітет з ліквідації расової дискримінації (Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації);

4) Верховний комісар ООН із заохочення і захисту всіх прав людини;

- 5) Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Важливими є також дослідження, що проводяться незалежними організаціями, як-от дослідження американської неурядової організації Freedom House, Міжнародної правозахисної організації Human Rights Watch, або щорічний звіт неурядової громадської організації The World Justice Project (WJP), щорічний рейтинг демократичних прав та громадянських свобод, рейтинг демократії країн світу (Democracy Index 2010, Economist Intelligence Unit, за версією видання «Економіст») тощо.

14 <http://tsn.ua/svit/opublikovanii-spisok-krayin-de-naiserioznishe-porushuyutsya-prava-lyudini.html>

15 <http://www.state.gov/documents/organization/220286.pdf>

3. ЄСПЛ розглядав деякі справи, в яких заявники подавали клопотання до Суду про заборону їх видачі іншим державам:

– у справі *Soldatenko v. Ukraine*, № 2440/07, заявник скаржився на можливість застосування до нього тортур у випадку його видачі до Туркменістану;

– у справі *Dubovik v. Ukraine*, № 33210/07, заявниця скаржилася на можливість застосування катування до неї у випадку її екстрадиції до Білорусі. Аналогічні клопотання розглядалися у справах *Koktysh v. Ukraine*, № 43707/07; *Kreydich v. Ukraine*, № 48495/07; *Stankevich v. Ukraine*, № 48814/07; *Kulikovskiy v. Ukraine*, № 50063/07 та *Kamyshv v. Ukraine*, № 3990/06 стосовно можливості застосування «жорстокого та негуманного поводження» або навіть загрози «катування» у випадку їх видачі Білоруським правоохоронним органам;

– у справі *Kaboulov v. Ukraine*, № 41015/04, заявник скаржився на можливість застосування до нього тортур у випадку його видачі до Казахстану. У цьому випадку його видачу було заборонено, зважаючи на відсутність гарантій стосовно того, що його не буде піддано тортурам.

Питання відповідності процедури висилки, екстрадиції та депортації розглядалися в українських справах по суті. У цих справах Суд вирішив застосувати Правило 39 Регламенту Суду та заборонити видачу осіб, на тій підставі, що це може нанести шкоду правам заявників, включаючи можливість певних наслідків стосовно застосування забороненого статтею 3 Конвенції поводження.

4. Водночас, відмова від здійснення екстрадиції не повинна сприяти уникненню відповідальності осіб, що скоїли правопорушення. Одним із правових наслідків відмови у видачі має бути застосування інституту прийняття кримінального провадження в порядку переслідування. Тому відмова у видачі з тих підстав, що не виключають можливість подальшого провадження (зокрема і відсутність гарантій незастосування катування або іншого нелюдського поводження), дозволяє здійснювати таке провадження на території України.

Компетентний орган іноземної держави повинен звернутися до центральних органів України з клопотанням про перейняття кримінального провадження, що розглядається в порядку глави 45 КПК України. Крім того, керуючись ч. 1 ст. 7 КК України, відмовивши у видачі громадянина України, прокуратура України повинна розпочати розслідування щодо вчиненого ним злочину

не очікуючи на клопотання органу іноземної держави, оскільки необхідна інформація про злочин містилася у запиті про видачу.

Стаття 4

1. Кожна держава-сторона забезпечує розглядання всіх актів катування згідно з її кримінальним законодавством як злочини. Те саме стосується спроби піддати катуванням та тих дій будь-якої особи, що являють собою співучасть у катуванні.

2. Кожна держава-сторона встановлює відповідні покарання за такі злочини з урахуванням їх тяжкого характеру.

1. Як вже зазначалося, Україна у своєму Кримінальному кодексі визнала катування як злочин.

Стаття 127 КК України («Катування») містить такі положення:

«1. Катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб –

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років».

2. Замах на катування також карається – відповідно до ст. 16 КК України, згідно з якою кримінальна відповідальність за готування до злочину і замах на злочин настає за статтею 14 («Готування до злочину») або 15 («Замах на злочин») і за тією статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин (у даному випадку це ст. 127).

3. Відповідно до ст. 29 КК України організатор, підбурювач та пособник катування підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною статті 27 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає злочин, вчинений виконавцем.

При цьому у ст. 27 («Види співучасників») визначаються ознаки зазначених співучасників.

Так, **організатором** є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину.

Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню злочину.

Отже, слова ст. 1 цієї Конвенції, що стосуються суб'єкта катування «чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди», за КК України означають, відповідно підбурювання або пособництво.

4. Водночас, відповідно до частин б і 7 ст. 27 КК України, не є співучасною:

а) не обіцяне заздалегідь переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. Особи, які вчинили ці діяння, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених статтями 198 («Заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом») та 396 («Приховування злочину») цього Кодексу.

При цьому за ст. 396 КК України карається лише приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Злочин же, передбачений ч. 1 ст. 127 КК України, тобто катування без обтяжуючих ознак, є злочином середньої тяжкості, тобто за його приховування відповідальність не настає. До того ж не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування будь-якого злочину члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом (відповідно до ст. 3 КПК України, це чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба,

внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі);

б) обіцяне до закінчення вчинення злочину неповідомлення про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин. Такі особи підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, коли вчинене ними діяння містить ознаки іншого злочину.

5. Розглянемо ознаки складу злочину «Катування», передбаченого ст. 127 КК України.

Основним безпосереднім **об'єктом** катування є здоров'я, а додатковим обов'язковим – воля, честь і гідність особи.

б. З **об'єктивної сторони** цей злочин характеризується:

1) діями (не бездіяльністю) – нанесенням побоїв, мученням або іншими насильницькими діями;

2) наслідками у виді заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання;

3) причиновим зв'язком між вказаними діями і наслідками.

Побої – це багаторазове (два і більше) завдання ударів по тілу потерпілого, яке не спричинило тілесних ушкоджень.

Мучення (або заподіяння мук) – це дії, пов'язані з тривалим позбавленням людини їжі, пиття чи тепла, утриманням її в шкідливих для здоров'я умовах тощо.

Під **іншими насильницькими діями** у ст. 127 КК України маються на увазі: умисне легке, середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження, різні посягання на статеву недоторканість особи, дії, характерні для мордування тощо.

Характеру мордування удари, побої або інші насильницькі дії набувають тоді, коли вони полягають у багаторазовому або тривалому спричиненні болю – щипання, шмагання, дія термічних факторів тощо.

Вирішення питання про те, чи мали зазначені дії характер мордування, входить до компетенції органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, оскільки це стосується з'ясування змісту певної ознаки об'єктивної сторони злочину – встановлення відповідного способу вчинення злочину. Судово-медичний експерт повинен у таких випадках встановити наявність, характер, локалізацію, кількість ушкоджень, одночасність чи різночасність їх утворення, особливості ушкоджуючих предметів, механізм їхньої дії. Висновки

судово-медичних експертиз містять лише медичну оцінку наслідків злочинного діяння і саме в такому розумінні вони повинні оцінюватися зазначеними вище компетентними органами), та інші, крім побоїв і мучення, форми насильства.

7. Загалом поняття «інші насильницькі дії» повинно тлумачитися якомога більш широко з тим, щоб охопити собою усі можливі причини заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання. Такий підхід впливає з обов'язкових для України актів міжнародного законодавства, які визнають катування одним з видів жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання.

Так, у ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, вказується, що термін «катування» означає «*будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне*», і в цей термін не включаються тільки «*біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково*». При цьому підкреслено, що «ця стаття не завдає шкоди будь-якому міжнародному договору чи будь-якому національному законодавству, в яких є або можуть бути положення про більш широке застосування».

Згідно з приміткою до принципу 6 Зводу принципів захисту всіх осіб, що підлягають затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, термін *жорстокі, нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поводження або покарання* повинен тлумачитися таким чином, щоб забезпечити, по можливості, найбільш широкий захист проти зловживань фізичного чи психологічного характеру, включаючи утримання затриманої чи ув'язненої особи в умовах, які позбавляють її, тимчасово або постійно, будь-якого з її природних почуттів: зору, слуху, просторової або часової орієнтації – та які можуть викликати стрес, почуття жаху чи неспокою, здатні принизити чи образити її, зламати її фізичний чи моральний опір.

У різних справах ЄСПЛ визнав порушенням ст. 3 («Заборона катування») Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, наприклад:

– застосування фізичної сили до особи, позбавленої волі, яке не було вкрай необхідним через її власну поведінку і яке спричинило завдання кількох синців на тілі потерпілого;

– дев'ятимісячне утримання потерпілого у камері, насиченій тарганами, клопами і вошами, де на особу припадало від 1,3

до 2,5 м², через перевищення норм утримання потерпілий мусив розділяти ліжко з іншим затриманим і було відсутнє достатнє освітлення;

- тривале утримання потерпілого під вартою в погано провітрюваній одиночній камері без доступу природного світла, де він був позбавлений контактів з іншими в'язнями та газет, іноді з позбавленням його необхідного лікування та їжі або з видачею їжі, непридатної для споживання;

- утримання в одиночній камері, де не вистачало світла і не було можливостей дотримуватися гігієни (за відсутності туалету ув'язнений вимушений був користуватися відром), до того ж перед помещенням до камери потерпілому примусово поголили голову;

- утримання засудженого до смертної кари (згодом – до довічного ув'язнення) у тісній камері, до якої не потрапляло природне освітлення, майже за відсутності прогулянок, можливості зайнятися якоюсь діяльністю і контактувати з іншими людьми;

- позбавлення сну, харчування і води, багатогодинне стояння біля стіни, одягання капюшонів, утримання в приміщенні з постійним та голосним звуком або у підвалі, де особа ризикує наразитися на небезпеку нападу щурів, розлучення матері з немовлям, помещення здорової людини до психічно хворих тощо;

- гоління голови, виставлення оголеної людини на очі інших людей, примушування одягатися так, щоб це викликало насмішки, примушування їсти неїстівні речовини тощо.

Оцінка акту як жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження залежить від сукупності таких обставин, як тривалість та інтенсивність відповідного поводження, його наслідки для здоров'я людини, стать, вік, попередній стан здоров'я та інші індивідуальні особливості потерпілого.

Наприклад, у справі «Хохліч проти України» ЄСПЛ встановив, що в одиночній камері, де кілька місяців перебував заявник, яскрава лампа була увімкнена 24 години на добу, але, оскільки постійне світло не турбувало заявника, це не було розцінене як катування чи інше жорстоке поводження.

ЄСПЛ у своїх рішеннях не визнав актами катування (нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження), зокрема кількарічне невиконання судового рішення, винесеного на користь заявника; адміністративний арешт строком на сім діб з наступним триманням заявника в камері, який був застосований на законних підставах.

Визначення наявності ознак катування є компетенцією суду. Відповідно, судова практика, зокрема практика ЄСПЛ, створює своєрідний прецедент на майбутнє.

Скориставшись дослідженнями і висновками інших українських фахівців,¹⁶ наведемо та оцінімо рішення ЄСПЛ, в яких було визнано наявність порушення ст. 3 ЄКПЛ, зокрема катування.

При цьому слід мати на увазі, що розглядаючи питання щодо порушення статті 3 Конвенції, Суд спирається на доктрину «мінімального рівня жорстокості». Її сутність: щоб підпадати під дію статті 3, «погане» поводження має досягти мінімального рівня жорстокості (*Ireland v. UK, Judgment of 13 December, 1977*).

Стаття 3 ЄКПЛ містить абсолютну заборону кількох видів «поганого» поводження, ними є катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Кожен із цих видів поганого поводження порушує статтю 3 Конвенції, тому не впливає суттєво на кваліфікацію протиправних дій держави. Однак, ЄСПЛ намагається розмежувати ці поняття, особливо тоді, коли йдеться про відокремлення катувань від менш жорстоких видів поганого поводження.

В одному зі своїх рішень ЄСПЛ зазначив, що стаття 3 Конвенції сформульована таким чином, що дає можливість «поставити тавро «катування» лише на навмисному нелюдському поводженні, яке викликає особливо сильні й жорстокі страждання» (*Aksoy v. Turkey, Judgment of 18 December, 1996, п. 63*). При цьому Суд визнає катуванням настільки брутальні факти порушення статті 3, щодо яких не залишається сумніву (*Aydin v. Turkey, Judgment of 25 September, 1997, п. 83*).

Виходячи з наведених в міжнародному праві дефініцій катування, можна зазначити, що катування відрізняється від інших видів жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання двома елементами: а) тяжкістю завданого болю і страждань і б) навмисністю і наявністю певної мети.

Якраз ці дві ознаки вказані, зокрема, в рішенні у справі *«Проти Греції» (The Greek Case)*: *«Термін «катування», як правило, використовується на позначення нелюдського поводження, що має певну мету, таку як отримання інформації чи зізнання або покладення покарання, і є загалом тяжчою формою нелюдського*

16 Червяцова А. О. Право на життя та заборона катувань у рішеннях Європейського суду з прав людини: аналіз судової практики за статтею 2 і 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Навчальний посібник/А. О. Червяцова. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 308 с.

поводження...» (The Greece Case, Judgment of 13 November, 1969, п. 186).

Встановлюючи рівень жорстокості, силу спричинених страждань, Суд виходить із обставин конкретної справи, при цьому він враховує: *«інтенсивність та жорстокість поганого поводження, тривалість цих дій, їх фізичний чи психологічний ефект, характер поводження, за яких обставин, яким чином, якими методами та способами вони здійснюються»* (Ireland v. UK, Judgment of 13 December, 1977, п. 97), а в деяких випадках – стать, вік та стан здоров'я жертви та інші обставини (Selmani v. France, Judgment of 13 December, 1997, п. 162).

Як зазначає сам Суд, рівень жорстокості поганого поводження, що дає підставу кваліфікувати таке поводження як катування, *«є, за природою речей, відносним і залежить від усіх обставин справи»* (Selmani v. France, Judgment of 13 December, 1997, п. 162).

Так, у справі *«Аксой проти Туреччини»* (Aksoy v. Turkey) Суд визнав катуванням застосування, так званого, «палестинського підвішування» (диби) (Aksoy v. Turkey, Judgment of 18 December, 1996, п. 64). У справі *«Аккоч проти Туреччини»* (Akkoc v. Turkey) Суд констатував факт катування на тій підставі, що заявницю роздягли, били, застосовували до неї електрошок, поміщували у крижану та гарячу воду, «обробляли» гучною музикою та яскравим світлом (Akkoc v. Turkey, Judgment of 10 October, 2000).

У справі *«Ілхан проти Туреччини»* (Ilhan v. Turkey) Суд розцінив як катування удари прикладом гвинтівки у сукупності з побиттям руками й ногами, що спричинили потерпілому тілесні ушкодження й тривалу втрату функцій мозку (Ilhan v. Turkey, Judgment of 27 June, 2000).

Слід зазначити, що в практиці Суду намітилися стійка тенденція більш жорсткого підходу до оцінювання «поганого» поводження і кваліфікації його як катування. В цьому значенні показовими є рішення *«Ірландія проти Великої Британії»* (Ireland v. UK, Judgment of 13 December, 1977) та рішення *«Селмуні проти Франції»* (Selmani v. France, Judgment of 13 December, 1997).

Так, у рішенні з першої справи Суд не визнав катуванням п'ять методів допиту, які застосовувалися до затриманих осіб, назвавши ці методи способами «дезорієнтації» та «сенсорного пригнічення». Такими методами були: стояння людини довгий час попід стіною, перебування в капшуку, що заважав бачити, шумові ефекти, позбавлення сну і зменшення раціону. Комісія одноголосно вирішила, що сукупне застосування цих методів дорівнювало катуванню, оскільки

позбавляло людину можливості користуватися її чуттями, впливало на неї як психічно, так і фізично. Суд не погодився з думкою Комісії, більшістю голосів визнавши ці п'ять методів «нелюдським і таким, що принижує гідність, поведженням», але не катуванням, оскільки, на думку Суду, вони не характеризувалися необхідним рівнем інтенсивності та жорстокості. Зокрема, Суд зазначив:

«П'ять методів застосовувалися разом, умисно і впродовж тривалого часу; вони спричинили, якщо не власне тілесні пошкодження, то принаймні суттєві фізичні та психологічні страждання особам, до яких їх було застосовано, а також призвели до гострих психічних розладів під час допиту. Відповідно, вони підпадають під категорію нелюдського поведження, згідно із визначенням статті 3... Хоча п'ять методів, у їх одночасному застосуванні, безсумнівно, дорівнюють нелюдському та такому, що принижує гідність, поведженню, незважаючи на те, що їх метою було отримання зізнань, викриття інших осіб та/або отримання інформації, але попри те, що вони застосовувалися систематично, вони не завдали страждань особливої інтенсивності та жорстокості, передбаченої терміном «катування»... Суд робить висновок, що застосування п'яти методів допиту становить практику нелюдського та такого, що принижує гідність, поведження, і така практика є порушенням статті 3 Конвенції» (Ireland v. UK, Judgment of 13 December, 1977, п. 167-168).

У справі «Селмуні проти Франції» (*Selmani v. France*) Суд розцінив як катування поведження, якому було піддано заявника, попри те, що його здоров'ю не було завдано значної шкоди.

У справі *Selmouni v. France* заявник, громадянин Нідерландів, марокканського походження, був заарештований французькими органами влади за підозрою у незаконному перевезенні наркотичних засобів. Під час його тримання під вартою його було піддано різним формам поведження.

Наприклад, його постійно били, наносили удари руками та предметами. Його тягали за волосся і змушували бігти по коридору, в той час як поліцейські знаходилися по обидва боки від нього та намагалися зробити так, щоб він упав. Його примусили стати на коліна перед молодою жінкою, якій сказали, що він співатиме. Один з поліцейських помочився на нього, більш того, його залякували паяльною лампою та шприцом (див. рішення Суду від 28 липня 1999 року, ECHR 1999-V).

З приводу кваліфікації дій поліцейських як катування Суд зазначив:

«Конвенція є живим документом, який тлумачиться у світлі умов сьогодення. Суд вважає, що певні діяння, які раніше класифікувалися як «нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження» як противага «катуванню» можуть класифікуватися інакше в майбутньому. Суд дотримується погляду, що постійне підвищення стандартів у сфері захисту прав людини та фундаментальних свобод, відповідно та невідворотно, вимагає більшої рішучості при оцінці порушень фундаментальних цінностей демократичного суспільства» (Selmani v. France, Judgment of 13 December, 1997, п. 101).

Отже, те, що років двадцять тому визнавалося лише як нелюдське поводження або поводження, що принижує гідність, сучасний Суд кваліфікує як катування; а дії, які раніше сприймалися як такі, що заслуговують лише на моральний осуд, в сучасному трактуванні можуть скласти порушення статті 3 Конвенції.

У справі Рібіч проти Австрії (рішення від 4 грудня 1995 року) Суд дійшов висновку про те, що заявник отримав тілесні ушкодження, перебуваючи у поліції, тобто перебуваючи під її контролем або у її віданні. При цьому Уряд не надав, хоча і був зобов'язаний надати, пояснення того, яким чином заявник одержав ці тілесні ушкодження, перебуваючи під контролем поліції. Отже, Суд дійшов висновку про порушення статті 3 Конвенції.

У справі Рехбок (Rehbock) проти Словенії (рішення від 28 листопада 2000 року) заявника було заарештовано поліцією за обвинуваченням у контрабанді наркотичних засобів. Причому заявник стверджував, що шість озброєних чоловіків, одягнених у чорний одяг та маски, напали на нього без попередження і грубо кинули його на капот автомобіля, незважаючи на те, що він не чинив опору. Потім його вдарили об капот, застосували наручники за спиною, а інші четверо чоловіків били його по обличчю кулаками й палицями. Медична експертиза виявила численні тілесні ушкодження, зокрема, зламану щелепу.¹⁷ Суд визнав незаперечним той факт, що встановлені під час медичного обстеження тілесні ушкодження Рехбока виникли у ході затримання та встановив, що поліція заздалегідь планувала затримання, і в неї було досить часу, щоб оцінити можливу небезпеку й вжити відповідних заходів, враховуючи те, що під час затримання заявник не являв собою небезпеки, не мав зброї й не нападав на поліцейських. Розслідування по справі ґрунтувалося на матеріалах, зібраних тією ж

17 Белоусов Ю.Л. Заборона катувань та жорстокого поводження у діяльності міліції (Глава 4) // Права людини у діяльності органів внутрішніх справ: навч. посіб. – Х., 2006. – С. 82-84.

самою поліцейською установою, співробітники якої затримували заявника, а сама вона містила достатню кількість недоліків. Суд визнав, що уряд Словенії не надав переконливих і достовірних аргументів, які б виправдовували застосування сили поліцією під час затримання, тому застосування сили стосовно нього було надмірним і неадекватним фактичним обставинам, а отже статтю 3 Європейської конвенції було порушено.¹⁸

Практику ЄСПЛ за ст. 3 ЄКПЛ стосовно України вивчав також П. В. Пушкар.¹⁹ Він виділив, зокрема такі категорії справ:

1) незаконне застосування фізичного примусу правоохоронними органами та незаконні методи ведення слідства.

У справі Афанасьев проти України (№ 38722/02, 5 квітня 2005) Суд знайшов порушення щодо факту побиття заявника під час його перебування у відділі міліції. Заявник стверджував, що на нього вдягли наручники та примусили визнати свою вину у вчиненні злочину шляхом застосування до нього побоїв, при цьому один з міліціонерів вдарив заявника у ліве вухо, що призвело до часткової глухоти та пухлини, яка виникла в результаті ушкодження. Медичний огляд заявника показав, що було нанесено шкоду його лівому вуху, та зафіксував існування синців на його тілі, обличчі, лівій руці та лівій нозі, і дата таких ушкоджень збігалася з датою його затримання. Хоча факт побиття саме працівниками міліції не було встановлено, Суд встановив, що держава має відповідати за фізичну недоторканність осіб, що тримаються під вартою, а також має обов'язок розслідувати належним чином скарги на застосування недозволених методів ведення слідства (Суд встановив, що розслідування у справі, яке проводилося національними органами, мало велику кількість недоліків).

У справі Kozinets v. Ukraine, № 75520/01, рішення від 6 грудня 2007 року, заявник скаржився на його побиття начальником податкової міліції, яка проводила перевірку на підприємстві заявника. Медична експертиза підтвердила, що заявнику були заподіяні тілесні ушкодження у вигляді синців та струсу мозку, однак встановити причини таких тілесних ушкоджень було неможливо. У цьому випадку Суд дійшов висновку про відсутність адекватного

18 Белоусов Ю.Л. Заборона катувань та жорстокого поводження у діяльності міліції (Глава 4) // Права людини у діяльності органів внутрішніх справ: навч. посіб. – Х., 2006. – С. 82-84.

19 П. В. Пушкар. Заборона катувань та інші форми жорстокого поводження чи покарання: застосування практики Європейського суду з прав людини // Європейський суд з прав людини. Судова практика/за заг. ред. В.Г. Буткевича. – К.: Ред. журн. «Право України», 2011. – Дод. до журн. «Право України». Вип. 1. – Ч. 3: Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань: у 3 ч. – 2011. – С. 50-113.

обставинам справи та скаргам заявника розслідування та про те, що слідство було неефективним і таким чином стаття 3 Конвенції була порушена. Суд не знайшов порушення статті 3 Конвенції в її матеріальному аспекті.

Іншими прикладами справ, де частково розглядаються питання, пов'язані з фізичним чи психологічним впливом на особу під час розслідування справ, була справа Шабельника (див. рішення Суду стосовно прийнятності у справі *Shabelnik v. Ukraine* (dec.), № 16404/03, від 15 січня 2008 року), де заявник скаржився на примушування до визнання вини у вбивстві та незаконності й недопустимості цього зізнання як доказу у кримінальній справі. У справі Яременка (див. рішення стосовно прийнятності у справі *Yaremenko v. Ukraine* (dec.), № 32092/02, від 13 листопада 2007 року) Суд визнав прийнятними скарги заявника стосовно спричинення йому тілесних ушкоджень співробітниками правоохоронних органів та відсутності ефективного розслідування його скарг.

У справі Брошевецького (рішення стосовно прийнятності у справі *Broshevetskiy v. Ukraine* Судом було вирішено довести до відома Уряду скарги заявника на застосування до нього недозволених методів ведення слідства (як стверджував заявник – застосування наручників, які були замкнені за колінами, розтяжка між двома столами із палицею під пахвами, надягання протигазу на заявника тощо). У наступній справі стосовно України (рішення Суду стосовно прийнятності *Visloguzov v. Ukraine* (dec.), № 32362/02, від 6 березня 2007 року) Суд також визнав необхідним довести до відома Уряду України скаргу заявника на умови його тримання під вартою та жорстоке поводження із ним співробітників ВТК-90.

У нещодавно прийнятому рішенні по справі Нечипорука (*Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*, № 42310/04, від 21 квітня 2011 року) Суд визнав порушення матеріального та процесуального обов'язку держави (заявника було піддано тортурам з метою отримання зізнання та тілесні ушкодження не були належним чином розслідувані). Подібне порушення було встановлене і у справі громадянина Польщі Новак (*Nowak v. Ukraine*, № 60846/10, від 31 березня 2011 року), якого було побито українськими правоохоронцями в ході процедури вислання. Окрім того, українські правоохоронні органи не змогли належним чином розслідувати скарги заявника. Подібне порушення було встановлене і у рішенні по справі Бочарова (*Bocharov v. Ukraine*, № 21037/05, від 17 березня 2011 року).

Подібні порушення також були встановлені і у справах Душка (*Dushka v. Ukraine*, № 29175/04, від 3 лютого 2011 року – незаконне

побиття), Міхалкової та інших (Mikhalkova and others v. Ukraine, № 10919/05, 13 січня 2011 року – смерть особи у витверезнику), Ковальчука та Самардака (Kovalchuk v. Ukraine, № 21958/05, 4 листопада 2010 року – стосовно незаконного застосування сили та відсутності розслідування), а також стосовно Лопатіна та Медведського (№ 2278/03 та № 6222/03, від 20 травня 2010 року) та Похлебїна (№ 35581/06, від 20 травня 2010 року);

2) умови тримання під вартою та відбування покарання.

У рішенні по справі Горшкова (рішення стосовно прийнятності у справі Gorshkov v. Ukraine, № 67531/01, від 15 червня 2004 року, заявник із психічним розладом скаржився на умови його примусового лікування. Однак Суд у своєму рішенні зазначив, що «жорстоке» або «негуманне» поводження повинно досягти мінімального рівня жорстокості для того, щоб стаття 3 Конвенції була застосована. Оцінка цього мінімального рівня залежить від обставин справи, природи та контексту застосування цього поводження, манери та методу виконання, тривалості, фізичних та моральних наслідків, статі, віку та стану здоров'я потерпілого. При цьому Суд зазначив, що тримання під вартою якраз може включати в себе такі елементи. Однак скарги на застосування такого поводження повинні бути підтвержені належними доказами, які розглядаються Судом з точки зору стандартів доказування «поза розумними сумнівами», однак Судом також можуть розглядатися серйозні, чіткі та послідовні твердження або презумпції фактів. Таким чином, враховуючи те, що цих елементів у справі віднайдено не було, Суд дійшов висновку про неприйнятність заяви, як явно необґрунтованої. Аналогічно Суд вирішив стосовно «скарг заявника щодо тривалості його перебування під вартою»;

3) умови тримання під вартою на стадії досудового слідства.

У справі Невмержицький проти України, (№ 54825/00) Суд знайшов порушення статті 3 щодо умов тримання та відсутності належного медичного обслуговування, а також щодо годування силоміць. Відповідно до тверджень заявника у цій справі, він утримувався з 12 іншими ув'язненими в камері площею 7 м² без питної води та води для гігієнічних потреб, де він почав хворіти на мікробну екзему та коросту, крім того, в камері були воші та постільні клопи. Заявник також скаржився на умови його перебування у одиночній камері протягом 10 днів, коли оголосив голодування. Камера була розміром 7 м², з сирими бетонними стінами, не провітрювалася належним чином, та заявник не мав можливості прогулянок на свіжому повітрі.

Камера не мала туалету, та вода включалася в ній тільки один раз на день. Врахувавши, умови перебування під вартою заявника, його захворювання, які він отримав під час перебування під вартою і які посилювалися під час його перебування в умовах, зазначених вище, а також відповідні висновки Комітету з питань запобігання катуванням Ради Європи, Суд дійшов висновку про порушення статті 3 Конвенції, оскільки заявника було піддано «жорстокому» та «негуманному» поводженню.

Аналогічний висновок Суд зробив стосовно відсутності надання своєчасної медичної допомоги заявнику та його неналежного лікування (також порушення статті 3 Конвенції в цьому аспекті). Що стосується примусового годування, коли, протестуючи проти арешту, він відмовився від їжі, то застосування наручників під час годування, роторозширювача та спеціальної гумової трубки, яка вставлялася у стравохід, особливо у випадку спротиву особи, Суд визнав «катуванням».

У рішенні по справі *Koval v. Ukraine*, 65550/01, від 19 жовтня 2006 року, заявник перебував під вартою в СІЗО № 13, у камері розміром 14 м², в якій він знаходився ще з 11-ма іншими особами, деякі з яких страждали на туберкульоз та венеричні хвороби. Суд дійшов до такого ж самого висновку, врахувавши також доповідь Комітету з питань запобігання катуванням та Уповноваженого ВРУ з прав людини, а також інші докази – стосовно порушення статті 3 Конвенції, як щодо умов тримання під вартою заявника, так і відсутності його належного лікування в умовах СІЗО та загострення деяких хвороб в умовах перебування в СІЗО.

Таке ж рішення було винесене і у справі *Dvoynukh v. Ukraine*, № 72277/01, рішення від 12 жовтня 2006 року, яка стосувалася заявника, що страждав на декілька хвороб та потребував операції. Суд, як і в попередніх рішеннях, взяв до уваги доповіді Комітету з питань запобігання катуванням, який інспектував Симферопольське СІЗО, коли заявник там знаходився, перебуваючи в камері, де на одну особу припадало 1,3-2,25 м². Таким чином, камери, де перебував заявник були постійно перенаселені, затримані мали спати по черзі, протягом щонайменше 23 годин, за відсутності адекватної вентиляції, природного освітлення, належної гігієни та санітарії.

8. Суб'єкт катування, передбаченого ст. 127 КК України, загальний.

Як правило, це особа, яка здійснює контроль над потерпілим, а останній перебуває від неї у певній залежності. Так, тією чи іншою мірою можуть залежати неповнолітні від батьків, усиновителів,

опікунів, піклувальників та вихователів, хворі – від медичного персоналу та від інших осіб, які турбуються про них, підлеглі – від начальників, підозрювані та обвинувачені – від працівників органів дізнання і слідчих тощо.

У частині визначення суб'єкта цього злочину ст. 127 не зовсім узгоджена з положеннями Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, згідно з ч. 1 ст. 1 якої суб'єктом катування можуть бути тільки державні посадові особи чи інші особи, які виступають як офіційні.

За злочин, передбачений ст. 127 КК України, не можуть нести відповідальність особи, яким до вчинення злочину не виповнилось 16 років. Вчинення особою віком від 14 до 16 років насильницьких дій з метою, визначеною у ч. 1 ст. 127, за наявності підстав може тягнути відповідальність за статтями 121, 122 чи іншою статтею Особливої частини, з урахуванням положень ч. 2 ст. 22 КК України.

9. **Суб'єктивна сторона** злочину, передбаченого ст. 127 КК України, характеризується прямим умислом і хоча б однією спеціальною **метою** з п'яти, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України:

1) примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від потерпілого або іншої особи відомості чи визнання;

2) покарати потерпілого чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою;

3) покарати потерпілого чи іншу особу за дії, в яких він чи інша особа підозрюється, або

4) залякати потерпілого чи інших осіб;

5) здійснити дискримінацію стосовно потерпілого чи інших осіб.

Відповідно до ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, метою катування може бути, серед іншого, покарання потерпілого за дії, які вчинив він *або третя особа* чи у вчиненні яких вони підозрюються. Логіко-граматичне тлумачення конструкції норми ч. 1 ст. 127 КК України дає підстави для висновку, що цілі катування – примусити вчинити дії проти своєї волі, отримати відомості або визнання, залякати, дискримінувати – можуть бути досягнуті шляхом впливу на потерпілого *і через іншу особу*.

Іншою особою, про примушування, залякування стосовно якої йдеться, можуть визнаватися будь-які особи, вчинення зазначених дій щодо яких, на думку винного, може вчинити бажаний для нього результат. Такими особами можуть бути близькі родичі потерпілого, друзі, колеги по роботі тощо.

10. Загалом **примушування** – це вимога вчинити певні дії або утриматися від вчинення певних дій, поєднана з погрозами застосувати фізичне насильство щодо потерпілого чи іншої особи або знищити чи пошкодити майно потерпілого чи іншої особи чи майно, яке перебуває в їхньому віданні чи під їхньою охороною, або з погрозами викрасти потерпілого чи іншу особу, або позбавити їх волі, або розголосити відомості про них, які компрометують особу, чи інші відомості, які потерпілий чи інша особа бажають зберегти у таємниці.

У ст. 127 КК окремо виділено таку мету примушування, як отримання від потерпілого або іншої особи відомостей чи визнання.

Мета отримати від потерпілого або іншої особи відомості чи визнання конкретизується законодавцем, оскільки така мета є найбільш поширеною. Що ж до інших дій, які суперечать волі потерпілого або іншої особи, примушування до яких є метою цього злочину, то ними можуть бути будь-які дії, до яких особу спонукають.

У КК України передбачено відповідальність за багато різних **спеціальних видів примушування**. Так, насильницькі дії, які вчиняються з метою:

- примусити людину до проведення небезпечних для її життя чи здоров'я дослідів над нею – кваліфікуються за ч. 2 ст. 142;
- примусити людину до вилучення у неї органів чи тканин – за частинами 2 чи 3 ст. 143;
- примусити до вступу у статевий зв'язок, залежно від конкретних обставин, – за статтями 152, 153 чи 154;
- примусити священнослужителя до проведення релігійного обряду – за ч. 2 ст. 180;
- отримати чуже майно чи право на майно – за ч. 3 ст. 189;
- протидіяти законній господарській діяльності – за ч. 2 ст. 206;
- примусити неповнолітніх до участі у створенні творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, – за ч. 3 ст. 300;
- примусити неповнолітніх до участі у створенні порнографічних предметів – за ч. 3 ст. 301;
- примусити до зайняття проституцією – за ст. 303;

– примусити представника влади, працівника правоохоронного органу, члена відповідного громадського формування до виконання явно незаконних дій – за ч. 3 ст. 342;

– примусити до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань – за ч. 2 ст. 355;

– примусити до відмови давання показань чи висновку або до давання завідомо неправдивих показань – за ст. 386;

– примусити начальника чи іншу особу, яка виконує обов'язки з військової служби, до порушення її обов'язків – за ст. 404 КК України.

У випадках, коли зазначені дії не охоплюють усіх об'єктивних та суб'єктивних ознак катування, вчинене треба додатково кваліфікувати за частинами 1 або 2 ст. 127 КК України. Це може мати місце, наприклад, у випадку, коли винна особа завдає сильного фізичного болю, фізичних чи моральних страждань шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого до відмови давати показання – вчинене кваліфікується за ч. 1 ст. 127 і ст. 386 КК України.

11. **Залякування** має місце тоді, коли насильницькі дії вчинюються для викликання в жертви почуття страху перед винним чи іншими особами. Однак страх не є самоціллю винного. Найчастіше це засіб впливу на потерпілого чи інших осіб, щоб примусити їх виконати певну дію чи утриматися від її виконання.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з метою залякування потерпілого або інших осіб (ч. 2 ст. 121), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, вчинене з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій (ч. 2 ст. 122), а так само умисне завдання побоїв або інші насильницькі дії, вчинені з метою залякування потерпілого чи його близьких (ч. 2 ст. 126), слід відмежовувати від побоїв, мучення або інших насильницьких дій, вчинених з метою залякування потерпілого або інших осіб (ст. 127) за ознаками, що характеризують коло осіб, які залякуються, і ознаками об'єктивної сторони. Так, у ч. 2 ст. 122 йдеться, крім потерпілого, лише про його родичів, у ч. 2 ст. 126, крім потерпілого, – лише про близьких йому осіб, проте у ст. 127 – про *будь-яких* осіб; наслідками відповідних дій згідно зі ст. 126 є завдання фізичного болю, а відповідно до ст. 127 КК України – *сильного* фізичного болю або фізичного чи морального страждання.

Крім того, при кваліфікації злочинів, передбачених ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126 і ст. 127 КК України за ознакою мети залякування

слід враховувати, що у деяких випадках усі ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторони цих злочинів можуть збігатися (наприклад, коли умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, що завдало сильного фізичного болю і фізичного та морального страждання, було вчинене з метою залякати потерпілого). У зв'язку з цим слід вказати на те, що відповідні положення цих статей конкурують і така ситуація вимагає їх законодавчого узгодження.

Проте наразі завдання середньої тяжкості тілесного ушкодження під час катування потребує додаткової кваліфікації за ст. 122 КК України, коли діяння вчинене з метою залякування потерпілого чи його родичів або примусу їх до певних дій.

12. Під терміном «*покарати*», який слід тлумачити широко, у ст. 127 КК України розуміється застосування до особи будь-яких заходів, які нагадують одне з існуючих або таких, що існували в історичному минулому, кримінальних покарань або адміністративних чи дисциплінарних стягнень, у т. ч. так званих тілесних покарань.

Дискримінація – це обмеження прав людини чи групи людей за певною ознакою (ознакою раси, кольору шкіри, національності, рідної мови, політичних чи релігійних переконань, соціального походження, майнового стану, роду занять, місця народження чи проживання, статі, інвалідності, сексуальної орієнтації, віку, стану здоров'я тощо) або переслідування їх через наявність зазначених ознак.

Якщо катування вчинюється з метою дискримінації у вигляді обмеження прав громадян за зазначеними ознаками, то його треба кваліфікувати як за ч. 1 ст. 127, так і додатково за ч. 2 ст. 161 КК України.

Якщо ж катування вчинюється з метою дискримінації у вигляді обмеження прав громадян за ознаками раси, етнічного походження, релігійних переконань, то вчинене охоплюється ч. 2 ст. 127 КК України.

13. Умисне заподіяння смерті внаслідок катування потребує додаткової кваліфікації за ст. 115 КК України (чи іншою статтею, що передбачає відповідальність за умисне вбивство).

Катування, вчинене з метою доведення особи до самогубства, треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 120 і частинами 1 чи 2 ст. 127 КК України.

Якщо насильницькі дії були поєднані з позбавленням людини волі, згвалтуванням, насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, то вчинене підлягає кваліфікації

за сукупністю злочинів, передбачених статтями 127 і, відповідно, 146, 152 чи 153 КК України.

Заподіяння потерпілому шляхом катування тяжкого тілесного ушкодження потребує кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених частинами 1 чи 2 ст. 127 і частинами 1 чи 2 ст. 121 КК України.

Завдання побоїв і мордування, легкого тілесного ушкодження під час катування повністю охоплюється ст. 127 КК України.

За наявністю мети, катування слід відмежовувати від мордування (ч. 2 ст. 126 КК України).

Від катування треба відрізнити деякі суміжні злочини. Так:

– проведення клінічних випробувань лікарських засобів без письмової згоди пацієнта або його законного представника, або стосовно неповнолітнього чи недездатного, якщо ці дії спричинили смерть пацієнта або інші тяжкі наслідки, тягне відповідальність за ст. 141;

– незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною – за ст. 142, а здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, інші дії, вчинені з метою експлуатації, змістом якої є проведення дослідів над людиною без її згоди – за ст. 149 КК України.

За наявністю ознак катування, за сукупністю із ст. 127 КК України підлягають кваліфікації:

– незаконне позбавлення волі або викрадення людини, зокрема вчинене способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або таке, що супроводжувалося заподіянням йому фізичних страждань, або із застосуванням зброї, або здійснюване протягом тривалого часу – ч. 2 ст. 146, поміщення в психіатричний заклад завідомо психічно здорової особи – за ст. 151, а завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою – за ст. 371;

– порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, що виявилось у завданні побоїв чи вчиненні іншого насильства, зокрема таке, що має характер знущання або глумлення над військовослужбовцем – за ч. 2 ст. 406;

– жорстоке (погане) поводження з військовополоненими – за ч. 2 ст. 431, ст. 434, ст. 438 КК України.

14. Кваліфікуючими ознаками катування (ч. 2 ст. 127 КК України) є вчинення його:

- 1) повторно;
- 2) за попередньою змовою групою осіб;
- 3) з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. Повторність відсутня: при вчиненні продовжуваного злочину, який складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром; якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими КК; якщо судимість за цей злочин було погашено або знято (ст. 32 КК України).

Злочин визнається вчиненим **за попередньою змовою групою осіб**, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення (ч. 2 ст. 28 КК України).

У Рекомендації Комітету міністрів державам-учасницям з питань «розпалювання ненависті» № R (97) 20 від 30 жовтня 1997 р. **розпалення ненависті** трактується як поняття, що покриває усі форми самовираження: поширення, провокування, стимулювання або виправдання расової ненависті, ксенофобії, антисемітизму або інших видів ненависті на основі нетерпимості, включаючи нетерпимість у вигляді агресивного націоналізму або етноцентризму, дискримінації та ворожості щодо меншостей, мігрантів і осіб з емігрантськими коренями.

15. Згідно із Законом № 270-VI від 15 квітня 2008 р., абзац перший частини другої статей 365 і 373 доповнено словами **«за відсутності ознак катування»**. Це означає, що побої, мучення або інші насильницькі дії, вчинені:

- 1) під час перевищення влади або службових повноважень службовою особою правоохоронних органів;
- 2) при допиті особою, яка проводить дізнання або досудове слідство, –

не можуть кваліфікуватися за статтями 365 і 373 КК України. Ці дії кваліфікуються за ч. 1 ст. 127 в усіх випадках, коли вони вчинені з метою: примусити потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання; покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він чи інша особа підозрюється; залякати його чи інших осіб; дискримінувати його чи інших осіб.

Навіть якщо особою, яка проводить дізнання чи досудове слідство, насильницькі дії щодо потерпілого вчинені з метою отримати від нього відомості чи визнання (показання), вони не можуть кваліфікуватися за ч. 2 ст. 373 КК України. Кваліфікація за цією статтею виключається також у разі, коли примушування давати показання (відомості чи визнання) при допиті зазначена особа поєднує зі знущанням з потерпілого, адже знущання, яке є різновидом мучення, що завдає моральних страждань, також підпадає під ознаки катування.

Так само з часу набрання чинності Законом № 270-VI від 15 квітня 2008 р. практично не може виникнути ситуація, за якої перевищення службовою особою правоохоронних органів влади чи службових повноважень, яке супроводжується насильством, застосуванням зброї або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, могло б кваліфікуватися за ч. 2 ст. 365 КК України.

Стаття 5

1. Кожна держава-сторона вживає таких заходів, які можуть стати необхідними для встановлення її юрисдикції щодо злочинів, зазначених у статті 4, у таких випадках:

а) коли злочини вчинені на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, або на борту морського чи повітряного судна, зареєстрованого в даній державі;

б) коли гаданий злочинець є громадянином даної держави;

с) коли жертва є громадянином даної держави і якщо дана держава вважає це за доцільне.

2. Кожна держава-сторона вживає таких заходів, які можуть стати необхідними, щоб встановити свою юрисдикцію щодо таких злочинів у випадках, коли гаданий злочинець перебуває на будь-якій території під її юрисдикцією й вона не видає його згідно зі статтею 8 будь-якій з держав, зазначених у пункті 1 цієї статті.

3. Ця Конвенція не виключає здійснення будь-якої кримінальної юрисдикції згідно з внутрішнім законодавством.

1. Положення КК України цілком відповідають вимогам ст. 5 цієї Конвенції.

Так, відповідно до ст. 6 КК України «Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених на території України», усі особи, які вчинили злочини на території Украї-

ни, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом. При цьому злочин визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України.

Отже, всі особи, незалежно від громадянства, які вчинили злочини на території України, підлягають відповідальності за цим Кодексом (*принцип територіальності*).

2. До складу **території України**, відповідно до її законодавства та міжнародних договорів, належать:

– суходіл, у т. ч. острови у відкритому морі, що належать Україні (при цьому острів – це природно утворений простір суходолу, оточений водою, який знаходиться вище рівня води під час припливу). Як частина берега розглядаються і виступаючі в море постійні портові споруди, що є складовою частиною даного порту (крім прибережних установок та штучних островів);

– внутрішні води (визначені відповідними лініями або такі, що історично належать Україні, морські води, води портів, бухт, заток, губ і лиманів, гаваней і рейдів та інші водойми, частини вод річок, озер та інших водойм);

– надра в межах кордонів України, у т. ч. надра під територіальним морем (на глибину, доступну для їх геологічного освоєння);

– повітряний простір над суходолом і водним простором, у т. ч. над територіальним морем (на висоту до 100-110 км над рівнем моря);

– територіальне море (прилеглий морський пояс) – смуга прибережних морських вод завширшки до 12 морських миль (майже 19 км), відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материк, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки;

– континентальний шельф України (дно і надра під територіальним морем), у т. ч. континентальний шельф островів, що належать Україні (однак скелі, не придатні для підтримання життя людини або для самостійної господарської діяльності, вважаються такими, що не мають континентального шельфу).

До території України прирівнюються певні об'єкти, що перебувають під її суверенітетом:

– військові кораблі (військовий корабель – це судно, яке належить до військових сил певної держави, має зовнішні ознаки, що визначають національність судна, знаходиться під командуванням офіцера, який перебуває на службі уряду даної держави, і

має екіпаж, підпорядкований регулярній військовій дисципліні) чи шлюпки, що ходять під Прапором України, незалежно від того, знаходяться вони у відкритому морі, в територіальних водах іншої держави чи іноземному порту;

– військові повітряні об'єкти, які знаходяться в будь-якому місці за межами повітряного простору України;

– невійськові кораблі чи шлюпки, що приписані до портів на території України та ходять під Прапором України у відкритому морі (тобто за межами територіальних і внутрішніх вод іноземних держав);

– невійськові повітряні об'єкти, зареєстровані в Україні, які знаходяться у відкритому повітряному просторі (тобто за межами території України або території іноземних держав).

Вчинення особою злочину у межах перелічених територіальних просторів і на територіях перелічених об'єктів є підставою для притягнення її до кримінальної відповідальності саме за КК України, а не за кримінальним законом іншої держави, незалежно від громадянства особи і від того, чи є вона, наприклад, членом екіпажу корабля або повітряного судна тощо.

3. Кримінальна відповідальність за катування за ст. 127 КК України настає незалежно від того, чи є жертва катування громадянином України.

4. Крім того, у частині 1 ст. 7 і в ст. 8 КК України закріплені такі принципи дії кримінального закону у просторі, як *принцип громадянства, універсальний і реальний принципи*. Відповідно до них:

1) громадяни України та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, у разі вчинення ними злочину за її межами, підлягають відповідальності за КК України *як правило*, тобто, якщо інше не передбачено відповідними міжнародними договорами України;

2) іноземці та особи без громадянства, які не проживають постійно в Україні і вчинили злочини за її межами, підлягають відповідальності за КК України *як виняток*, тобто якщо це прямо передбачено міжнародними договорами України або якщо вчинений ними злочин, передбачений КК України, є особливо тяжким злочином проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Стаття 6

1. Переконавшись після розгляду наявної у неї інформації, що обставини цього вимагають, будь-яка держава-сто-

рона, на території якої перебуває особа, яка підозрюється у вчиненні будь-якого із злочинів, зазначених у статті 4, бере її під варту або вживає інших юридичних заходів, що забезпечують її присутність. Взяття під варту та інші подібні заходи здійснюються згідно із законодавством даної держави, але можуть тривати тільки протягом часу, необхідного для того, щоб провести кримінально-процесуальні дії у справі видачі.

2. Така держава негайно проводить попереднє розслідування фактів.

3. Будь-якій особі, яка перебуває під вартою на підставі пункту 1 цієї статті, надається сприяння в негайному встановленні контакту з найближчим відповідальним представником держави, громадянином якої вона є, або, якщо вона є особою без громадянства, – з представником тієї держави, де вона звичайно проживає.

4. Коли держава згідно з цією статтею бере яку-небудь особу під варту, вона негайно повідомляє держави, зазначені в пункті 1 статті 5, про факт перебування такої особи під вартою та про обставини, що стали підставою для її затримання. Держава, що проводить попереднє розслідування, передбачене в пункті 2 цієї статті, негайно повідомляє про одержані нею дані, зазначені вище, державам і сповіщає, чи має вона намір здійснити свою юрисдикцію.

1. Дана норма встановлює обов'язок держави дотриматися певного процесуального порядку щодо поводження з *особою, щодо якої не встановлено, чи підпадає вона під юрисдикцію держави згідно з частиною першою статті 5 цієї Конвенції*. Такий порядок дозволяє забезпечити:

- 1) проведення «попереднього розслідування» відповідного факту для встановлення підстав для видачі особи;
- 2) гарантовану можливість фізичної участі підозрюваної особи у цьому розслідуванні (в тому числі через застосування до неї взяття під варту).

Конвенція встановлює такий алгоритм дій держави, *на території якої перебуває особа, яка підозрюється у вчиненні будь-якого із злочинів, зазначених у статті 4 Конвенції*:

- 1) розгляд наявної інформації про факт катування;
- 2) встановлення факту перебування на території держави особи яка підозрюється у вчиненні будь-якого із злочинів, зазначених у статті 4 Конвенції;

3) наявність у держави (компетентних органів) переконання у наявності обумовленої об'єктивним обставинами необхідності вжиття юридичних засобів для забезпечення присутності особи під час розслідування;

4) безпосереднє вжиття юридичних засобів (в тому числі взяття під варту) для забезпечення присутності особи під час розслідування. При цьому Конвенція обмежує термін чинності таких заходів часом, необхідним для того, щоб провести кримінально-процесуальні дії у справі видачі;

5) паралельно із вжиттям заходів забезпечення присутності держава проводить «попереднє розслідування» фактів (**кримінально-процесуальні дії у справі видачі**);

6) здійснення повідомлення держав, які мають юрисдикцію щодо особи на підставі частини першої статті 5, про факт перебування такої особи під вартою та про обставини, що стали підставою для її затримання;

7) сповіщення держав, які мають юрисдикцію щодо особи на підставі частини першої статті 5, про намір здійснювати свою юрисдикцію замість видачі особи.

2. Під **злочинами, зазначеними у статті 4** цієї Конвенції, слід розуміти діяння, які містять ознаки складу злочину, передбаченого статтею 127 КК України, в тому числі вчинені у співучасті та/або припинені на стадії незакінченого злочину.

3. Термін «**особа, яка підозрюється у вчиненні будь-якого із злочинів, зазначених у статті 4**», з урахуванням посилання у частині першій статті 6 Конвенції на **кримінально-процесуальні дії**, слід розуміти в контексті положень національного законодавства.

Зокрема, **підозрюваним** є особа, якій:

1) у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК, повідомлено про підозр або

2) особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому статтею 278 КПК, у випадках:

1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів;

3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються главою 37 КПК.

Слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені статтею 42 КПК. Після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа, на прохання підозрюваного, зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. Повідомлення має містити такі відомості:

1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;

2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;

3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;

4) зміст підозри;

5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

7) права підозрюваного;

8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень (Глава 6 КПК).

Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. У разі, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

Затримання особи (яке треба відрізнити від тримання під вартою), відповідно до статті 176 КПК, є *тимчасовим запобіжним заходом* і застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК. Останній передбачає два правових порядки здійснення затримання:

- 1) за рішенням суду та
- 2) без нього.

Затримання особи за рішенням суду, відповідно до статті 187 КПК, здійснюється за сукупністю таких умов:

1) особа має статус *підозрюваного або обвинуваченого* і перебуває на свободі;

2) прокурор подав разом із клопотанням про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою клопотання про *дозвіл на затримання* підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу або

3) внаслідок неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд постановив ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, і якщо ця ухвала про привід не була виконана.

Загальні гарантії дотримання прав людини при затриманні встановлені в межах такої загальної засади кримінального провадження, як забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК).

Зокрема, під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК.

Кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, *повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання*. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою.

Про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому КПК. Кожен, хто понад строк, передбачений КПК, тримається під вартою або позбавлений свободи в інший спосіб, має бути негайно звільнений.

Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу повинна містити:

1) найменування суду, прізвище та ініціали слідчого судді, судді (суддів);

2) прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного, обвинуваченого, для затримання якого постановляється ухвала, відомі на момент постановлення ухвали, а якщо прізвище, ім'я, по батькові не відомі, – докладний опис такої особи;

3) короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа, і його правову кваліфікацію за законом України про кримінальну відповідальність;

4) посилання на обставини, які дають підстави для:

обґрунтованої підозри про вчинення особою кримінального правопорушення;

висновку про існування ризику, зазначеного у клопотанні про застосування запобіжного заходу;

висновку щодо існування обставин, зазначених у пунктах 1 або 2 частини четвертої статті 189 КПК, для прийняття рішення про надання дозволу на затримання;

5) дату постановлення ухвали;

6) дату втрати законної сили ухвалою;

7) підпис слідчого судді, судді (суддів), який постановив ухвалу.

Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту:

1) приводу підозрюваного, обвинуваченого до суду;

2) закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній, або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строку її дії;

3) відкликання ухвали прокурором.

Затримана на підставі ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше тридцяти шести годин з моменту затримання повин-

на бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу. У разі затримання на транспорті місцем затримання вважається територія району, на якій особа затримана. У разі затримання особи на громадському транспорті, незапланована зупинка якого неможлива без зайвих труднощів, місцем затримання вважається територія району, на якій розташована найближча попутна зупинка громадського транспорту. У разі затримання особи на авіаційному або морському транспорті під час здійснення рейсу за межі державного кордону України місцем затримання вважається порт у межах державного кордону України, в якому почався цей рейс.

Уповноважена службова особа (особа, якій законом надане право здійснювати затримання), яка затримала особу на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання або у якій під вартою тримається особа, щодо якої діє ухвала про дозвіл на затримання, негайно повідомляє про це слідчого, прокурора, зазначеного в ухвалі.

Якщо після затримання підозрюваного, обвинуваченого з'ясується, що він був затриманий на підставі ухвали про дозвіл на затримання, яка відкликана прокурором, підозрюваний, обвинувачений має бути негайно звільнений уповноваженою службовою особою, під вартою якої він тримається, якщо немає інших законних підстав для його подальшого затримання.

Затримання особи без рішення (ухвали) слідчого судді, суду регламентується статтями 207-213 КПК.

Кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статті 482 цього Кодексу:

- 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;
- 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі,

одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Особа є затриманою з *моменту*, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

З огляду на зазначені норми та в контексті змісту статті 6 Конвенції, очевидно, слід виключити випадки, коли відповідна особа затримується на підставі статей 207 та 208 КПК, оскільки в такому разі Україна набуває статусу держави, зазначеної в пункті 1 статті 5 Конвенції (за ознакою вчинення злочину на її території – уповноважена службова особа повинна мати фактичні дані про щойно вчинений злочин або безпосередньо бути свідком його вчинення).

Разом з тим, статтею 582 КПК регламентовано особливості ***затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України.***

Затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, *здійснюється уповноваженою службовою особою.* Про затримання негайно інформується прокурор, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання. Повідомлення прокурору, до якого додається копія протоколу затримання, повинно містити докладну інформацію щодо підстав та мотивів затримання.

Прокурор, отримавши повідомлення, перевіряє законність затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземних держав, та негайно інформує прокуратуру Автономної Республіки Крим, області, міст Києва чи Севастополя. Про затримання таких осіб прокуратура Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя протягом шістдесяти годин після затримання повідомляє відповідний центральний орган України, який протягом трьох днів інформує компетентний орган іноземної держави.

Про кожен випадок затримання громадянина іноземної держави, який вчинив злочин за межами України, прокуратура Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя також повідомляє Міністерство закордонних справ України.

Затримана особа негайно звільняється у разі, якщо:

1) протягом шістдесяти годин з моменту затримання вона не доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про об-

рання стосовно неї запобіжного заходу тимчасового або екстрадиційного арешту;

2) встановлено обставини, за наявності яких видача (екстрадиція) не здійснюється.

Порядок затримання таких осіб та розгляду скарг про їх затримання здійснюється відповідно до статей 206 та 208 КПК з урахуванням особливостей, встановлених його розділом IX.

До затриманої **особи, яка вчинила злочин за межами України, застосовується тимчасовий арешт** до сорока діб або інший встановлений відповідним міжнародним договором України строк до надходження запиту про її видачу. У разі, якщо цей максимальний строк тимчасового арешту закінчився, а запит про видачу цієї особи не надійшов, особа підлягає негайному звільненню з-під арешту.

Прокурор звертається до слідчого судді, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання, із клопотанням про застосування тимчасового арешту.

До клопотання додаються:

- 1) протокол затримання особи;
- 2) документи, що містять дані про вчинення особою злочину на території іноземної держави та обрання щодо неї запобіжного заходу компетентним органом іноземної держави;
- 3) документи, що підтверджують особу затриманого.

Клопотання має бути розглянуто слідчим суддею *у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин* з моменту затримання особи.

При розгляді клопотання слідчий суддя встановлює особу затриманого, пропонує йому зробити заяву, перевіряє наявність документів, що містять дані про вчинення особою злочину на території іноземної держави та обрання щодо неї запобіжного заходу компетентним органом іноземної держави, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить ухвалу про:

- 1) застосування тимчасового арешту;
- 2) відмову у застосуванні тимчасового арешту, якщо для його обрання немає підстав.

Ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку особою, до якої застосовано тимчасовий арешт, її захисником чи законним представником, прокурором.

Звільнення особи з-під тимчасового арешту у зв'язку з несвоєчасним надходженням до центрального органу України запиту про видачу не перешкоджає застосуванню до неї екстрадиційного арешту в разі отримання в подальшому такого запиту. У разі надходження запиту про видачу особи (екстрадицію) до закінчення строку тимчасового арешту ухвала слідчого судді про застосування тимчасового арешту втрачає юридичну силу з моменту винесення слідчим суддею ухвали про застосування **екстрадиційного арешту** щодо цієї особи.

Отже, затримання в сенсі статті 6 Конвенції в межах національного законодавства України може відбуватися в межах інституту затримання на підставі ухвали суду про дозвіл на затримання для розгляду питання про обрання особі запобіжного заходу або в межах положень Розділу IX КПК про міжнародне співробітництво під час кримінального провадження.

4. Забезпечення присутності особи (в тому числі взяття її під варту) в сенсі Конвенції слід розглядати в межах інституту запобіжних заходів, передбачених Главою 18 КПК та статей 584-586 КПК.

Запобіжними заходами є:

- 1) особисте зобов'язання;
- 2) особиста порука;
- 3) застава;
- 4) домашній арешт;
- 5) тримання під вартою.

Запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора.

Метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- 1) *переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;*
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може *переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду або вчинити інші, передбачені вище, дії*. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК. Після надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу України прокурор звертається з клопотанням про її **екстрадиційний арешт** до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою.

Разом із клопотанням на розгляд слідчого судді подаються:

1) копія запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи (екстрадицію), засвідчена центральним органом України;

2) документи про громадянство особи;

3) наявні матеріали екстрадиційної перевірки.

Матеріали, що подаються слідчому судді, мають бути перекладені державною мовою або іншою мовою, передбаченою міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. При вирішенні питання про застосування екстрадиційного арешту слідчий суддя керується положеннями КПК та міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

У разі, якщо особа, щодо якої вирішується питання про тримання під вартою, не володіє державною мовою, їй забезпечується участь перекладача.

Строки тримання особи під вартою в цьому випадку та порядок їх продовження визначаються КПК.

Після одержання клопотання слідчий суддя встановлює особу, пропонує їй зробити заяву, перевіряє запит про видачу та наявні

матеріали екстрадиційної перевірки, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить ухвалу про:

- 1) застосування екстрадиційного арешту;
- 2) відмову в застосуванні екстрадиційного арешту, якщо для його обрання немає підстав.

При розгляді клопотання слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу.

Ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку особою, щодо якої застосовано екстрадиційний арешт, її захисником чи законним представником, прокурором.

Екстрадиційний арешт застосовується до вирішення питання про видачу особи (екстрадицію) та її фактичної передачі, але *не може тривати більше дванадцяти місяців*. У межах цього строку слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, за клопотанням прокурора не рідше одного разу на два місяці перевіряє наявність підстав для подальшого тримання особи під вартою або її звільнення.

За скаргою особи, до якої застосовано екстрадиційний арешт, або її захисника чи законного представника слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, не частіше одного разу на місяць перевіряє наявність підстав для звільнення особи з-під варти.

Звільнення особи з-під екстрадиційного арешту слідчим суддею не перешкоджає повторному його застосуванню з метою фактичної передачі особи іноземній державі на виконання рішення про видачу, якщо інше не передбачено міжнародним договором України.

Центральний орган України невідкладно письмово інформує Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців про кожний випадок застосування тимчасового або екстрадиційного арешту до осіб, яким надано статус біженця, особи, яка потребує додаткового захисту або яким надано тимчасовий захист в Україні.

За наявності обставин, які гарантують запобігання втечі особи та забезпечення у подальшому її видачі, *слідчий суддя може обрати щодо такої особи запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою (екстрадиційним арештом)*.

При вирішенні питання про можливість застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, слідчий суддя обов'язково враховує:

- 1) відомості про ухилення особи від правосуддя у запитуючої сторони та дотримання нею умов, на яких відбулося звільнення її з-під варти під час цього або інших кримінальних проваджень;
- 2) тяжкість покарання, що загрожує особі в разі засудження, виходячи з обставин, встановлених під час заявленого кримінального правопорушення, положень закону України про кримінальну відповідальність і усталеної судової практики;
- 3) вік та стан здоров'я особи, видача якої запитується;
- 4) міцність соціальних зв'язків особи, у тому числі наявність у неї родини та утриманців.

У разі порушення особою, щодо якої розглядається запит про її видачу, умов обраного запобіжного заходу слідчий суддя за клопотанням прокурора має право постановити ухвалу про застосування екстрадиційного арешту для забезпечення видачі особи.

Тимчасовий арешт або запобіжний захід припиняється в разі, якщо:

- 1) центральний орган України в передбачені міжнародним договором України строки не отримав запит про видачу особи (екстрадицію);
- 2) під час екстрадиційної перевірки встановлено обставини, за наявності яких видача особи (екстрадиція) не здійснюється;
- 3) компетентний орган іноземної держави відмовився вимагати видачу особи;
- 4) центральним органом України прийнято рішення про відмову у видачі особи (екстрадиції).

5. Попереднє розслідування фактів означає як здійснення кримінального провадження в загальному порядку, так і проведення екстрадиційної перевірки (ст. 587 КПК).

Екстрадиційна перевірка обставин, що можуть перешкоджати видачі особи, проводиться центральним органом України або за його дорученням чи зверненням прокуратурою Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя. Екстрадиційна перевірка здійснюється протягом *шістдесяти днів*. Цей строк може бути подовжено відповідним центральним органом України. Матеріали екстрадиційної перевірки разом із висновком щодо такої перевірки надсилаються відповідному центральному органу України.

Відповідно до ч. 3 ст. 12 КПК про затримання особи, взяття її під варту або обмеження у праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути *негайно повідомлено її близьким родичам, членам сім'ї чи іншим особам за вибором цієї особи* в порядку, передбаченому КПК.

6. Україна має право здійснити свою юрисдикцію щодо акту катування згідно з положеннями КК України про дію Кодексу за колом осіб. У такому разі можливе також здійснення кримінального провадження на території України **у порядку перейняття** (Глава 45 КПК).

Зокрема, кримінальне провадження, в якому судовими органами іноземної держави не було ухвалено вирок, може бути перейняте Україною за таких умов:

1) особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є громадянином України і перебуває на її території;

2) особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є іноземцем або особою без громадянства і перебуває на території України, а її видача згідно з КПК або міжнародним договором України неможлива або у видачі відмовлено;

3) запитуюча держава надала гарантії, що у разі ухвалення вироку в Україні, особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, не піддаватиметься у запитуючій державі державному обвинуваченню за те ж кримінальне правопорушення;

4) діяння, якого стосується запит, є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність.

У разі перейняття кримінального провадження Генеральна прокуратура України в порядку, передбаченому КПК, доручає здійснення досудового розслідування відповідному прокурору, про що повідомляє державу, яка надіслала запит.

Стаття 7

1. Держава-сторона, на території якої виявлено особу, що перебуває під її юрисдикцією, яка підозрюється у вчиненні будь-якого із злочинів, зазначених у статті 4, у випадках, передбачених статтею 5, якщо вона не видає злочинця, передає дану справу своїм компетентним властям для судового переслідування.

2. Ці власті приймають рішення саме таким чином, як і в разі будь-якого звичайного злочину серйозного характеру згідно із законодавством цієї держави. У випадках, передбачених у пункті 2 статті 5, вимоги, що висуюються

**до доказів, необхідних для судового переслідування й за-
судження, ні в якому разі не є менш суворими, ніж ті, що
застосовуються у випадках, зазначених у пункті 1 статті 5.**

**3. Будь-якій особі, щодо якої здійснюється розгляд у зв'яз-
ку з будь-яким із злочинів, зазначених у статті 4, гаранту-
ється справедливе поводження на всіх стадіях розгляду.**

1. Ця норма регламентує міжнародні зобов'язання України у ви-
падку здійснення розслідування та судового розгляду криміналь-
ного провадження стосовно особи, яка підозрюється у вчиненні
катування, **в межах та за правилами правової системи
України.**

Під **особою, яка перебуває під юрисдикцією України**, слід
вважати особу, на яку поширюється дія кримінально-правової
заборони, передбаченої статтею 127 КК (див. коментар до статті
5 Конвенції).

Щодо поняття **видачі** особи, див. коментар до статті 8 Конвенції.

Підстави для відмови у видачі особи передбачені статтею 589
КПК, згідно з якою у видачі особи іноземній державі відмовляється
у разі, якщо:

1) особа, стосовно якої надійшов запит про видачу, відповідно
до законів України на час прийняття рішення про видачу (екстра-
дицію) є громадянином України;

2) злочин, за який запитано видачу, не передбачає покарання
у вигляді позбавлення волі за законом України;

3) закінчилися передбачені законом України строки давності
притягнення особи до кримінальної відповідальності або вико-
нання вироку за злочин, за який запитано видачу;

4) компетентний орган іноземної держави не надав на вимогу
центрального органу України додаткових матеріалів або даних,
без яких неможливе прийняття рішення за запитом про видачу
(екстрадицію);

5) видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням Укра-
їни за міжнародними договорами України;

б) наявні інші підстави, передбачені міжнародним договором
України.

Особа, якій надано статус біженця, статус особи, яка потребує
додаткового захисту, або їй надано тимчасовий захист в Україні,
не може бути видана державі, біженцем з якої вона визнана, а та-
кож іноземній державі, де її здоров'ю, життю або свободі загрожує
небезпека за ознаками раси, віросповідання (релігії), національнос-

ті, громадянства (підданства), приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань, крім випадків, передбачених міжнародним договором України.

У разі відмови у видачі з мотивів громадянства та наявності статусу біженця або з інших підстав, що не виключають здійснення кримінального провадження, за клопотанням компетентного органу іноземної держави Генеральна прокуратура України доручає здійснення досудового розслідування стосовно цієї особи в порядку, передбаченому цим Кодексом.

2. Конвенція встановлює, що процедура розслідування фактів катування має бути аналогічною процедурі розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів. Як відомо, КПК України не встановлює особливостей розслідування окремих видів злочинів за критерієм їх тяжкості.

Певні особливості (визначені у Розділі VI КПК) стосуються провадження кримінальних проступків, на підставі угод, у формі приватного обвинувачення, щодо окремої категорії осіб та щодо неповнолітніх, а також у випадках, коли провадження містить державну таємницю і на окремих територіях (дипломатичних представництв, консульських установ тощо).

Конвенція також вимагає однакового підходу до визначення допустимості та належності доказів (вимог, що висуваються до доказів) у випадках, коли злочин вчинено на території України або громадянином України.

Загальні вимоги до доказів у кримінальному провадженні містяться у Главі 4 КПК, а також серед загальних засад кримінального провадження.

Зокрема, підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом (ст. 17 КПК). Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених цим Кодексом (ст. 23, 97 КПК).

Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними дже-

релами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Доказ визнається **допустимим**, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення.

Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ст. 87 КПК).

Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння:

1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

2) отримання доказів внаслідок **катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження**;

3) порушення права особи на захист;

4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;

5) порушення права на перехресний допит;

6) отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні.

При визнанні доказу недопустимим слід використовувати практику Європейського суду з прав людини. Наприклад, у справі *Яллох проти Німеччини* ЄСПЛ дійшов висновку, що використання у процесі доказу, отриманого через примусове застосування медичного блювотного препарату до заявника, було порушенням його

права свідчити проти себе. Відповідно, це позначилося на усьому судовому процесі, зробивши його несправедливим²⁰.

Докази, передбачені вище, повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

З. С. В. Шевчук, досліджуючи практику Європейського суду з прав людини, виокремив такі **аспекти права особи на справедливий судовий розгляд**, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: право на доступ до органів правосуддя; розумний строк; публічність та обґрунтоване судові рішення; презумпція невинуватості; допустимість доказів; право мовчати та привілей проти самообвинувачення; право на адекватний час та можливості для підготовки захисту; право на правову допомогу²¹.

Стаття 8

1. Злочини, зазначені в статті 4, вважаються такими, що підлягають включенню як злочини, що мають наслідком видачу, в будь-який договір про видачу, що існує між державами-сторонами.

Держави-сторони зобов'язуються включати такі злочини як злочини, що мають наслідком видачу, в будь-який договір про видачу, що укладається між ними.

2. Якщо держава-сторона, яка обумовлює видачу наявністю договору, отримає прохання про видачу від іншої держави-сторони, з якою вона не має договору про видачу, вона може розглядати цю Конвенцію щодо таких злочинів як правову підставу для видачі.

Видача здійснюється згідно з іншими умовами, передбаченими законодавством держави, якій адресовано прохання про видачу.

3. Держави-сторони, що не обумовлюють видачу наявністю договору, розглядають у відносинах між собою такі

20 Ахтирська Н. М., Касько В. В., Маланчук Б. А., Мелікян А., Пошва Б. М., Фулей Т. І., Шукліна Н. Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів/За заг. ред. проф. Малярєнка В. Т. – К.: «К. І. С.», 2011. – С. 35.

21 Див. докладніше: Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. – К.: Реферат, 2010. – 848 с. (с. 231-349).

злочини як злочини, що мають наслідком видачу, згідно з умовами, передбаченими законодавством держави, до якої адресовано прохання про видачу.

4. Такі злочини для цілей видачі між державами-сторонами розглядаються як такі, що були вчинені не лише в місці їх вчинення, а й на території держав, які зобов'язані встановити свою юрисдикцію згідно з пунктом 1 статті 5.

1. *Видача особи (екстрадиція)* – це видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційний запит про видачу особи; її встановлення на території однієї держави; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу особи державі, компетентні органи якої звернулися із запитом про видачу.

Питання видачі в національному законодавстві в основному регламентуються ст. 10 КК України і статтями 573-594 КПК України.

2. Згідно з Конвенцією про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р. особа може бути видана лише за такі діяння, які за законами запитуючої і запитуваної Сторін тягнуть покарання у виді позбавлення волі на строк не менше одного року або інше більш тяжке покарання (ст. 56). Злочин, передбачений ст. 127 КК України, тягне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від двох до п'яти (у разі замаху – від двох років до трьох років чотирьох місяців), а за обтяжуючих обставин – від п'яти до десяти (у разі замаху – до семи з половиною) років.

Ця Конвенція діє у відносинах України з Білоруссю, Вірменією, Казахстаном, Киргизстаном, Молдовою, Росією, Таджикистаном, Туркменістаном, Узбекистаном.

3. Деякі інші умови видачі передбачені Європейською конвенцією про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. і Додатковими протоколами до неї. Ці акти діють у відносинах України з державами Ради Європи, які їх ратифікували.

Так, видача не здійснюється, якщо злочин, у зв'язку з яким вона запитується, розглядається як:

а) політичний чи пов'язаний з політичним, а так само звичайний, якщо є достатні підстави вважати, що запит на видачу зроблено з метою переслідування або покарання особи на підставі її раси, релігії, національної належності чи політичних переконань. До політичних злочинів не належать: вбивство або замах

на вбивство глави держави чи члена його сім'ї; злочини проти людства, зазначені у Конвенції про запобігання злочинів геноциду та покарання за нього; злочини, перелічені у ст. 50 Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, ст. 51 Конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, зі складу збройних сил на морі, ст. 147 Конвенції про захист цивільного населення під час війни; будь-які порушення законів і звичаїв війни, крім тих, що передбачені у зазначених положеннях Женевських конвенцій;

б) військовий (якщо він не є злочином за звичайним кримінальним правом. При цьому видачу за вчинення загальнокримінальних злочинів, що також є військовими злочинами, може бути здійснено Україною лише за умови, якщо особу, видача якої запитується, не буде піддано кримінальному переслідуванню за військовим правом або законом);

в) фінансовий (пов'язаний з податками, зборами, митом та валютою).

Погодившись із визначеннями політичних, військових і фінансових злочинів, Україна Законом про ратифікацію даної Конвенції і Протоколів до неї залишила за собою право вирішувати в кожній окремій справі, задовольняти чи не задовольняти запит про видачу правопорушника, а також зобов'язалася здійснювати видачу лише тих осіб, які вчинили злочини, що караються позбавленням волі на строк не менше одного року або більш суворим покаранням. Україна може відмовити у видачі іноземця і з огляду на те, що за її законодавством злочин вважається частково вчиненим на її території (ст. 6 КК, ст. 7 Конвенції). Конвенцією передбачені й інші обставини, які можуть перешкодити такій видачі.

4. Нормативними підставами видачі (екстрадиції) злочинця, крім названих актів, є багатосторонні та двосторонні угоди про:

– видачу правопорушників (такі двосторонні угоди укладені Україною з КНР, ОАЕ, Бразилією, Індією, Панамою, Єгиптом, Іраном);

– правову допомогу у кримінальних справах (такі двосторонні угоди укладені Україною з Молдовою, Латвією, Грузією, Естонією, Монголією, США, В'єтнамом, Бразилією, Індією, Гонконгом, Кубою, Панамою, КНДР, Єгиптом, Іраном, Лівією), а також

– окремі положення відповідних договорів (конвенцій) про боротьбу з деякими видами злочинів, зокрема Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

У Декларації ООН про злочинність та громадську безпеку недвозначно вказано, що держави-члени мають передбачити ефективну процедуру видачі або переслідування осіб, які беруть участь у небезпечних транснаціональних злочинах, з тим, щоб ці особи «не знаходили собі жодного безпечного притулку».

За відсутності відповідного багатостороннього чи двостороннього договору видача відбутися не може (питання про неї не може бути вирішене і в дипломатичному порядку).

5. Як правило, всі міжнародні договори, що стосуються видачі, учасниками яких є Україна, ґрунтуються на принципах, відповідно до яких, зокрема:

1) злочин, за вчинення якого вимагається видача, має визнаватися злочином і за законами держави, де перебуває винна особа (принцип тотожності);

2) якщо вимога про видачу має на меті притягнення особи до кримінальної відповідальності, держава, яка вимагає видачі, повинна надати докази вчинення злочину;

3) іноземець (особа без громадянства), що вчинив злочин на території іншої держави, не підлягає видачі іноземній державі, якщо він:

- отримав в установленому порядку політичний притулок;
- хоча ще не отримав такого притулку, але переслідується за злочин політичного характеру;
- переслідується за військовий злочин, який при цьому не є злочином за загальним кримінальним правом;
- вчинив діяння, яке за КК даної держави не визнається злочином або закінчився строк давності;
- в іншій державі може бути страчений або підданий іншому покаранню, результатом якого є не відновлювана шкода фізичній цілісності організму людини, або іншому жорстокому і нелюдському покаранню;
- за вчинене діяння був засуджений, виправданий чи звільнений від кримінальної відповідальності чи покарання.

У разі, якщо іноземець або особа без громадянства, що постійно не проживає в Україні, вчинили злочини на території кількох держав, питання про видачу їх одній з них вирішується дипломатичним шляхом на підставі міжнародних договорів України. При цьому обов'язковою умовою видачі зазвичай є те, що винний має нести відповідальність за всі вчинені ним злочини, незалежно від того, на території якої держави вони вчинені.

Стаття 9

1. Держави-сторони надають одна одній найповнішу допомогу у зв'язку з кримінально-процесуальними діями, що застосовуються щодо будь-якого із злочинів, перелічених у статті 4, включаючи подання всіх наявних у їх розпорядженні доказів, необхідних для судового розгляду.

2. Держави-сторони виконують свої зобов'язання відповідно до пункту 1 цієї статті згідно з будь-якими договорами про взаємну правову допомогу, які можуть бути укладені між ними.

1. Міжнародна правова допомога – це проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою.

Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у цьому Кодексі, форми співробітництва під час кримінального провадження.

Порядок направлення запиту до іншої держави, порядок розгляду уповноваженим (центральним) органом України запиту іншої держави або міжнародної судової установи про таку допомогу і порядок виконання такого запиту визначаються КПК і чинними міжнародними договорами України. *За відсутності міжнародного договору України* міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності. Уповноважений (центральний) орган України, направляючи до такої держави запит, письмово гарантує запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги. Відповідно, уповноважений (центральний) орган України розглядає запит іноземної держави лише за наявності письмової гарантії запитуючої сторони прийняти і розглянути в майбутньому запит України на засадах взаємності.

Кримінальне процесуальне законодавство передбачає такі **види правової допомоги у межах міжнародного співробітництва**:

1) міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій (в тому числі тимчасова передача особи, допит за запитом компетентного органу іноземної держави у присутності слідчого судді за місцезнаходженням особи за допомогою відео- або телефонної конференції, розшук, арешт і конфіскація майна, контрольована поставка, прикордонне переслідування, створення і діяльність спільних слідчих груп);

2) видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція);

3) кримінальне провадження у порядку перейняття (перейняття кримінального провадження від іноземних держав або передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави).

На території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК або міжнародним договором.

Якщо для виконання запиту компетентного органу іноземної держави необхідно провести процесуальну дію, виконання якої в Україні можливе лише з дозволу прокурора або суду, така дія здійснюється лише за умови отримання відповідного дозволу в порядку, передбаченому КПК, навіть якщо законодавство запитуючої сторони цього не передбачає. Підставою для вирішення питання щодо надання такого дозволу є матеріали звернення компетентного органу іноземної держави.

У разі, якщо при зверненні за допомогою в іноземній державі необхідно виконати процесуальну дію, для проведення якої в Україні потрібен дозвіл прокурора або суду, така процесуальна дія може запитуватися лише після надання відповідного дозволу прокурором або судом у порядку, встановленому КПК. При цьому належно засвідчена копія такого дозволу долучається до матеріалів запиту.

Докази та відомості, одержані від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, можуть бути використані лише у кримінальному провадженні, якого стосувався запит, крім випадків, коли досягнуто домовленості про інше із запитуваною стороною.

Відомості, які містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, не можуть

визнаватися судом допустимими, якщо запит компетентного органу України був переданий запитуваній стороні з порушенням передбаченого порядку, встановленого цим Кодексом або міжнародним договором України.

Щодо **видів міжнародних договорів про взаємну правову допомогу** див. коментар до ст. 8 Конвенції.

Стаття 10

1. Кожна держава-сторона повною мірою забезпечує включення навчальних матеріалів та інформації про заборону катувань до програм підготовки персоналу правових органів, цивільного чи військового медичного персоналу, державних посадових осіб, які можуть мати відношення до утримання під вартою й допитів осіб, які зазнали будь-якої форми арешту, затримання чи ув'язнення, або до поводження з ними.

2. Кожна держава-сторона включає цю заборону до правил чи інструкцій, які стосуються обов'язків і функцій будь-яких таких осіб.

1. З огляду на цю статтю, НО «Міжнародна Амністія» постійно спонукає уряд України запровадити підготовку працівників правоохоронних органів стосовно заборони катувань і неналежного поводження із затриманими, серед них також згвалтувань. З повідомлень, які отримує зазначена міжнародна неурядова організація, видно, що працівники правоохоронних органів не мають належної обізнаності й підготовки стосовно заборони катувань. У слідчих ізоляторах і в'язницях триває застосування катувань, які іноді призводять до загибелі затриманих²².

Відповідно до Факультативного протоколу²³ **місце утримання під вартою** – це місце, що знаходиться під юрисдикцією та контролем держави, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди (місце утримання під вартою).

Згідно з Факультативним протоколом, **позбавлення волі** означає будь-яку форму утримання під вартою чи тюремного ув'язнення або поміщення особи в державне чи приватне місце утримання під вартою, яке ця особа не має права залишити за власним ба-

22 Коментар до Третьої періодичної доповіді, поданої Комісії Організації Об'єднаних Націй проти катувань // <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1157721011>

23 http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f48

жанням, за наказом будь-якого судового, адміністративного чи іншого органу.

Визначення таких місць в Україні наведено у коментар до ст. 2 Конвенції. Загалом в Україні близько шести тисяч місць несвободи, що перебувають у підпорядкуванні 10 міністерств і відомств²⁴.

Відповідно, **персоналом** цих органів є особи, які перебувають з ними у трудових відносинах або виконують окремі функції на підставі цивільно-правового договору.

Крім того, зауважимо, що Конвенція використовує не лише «**інституційний**» (наведений вище), але й «**функціональний**» критерій – «особи, які можуть мати відношення до утримання під вартою й допитів осіб, які зазнали будь-якої форми арешту».

Наприклад, Закон України «Про попереднє ув'язнення» передбачає, що порядок надання ув'язненим медичної допомоги, використання з цією метою *не підпорядкованих органам, що здійснюють попереднє ув'язнення, державних та комунальних закладів охорони здоров'я, залучення їх медичного персоналу* та проведення медичних експертиз визначається Кабінетом Міністрів України.

Крім того, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (ст. 226, 354 КПК). При проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (ст. 227 КПК). Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря (ст. 241 КПК). Якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря (ст. 491 КПК).

Також, відповідно до частини першої статті 24 КВК²⁵, без спеціального дозволу (акредитації) в будь-який час безперешкодно відвідувати установи виконання покарань для здійснення контролю та проведення перевірок (за бажанням – у супроводі до трьох медичних працівників для медичного огляду засуджених та до двох представників засобів масової інформації) мають право:

24 <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/pro-miscya-nesvobod>

25 <http://zakon1.rada.gov.ua/rada/show/1129-15>

Президент України або спеціально уповноважені ним представники (не більше п'яти осіб у кожній області, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі);

Прем'єр-міністр України або спеціально уповноважені ним представники (не більше двох осіб у кожній області, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі);

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини або спеціально уповноважені ним представники;

голова, заступники голови та члени Комісії при Президентові України у питаннях помилування;

Міністр юстиції України або спеціально уповноважені ним представники (не більше двох осіб у кожній області, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі);

Міністр внутрішніх справ України або спеціально уповноважені ним представники (не більше двох осіб у кожній області, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі);

члени Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню;

Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим, голови місцевих державних адміністрацій, на території яких вони розташовані, або спеціально уповноважені ними представники (не більше п'яти осіб на відповідну територію);

народні депутати України, їх помічники-консультанти, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим та депутати місцевих рад;

Генеральний прокурор України, а також уповноважені ним прокурори і прокурори, які здійснюють нагляд за виконанням покарань на відповідній території;

голова, заступник голови та члени спостережної комісії, які здійснюють організацію громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань;

сільський, селищний, міський голова або спеціально уповноважені ними представники (не більше п'яти осіб) – на території відповідної місцевої ради;

члени громадських рад при центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, та його територіальних підрозділах – на відповідній території.

3. Зобов'язання, що містяться в цій статі, застосовуються також щодо інших форм жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження й покарання.

Стаття 11

Кожна держава-сторона розглядає правила, інструкції, методи і практику щодо допиту, а також умов утримання під вартою й поводження з людьми, які піддані будь-якій формі арешту, затримання чи ув'язнення на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, з тим, щоб не допускати жодних випадків катувань.

1. Ця норма спрямована на забезпечення формування *як правил, так і практики* здійснення відповідних правових процедур з метою запобігання фактам катування під час:

- 1) допиту особи;
- 2) тримання особи під вартою
- 3) поводження з людьми, які піддані будь-якій формі арешту, затримання чи ув'язнення на будь-якій території, що перебуває під юрисдикцією держави.

2. Національне законодавство декларує, що забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність, але й містить низку норм-запобіжників, які забезпечують гарантії від вчинення актів катувань.

Під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК.

Кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою.

Про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому КПК. Кожен, хто понад строк, передбачений КПК, тримається під вартою або позбавлений свободи в інший спосіб, має бути негайно звільнений.

Зокрема, підозрюваний, обвинувачений має право:

...на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;

...у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – на негайне повідомлення членам сім'ї, близьким родичам чи іншим особам про затримання і місце свого перебування.

Допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис.

Захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування.

Можна також навести такі *узагальнені правила поведінки з особами, які затриманні або щодо яких обрано запобіжний захід тримання під вартою, які спрямовані на попередження катувань* (витяг з норм КПК).

Затримана на підставі ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше тридцяти шести годин з моменту затримання повинна бути

звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу.

Уповноважена службова особа (особа, якій законом надане право здійснювати затримання), яка затримала особу на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання або у якій під вартою тримається особа, щодо якої діє ухвала про дозвіл на затримання, негайно повідомляє про це слідчого, прокурора, зазначеного в ухвалі.

Якщо після затримання підозрюваного, обвинуваченого з'ясується, що він був затриманий на підставі ухвали про дозвіл на затримання, яка відкликана прокурором, підозрюваний, обвинувачений має бути негайно звільнений уповноваженою службовою особою, під вартою якої він тримається, якщо немає інших законних підстав для його подальшого затримання.

Кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити дотримання прав такої особи.

Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому КПК порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи.

Слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судове рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявність інших правових підстав для позбавлення особи свободи.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 КПК, вимагати перевірки обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається *протокол*, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 КПК, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 КПК; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору.

Особа є затриманою з *моменту*, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством. Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування. *Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання*, що визначається згідно з вимогами статті 209 КПК.

Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

У підрозділі органу досудового розслідування мають бути призначені одна або декілька *службових осіб, відповідальних за перебування затриманих*. Відповідальними за перебування затриманих не можуть бути слідчі.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана:

- 1) негайно зареєструвати затриманого;
- 2) роз'яснити затриманому підстави його затримання, права і обов'язки;
- 3) звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого статтею 211 КПК;

4) забезпечити належне поведження із затриманим та дотримання його прав, передбачених Конституцією України, цим Кодексом та іншими законами України;

5) забезпечити запис усіх дій, що проводяться із залученням затриманого, у тому числі час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні при проведенні таких дій;

6) забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого. До складу осіб, що надають затриманому медичну допомогу, за його бажанням може бути допущена конкретна особа, що має право на зайняття медичною діяльністю.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана надати затриманій особі *можливість негайно повідомити* про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо уповноважена службова особа, що здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності.

У разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це її батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. У разі неприбуття в установлений законодавством строк захисника, призначеного органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, уповноважена службова особа негайно повідомляє про це відповідний орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги.

Умови тримання під вартою визначаються також Законом України «Про попереднє ув'язнення»²⁶.

3. Зобов'язання, що містяться в цій статі, застосовуються також щодо інших форм жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження й покарання.

26 <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/3352-12>

Стаття 12

Кожна держава-сторона забезпечує проведення швидкого й неупередженого розслідування її компетентними органами, коли є достатні підстави вважати, що катування було застосоване на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією.

1. Конституційні засади забезпечення *неупередженого розслідування* передбачені у статті 62 Конституції України, відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

2. Кримінальне процесуальне законодавство також містить низку положень, спрямованих на забезпечення об'єктивності при його застосуванні.

Зокрема, *завданнями кримінального провадження* є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в *розумні строки незалежним і неупередженим судом*, створеним на підставі закону.

Суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Учасники судового провадження, а також особи, які не брали участі у кримінальному провадженні, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути обмежені у праві на отримання в суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів судового розгляду та у праві на ознайомлення з процесуальними рішеннями й отримання їх копій. Ніхто

не може бути обмежений у праві на отримання в суді інформації про дату, час і місце судового розгляду та про ухвалені в ньому судові рішення, крім випадків, установлених законом.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. *Жоден доказ не має наперед встановленої сили.*

3. Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті *в розумні строки*. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (щодо строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд.

Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є:

1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;

2) поведінка учасників кримінального провадження;

3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово.

Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрите.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність

здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК.

4. Поняття **компетентні органи** в контексті національного законодавства охоплює прокурора, органи досудового розслідування та суб'єктів оперативно-розшукової діяльності (оперативні підрозділи).

Органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи:

- 1) органів внутрішніх справ;
- 2) органів безпеки;
- 3) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;
- 4) органів державного бюро розслідувань.

Крім того, **оперативні підрозділи** органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора.

Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Прокурор, здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Специфічною формою юридичного процесу у сфері протидії злочинності в Україні є оперативно-розшукова діяльність, тому її суб'єктів також треба включати до кола «компетентних органів» в сенсі Конвенції. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами:

Міністерства внутрішніх справ України – кримінальною, транспортною та спеціальною міліцією, спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, підрозділами внутрішньої безпеки, судовою міліцією;

Служби безпеки України – контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, спеціальними

підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;

Служби зовнішньої розвідки України – агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки;

Державної прикордонної служби України – розвідувальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), оперативно-розшуковими підрозділами відповідно спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, підрозділами з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та Морської охорони, забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативного документування та оперативно-технічними;

управління державної охорони – підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона;

органів доходів і зборів – оперативними підрозділами податкової міліції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою;

органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України;

розвідувального органу Міністерства оборони України – оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки.

5. Зобов'язання, що містяться в цій статі, застосовуються також щодо інших форм жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження й покарання.

Стаття 13

Кожна держава-сторона забезпечує будь-якій особі, яка стверджує, що їй було завдано катувань на території, що перебуває під юрисдикцією цієї держави, право на подання скарги компетентним властям цієї держави та на швидкий неупереджений розгляд такої скарги. Вживаються заходи для забезпечення захисту позивача і свідків від будь-яких форм поганого поводження чи залякування у зв'язку зі скаргою чи будь-якими свідченнями.

1. Основною формою розгляду передбачених цією статтею скарг особи, *потерпілої від катувань*, слід вважати кримінальне провадження.

Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та *розпочати розслідування*. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування.

Досудове *розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань*. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, який здійснюється негайно після завершення огляду. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань при першій можливості.

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

- 1) час та дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;
- 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

5) попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) передачу матеріалів та відомостей іншому органу досудового розслідування або за місцем проведення досудового розслідування (ч. 5 ст. 36, ч. 7 ст. 214, ст. 216, ст. 218 КПК України);

7) прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора, який вніс відомості до Реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

8) дату затримання особи;

9) обрання, зміну та скасування запобіжного заходу (ст. ст. 178, 200, 202 КПК);

10) час та дату повідомлення про підозру, відомості про особу, яку повідомлено про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

11) зупинення та відновлення досудового розслідування;

12) оголошення розшуку підозрюваного;

13) об'єднання та виділення досудових розслідувань;

14) продовження строків досудового розслідування та тримання під вартою;

15) встановлені, відшкодовані матеріальні збитки, суми пред'явлених позовів у кримінальному провадженні, вартість арештованого майна;

16) закінчення досудового розслідування²⁷.

2. Відповідно до статті 216 КПК розслідування фактів катувань віднесено до *компетенції слідчих органів внутрішніх справ*.

Прийняття заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних, особистості заявника, здійснюється цілодобово негайно тим органом внутрішніх справ, до якого надійшла заява чи повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, або самостійне виявлення слідчим або іншою службовою особою органу внутрішніх справ з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

27 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (затверджено Наказом Генерального прокурора України № 69 від 17.08.2012 р. із змінами затвердженими наказами Генерального прокурора України від 14.11.2012 р. № 113, від 25.01.2013 р. № 13, від 25.04.2013 р. № 54).

Такі дії проводяться уповноваженими працівниками чергових частин, а саме: головним інспектором – черговим, старшим інспектором – черговим з особливих доручень, старшим інспектором – черговим чергової частини МВС України, старшим інспектором – черговим, інспектором черговим, помічником чергового чергової частини Головного управління боротьби з організованою злочинністю МВС України (далі – ГУБОЗ МВС України), помічником начальника чергової частини (відділу) – оперативним черговим, старшим інспектором – черговим, інспектором – черговим чергової частини ГУМВС, УМВС, інспектором – черговим, помічником чергового чергової частини Управління боротьби з організованою злочинністю (далі – УБОЗ), помічником начальника чергової частини – оперативним черговим, старшим інспектором – черговим, інспектором – черговим, помічником оперативного чергового чергової частини районних, районних у містах, міських управлінь (відділів), лінійних управлінь (відділів) внутрішніх справ, працівниками інших структурних підрозділів, призначеними підмінними черговими в установленому порядку, та оператором телефонної лінії «102» або іншою службовою особою.

При особистому зверненні заявника до органу внутрішніх справ, який обслуговує обласні центри та інші міста з територіальним поділом, із заявою чи повідомленням про вчинене кримінальне правопорушення та інші події цілодобово оформляються протоколи усних заяв оперативним черговим або іншою службовою особою в кімнаті для приймання громадян і відразу реєструються в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події (детальніше про це – див. Наказ МВС України від 19.11.2012 р. № 1050 «Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положення про комісії»²⁸).

3. У випадку, коли *особа перебуває у місцях несвободи*, її право на скаргу про застосування катування забезпечується законодавством, яке регламентує режим перебування в таких місцях, проте з деякими обмеженнями.

Так, Закон України «Про попереднє ув'язнення» визначає, що особа, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, підлягають обшуку, медичному огляду, дактилоскопуванню і фотографуванню; їх ознайомлюють з правами, обов'язками та вимогами

28 <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/z2095-12>

режиму. Речі, які є при них, а також передачі та посилки, що надходять на їхнє ім'я, підлягають огляду, а *листування – перегляду*.

Разом з тим, особи, взяті під варту, мають право звертатися зі скаргами, заявами та листами до Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, державних органів і службових осіб у порядку, встановленому статтею 13 Закону.

Ця норма встановлює, що особи, взяті під варту, можуть листуватися з родичами та іншими громадянами, а також підприємствами, установами, організаціями з письмового дозволу особи або органу, які здійснюють кримінальне провадження. Після набрання вироком законної сили листування здійснюється відповідно до закону.

Скарги, заяви, клопотання і листи (кореспонденція) осіб, взятих під варту, переглядає адміністрація місця попереднього ув'язнення, за винятком окремих випадків. Скарги на дії чи рішення слідчого надсилаються адміністрацією місця попереднього ув'язнення прокуророві, а скарги на дії та рішення прокурора – прокуророві вищого рівня не пізніше трьох діб з часу їх подачі. Заяви осіб з питань оскарження в судовому порядку рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, а також оскарження ухвал слідчого судді про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або подовження строків тримання під вартою, або про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту надсилаються адміністрацією місця попереднього ув'язнення до визначеного законом суду протягом доби з часу їх подання.

Інші скарги, заяви, клопотання і листи, пов'язані з кримінальним провадженням, не пізніше трьох діб з часу їх подачі надсилаються адміністрацією місця попереднього ув'язнення особі або органу, які здійснюють кримінальне провадження. Ця особа або орган розглядають їх у встановленому законом порядку. Скарги, заяви і листи, що містять відомості, розголошення яких може перешкодити кримінальному провадженню, за належністю не надсилаються, а передаються на розгляд особі або органу, які здійснюють кримінальне провадження, про що сповіщаються особа, яка перебуває під вартою, та прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування.

Скарги, заяви і листи з питань, не пов'язаних з кримінальним провадженням, розглядаються адміністрацією місця попереднього ув'язнення або надсилаються за належністю в порядку, встановленому законом.

З відповідями на заяви, скарги та листи адміністрація ознайомлює осіб, взятих під варту, під розписки, які додаються до їх особистих справ.

Перегляду не підлягає:

1) кореспонденція, яку особи, взяті під варту, адресують Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій та прокуророві, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку особи, взяті під варту, одержують від зазначених органів та осіб;

2) кореспонденція, яку особи, взяті під варту, адресують захиснику у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку особи, взяті під варту, одержують від такого захисника.

Схожі правила для осіб, засуджених до арешту та позбавлення волі встановлюють відповідно статті 51 та 113 КВК²⁹.

Зокрема, засуджений має право передати кореспонденцію захиснику у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, безпосередньо під час побачення з ним.

У той же час, статтею 107 КВК засудженому до позбавлення волі (а також до арешту та довічного позбавлення волі) забороняється надсилати та отримувати кореспонденцію *всутереч порядку*, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Додатковим механізмом є візити Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, передбачені статтями 13 та 19-1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Крім того, представники громадських організацій, експерти, учені та фахівці, залучені Уповноваженим на договірних засадах до виконання функцій національного превентивного механізму, відвідують на підставі окремого письмового доручення Уповноваженого місця несвободи, та можуть опитувати осіб, які перебу-

²⁹ Кримінально-виконавчий кодекс України.

вають у таких місцях, з метою отримання інформації стосовно поводження з цими особами та щодо умов їх тримання.

4. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначає, що право на **забезпечення безпеки** за наявності відповідних підстав мають:

а) особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень;

б) потерпілий та його представник у кримінальному провадженні;

в) підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;

г) цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

г-1) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

д) свідок;

е) експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;

є) члени сімей та близькі родичі осіб, перелічених у пунктах «а» – «е», якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

Заходами забезпечення безпеки є:

а) особиста охорона, охорона житла і майна;

б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;

в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;

г) заміна документів та зміна зовнішності;

д) зміна місця роботи або навчання;

е) переселення в інше місце проживання;

є) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення;

ж) забезпечення конфіденційності відомостей про особу;

з) закритий судовий розгляд.

З урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися й інші заходи безпеки.

Підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, зазначених вище, є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну.

Приводом для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів може бути:

- а) заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича;
- б) звернення керівника відповідного державного органу;
- в) отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб.

5. Зобов'язання, що містяться в цій статті, застосовуються також щодо інших форм жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження й покарання.

Стаття 14

1. Кожна держава-сторона забезпечує у своїй правовій системі одержання відшкодування жертвою катувань й підкріплене правовою санкцією право на справедливу й адекватну компенсацію, включаючи заходи для якомога повнішої реабілітації. У разі смерті жертви внаслідок катування право на компенсацію надається її утриманцям.

2. Ніщо в цій статті не зачіпає будь-якого права жертви чи інших осіб на компенсацію, яке може передбачатися національним законодавством.

1. Національне цивільне законодавство встановлює основні підстави для відшкодування шкоди, завданої актом катування.

При цьому, ЦК України³⁰ розрізняє:

- 1) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, а також
- 2) відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

2. Особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. *Збитками* є:

30 <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/435-15>

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Якщо особа, яка порушила право, одержала у зв'язку з цим доходи, то розмір упущеної вигоди, що має відшкодуватися особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право.

На вимогу особи, якій завдано шкоди, та відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодована і в інший спосіб, зокрема, шкода, завдана майну, може відшкодуватися в натурі (передання речі того ж роду та тієї ж якості, полагодження пошкодженої речі тощо).

3. Особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. *Моральна шкода* полягає:

1) у фізичному болі та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності й справедливості. Моральна шкода відшкодовується:

1) незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування;

2) одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом.

При цьому, особистими немайновими благами, які охороняються цивільним законодавством, є: **здоров'я, життя**; честь, гідність і ділова репутація; ім'я (найменування); авторство; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також інші блага, які охороняються цивільним законодавством.

Відповідно до Конституції України фізична особа має право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність особистого і сімейного життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканність житла, право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості.

4. Орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, фізична особа або юридична особа, рішеннями, діями або бездіяльністю яких порушено особисте немайнове право фізичної особи, зобов'язані вчинити необхідні дії для його негайного поновлення.

Якщо дії, необхідні для негайного поновлення порушеного особистого немайнового права фізичної особи, не вчиняються, суд може постановити рішення щодо поновлення порушеного права, а також відшкодування моральної шкоди, завданої його порушенням.

Якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдано майнової та (або) моральної шкоди, ця шкода підлягає відшкодуванню.

Моральна шкода, завдана смертю фізичної особи, відшкодується її чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим), а також особам, які проживали з нею однією сім'єю.

Шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадової або службової особи органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні нею своїх повноважень, відшкодується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цієї особи.

Шкода, завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідаль-

ності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, відшкодовується державою у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

Право на відшкодування *шкоди, завданої фізичній особі незаконними діями органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, виникає у випадках, передбачених законом.*

З цієї норми випливає, що може бути відшкодовано будь-яку шкоду, заподіяну внаслідок незаконних дій правоохоронних органів, прокуратури чи суду, в тому числі шкоду внаслідок застосування катування. Втім, спеціальний закон тлумачить це право особи достатньо обмежено.

Відповідно до Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»³¹, підлягає відшкодуванню шкода, завдана громадянину внаслідок:

1) незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян;

2) незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна, незаконного накладення штрафу;

3) незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства.

Громадянини відшкодовуються (повертаються):

1) заробіток та інші грошові доходи, які він втратив внаслідок незаконних дій;

2) майно (в тому числі гроші, грошові вклади і відсотки по них, цінні папери та відсотки по них, частка у статутному фонді гос-

31 <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80/conv>

подарського товариства, учасником якого був громадянин, та прибуток, який він не отримав відповідно до цієї частки, інші цінності), конфісковане або звернене в доход держави судом, вилучене органами досудового розслідування, органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також майно, на яке накладено арешт;

3) штрафи, стягнуті на виконання вироку суду, судові витрати та інші витрати, сплачені громадянином;

4) суми, сплачені громадянином у зв'язку з поданням йому юридичної допомоги;

5) моральна шкода.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» питання про відшкодування моральної шкоди у зазначених випадках та її розмір вирішується за заявою громадянина ухвалою суду першої інстанції, який розглядав кримінальну справу або якому вона мала бути підсудна.

Як вказано у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.03.1995 р. (зі змінами) «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», розмір моральної шкоди в цих випадках визначається з урахуванням обставин справи, але за час незаконного перебування громадянина під слідством чи судом він має бути не меншим однієї мінімальної заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством або судом. Відшкодування моральної шкоди в цих випадках проводиться за рахунок коштів державного бюджету, незалежно від вини посадових осіб органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду³².

Шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується відповідно до закону.

Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом.

Особа, яка вчинила злочин, зобов'язана відшкодувати витрати закладові охорони здоров'я на лікування потерпілого від цього злочину, крім випадку завдання шкоди при перевищенні меж необхідної оборони або у стані сильного душевного хвилювання,

32 <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95/conv>

що виникло раптово внаслідок насильства або тяжкої образи з боку потерпілого.

Шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину, відшкодовується потерпілому або особам, визначеним статтею 1200 ЦК, державою, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною.

5. Відповідно до статті 5 Закону України «Про міліцію»³³ у разі невиконання працівниками міліції вимог, встановлених цією статтею, особа, права якої були порушені, та/або її представники (родичі, захисник) можуть звернутися до суду із заявою про відшкодування шкоди у встановленому законом порядку. При цьому такі особи звільняються від сплати державного мита.

Відшкодуванню у повному обсязі підлягають:

1) заробіток та інші грошові доходи, які особа втратила внаслідок незаконних дій або бездіяльності працівників міліції;

2) майно (в тому числі гроші, грошові вклади і відсотки по них, цінні папери та відсотки по них, частка у статутному фонді господарського товариства, учасником якого був громадянин, та прибуток, який він не отримав відповідно до цієї частки, інші цінності), вартість вилученого майна, якщо його повернення в натурі та в тому ж стані стало неможливим;

3) суми, сплачені громадянином у зв'язку з поданням йому юридичної допомоги;

4) моральна шкода.

Відшкодування моральної шкоди провадиться у разі, коли незаконні дії або бездіяльність працівників міліції завдали моральної втрати громадянинуві, моральних страждань, призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя.

Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянинуві внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру.

6. Якщо особа, щодо якої було вчинено акт катування, є водночас *потерпілою від торгівлі людьми*, вона може розраховувати на застосування заходів, передбачених Законом України «Про протидію торгівлі людьми».

³³ <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/565-12>

Цим Законом, зокрема, встановлено, що реабілітація особи, яка постраждала від торгівлі людьми, – це комплекс медичних, психологічних, соціальних, юридичних та інших заходів, спрямованих на відновлення фізичного і психологічного стану та соціальних функцій особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, має право звернутися до місцевої державної адміністрації із заявою про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та до органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод.

Особа, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, має право до прийняття рішення про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, на забезпечення особистої безпеки, поваги, а також на безоплатне одержання:

- 1) інформації щодо своїх прав та можливостей, викладеної мовою, якою володіє така особа;
- 2) медичної, психологічної, правової та іншої допомоги незалежно від місця проживання;
- 3) тимчасового розміщення у закладах допомоги для осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Іноземець або особа без громадянства, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України, крім передбачених вище прав, до прийняття рішення про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, має також право на:

- 1) безоплатне отримання послуг перекладача;
- 2) тимчасове перебування в Україні в порядку, встановленому законодавством.

Іноземець або особа без громадянства, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України, отримує довідку, яка підтверджує факт звернення за встановленням такого статусу і відкриття відповідної процедури та є підставою для реєстрації в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері реєстрації фізичних осіб.

Забороняється утримування особи, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, в установах тимчасового тримання, крім обумовлених законом випадків, та видворення її за межі України до встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Особа, якій встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, має право на забезпечення особистої безпеки, поваги, а також на безоплатне одержання:

1) інформації щодо своїх прав та можливостей, викладеної мовою, якою володіє така особа;

2) медичної, психологічної, соціальної, правової та іншої необхідної допомоги;

3) тимчасового розміщення, за бажанням постраждалої особи та у разі відсутності житла, в закладах допомоги для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, на строк до трьох місяців, який у разі необхідності може бути подовжено за рішенням місцевої державної адміністрації, зокрема у зв'язку з участю особи в якості постраждалого або свідка у кримінальному процесі;

4) відшкодування моральної та матеріальної шкоди за рахунок осіб, які її заподіяли, у порядку, встановленому ЦК;

5) одноразової матеріальної допомоги у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

6) допомоги у працевлаштуванні, реалізації права на освіту та професійну підготовку.

Іноземець та особа без громадянства, якій встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України, крім передбачених вище прав, має також право на:

1) безоплатне отримання послуг перекладача;

2) тимчасове перебування в Україні строком до трьох місяців, який може бути продовжено у разі необхідності, зокрема у зв'язку з їхньою участю в якості постраждалих або свідків у кримінальному процесі;

3) постійне проживання на території України в порядку, встановленому законодавством.

6. Див. також Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 32 Закону України «Про Державний бюджет України на 2000 рік» та статті 25 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» (справа про відшкодування шкоди державою)³⁴.

34 <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-01/conv>

Стаття 15

Кожна держава-сторона забезпечує невикористання будь-якої заяви, що, як встановлено, була зроблена під час катування, як доказу в ході будь-якого судового розгляду, за винятком випадків, коли вона використовується проти особи, звинуваченої у здійсненні катувань, як доказ того, що таку заяву було зроблено.

1. Стаття 62 Конституції України визначає, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях.

Відповідно до статті 87 КПК, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Докази, одержані з порушенням закону, судом при вирішенні справи не беруться до уваги в адміністративному судочинстві (ст. 70 КАСУ), а у цивільному процесі суд не бере до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом (ст. 59 ЦПК).

Стаття 16

Кожна держава-сторона зобов'язується запобігати на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, іншим актам жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження й покарання, що не підпадають під визначення катування, викладеного у статті 1, коли такі акти здійснюються державними чи посадовими особами або іншими особами, що виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди.

Зокрема, зобов'язання, що містяться в статтях 10, 11, 12 та 13, застосовуються із заміною посилань на катування посиланнями на інші форми жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження й покарання.

1. Щодо поняття «*жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження й покарання*» див. коментар до ст. 4 Конвенції.

2. Запобігання актам жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження й покарання в першу чергу проявляється у встановленні державою правових вимог та заборон

у законодавчих актах, які регламентують поведінку представників влади, в тому числі правоохоронних органів.

Конституційною основою такого правопорядку є норма про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Зазначені конституційні принципи конкретизовані у законодавстві, що регламентує діяльність правоохоронних та інших державних органів.

Зокрема, державний службовець повинен сумлінно виконувати свої посадові обов'язки, дотримуватися високої культури спілкування, шанобливо ставитися до громадян, керівників і співробітників, інших осіб, з якими у нього виникають відносини під час виконання своїх посадових обов'язків.

Державний службовець зобов'язаний не допускати дій і вчинків, які можуть зашкодити інтересам суспільства та держави чи негативно вплинути на його репутацію³⁵.

3. Закон України «Про міліцію» містить такі вимоги.

Діяльність міліції будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями й населенням.

Міліція виконує свої завдання неупереджено, у точній відповідності із законом. Ніякі виняткові обставини або вказівки службових осіб не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій або бездіяльності міліції.

Міліція поважає гідність особи і виявляє до неї гуманне ставлення, захищає права людини незалежно від її соціального походження, майнового та іншого стану, расової та національної належності, громадянства, віку, мови та освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань. При звертанні до громадянина

35 Про затвердження Загальних правил поведінки державного службовця/Наказ ГУДСУ. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11 листопада 2010 р. за № 1089/18384

працівник міліції зобов'язаний назвати своє прізвище, звання та пред'явити на його вимогу службове посвідчення. У взаємовідносинах з громадянами працівник міліції повинен виявляти високу культуру і такт.

Правила поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України³⁶ як зібрання основних професійно-етичних норм визначають для працівника органів внутрішніх справ України:

моральні цінності, зобов'язання та принципи служби в органах внутрішніх справ;

професійно-етичні вимоги до службової, позаслужбової та антикорупційної поведінки;

формування єдності переконань і поглядів у сфері професійної етики та службового етикету, орієнтованих на професійно-етичний еталон поведінки;

регулювання професійно-етичних проблем взаємин працівників, що виникають у процесі їх спільної діяльності;

виховання високоморальної особистості працівника, яка відповідає етичним нормам і принципам, загальнолюдській і професійній моралі;

взаємодію з трудовими колективами, громадськими організаціями, населенням з урахуванням норм і принципів професійної та службової етики.

...1.2. Вищим моральним змістом службової діяльності працівника є захист людини, її життя і здоров'я, честі та особистої гідності, невід'ємних прав і свобод.

1.3. Загальнолюдські цінності складають основу морального духу працівника, який усвідомлює причетність до благородної справи захисту правопорядку, історії органів внутрішніх справ, надбань, досягнень, успіхів попередніх поколінь.

...2.1. Совість, професійний обов'язок, честь і гідність є головними моральними орієнтирами на службовому шляху захисника правопорядку і складають моральний стрижень особистості працівника органів внутрішніх справ.

...2.3. Честь працівника виявляється в сукупності таких якостей, як заслужена репутація, добре ім'я, особистий авторитет, вірність службовому обов'язку, даному слову і прийнятим моральним зобов'язанням.

³⁶ Затверджено Наказом МВС України 22.02.2012 р. № 155. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 квітня 2012 р. за № 628/20941

2.4. Гідність нерозривно пов'язана з обов'язком і честю та являє собою єдність морального духу і високих моральних якостей, їх формування та підтримку в самому собі й інших людях.

...3.1. Моральні принципи служби визначають безумовні вимоги професійної та суспільної моралі до діяльності органів внутрішніх справ.

3.2. Службова діяльність працівника органів внутрішніх справ здійснюється відповідно до таких моральних принципів:

гуманізму, який проголошує людину, її життя і здоров'я вищими цінностями, захист яких становить сенс і моральний зміст правоохоронної діяльності;

...толерантності, що полягає у поважному, неконфліктному ставленні до людей з урахуванням соціально-історичних, релігійних, етнічних традицій і звичаїв.

3.3. Працівник не повинен за будь-яких умов зраджувати моральним принципам служби, що відповідають вимогам держави і очікуванням суспільства, їх неухильне дотримання – справа честі й обов'язку кожного працівника органів внутрішніх справ.

...Працівник органів внутрішніх справ, керуючись Присягою, відповідно до службового обов'язку, дотримуючись професійних честі й гідності, бере на себе такі моральні зобов'язання:

визнавати пріоритет державних і службових інтересів над особистими у своїй діяльності;

бути прикладом безумовного дотримання вимог законів та службової дисципліни у професійній діяльності та приватному житті, залишатися за будь-яких обставин чесним і непідкупним, відданим інтересам служби;

ставитися нетерпимо до будь-яких дій, які ображають та принижують людську гідність, заподіюють біль і страждання, являють собою тортури, жорстокість, нелюдське поводження з людьми;

...4.2. Бездоганне виконання моральних зобов'язань забезпечує право працівника на суспільну довіру, повагу, визнання і підтримку громадян.

IV. Професійно-етичні правила поведінки працівника органів внутрішніх справ

...1.1. Поведінка працівника органів внутрішніх справ завжди і за будь-яких обставин має бути бездоганною, відповідати високим стандартам професіоналізму і морально-етичним принципам стража правопорядку. Ніщо не повинно паплюжити ділову репутацію та авторитет працівника.

1.2. Норми професійної етики вимагають від працівника:

поводитися з почуттям власної гідності, доброзичливо і відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи у громадян повагу до органів внутрішніх справ і готовність співпрацювати з ними;

постійно контролювати свою поведінку, почуття і емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на службові рішення, уміти передбачати наслідки своїх вчинків і дій;

...2.1. Ці Правила поведінки під час виконання службових обов'язків, оперативно-службових завдань вимагають від працівника:

безперечно і неухильно поважати та захищати права та свободи людини і громадянина, відповідаючи перед державою і суспільством за життя та безпеку людей у ситуаціях, що потребують втручання правоохоронців. Поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення та повагу;

не допускати проявів жорстокого або принизливого ставлення до людей, поважати їх природне право на життя, законні права на свободу думки, совісті, самовираження, збереження здоров'я, мирне зібрання, володіння майном тощо;

...стверджувати та відстоювати честь і гідність правоохоронця як посадової особи, уповноваженої державою та Українським народом захищати законні права й інтереси громадян. Усіляко сприяти підвищенню авторитету органів внутрішніх справ серед населення;

...застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю тільки у випадках, передбачених законом.

2.2. При виявленні протиправних дій та їх припиненні працівник зобов'язаний:

...зберігати витримку і гідність, контролювати свій емоційний стан, своїм виглядом і діями демонструвати впевненість і спокій;

виявляти емоційно-психологічну стійкість при провокації правопорушниками конфліктної ситуації, не дозволяти втягнути себе в конфлікт, уживати всіх можливих заходів до його мирного вирішення і припинення;

уживати всіх можливих заходів для встановлення психологічного контакту з очевидцями та свідками, залишаючись водночас принциповим, рішучим та авторитетним представником державної влади;

давати роз'яснення правопорушнику про неправомірність його дій доброзичливо, переконливо і ясно, посилаючись на відповідні вимоги нормативно-правових актів;

утримуватися від жорстких дій і різких висловлювань стосовно правопорушника.

...2.5. Надзвичайні обставини не можуть бути виправданням фактів порушення закону, катування та жорстокого поводження.

4. У діяльності Національної гвардії України забороняється застосування тортур, катувань та інших жорстких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (ст. 3 Закону України «Про Національну гвардію України») ³⁷.

5. В Україні діють два документи про умови утримання осіб в ізоляторах тимчасового тримання, а саме: Наказ Служби безпеки України від 26 липня 2008 року «Про затвердження Інструкції про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки України» ³⁸ та Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 2 грудня 2008 року «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового утримання органів внутрішніх справ України» ³⁹. Ці документи містять низку прогресивних положень, зокрема, про необхідність первинного медичного огляду затриманої особи та взятої під варту, санітарну обробку, флюорографічне дослідження ⁴⁰.

37 <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/876-18>

38 <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-08>

39 <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-08>

40 Ахтирська Н. М., Касько В. В., Маланчук Б. А., Мелікян А., Пошва Б. М., Фулей Т. І., Шукліна Н. Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорсткому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів/За заг. ред. проф. Маляренка В. Т – К.: «К.І.С», 2011. – С. 100.

ЧАСТИНА II

1. Комітет проти тортур (КПП) є органом 10 незалежних експертів, які спостерігають за виконанням державами-учасниками Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання.

Усі держави-учасниці зобов'язані регулярно надавати Комітету доповіді про здійснення відповідних прав. Спочатку держави повинні надати доповідь через рік після приєднання до Конвенції, а потім – кожні чотири роки. Комітет вивчає кожну доповідь і викладає державі-учасниці свої міркування і рекомендації у вигляді «заключних зауважень».

Крім процедури розгляду доповідей, Конвенція заснувала три інших механізми, за допомогою яких Комітет виконує свої функції моніторингу: за певних обставин Комітет розглядає індивідуальні скарги або повідомлення індивідуальних осіб, які стверджують, що їх права, гарантовані Конвенцією, були порушені, вживають розслідування та розглядають міждержавні скарги. Факультативний протокол до Конвенції, який вступив у силу в червні 2006 р, заснував Підкомітет з попередження катувань (ППП). PPP має повноваження відвідувати місця позбавлення волі в державах-учасниках. Відповідно до Факультативного протоколу держави-учасниці повинні заснувати незалежний національний превентивний механізм для попередження катувань на національному рівні, який також володіє повноваженнями перевіряти місця затримання.

КПП засідає в Женеві та зазвичай проводить дві сесії на рік, перша з яких проходить у квітні/травні, а друга – в листопаді, протягом чотирьох тижнів кожна.

Комітет також публікує тлумачення змісту положень Конвенції, відомі як загальні зауваження, з тематичних питань⁴¹.

2. Відповідно до статті 19¹ Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», під час виконання функцій національного превентивного механізму Уповноважений взаємодіє з Підкомітетом з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання Комітету проти катувань, утвореним відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти

41 <http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/CAT/Pages/CATIntro.aspx>

катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, а також з міжнародними організаціями і відповідними органами іноземних держав, діяльність яких пов'язана з цією сферою.

Стаття 17

1. Засновується Комітет проти катувань (далі іменується «Комітет»), який здійснює функції, передбачені нижче. Комітет складається з десяти експертів, що відзначаються високими моральними якостями й визнаною компетентністю в галузі прав людини та виступають у своїй особистій якості. Експерти обираються державами-сторонами, при цьому увага приділяється справедливому географічному розподілу й доцільності участі кількох осіб, що мають юридичний досвід.

2. Членів Комітету обирають таємним голосуванням із числа внесених до списку осіб, висунутих державами-сторонами. Кожна держава-сторона може висунути одну кандидатуру з числа своїх громадян. Держави-сторони враховують доцільність висунення осіб, які є також членами Комітету з прав людини, заснованого згідно з Міжнародним пактом про громадянські й політичні права, і виявлять бажання працювати в Комітеті проти катувань.

3. Вибори членів Комітету проводяться на нарадах держав-сторін, що скликаються Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй один раз на два роки. На цих нарадах, кворумом для яких є дві третини держав-сторін, обраними до Комітету членами вважаються кандидати, які здобули найбільше число голосів і абсолютне число голосів представників держав-сторін Конвенції, що присутні й беруть участь у голосуванні.

4. Первісні вибори проводяться не пізніш як через шість місяців з дати набуття чинності цією Конвенцією. Принаймні за чотири місяці до дати проведення чергових виборів Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надсилає державам-сторонам листа з пропозицією подати свої кандидатури протягом трьох місяців. Генеральний секретар готує список, до якого в алфавітному порядку вносять усіх висунутих таким чином осіб із зазначенням держав-сторін, які їх висунули, та розповсюджує цей список серед держав-сторін.

5. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Вони мають право на переобрання при повторному висуненні. Проте строк повноважень п'яти членів, обраних на перших виборах, минає в кінці дворічного періоду; негайно після перших виборів імена цих п'яти членів визначаються шляхом жеребкування головою наради, про яку йдеться в пункті 3 цієї статті.

6. У разі смерті або відставки члена Комітету чи неможливості виконання ним з якихось інших причин своїх функцій у Комітеті держава-сторона, що запропонувала його кандидатуру, призначає на строк, що залишився, іншого експерта з числа своїх громадян за згодою більшості держав-сторін. Кандидатура вважається схваленою, якщо половина чи більше держав-сторін не відповіли негативно протягом шести місяців після одержання інформації від Генерального секретаря ООН про запропоноване призначення.

7. Держави-сторони беруть на себе покриття витрат членів Комітету під час виконання ними обов'язків у Комітеті.

Стаття 18

1. Комітет обирає своїх службових осіб на дворічний строк.

Вони можуть бути переобрані.

2. Комітет встановлює власні правила процедури, але в цих правилах, зокрема, має бути передбачено таке: а) шість членів утворюють кворум; б) рішення Комітету приймаються більшістю голосів присутніх членів.

3. Генеральний секретар ООН забезпечує необхідний персонал та умови для ефективного здійснення функцій Комітету відповідно до цієї Конвенції.

4. Генеральний секретар ООН скликає перше засідання Комітету.

Після свого першого засідання Комітет збирається через такі періоди, які передбачено його правилами процедури.

5. Держави-сторони беруть на себе покриття витрат, що виникають у зв'язку з проведенням нарад держав-сторін і Комітету, включаючи відшкодування Організації Об'єднаних Націй будь-яких витрат, таких, як оплата персоналу й умов, що забезпечуються ООН відповідно до пункту 3 цієї статті.

Стаття 19

1. Держави-сторони подають Комітету через Генерального секретаря ООН доповіді про вжиті ними заходи щодо здійснення їх зобов'язань за цією Конвенцією протягом одного року після набуття чинності цією Конвенцією щодо відповідної держави-сторони. Надалі держави-сторони подають через чотири роки додаткові доповіді про будь-які нові вжиті заходи, а також інші доповіді, які може зажадати Комітет.

2. Генеральний секретар ООН надсилає ці доповіді всім державам-сторонам.

3. Кожну доповідь розглядає Комітет, який може зробити такі зауваження загального характеру щодо доповіді, які він вважатиме за доцільні, і надсилає їх відповідній державі-стороні. Дана держава-сторона може у відповідь подати Комітету будь-які зауваження, які вона вважає за доречні.

4. Комітет на свій розсуд може вирішити включити будь-які зауваження, зроблені ним згідно з пунктом 3 цієї статті, разом із зауваженнями до них, одержаними від відповідної держави-сторони, до своєї річної доповіді, що готується згідно зі статтею 24. На прохання відповідної держави-сторони Комітет може також включити примірник доповіді, поданої згідно з пунктом 1 цієї статті.

Стаття 20

1. Якщо Комітет одержує вірогідну інформацію, яка, на його думку, містить цілком обґрунтовані дані про систематичне застосування катувань на території якої-небудь держави-сторони, то він пропонує цій державі-стороні співробітничати у розгляді цієї інформації і з цією метою подати свої зауваження щодо даної інформації.

2. З урахуванням будь-яких зауважень, що можуть бути подані відповідною державою-стороною, а також будь-якої іншої наявної в Комітеті інформації, що має стосунок до справи, Комітет може, якщо він вважає за доцільне, призначити одного або кількох своїх членів для проведення конфіденційного розслідування й термінового подання Комітетові відповідної доповіді.

3. Якщо згідно з пунктом 2 цієї статті проводиться розслідування, Комітет прагне налагодити співробітництво з відповідною державою-стороною. За згодою цієї держа-

ви-сторони таке розслідування може включати відвідання її території.

4. Після розгляду результатів проведеного членом або членами розслідування, поданих відповідно до пункту 2 цієї статті, Комітет надсилає відповідній державі-стороні ці результати разом з будь-якими зауваженнями чи пропозиціями, які здаються доцільними в даній ситуації.

5. Уся робота Комітету, зазначена в пунктах 1-4 цієї статті, має конфіденційний характер, і на всіх етапах цієї роботи слід прагнути до співробітництва з державою-сторonoю. Після завершення такої роботи щодо розслідування, проведеного згідно з пунктом 2, Комітет може після консультацій з відповідною державою-сторonoю прийняти рішення про включення короткого звіту про результати цієї роботи до своєї щорічної доповіді, яка готується відповідно до статті 24.

Стаття 21

1. Згідно з цією статтею будь-яка держава-сторона цієї Конвенції може в будь-який час заявити, що вона визнає компетенцію Комітету одержувати й розглядати повідомлення, що стосуються заяв однієї держави-сторони про те, що інша держава-сторона не виконує своїх зобов'язань за цією Конвенцією. Такі повідомлення можуть прийматися й розглядатися згідно з процедурами, викладеними в цій статті, лише в тому разі, якщо вони подані державою-сторonoю, що зробила заяву про визнання щодо себе компетенції Комітету. Комітет не розглядає повідомлень по цій статті, якщо вони стосуються держави-сторони, яка не зробила такої заяви. Повідомлення, одержані згідно з цією статтею, розглядаються за такою процедурою:

а) якщо яка-небудь держава-сторона вважає, що інша держава-сторона не виконує положень цієї Конвенції, то вона може письмовим повідомленням довести це питання до відома зазначеної держави-сторони. Протягом трьох місяців після отримання цього повідомлення держава-адресат подає в письмовій формі державі, що послала таке повідомлення, пояснення або будь-яку іншу заяву з роз'ясненням з цього питання, де мають міститися, наскільки це можливо й доцільно, посилення на внутрішні процедури й заходи, яких було вжито, буде вжито чи може бути вжито з цього питання;

б) якщо питання не розв'язане задовільно для обох відповідних держав-сторін протягом шести місяців після одержання державою-адресатом первісного повідомлення, будь-яка з цих держав має право передати це питання в Комітет, сповістивши про це Комітет та іншу державу;

с) Комітет розглядає питання, передане йому згідно з цією статтею, лише після того, як він упевниться, що в даному разі всі доступні внутрішні заходи були вжиті й вичерпані відповідно до загальноновизнаних принципів міжнародного права. Це правило не діє в тих випадках, коли застосування цих заходів невинувато затягується й навряд чи надасть ефективну допомогу особі, яка є жертвою порушення цієї Конвенції;

д) під час розгляду повідомлень за цією статтею Комітет проводить закриті засідання;

е) з додержанням положень підпункту (с) Комітет надає послуги відповідним державам-сторонам з метою дружнього вирішення спору на підставі поваги до зобов'язань, передбачених у цій Конвенції. З цієї метою Комітет може за необхідності заснувати спеціальну погоджувальну комісію;

ф) з будь-якого переданого йому згідно з цією статтею питання Комітет може закликати відповідні держави-сторони, зазначені в пункті (б), подати будь-яку інформацію, що стосується справи;

г) відповідні держави-сторони, зазначені в підпункті (б), мають право бути представленими при розгляді питання в Комітеті й робити усні і/чи письмові заяви;

h) Комітет протягом дванадцяти місяців від дня одержання повідомлення згідно з підпунктом (б) сповіщає:

і) якщо досягається рішення в рамках положень підпункту (е), то Комітет обмежується у своєму повідомленні коротким викладом фактів і досягнутого рішення;

ii) якщо рішення в рамках положень підпункту (е) не досягнуто, то Комітет обмежується у своєму повідомленні коротким викладом фактів; письмові заяви і записи усних заяв, поданих відповідними державами-сторонами, додаються до повідомлення.

З кожного питання повідомлення Комітету надсилається відповідним державам-сторонам.

2. Положення цієї статті набувають чинності, коли п'ять держав-сторін цієї Конвенції зроблять заяви відповідно до пункту 1 цієї статті. Такі заяви здаються державами-сторонами на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй, який надсилає їх примірники іншим державам-сторонам. Заява може бути в будь-який час відкликана шляхом повідомлення Генерального секретаря. Таке відкликання не повинно завдавати шкоди розгляду будь-якого питання, що є предметом повідомлення, уже переданого згідно з цією статтею; ніякі наступні повідомлення будь-якої держави-сторони не приймаються згідно з цією статтею після одержання Генеральним секретарем повідомлення про відкликання заяви, якщо відповідна держава-сторона не зробила нової заяви.

Стаття 22

1. Держава-сторона цієї Конвенції може в будь-який час заявити згідно з цією статтею, що вона визнає компетенцію Комітету одержувати й розглядати повідомлення осіб, що перебувають під її юрисдикцією, які стверджують, що вони є жертвами порушення державою-стороною положень Конвенції, або повідомлення такого роду, що надходять від їх імені. Комітет не приймає жодних повідомлень, якщо вони стосуються держави-сторони, яка не зробила такої заяви.

2. Комітет вважає неприйнятним будь-яке повідомлення згідно з цією статтею, що є анонімним або, на його думку, є результатом зловживання правом на подання таких повідомлень, або несумісне з положеннями цієї Конвенції.

3. З урахуванням положень пункту 2 Комітет доводить будь-яке повідомлення, подане йому згідно з цією статтею, до відома держави-сторони цієї Конвенції, яка зробила заяву згідно з пунктом 1 цієї статті і яка нібито порушує ті чи інші положення Конвенції.

Протягом шести місяців держава, що одержала повідомлення, подає до Комітету письмові пояснення або заяви, що уточнюють питання й будь-які заходи, які могли бути прийняті цією державою.

4. Комітет розглядає одержані згідно з цією статтею повідомлення у світлі всієї інформації, представленої йому даною особою або від її імені та відповідною державою-стороною.

5. Комітет не розглядає жодних повідомлень від будь-якої особи згідно з цією статтею, якщо він не переконається, що:

а) це саме питання не розглядалося й не розглядається за якою-небудь процедурою міжнародного розслідування чи врегулювання;

б) дана особа вичерпала всі наявні внутрішні заходи правового захисту; це правило не діє в тих випадках, коли застосування цих заходів не виправдано зтягує допомогу й навряд чи надасть ефективну допомогу особі, яка є жертвою порушення цієї Конвенції.

6. Під час розгляду повідомлень за цією статтею Комітет проводить закриті засідання.

7. Комітет подає свої думки відповідній державі-стороні й даній особі.

8. Положення цієї статті набувають чинності, коли п'ять держав-сторін цієї Конвенції зроблять заяви відповідно до пункту 1 даної статті. Такі заяви держави-сторони здають на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Заява може бути в будь-який час відкликана шляхом повідомлення Генерального секретаря. Таке відкликання не може завдавати шкоди розгляду будь-якого питання, що є предметом повідомлення, уже переданого згідно з цією статтею; жодні наступні повідомлення, що надсилаються будь-якою особою чи від її імені, не приймаються згідно з цією статтею після одержання Генеральним секретарем повідомлення про відкликання заяви, якщо відповідна держава-сторона не зробила нової заяви.

Стаття 23

Члени Комітету і спеціальних погоджувальних комісій, які можуть бути призначені відповідно до підпункту (е) пункту 1 статті 21, мають право на пільги, привілеї та імунітети експертів, що діють за завданням Організації Об'єднаних Націй, як це передбачено у відповідних розділах Конвенції про привілеї та імунітети ООН.

Стаття 24

Комітет представляє державам-сторонам і Генеральній Асамблеї ООН річну доповідь про свою роботу згідно з цією Конвенцією.

ЧАСТИНА III

Стаття 25

1. Ця Конвенція відкрита для підписання всіма державами.

2. Ця Конвенція підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 26

Ця Конвенція відкрита для приєднання всіх держав. Приєднання здійснюється шляхом здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 27

1. Ця Конвенція набуває чинності на тридцятий день після здачі на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй двадцятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цю Конвенцію або приєднається до неї після здачі на зберігання двадцятої ратифікаційної грамоти чи документа про приєднання, ця Конвенція набуває чинності на тридцятий день після здачі на зберігання її власної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 28

1. Будь-яка держава під час підписання чи ратифікації цієї Конвенції або приєднання до неї може заявити про те, що вона не визнає компетенцію Комітету, визначену в статті 20.

2. Будь-яка держава-сторона, що зробила застереження згідно з пунктом 1 цієї статті, може в будь-який час зняти свої застереження, сповістивши про це Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 29

1. Будь-яка держава-сторона цієї Конвенції може запропонувати поправку й подати її Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар надсилає таку поправку державам-сторонам з проханням повідомити йому, чи висловлюються вони за скликання конференції держав-сторін з метою розгляду цієї пропозиції і проведення по ній голосування. Якщо протягом чотирьох місяців з дати надсилання такого листа принаймні одна третина держав-сторін висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яку поправку, прийняту більшістю держав-сторін, які присутні й голосують на цій конференції, Генеральний секретар надсилає всім державам-сторонам на затвердження.

2. Поправка, прийнята згідно з пунктом 1 цієї статті, набуває чинності після того, як дві третини держав-сторін цієї Конвенції повідомлять Генерального секретаря про прийняття ними даної поправки згідно зі своїми конституційними процедурами.

3. Коли поправки набувають чинності, вони стають обов'язковими для тих держав-сторін, які їх прийняли, а для інших держав-сторін залишаються обов'язковими ті положення цієї Конвенції і будь-які попередні поправки, які були ними прийняті.

Стаття 30

1. Будь-який спір між двома або кількома державами-сторонами щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції, який не може бути вирішено шляхом переговорів, передається на прохання однієї зі сторін на арбітраж. Якщо протягом шести місяців з дати подання прохання про арбітраж сторонам не вдалося досягти згоди щодо організації арбітражу, на прохання будь-якої зі сторін спір може бути переданий в Міжнародний Суд згідно зі Статутом Суду.

2. Кожна держава під час підписання чи ратифікації цієї Конвенції або при приєднанні до неї може заявити про те, що вона не вважає себе зв'язаною зобов'язаннями, положеннями пункту 1 цієї статті. Інші держави-сторони не будуть зв'язані положеннями пункту 1 цієї статті щодо будь-якої держави-сторони, яка зробила таке застереження.

3. Будь-яка держава-сторона, яка зробила застереження згідно з пунктом 2 цієї статті, може в будь-який час зняти своє застереження, сповістивши про це Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 31

1. Будь-яка держава-сторона може денонсувати цю Конвенцію шляхом письмового повідомлення Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй. Денонсація набуває чинності через рік після отримання повідомлення Генеральним секретарем.

2. Така денонсація не звільняє державу-сторону від її зобов'язань згідно з цією Конвенцією за будь-які дії чи упущення, що мали місце до дати набуття чинності денонсацією, і денонсація не завдає жодної шкоди розгляду будь-якого питання, яке вже розглядалося Комітетом до дати набуття денонсацією чинності.

3. Після дати набуття денонсацією чинності для будь-якої держави-сторони Комітет не розпочинає розгляд нових питань, що стосуються даної держави.

Стаття 32

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави – члени ООН та всі інші держави, що підписали цю Конвенцію або приєдналися до неї, про:

- підписання, ратифікацію та приєднання відповідно до статей 25 і 26;
- дату набуття чинності цією Конвенцією відповідно до статті 27 та дату набуття чинності будь-якими поправками відповідно до статті 29;
- денонсації відповідно до статті 31.

Стаття 33

1. Ця Конвенція, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якої є автентичними, здається на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надсилає завірені примірники цієї Конвенції усім державам.

10 грудня 1984 року.

Конвенція підписана від імені Уряду Української РСР 27 лютого 1986 року в Нью-Йорку.

Ратифікована Президією Верховної Ради Української РСР 26 січня 1987 року з такими застереженнями, зробленими при підписанні: «Українська РСР не визнає компетенцію Комітету проти катувань, визначену статтею 20 Конвенції»; «Українська РСР не вважає себе зв'язаною положеннями пункту 1 статті 30 Конвенції».

Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки – 1987. – № 6. – Ст.101.

Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 14 березня 1989 року застереження до пункту 1 статті 30 Конвенції зняте.

При повідомленні про зняття застереження зроблена заява, за якою відповідне положення статті 30 Конвенції буде поширюватися на спори щодо тлумачення і застосування на випадки, які можуть виникнути після дати повідомлення Генеральному секретареві ООН про зняття застережень Української РСР.

Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки – 1989. – № 13. – Ст.108.

ДОДАТКИ

**ОРГАНИЗАЦИЯ
ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ**

CAT

**Конвенция против пыток
и других жестоких,
бесчеловечных
или унижающих достоинство
видов обращения и наказания**

Distr.
RESTRICTED*

CAT/C/40/D/311/2007
15 May 2008

RUSSIAN
Original: ENGLISH

КОМИТЕТ ПРОТИВ ПЫТОК
Сороковая сессия
(28 апреля - 16 мая 2008 года)

РЕШЕНИЕ

Сообщение № 311/2007

Представлено: М.Х. (не представлен адвокатом)
Предполагаемая жертва: заявитель
Государство-участник: Швейцария
Дата жалобы: 19 января 2007 года
(первоначальное представление)
Дата настоящего решения: 7 мая 2008 года

Предмет сообщения: высылка из Швейцарии в Беларусь (или Украину) с предполагаемой угрозой применения пыток и жестокого, бесчеловечного или унижающего достоинство обращения и наказания

Процедурные вопросы: отсутствуют

Вопросы существа: угроза пыток и жестокого, бесчеловечного или унижающего достоинство обращения и наказания в случае высылки
Статьи Конвенции: 3

[ПРИЛОЖЕНИЕ]

* Публикуется по решению Комитета против пыток.

CAT/C/40/D/311/2007

ПРИЛОЖЕНИЕ

**РЕШЕНИЕ КОМИТЕТА ПРОТИВ ПЫТОК В СООТВЕТСТВИИ СО
СТАТЬЕЙ 22 КОНВЕНЦИИ ПРОТИВ ПЫТОК И ДРУГИХ ЖЕСТОКИХ,
БЕСЧЕЛОВЕЧНЫХ ИЛИ УНИЖАЮЩИХ ДОСТОИНСТВО ВИДОВ
ОБРАЩЕНИЯ И НАКАЗАНИЯ**

Сороковая сессия

относительно

Сообщения № 311/2007

<i>Представлено:</i>	М.Х. (не представлен адвокатом)
<i>Предполагаемая жертва:</i>	заявитель
<i>Государство-участник:</i>	Швейцария
<i>Дата представления жалобы:</i>	19 января 2007 года (первоначальное представление)

Комитет против пыток, учрежденный в соответствии со статьей 17 Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания,

на своем заседании 7 мая 2008 года,

CAT/C/40/D/311/2007

завершив рассмотрение жалобы № 311/2007, представленной Комитету против пыток от имени М.Х. в соответствии со статьей 22 Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания,

приняв к сведению всю информацию, препровожденную ему автором сообщения и государством-участником,

принимает следующее решение в соответствии с пунктом 7 статьи 22 Конвенции против пыток.

1.1 Заявителем является М.Х., гражданин Беларуси, 1952 года рождения. В 2002 году он обратился с ходатайством о предоставлении политического убежища в Швейцарии; в 2003 году его ходатайство было отклонено. Он утверждает, что его принудительное возвращение в Беларусь (или Украину) будет представлять собой нарушение Швейцарией его прав по статье 3 Конвенции против пыток. Он не представлен адвокатом.

1.2 Направляя свое первоначальное сообщение, заявитель просил Комитет обратиться к государству-участнику с просьбой не предпринимать дальнейших шагов в целях его выдворения, пока его дело находится на рассмотрении Комитета. 30 января 2007 года Специальный докладчик по новым сообщениям и временным мерам, действуя от имени Комитета, решил не удовлетворять просьбу заявителя о принятии временных мер защиты.

CAT/C/40/D/311/2007

Факты в изложении заявителя

2.1 Заявитель утверждает, что с 1998 года он являлся политическим активистом в Беларуси и в этом качестве участвовал в нескольких политических демонстрациях. Он работал на компанию, занимавшуюся изданием литературы, в которой критиковался действующий в государстве режим; материалы печатались в Российской Федерации, и все платежи проводились через банковские счета этой компании. По его словам, со второго полугодия 1998 года власти начали его преследовать и якобы возбудили, в не указанный им день, против него уголовное дело за организацию беспорядков, антигосударственную пропаганду и дискредитацию власти. Впоследствии дело было закрыто.

2.2 Заявитель утверждает, что в октябре 1998 года органы власти Беларуси выдали ему заграничный паспорт и предложили уехать в Украину. Он отказался и продолжал участвовать в демонстрациях и распространять печатные материалы. В ходе пикета в Витебске 18 ноября 1999 года он якобы был задержан милицией и заключен под стражу; его освободили 8 февраля 2000 года. По его словам, на первом допросе он был избит следователем за отказ давать показания о своей деятельности. Он также пострадал из-за переполненности камер в месте содержания под стражей (на 20-25 заключенных приходилось всего 10 коек) и не мог спать из-за постоянно включенного света. Его сокамерники, обычные преступники, угрожали ему и избивали, поскольку он был политическим заключенным. Он также утверждает, что пострадал в результате сексуальных посягательств¹ со стороны своих сокамерников во время

¹ В первоначальном представлении заявитель упомянул лишь о том, что во время содержания под стражей ему угрожали сексуальным посягательством.

САТ/С/40/Д/311/2007

содержания под стражей. Он настаивает на том, что сокамерники действовали по указанию милиции с целью его запугать.

2.3 По освобождении заявитель переехал в Украину. В сентябре 2000 года он вступил в украинскую партию НРУ. В марте 2002 года он исполнял обязанности наблюдателя на выборах от НРУ. Он якобы зарегистрировал ряд нарушений, о чем сообщил руководству партии. Вскоре после этого он был задержан милицией. По его словам, милиция рекомендовала ему не заниматься никакой политической деятельностью в Украине. Ему было предложено подписать протокол о задержании, а также заявление о том, что у него нет жалоб в отношении милиции. По его мнению, в протоколе не были указаны обстоятельства его задержания, и он отказался его подписывать. Вследствие этого ему якобы угрожали и избили до потери сознания.

2.4 В июле 2002 года НРУ просил его расследовать причины гибели одного из высокопоставленных членов партии (мэра города Хмельницкий). Заявитель пришел к выводу о том, что это было убийство. Вскоре после этого службы безопасности якобы угрожали его жизни. Опасаясь за свою жизнь, 25 ноября 2002 года он покинул Украину, 28 ноября 2002 года прибыл в Швейцарию и попросил предоставить ему политическое убежище.

2.5 14 мая 2003 года Швейцарское федеральное управление по делам беженцев (ШФУБ) отклонило его ходатайство о предоставлении политического убежища. 11 июня 2003 года заявитель подал апелляцию в Апелляционный совет по делам просителей убежища (АСПУ). 15 ноября 2006 года его апелляция была отклонена. 21 ноября 2006 года ему было приказано покинуть страну до 15 января 2007 года.

CAT/C/40/D/311/2007

2.6 В последующем представлении от 3 апреля 2007 года заявитель пояснил, что он направил в посольство Беларуси в Швейцарии ходатайство о выходе из гражданства.

2.7 Он подал апелляцию в Федеральный административный трибунал (дата подачи апелляции не указывается). 7 января 2008 года заявитель представил копию решения Федерального административного трибунала от 28 февраля 2007 года, в соответствии с которым Трибунал отказал в рассмотрении его апелляции, поскольку она была представлена на языке, не являющемся государственным языком Швейцарской Конфедерации, а также из-за того, что он не уплатил административный сбор (1 200 шв. фр.). Он утверждает, что не в состоянии уплатить этот взнос и что в любом случае все аналогичные жалобы так или иначе отклоняются по разным причинам, даже когда эти жалобы составлены юристами.

Жалоба

3. Заявитель утверждает, что в случае его принудительного возвращения в Беларусь (или Украину) государство-участник нарушит его права по статье 3 Конвенции против пыток.

Замечания государства-участника

4.1 Государство-участник представило свои замечания 10 июля 2007 года. Оно отмечает, что 6 марта 2007 года посольство Беларуси в Швейцарии выдало заявителю новый паспорт. Заявитель не представил никаких доказательств того, что письма с его ходатайством о выходе из гражданства, копии которых были представлены 3 апреля 2007 года, вообще когда-либо отправлялись. Отсутствует информация о результатах подачи этого прошения, и не ясно, разрешается ли гражданам Беларуси по

CAT/C/40/D/311/2007

закону Беларуси выходить из гражданства. В любом случае не понятно, каким образом эти документы могли бы сказаться на возможной угрозе применения пыток в отношении заявителя в Беларуси².

4.2 Государство-участник ссылается на то, что до обращения в органы власти Швейцарии по вопросам предоставления убежища заявитель утверждал, что подвергся преследованию в Беларуси за политическую деятельность. Он также отмечал, что покинул Беларусь по рекомендации местных властей. После своего незаконного возвращения в Беларусь он якобы продолжил заниматься своей официальной деятельностью. Согласно настоящему сообщению, компания, в которой работал заявитель, функционировала как организация по сбору, классификации и распространению информации в целях издательства политических материалов в России и осуществления связанных с этим финансовых операций. После того как в апреле 1999 года органы власти установили его местонахождение, он якобы обосновался в Украине в августе 2000 года. В Украине заявитель познакомился со своей будущей супругой. Позднее он был задержан милицией в связи со своей деятельностью наблюдателя на выборах. У него возникли проблемы в отношениях с властью из-за того, что он якобы способствовал выяснению обстоятельств произошедшей в 2001 году автомобильной аварии, в

2

В отношении утверждения заявителя о том, что ему грозит высылка в Украину, государство-участник указывает на то, что заявитель ранее проживал в Украине и в этой же стране проживают его родственники и что его спутница является гражданкой Украины. С учетом того, что заявитель является гражданином только Беларуси, то он может быть выслан только в эту страну. Следовательно, АСПУ справедливо заключил, что утверждения заявителя о том, что он якобы подвергся преследованию в Украине, не имеют отношения к делу. Государство-участник подчеркивает, что, несмотря на все это, оно могло бы доказать, что заявителю не грозит опасность преследования в Украине.

САТ/С/40/Д/311/2007

которой погиб мэр города Хмельницкий. По получении уведомления Миграционной службы Украины об истечении срока действия его разрешения на пребывание он вместе с супругой уехал в Швейцарию.

4.3 Государство-участник отмечает, что заявитель никогда не сообщал властям Швейцарии о том, что содержался под стражей в Беларуси. Тем не менее в своем первоначальном представлении в настоящем сообщении он утверждает, что был задержан в Витебске 18 ноября 1999 года и освобожден 8 февраля 2000 года после закрытия возбужденного против него уголовного дела. По его словам, во время содержания под стражей он подвергся жестокому обращению со стороны своих сокамерников. Впоследствии 25 февраля 2005 года заявитель сообщил о том, что на самом деле сокамерники подвергли его унижительному обращению.

4.4 Государство-участник отмечает, что согласно статье 3 Конвенции, государства-участники не должны выдавать какое-либо лицо другому государству, если существуют серьезные основания полагать, что ему может угрожать там применение пыток. Государство-участник поддерживает доводы, приведенные Апелляционным советом по делам просителей убежища (АСПУ) и Швейцарским федеральным управлением по делам беженцев (ШФУБ) в обоснование своих решений отклонить ходатайство заявителя о предоставлении убежища и подтвердить намерение его выслать. Оно также ссылается на то, что существование постоянной практики грубых, вопиющих и массовых нарушений прав человека само по себе не является достаточным основанием для вывода о том, что соответствующему лицу будет угрожать применение пыток по возвращении в свою страну, и что в этой связи должны существовать дополнительные основания для установления наличия, для целей пункта 1 статьи 3, "предсказуемой, реальной и личной" угрозы применения пыток.

CAT/C/40/D/311/2007

4.5 Ссылаясь на Замечание общего порядка Комитета, государство-участник утверждает, что положение дел в Беларуси само по себе не может служить достаточным основанием для вывода о том, что заявителю будет грозить опасность применения пыток. Заявитель не представил достаточные материалы, на основании которых можно было бы заключить, что он подвергнется "предсказуемой, реальной и личной" опасности применения в его отношении пыток в Беларуси. Что касается положения дел в Украине, то государство-участник отмечает, что со времени событий, на которые ссылается заявитель, утверждая, что ему могут угрожать пытки в этой стране, произошли важные политические изменения. Эти изменения являются столь значительными, что Федеральный совет Швейцарии для целей законодательства Швейцарии по вопросам предоставления убежища относит теперь Украину к числу "безопасных стран".

4.6 Государство-участник сообщает, что заявитель признал, что в Беларуси он трижды или четырежды приговаривался к уплате штрафов в связи со своей политической деятельностью. Кроме того, он утверждал, что участие компании, в которой он работал, в политической деятельности привлекло внимание налоговых органов. Между тем государство-участник отмечает, что заявитель никогда не упоминал о каких бы то ни было случаях жестокого обращения с ним со стороны властей Беларуси. Подобных утверждений не содержалось и в первоначальном представлении, направленном заявителем Комитету.

4.7 Утверждения о том, что во время содержания под стражей в Витебске он пострадал из-за унижающего достоинство и бесчеловечного обращения, содержались только в его представлениях от 19 и 25 января 2007 года, но никаких доказательств на этот счет не было предъявлено. В то же время факсимильное сообщение, подтверждающее, по словам

CAT/C/40/D/311/2007

заявителя, факт содержания его под стражей в 1999-2000 годах и приведенное в качестве приложения к сообщению заявителя от 19 января 2007 года, датировано 12 апреля 2000 года, однако оно так и не было представлено органам власти Швейцарии по вопросам предоставления убежища. Все вышесказанное вынуждает государство-участника сделать вывод о том, что утверждения заявителя о содержании его под стражей и жестоком обращении в Беларуси являются недостоверными.

4.8 Государство-участник также отмечает, что в своем ходатайстве о предоставлении убежища заявитель сообщил о якобы имевшем место задержании его милицией в Украине при исполнении им обязанностей наблюдателя на выборах и о помещении его под стражу и жестоком обращении с ним в период с 31 марта по 2 апреля 2002 года. Государство-участник отмечает, что даже с учетом того, что заявитель настаивал на особо жестоком обращении, которому он подвергся в Украине, в связи с подачей им прошения о предоставлении убежища, оно принимает его заявления как правдивые. С заявителем жестоко обращались якобы из-за его отказа подписать протокол о задержании. В этой связи государство-участник считает, что действия милиции представляют собой злоупотребление (служебными полномочиями). Однако "реальные" основания для содержания заявителя под стражей не создали бы никакой опасности его преследования по возвращении, не говоря уже о применении пыток. По мнению государства-участника, превышение милицией своих полномочий выражается в не связанных между собой действиях и не представляет собой какое-либо систематическое преследование заявителя милицией за его политическую деятельность.

4.9 В отношении политической деятельности заявителя в Беларуси государство-участник отмечает, что в своем ходатайстве о предоставлении убежища заявитель указал, что активно занимался

САТ/С/40/Д/311/2007

политической деятельностью и был оштрафован за свои действия. Он продолжал заниматься своей деятельностью в Беларуси и после отъезда в Украину. ШФУБ и АСПУ должным образом рассмотрели эти утверждения.

4.10 Государство-участник отмечает, что в своем представлении от 25 января 2007 года заявитель дополнительно сообщил о том, что компания, в которой он работал, также участвовала в его политической деятельности. Эта компания якобы использовалась для заказа и издательства пропагандистских материалов. Однако в своем ходатайстве, направленном ШФУБ, заявитель упомянул о том, что не намеревался задействовать компанию для финансирования издательства вышеуказанных печатных материалов. Государство-участник отмечает, что такая деятельность, несомненно, вызвала бы незамедлительную реакцию со стороны властей Беларуси, что выразилось бы, в частности, в аннулировании разрешения на осуществление издательской деятельности или же в привлечении заявителя к уголовной ответственности и его аресте. В то же время заявитель все же признает, что компания была закрыта в конце 2000 года, однако продолжала существовать и после его отъезда в Украину и что уже только позднее он узнал о том, что в отношении него начаты процессуальные действия и что в этой связи он находится в розыске. Кроме того, государство-участник отмечает, что в 2000 году заявитель зарегистрировался в посольстве Беларуси в Украине; в 2002 году это посольство выдало ему паспорт, действительный до 2006 года. С учетом этих обстоятельств государство-участник приходит к выводу о том, что маловероятно, чтобы заявитель действительно вел какую-либо оппозиционную политическую деятельность в стране происхождения.

CAT/C/40/D/311/2007

4.11 Государство также ссылается на утверждения заявителя о том, что в мае 2000 года он и его супруга вступили в НРУ. В то же время он предъявил копию свидетельства, выданного в декабре 2002 года, согласно которому он был принят в члены партии только в 2002 году. В конце марта 2002 года, по его словам, он получил письмо от действующего президента Украины, побудившее его заняться активной политической деятельностью в Украине и, в частности, стать наблюдателем на выборах в марте 2002 года. По мнению государства-участника, в свете всего вышесказанного представляется сомнительным, чтобы заявитель вел активную политическую деятельность в Украине.

4.12 Что касается общей правдивости заявителя, государство-участник ссылается на то, что в отношении положения дел в Беларуси он представил Комитету целый ряд причин, о которых не сообщалось органам власти Швейцарии по вопросам предоставления убежища и которые даже не фигурировали в его первоначальном представлении, направленном Комитету. Единственным доказательством его якобы имевшего место содержания под стражей является подтверждение, которое, по его словам, он недавно получил по факсу. С учетом срока содержания под стражей, о котором идет речь, государство-участник выражает удивление по поводу того, что заявитель не предоставил каких-либо других доказательств содержания под стражей и условий содержания, в частности в отношении якобы унижающего достоинство и бесчеловечного обращения, которому он при этом подвергся.

4.13 Государство-участник также указывает на фактические несоответствия в утверждениях заявителя. Прежде всего оно отмечает, что заявитель настаивал на том, что покинуть страну в 1998 году его побудили власти Беларуси. Однако после отъезда в Украину он продолжал заниматься своей деятельностью и регулярно возвращался в

САТ/С/40/Д/311/2007

Беларусь. По мнению государства-участника, эти посещения на протяжении более двух лет свидетельствуют о том, что заявитель, вопреки своим утверждениям, не подвергался опасности преследования в Беларуси.

4.14 Государство-участник также указывает на то, что заявитель представил АСПУ письмо управления милиции города Витебска от 8 ноября 2001 года, согласно которому заявитель не находился в розыске в Беларуси.

4.15 Государство-участник ссылается на то, что заявитель утверждал, что подвергся преследованию со стороны служб безопасности Украины из-за отказа сообщить результаты проведенного им расследования причин предполагаемого убийства мэра города Хмельницкий. Оно отмечает, что ни органам власти Швейцарии по вопросам предоставления убежища, ни в своем сообщении Комитету он не пояснил, зачем и каким образом ему удалось провести научное расследование причин и результатов и последствий аварии. Государство-участник выражает удивление в связи с тем, что с учетом прошедшего периода времени заявитель так ничем и не подкрепил свои утверждения ранее, будь то путем указания причин проведения собственного расследования или фамилий и квалификации специалистов, с которыми он консультировался, или же путем представления результатов своего расследования. Государство-участник приходит к выводу о том, что утверждения заявителя об имевшем место в отношении него преследовании со стороны служб безопасности Украины являются недостоверными. Наконец, государство-участник заявляет, что НРУ представляет собой партию националистского толка. Заявитель ни разу не разъяснил причины своего вступления в партию НРУ и активного участия в ее деятельности.

CAT/C/40/D/311/2007

4.16 Государство-участник приходит к заключению о том, что в свете вышесказанного нет серьезных оснований полагать, что заявителю может лично угрожать конкретная опасность применения пыток в случае его возвращения в Беларусь или Украину. Кроме того, как гражданину Беларуси ему не грозит опасность высылки в Украину.

Комментарии заявителя относительно замечаний государства-участника

5.1 В письме от 28 сентября 2007 года заявитель вновь излагает свои предыдущие утверждения. Он ссылается на то, что обратился в посольства Беларуси в Швейцарии и Украине с ходатайством о выходе из гражданства Беларуси. Эти прошения создают для него дополнительную личную и предсказуемую опасность в случае его возвращения в Беларусь.

5.2 Кроме того, он разъясняет, что его первое собеседование по вопросу предоставления убежища в Швейцарии было весьма кратким. В ходе второго собеседования он хотел более подробно изложить пояснения, однако счел невозможным описать условия своего содержания под стражей в Беларуси, поскольку был смущен присутствием молодых женщин и опасался, что эти факты станут известны другим лицам, ищущим убежище. В этом контексте он излагает детали посягательства, которому он предположительно подвергся в Беларуси: после допроса (дата его проведения не указывается) он уставшим вернулся в свою камеру, где было всего три его сокамерника. Он уснул и проснулся из-за того, что кто-то его пинал ногами; он получил пинки по голове и потерял сознание. Когда он очнулся, один из его сокамерников "подвергал его унижительному обращению". Когда автор сообщения стал протестовать, его опять стали пинать и он опять потерял сознание. Когда он очнулся, он

CAT/C/40/D/311/2007

лежал на полу. Его лицо было в крови, и сзади все болело. Он предположил, что "случилось худшее".

5.3 Автор настаивает на том, что разъяснил властям Швейцарии, что в Беларуси его неоднократно арестовывали и доставляли в отделение милиции. По истечении нескольких часов или дней он предстал перед судом, который приговаривал его к уплате штрафов.

5.4 Заявитель ставит под сомнение методы оценки государством-участником существующих доказательств в поддержку его утверждений. Он вновь заявляет о том, что в случае его принудительного возвращения в Беларусь или Украину его права по статье 3 Конвенции будут нарушены.

Дополнительные замечания государства-участника и комментарии заявителя относительно этих замечаний

6.1 8 ноября 2007 года государство-участник представило дополнительные замечания и подтвердило сделанные им ранее выводы. Оно признает, что заявитель действительно подавал ходатайство о выходе из гражданства, однако из ответа посольств Беларуси в Швейцарии и Украине следует, что он не может выйти из гражданства, не получив гражданства другой страны (или при отсутствии достаточных гарантий получения гражданства другой страны).

6.2 Государство-участник вновь сообщает о том, что после отъезда в Украину заявитель регулярно возвращался в Беларусь, где не подвергался никакому преследованию. Он также предъявил свидетельство, выданное полицией Витебска в 2001 году, согласно которому он не находился в розыске в Беларуси. Кроме того, посольство Беларуси в Швейцарии выдало ему новый паспорт.

CAT/C/40/D/311/2007

6.3 Государство-участник заявляет, что все лица, участвующие в процессе рассмотрения ходатайств о предоставлении убежища в Швейцарии, берут на себя обязательство хранить профессиональную тайну, что обеспечивает эффективную защиту частной жизни лиц, ищущих убежище. При этом лица, ищущие убежище, обязаны представлять все материалы, которые могут служить обоснованием их требования. Государство-участник допускает, что в начале процедуры предоставления убежища заявитель не рассказал о посягательствах, возможно, из соображений приличия. Тем не менее, по его мнению, это не объясняет, почему он так ни разу и не сообщил органам власти Швейцарии о факте содержания его под стражей в 1999-2000 годах, даже когда ему задавали конкретные вопросы на этот счет.

7.1 Заявитель представил дополнительные комментарии 16 ноября 2007 года. Прежде всего он отмечает, что дополнительные замечания государства-участника по сути повторяют первоначальные замечания государства-участника (от июля 2007 года).

7.2 Он признает, что по законодательству Беларуси для удовлетворения ходатайства о выходе из гражданства необходимо наличие гражданства другой страны или гарантий того, что такое гражданство будет предоставлено. Однако, по его словам, это требование неприменимо к данному случаю, поскольку по нормам международного права прав человека он вправе самостоятельно распоряжаться своей личной жизнью.

7.3 Заявитель утверждает, что государство-участник, по всей видимости, допускает, что в Беларуси с ним жестоко обращались и унижали, однако при этом отказывается поверить в то, что он содержался

САТ/С/40/Д/311/2007

в этой стране под стражей, невзирая на наличие копий двух официальных документов, подтверждающих этот факт. Он сообщил также, что направил запрос в медицинскую службу соответствующего места содержания под стражей, поскольку в начале января 2000 года он в него обращался. 4 декабря 2007 года он представил копию свидетельства, выданного ему следственным изолятором № 2 города Витебска 4 декабря 2007 года, в котором этот следственный изолятор информирует заявителя о том, что не может представить ему никакой медицинской справки, поскольку медицинские карты заключенных уничтожаются по истечении 5 лет. Заявитель также повторяет свои утверждения о плохих условиях содержания в этом следственном изоляторе и заявляет, что приведенные сведения следует рассматривать как достаточное доказательство факта его содержания под стражей.

7.4 Заявитель настаивает на том, что не сообщал органам власти по вопросам предоставления убежища о посягательствах не только из-за стыда, но и из-за опасений того, что об этом станет известно и другим ищущим убежище лицам и они будут к нему пренебрежительно относиться, унижать или насмехаться над ним.

7.5 В отношении замечания государства-участника о том, что в ходе первого собеседования он не упомянул о содержании его под стражей в Беларуси, он поясняет, что уже говорил о том, что его несколько раз задерживали на непродолжительные периоды времени и доставляли в отделение милиции. Он разъясняет, что, по его мнению, 80 дней содержания его под стражей в Беларуси являются коротким сроком и что он находился не в тюрьме, а в другом месте лишения свободы (в следственном изоляторе).

CAT/C/40/D/311/2007

Вопросы и процедуры их рассмотрения в Комитете - Рассмотрение приемлемости

8. Перед рассмотрением любых заявлений, содержащихся в той или иной жалобе, Комитет против пыток должен решить, является ли она приемлемой в соответствии со статьей 22 Конвенции. Комитет установил, как это требуется в соответствии с подпунктом а) пункта 5 статьи 22 Конвенции, что этот же вопрос не рассматривался ранее и не рассматривается в настоящее время в рамках какой-либо другой процедуры международного расследования или урегулирования. Кроме того, Комитет отмечает неопровержимость того, что внутренние средства правовой защиты были исчерпаны и что государство-участник не оспаривает факта приемлемости сообщения. В силу этого Комитет считает жалобу приемлемой и приступает к ее рассмотрению по существу.

Рассмотрение вопросов существа

9.1 Комитету необходимо решить вопрос о том, будет ли выдворение заявителя в Беларусь нарушением обязательства государства-участника по статье 3 Конвенции не возвращать кого-либо другому государству, если существуют серьезные основания полагать, что этому человеку может угрожать там применение пыток.

9.2 При оценке наличия существенных оснований полагать, что заявитель может подвергнуться пыткам по возвращении в Беларусь, Комитет обязан принимать во внимание все соответствующие соображения, включая существование в соответствующем государстве постоянной практики грубых, вопиющих или массовых нарушений прав человека. Тем не менее цель такого определения состоит в том, чтобы

CAT/C/40/D/311/2007

установить, окажется ли соответствующее лицо лично под угрозой пыток в стране, в которую оно вернется. Комитет подтверждает, что существование постоянной практики грубых, вопиющих и массовых нарушений прав человека в той или иной стране само по себе не является достаточным основанием для вывода о том, что соответствующему лицу будет угрожать применение пыток по возвращении в эту страну; для установления наличия личной угрозы в отношении соответствующего лица должны существовать дополнительные основания. Аналогичным образом отсутствие постоянной практики грубых нарушений не означает, что соответствующему лицу не будет угрожать опасность подвергнуться пыткам, с учетом конкретных обстоятельств его или ее дела.

9.3 Комитет ссылается на свое замечание общего порядка относительно осуществления статьи 3 о том, что "при оценке степени риска применения пыток должны анализироваться основания, выходящие за пределы одних лишь умозрительных предположений или подозрений. Вместе с тем при оценке этого риска не следует брать за основу критерий высокой степени вероятности" (A/53/44, приложение IX, пункт 6).

9.4 В данном случае заявитель утверждал, что с 1998 года находится в поле зрения властей в связи со своей политической деятельностью. Ему выдали новый паспорт и предложили покинуть страну. Во время содержания его под стражей в 1999-2000 годах он якобы подвергся сексуальному насилию со стороны своих сокамерников, совершенному по указанию милиции. Комитет отмечает, что государство-участник выдвигает то возражение, что заявитель ни разу не сообщил органам власти Швейцарии по вопросам предоставления убежища ни о содержании под стражей, ни о якобы имевших место посягательствах, и что об этом было упомянуто только в рамках настоящего сообщения Комитету притом, что в первоначальном представлении заявителя об этом

САТ/С/40/Д/311/2007

не было и речи. Комитет отмечает, что заявитель не привел никаких доказательств якобы совершенного над ним насилия, в частности, он не предъявил никакой соответствующей медицинской справки.

9.5 Единственным документом в обоснование этих утверждений является выданное ему в месте содержания под стражей свидетельство, которое, однако, подтверждает только лишь факт содержания заявителя под стражей в этом месте с 18 ноября 1999 года по 8 февраля 2000 года. Комитет также отмечает, что предъявление заявителем какого бы то ни было свидетельства, выданного милицией Витебска, говорит о том, что он не находится в розыске в Беларуси. В отношении вопроса о бремени доказывания Комитет ссылается на свою правовую практику, согласно которой бремя аргументированного изложения дела, как правило, лежит на заявителе и что при оценке степени риска применения пыток должны анализироваться основания, выходящие за пределы одних лишь умозрительных предположений или подозрений³.

9.6 С учетом всей сообщенной информации Комитет приходит к выводу о том, что заявитель не представил достаточных доказательств, которые позволили бы ему полагать, что в случае высылки в страну его происхождения ему будет лично угрожать предсказуемая и реальная опасность применения там пыток.

9.7 В отношении утверждений заявителя о том, что в случае выдворения его в Украину ему будет угрожать опасность применения пыток, Комитет указал на заявление государства-участника о том, что,

³ См. сообщения № 256/2004, М.З. против Швеции, мнения от 12 мая 2006 года, пункт 9.3; № 214/2002, М.А.К. против Германии, мнения от 12 мая 2004 года, пункт 13.5; и № 150/1999, С.Л. против Швеции, мнения от 11 мая 2001 года, пункт 6.3.

САТ/С/40/Д/311/2007

поскольку заявитель является гражданином Беларуси, речь может идти только о высылке в Беларусь, но не в Украину. С учетом вышесказанного Комитет считает, что нет необходимости рассматривать эту часть сообщения.

10. Действуя в соответствии с пунктом 7 статьи 22 Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания, Комитет против пыток приходит в этой связи к заключению, что возвращение заявителя в Беларусь не будет представлять собой нарушение государством-участником статьи 3 Конвенции.

[Принято на английском, испанском, русском и французском языках, причем языком оригинала является английский. Впоследствии будет издано также на арабском и китайском языках как часть ежегодного доклада Комитета Генеральной Ассамблеи.]

Организация Объединенных Наций

CAT/C/47/D/353/2008

**Конвенция против пыток и
других жестоких, бесчеловечных
или унижающих достоинство видов
обращения и наказания**

Distr.: General
16 January 2011
Russian
Original: English

Комитет против пыток**Сообщение № 353/2008**

**Решение, принятое Комитетом на его сорок седьмой сессии,
31 октября – 25 ноября 2011 года**

<i>Представлено:</i>	Дмитро Слюсарем (не представлен адвокатом)
<i>Предполагаемая жертва:</i>	заявитель
<i>Государство-участник:</i>	Украина
<i>Дата представления жалобы:</i>	28 июля 2008 года (первоначальное представление)
<i>Дата настоящего решения:</i>	14 ноября 2011 года
<i>Предмет сообщения:</i>	жестокое обращение в условиях содержания под стражей
<i>Процедурный вопрос:</i>	неисчерпание внутренних средств судебной защиты
<i>Вопрос существа:</i>	пытки, непроведение оперативного и беспристрастного расследования
<i>Статьи Конвенции:</i>	1, 2, 12, 13 и 14.

CAT/C/47/D/353/2008

Приложение

Решение Комитета против пыток в соответствии со статьей 22 Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания (сорок седьмая сессия)

относительно

Сообщения № 353/2008

Представлено: Дмитро Слюсарем (не представлен адвокатом)
Предполагаемая жертва: заявитель
Государство-участник: Украина
Дата представления жалобы: 28 июля 2008 года (первоначальное представление)

Комитет против пыток, учрежденный в соответствии со статьей 17 Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания, на своем заседании 14 ноября 2011 года,

завершив свое рассмотрение жалобы № 353/2008, представленной Комитету против пыток Дмитро Слюсарем согласно статье 22 Конвенции против пыток и других жестких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания,

приняв к сведению всю информацию, представленную ему заявителем, его адвокатом и государством-участником,

принимает следующее:

Решение согласно пункту 7 статьи 22 Конвенции против пыток

1. Автором жалобы является Дмитро Слюсарь, гражданин Украины 1981 года рождения. Он утверждает, что он является жертвой нарушения пункта 1 статьи 2 и статьи 12 Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания. Он не представлен адвокатом.

Факты в изложении заявителя

2.1 17 апреля 2003 года отец заявителя исчез при странных обстоятельствах. За два дня до этого он, как утверждается, составил завещание, в котором он оставил всю свою собственность своему брату Юрию Слюсарю. 18 апреля 2003 года заявитель и его мать обратились в полицию и другие правоохранительные органы, чтобы сообщить о его исчезновении. Однако не было принято никаких мер для проведения расследования по факту исчезновения. Вместо этого было возбуждено уголовное дело по обвинению в его убийстве.

2.2 Заявитель утверждает, что его дядя Юрий Слюсарь создавал препятствия на пути расследования, давая ложные показания и подстрекая других лиц давать ложные показания против заявителя и его матери.

2.3 17 февраля 2006 года по дороге на работу заявитель был задержан тремя мужчинами, предъявившими удостоверение полиции, которые доставили его в Соломянское районное управление полиции. По утверждениям, они составили протокол, в котором он обвинялся в административном правонарушении за использование, несмотря на их предупреждение, неуместной лексики. Заявитель утверждает, что эти обвинения являются ложными. В тот же день его доставили в Святошинский районный суд, который приговорил его к аресту сроком на семь дней. Во время административного задержания ему не была оказана юридическая помощь.

2.4 Заявитель утверждает, что его арест был произведен по приказу прокуратуры, которая также проводила расследование убийства его отца. Он заявляет, что сначала его содержали в Киевском центре временного содержания под стражей, а через два или три дня он был переведен в Соломянское управление полиции, где его подвергали физическим и психологическим пыткам. Его жестоко избивали и содержали в камере, в которой температура составляла 4 °С. Ему не давали ни спать, ни есть и угрожали, что если он не признается в убийстве своего отца, то это повредит его жене и матери. 24 февраля 2006 года он был вновь задержан прокуратурой как подозреваемый в убийстве

CAT/C/47/D/353/2008

своего отца и был вновь подвергнут пыткам¹. Его здоровье значительно ухудшилось, и позднее ему был поставлен диагноз гипертоническое сердечно-сосудистое расстройство.

2.5. Заявитель подал апелляцию на решение Святошинского районного суда в Киевский апелляционный суд, который 4 апреля 2006 года аннулировал это решение и отправил дело на пересмотр. 20 октября 2006 года другой судья Святошинского районного суда подтвердил, что заявитель совершил административное правонарушение.

2.6 Заявитель представил еще одно ходатайство в Киевский апелляционный суд в отношении второго решения Святошинского районного суда. 29 декабря 2006 года этот суд вновь аннулировал решение Святошинского районного суда и отправил дело на пересмотр этому же суду. 4 апреля 2007 года третий судья Святошинского районного суда постановил, что автор жалобы совершил административное правонарушение, и вновь закрыл дело ввиду истечения срока давности. Третья апелляция заявителя в Киевский апелляционный суд была отклонена. Его апелляция в Верховный суд также была отклонена 26 декабря 2007 года.

2.7 Заявитель считает, что его утверждение о фактах пыток подтверждаются заключением судебно-медицинской экспертизы. 2 марта 2006 года он направил жалобу о пытках в прокуратуру, которая проигнорировала эту жалобу. Иск, который он подал в Соломянский районный суд в отношении отказа прокуратуры расследовать его жалобы по факту пыток, также был отклонен. Он направил апелляцию на это решение районного суда в Киевский апелляционный суд, который частично аннулировал это решение. В частности, он признал факт не проведения прокуратурой расследования его жалоб, но не обязал прокуратуру провести такое расследование. В этой связи заявитель считает, что любые внутренние средства судебной защиты были бы неэффективными или их не имелось в наличии.

¹ Заявитель был освобожден 27 февраля 2006 года.

Жалоба

3. Заявитель утверждает, что он был незаконно задержан и подвергался жестоким пыткам в нарушение пункта 1 статьи 2 и статьи 12 Конвенции.

Замечания государства-участника в отношении приемлемости и по вопросам существа

4.1 24 ноября 2008 года государство-участник сообщило, что 20 мая 2003 года Соломянская районная прокуратура возбудила уголовное дело в отношении незаконного похищения отца заявителя Сергея Слюсара согласно части 1 статьи 146 Уголовного кодекса. 9 июля 2003 года в ходе расследования этого уголовного дела это же управление прокуратуры возбудило уголовное дело против заявителя и его матери по этой же статье Уголовного кодекса. В тот же день заявитель и его мать по решению Соломянского городского суда были заключены под стражу сроком на десять дней. 18 июля 2003 года они были освобождены при условии, что они не покинут страну. Поскольку вина заявителя и его матери не была доказана, 21 июля 2003 года это дело было закрыто.

4.2 17 февраля 2006 года полиция задержала заявителя за мелкое хулиганство. В тот же день это дело было рассмотрено Святошинским районным судом, который согласно статье 173 Административного кодекса приговорил автора жалобы к семи дням ареста.

4.3 После его освобождения 24 февраля 2006 года заявитель вновь был взят под стражу, но в этот раз в качестве подозреваемого в убийстве своего отца. 27 февраля 2006 года он был освобожден. 28 февраля 2006 года заявитель обратился с просьбой провести медицинское обследование, которое показало, что он имеет легкие телесные повреждения. Он обратился в прокуратуру с жалобой на физическое и психологическое давление сотрудников полиции в ходе этих двух задержаний. Однако расследование, проведенное Министерством внутренних дел и прокуратурой, не подтвердило этих утверждений. Верховный суд пришел к выводу, что арест автора жалобы по обвинению в хулиганстве был законным, и постановил поддержать решение Святошинского районного суда.

CAT/C/47/D/353/2008

4.4 Государство-участник сообщает, что в результате подачи заявителем апелляции решение о его задержании неоднократно рассматривалось судами низшей инстанции. Он также обращался в районную прокуратуру с жалобами на пытки, однако 26 июля 2006 года прокуратура отказалась в возбуждении уголовного дела в отношении сотрудников полиции. Это решение было обжаловано в более высокой инстанции прокуратуры. В настоящее время эта апелляция еще не рассмотрена, и, таким образом, заявитель не исчерпал внутренних средств судебной защиты.

Комментарии заявителя относительно замечаний государства-участника по вопросу о приемлемости

5. 19 января 2009 года заявитель вновь повторил факты из своего первоначального представления и отметил, что он исчерпал все имеющиеся внутренние средства судебной защиты в связи с его задержанием. Он утверждает, что украинскими судами было принято семь решений и во всех этих решениях его заявления были отклонены. В июле 2006 года, т.е. через четыре месяца после его первоначальной жалобы на пытки, его дело было передано в Соломянскую районную прокуратуру города Киева, которая отказала в возбуждении уголовного дела против сотрудников полиции. 26 июля 2006 года он обжаловал это решение в Киевской прокуратуре, однако с тех пор не получил никакого ответа. Таким образом, он утверждает, что период исчерпания средств судебной защиты неразумно затянулся и не позволяет получить эффективной судебной защиты, поскольку его результатом будет возвращение дела в прокуратуру.

Дополнительные замечания государства-участника

6.1 20 марта 2009 года государство-участник сообщило, что не имеется никакой связи между фактами, установленными в ходе медицинского освидетельствования 28 февраля 2006 года, заключением больницы Министерства внутренних дел от 4 мая 2006 года и возможным применением пыток в отношении заявителя. Показания свидетелей и жертвы подтверждают его вину в административном правонарушении.

САТ/С/47/Д/353/2008

Заявитель не воспользовался своим конституционным правом обратиться в суд с жалобой на применение пыток сотрудниками полиции.

6.227 мая 2009 года государство-участник процитировало положения внутреннего законодательства в отношении процедуры апелляции, которые устанавливают срок в семь дней для подачи апелляции на решение прокуратуры.

Дальнейшие комментарии заявителя

7.111 мая 2009 года заявитель оспорил представление государства-участника, он заявил, что свидетели, на которых ссылается государство-участник, являются сотрудниками Соломянского управления полиции, которые действовали по приказу Киевской прокуратуры, расследовавшей дело об убийстве его отца. Он вновь утверждает, что через семь дней после его задержания за административное правонарушение, прежде чем он смог покинуть помещение Соломянского управления полиции, он был задержан еще раз на 72 часа в качестве подозреваемого в убийстве его отца. Он утверждает, что сотрудники полиции проводили в его районе расследование дела об убийстве его отца и получили указание задержать его. Он отмечает, что, если бы его задержали лишь за административное правонарушение, как утверждает государство-участник, его содержали бы в Киевском центре временного содержания под стражей и не переводили бы в Соломянское управление полиции.

7.2 Заявитель утверждает, что в показаниях сотрудников полиции и лица, сотрудничавшего с ними ("жертва" хулиганских действий), существует много других непоследовательностей, которые не были тщательно рассмотрены судом.

7.3 Заявитель утверждает, что в соответствии с медицинским заключением его травмы были получены в ходе содержания под стражей. В результате он обратился в больницу, где ему поставили диагноз гипертоническое сердечно-сосудистое расстройство, как это указано в заключении от 4 мая 2006 года. И наконец, он вновь подтверждает свое ранее сделанное заявление в отношении исчерпания средств судебной защиты в связи с его жалобами на применение пыток.

CAT/C/47/D/353/2008

7.46 июля 2009 года заявитель вновь указал на то, что Киевская прокуратура не приняла никакого решения по его делу, хотя согласно закону он должен был получить ответ в течение трех дней. Он утверждает, что он не обжаловал в суде решение районной прокуратуры отказать в возбуждении уголовного дела, поскольку он отправил апелляцию в более высокую инстанцию прокуратуры и его апелляция не могла быть рассмотрена одновременно двумя органами.

7.526 октября 2011 года автор жалобы сообщил, что его дальнейшие апелляции в 2010 и 2011 годах в Генеральную прокуратуру и в Киевскую прокуратуру были отклонены.

Вопросы и процедуры их рассмотрения в Комитете

Рассмотрение вопроса о приемлемости

8.1 Прежде чем рассматривать жалобу, содержащуюся в сообщении, Комитет должен принять решение о том, является ли она приемлемой согласно статье 22 Конвенции.

8.2 Комитет принимает к сведению утверждение государства-участника о том, что автор жалобы не исчерпал внутренних средств судебной защиты, поскольку его жалоба все еще находится на рассмотрении в Киевской прокуратуре. Автор опровергает это утверждение и заявляет, что его апелляция находится на рассмотрении уже несколько лет и поэтому эта процедура является неразумно затянутой. Комитет отмечает, что государство должно проводить быстрое и беспристрастное расследование во всех случаях, когда имеются разумные основания полагать, что был совершен акт пытки. Комитет считает, что с момента подачи автором апелляции прошло существенное время. В этих условиях Комитет делает вывод о том, что процесс исчерпания внутренних средств судебной защиты был неразумно продолжительным и что требования пункта 5 b) статьи 22 Конвенции не препятствуют ему в рассмотрении данного сообщения.

8.3 Поскольку другие требования к приемлемости были выполнены, Комитет объявляет данное сообщение приемлемым.

Рассмотрение вопросов существа

9.1 Комитет рассмотрел сообщение в свете всей информации, представленной ему заинтересованными сторонами, в соответствии с пунктом 4 статьи 22 Конвенции.

9.2 Комитет отмечает, что заявитель указывает на нарушение пункта 1 статьи 2 Конвенции на том основании, что государство-участник не выполнило свою обязанность предупреждать акты пыток и наказывать виновных. Комитет также принимает к сведению его утверждение о том обращении, которому он подвергся, находясь под стражей, представленные заявителем медицинские справки, в которых описываются нанесенные ему травмы, а также отсутствие правовых гарантий в ходе административного задержания. Государство-участник лишь заявило, что не существует связи между фактами, зафиксированными в заключении медицинского освидетельствования от 28 февраля 2006 года, докладом больницы Министерства внутренних дел от 4 мая 2006 года и возможным применением пыток в отношении заявителя. В отсутствие подробного разъяснения со стороны государства-участника и на основе представленной информации Комитет приходит к выводу о том, что представленные факты свидетельствуют о попытках по смыслу статьи 1 Конвенции и что государство-участник не выполнило свою обязанность предупреждать акты пыток и наказывать за их совершение в нарушение пункта 1 статьи 2 Конвенции.

9.3 Что касается заявлений о нарушении статьи 12 Конвенции, то Комитет отмечает, что, по утверждению заявителя, государство-участник не провело расследования его жалоб и что он подвергался пыткам во время содержания под стражей. Государство-участник не опровергло это заявление. Кроме того, апелляция заявителя в отношении бездействия районной прокуратуры находилась на рассмотрении несколько лет, что подтвердило и государство-участник. В этих условиях Комитет вновь повторяет, что статья 12 Конвенции² требует, чтобы госу-

² Сообщение № 8/1991, *Халимати-Наджиби против Австрии*, мнения, принятые 18 ноября 1993 года, пункт 13.5.

CAT/C/47/D/353/2008

дарство-участник проводило быстрое и беспристрастное расследование во всех случаях, когда имеются разумные основания полагать, что был совершен акт пытки. В отсутствие любой другой информации Комитет считает, что государство-участник не выполнило свои обязанности согласно статье 12 Конвенции. Кроме того, государство-участник не выполнило свое обязательство согласно статье 13 Конвенции обеспечивать, чтобы заявитель имел право на предъявление компетентным органам жалобы и на быстрое и беспристрастное рассмотрение ими такой жалобы, а также обязательства по статье 14 предоставить ему как жертве пыток возмещение и компенсацию.

9.4 Комитет против пыток, действуя согласно пункту 7 статьи 22 Конвенции против пыток и других бесчеловечных или унижающих человеческое достоинство видов обращения и наказания, считает, что государство-участник нарушило статью 1, пункт 1 статьи 2, статью 12, статью 13 и статью 14 Конвенции.

10. В соответствии с пунктом 5 правила 118 (прежнее правило 112) своих правил процедуры (CAT/C/3/Rev.5) Комитет хотел бы получить в 90-дневный срок информацию о мерах, принятых государством-участником в ответ на настоящее решение.

[Принято на английском, испанском и французском языках, причем языком оригинала является английский. Впоследствии будет издано также на арабском, китайском и русском языках в качестве части ежегодного доклада Комитета Генеральной Ассамблее.]

Организация Объединенных Наций

CAT/C/UKR/6

**Конвенция против пыток и
других жестоких, бесчеловечных
или унижающих достоинство видов
обращения и наказания**

Distr.: General
3 October 2013
Original: Russian

Комитет против пыток

**Рассмотрение докладов, представленных
государствами-участниками в
соответствии со статьей 19 Конвенции
согласно факультативной процедуре
представления докладов**

**Шестые периодические доклады государств-
участников, подлежащие представлению
в 2011 году**

Украина* **

[4 марта 2013 года]

* Пятый периодический доклад, представленный правительством Украины, содержится в документе CAT/C/81/Add.1; он был рассмотрен Комитетом на его 765-м и 768-м заседаниях (CAT/C/SR.765 и 768), состоявшихся 8 и 9 мая 2007 года. Относительно его рассмотрения см. выводы и рекомендации Комитета (CAT/C/UKR/CO/5).

** В соответствии с препровожденной государствам-участникам информацией относительно обработки их докладов настоящий документ не редактировался.

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

ГПСУ	Государственная пенитенциарная служба Украины
ГУ МВД	Главное управление Министерства внутренних дел
ЕКПП	Европейский комитет по предупреждению пыток и бесчеловечного или унижающего достоинство обращения или наказания
ИВС	изолятор временного содержания
КАСУ	Кодекс административного судопроизводства Украины
КЗД	комната для задержанных и доставленных
КУоАП	Кодекс Украины об административных правонарушениях
МВД	Министерство внутренних дел Украины
ОВБ	Отдел внутренней безопасности
ОВД	орган внутренних дел
УВБ	Управление внутренней безопасности
УИКУ	Уголовно-исполнительный кодекс Украины
УКУ	Уголовный кодекс Украины
УПКУ	Уголовно-процессуальный кодекс Украины

ВВЕДЕНИЕ

1. Согласно статье 3 Конституции Украины человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью. Руководствуясь этим принципом, статья 28 Конституции Украины закрепляет одно из основоположных прав: право каждого на уважение его достоинства. При этом никто не может быть подвергнут пыткам, жестокому, нечеловеческому или унижающему его достоинство обращению или наказанию.

2. Реализация этого права урегулирована рядом законодательных актов, среди которых:

- Уголовный кодекс Украины (УКУ);
- Уголовный процессуальный кодекс Украины (УПКУ);
- Уголовно-исполнительный кодекс Украины (УИКУ);
- Закон Украины "О прокуратуре";
- Закон Украины "Об Уполномоченном Верховной рады Украины по правам человека";
- Закон Украины "О предварительном заключении" и другие.

3. В частности, уголовная ответственность за действия, квалифицирующиеся как пытки, жестокие, нечеловеческие или унижающие достоинство виды обращения и наказания, в том числе, в местах, где находятся лишенные свободы лица, устанавливается:

а) в разделе II Особенной части УКУ (Преступления против жизни и здоровья лица), предусматривающем уголовную ответственность за доведения до самоубийства, пытки, нанесение телесных повреждений разной степени тяжести, угрозу убийством, непредставление помощи больному медицинским работником, неподобающее выполнение профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником;

б) в статье 127 УКУ, где пытки определяются как преднамеренное причинения сильной физической боли или физического или морального страдания путем нанесения побоев, мучения или других насильственных

CAT/C/UKR/6

действий с целью заставить пострадавшего или другое лицо совершить действия, противоречащие их воле, в том числе получить от него или другого лица сведения или признание, или с целью наказать его или другое лицо за действия, совершенные им или другим лицом или в совершении которых он или другое лицо подозревается, а также с целью запугивания или дискриминации его или других лиц;

с) квалификация в качестве преступления злоупотребление властью или служебным положением или превышение власти или служебных полномочий. Указанные преступления предусматривают преднамеренное, корыстное или в иных личных интересах или в интересах третьих лиц использование служебным лицом власти или служебного положения вопреки интересам службы, или преднамеренное совершение служебным лицом действий, которые явно выходят за рамки предоставленных ему прав или полномочий, что причинило существенный вред охраняемым законом правам, свободам и интересам отдельных граждан (статьи 364 и 365 УКУ);

d) кроме того в статье 373 УКУ предусмотрено наказание за принуждение давать показания при допросе путем незаконных действий со стороны лица, которое проводит дознание или досудебное следствие, что рассматривается как преступление против правосудия.

4. Украина взяла на себя также ряд международных обязательств в этой сфере, пристекающих из:

- Всеобщей декларации прав человека 1948 года;
- Международного пакта о гражданских и политических правах 1966 года;
- Конвенции против пыток и других жестоких, нечеловеческих или унижающих достоинство видов обращения и наказания 1984 года и Факультативного Протокола к этой Конвенции от 18 декабря 2002 года;
- Конвенции о защите прав и основных свобод 1950 года и Протоколов к ней;
- Европейской конвенции о предотвращении пыток или унижающего достоинство обращения или наказания 1987 года с двумя дополнительными протоколами к ней от 4 ноября 1993 года.

5. Национальный доклад подготовлен при участии заинтересованных государственных органов и Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека, а также на основе материалов и широкого общественного обсуждения данной проблематики в ходе подготовки национального доклада в рамках второго цикла Универсального периодического обзора.

6. На сайте Министерства юстиции Украины создана отдельная страница, посвященная шестому периодическому докладу Украины об исполнении положений Конвенции против пыток и других жестоких, нечеловеческих или унижающих достоинство видов обращения и наказания, на которой содержится вся необходимая информация относительно самого механизма, процедуры и связанных документов.

7. Вместе с тем необходимо отметить, что в ходе подготовки настоящего доклада в Украине кардинальным образом изменено национальное законодательство в сфере регулирования Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания. В частности были приняты: новый Уголовный процессуальный кодекс Украины, законы Украины "Об адвокатуре и адвокатской деятельности", "О бесплатной правовой помощи", "О социальной адаптации лиц, отбывавших наказание в виде ограничения свободы или лишения свободы на определенный срок", "О правовом статусе иностранцев и лиц без гражданства", "О беженцах и лицах, которые нуждаются в дополнительной и временной защите", "О предотвращении торговли людьми"; были также внесены изменения в Закон Украины "Об Уполномоченном Верховной рады Украины по правам человека" относительно возложения на Омбудсмана функций превентивного механизма.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ СТАТЕЙ 1–16 КОНВЕНЦИИ ПРОТИВ ПЫТОК И ДРУГИХ ЖЕСТОКИХ, БЕСЧЕЛОВЕЧНЫХ ИЛИ УНИЖАЮЩИХ ДОСТОИНСТВО ВИДОВ ОБРАЩЕНИЯ И НАКАЗАНИЯ

Статьи 1 и 4 Конвенции

Информация по пункту 1 перечня вопросов

8. Верховной радой Украины 15 апреля 2008 года был принят Закон Украины "О внесении изменений в Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы Украины относительно гуманизации уголовной ответственности", положениями которого, среди прочего, были внесены изменения в статью 127 УКУ. Указанным Законом понятие "пытка" было приведено в соответствие с Конвенцией против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания.

9. Так, в диспозиции части первой статьи 127 УКУ понятие "пытки" было определено как умышленное причинение сильной физической боли или физического, морального страдания путем нанесения побоев, мучений или других насильственных действий с целью принудить пострадавшего или другое лицо совершить действия, которые противоречат их воле, в том числе получить от него или другого лица сведения или признание, или с целью наказать его или другое лицо за действия, совершенные им или другим лицом или в совершении которых он или другое лицо подозревается, а также с целью запугивания или дискриминации его или других лиц.

10. В качестве санкции за пытки в данной статье предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок от двух до пяти лет, а от пяти до десяти лет – за те же действия, совершенные повторно или по предварительному сговору группой лиц, или по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости.

11. Кроме того Законом Украины от 5 ноября 2009 года № 1707-VI "О внесении изменений в УКУ относительно ответственности за преступления по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости" из части второй статьи 127 УКУ исключено такое отягчающее обстоятельство, как совершение преступления должностным лицом с использованием своего служебного положения. Таким образом, преступление "пытки, совершаемые должностным лицом" теперь квалифицируется по части первой статьи 127 УКУ (пытки), но, как правило, в совокупности со статьей 365 УКУ (превышение власти или служебных полномочий), поскольку совершается при исполнении лицом своих служебных обязанностей. Соответственно уголовная ответственность за указанные преступления увеличена.

12. При назначении наказания по совокупности этих преступлений применяется статья 70 УКУ (назначение наказания по совокупности преступлений). Фактически окончательное наказание путем поглощения менее строгого наказания более строгим либо путем полного или частичного составления назначенных наказаний будет более строгим, чем наказание за преступление "пытки".

13. В настоящее время практика применения уголовных наказаний к работникам правоохранительных органов основывается на положениях, в которых предусматривается уголовная ответственность по статье 127 УКУ, а также на положениях, которые предусматривают уголовную ответственность за превышение власти или служебных полномочий (статья 365 УКУ). Кроме этого, ряд действий, предусмотренных Конвенцией, подпадают под действие статьи 373 УКУ, а именно "принуждение давать показания при допросе", либо "те же действия, сопряженные с применением насилия или издевательствам над лицом".

Статья 2 Конвенции

Информация по пункту 2 перечня вопросов

14. Статья 29 Конституции Украины предусматривает, что никто не может быть арестован либо содержаться под стражей иначе как по мотивированному решению суда и только на основаниях и в порядке,

CAT/C/UKR/6

установленних законом. Часть третья этой статьи предусматривает, что каждому арестованному или задержанному должно быть безотлагательно сообщено о мотивах ареста или задержания, разъяснены его права и предоставлена возможность с момента задержания защищать себя лично и пользоваться правовой помощью защитника.

15. Задержанным лицам с момента их задержания обеспечивается право защищать себя лично и пользоваться правовой помощью защитника. Немедленно, но не позднее чем через два часа после задержания, о задержании лица и его местонахождении сообщается родственникам, а в случае устного или письменного требования – защитнику, а также администрации по месту работы или учебы (статья 5 Закона Украины "О милиции").

16. В соответствии с частью второй статьи 20 УПКУ следователь, прокурор, следственный судья и суд обязаны разъяснить подозреваемому, обвиняемому и подсудимому его права и обеспечить право на квалифицированную правовую помощь выбранного им или назначенного защитника.

17. О задержании лица, подозреваемого в совершении преступления, орган дознания и следователь обязаны немедленно сообщить одному из его родственников. Данное правило закреплено частью шестой статьи 29 Конституции Украины и подкреплено нормами части первой статьи 213 нового УПКУ.

18. В соответствии со статьей 208 нового УПКУ уполномоченное служебное лицо имеет право без постановления следственного судьи задержать лицо, подозреваемое в совершении преступления, за которое может быть назначено наказание в виде лишения свободы, лишь в случаях:

а) если это лицо застигнуто при совершении преступления или покушения на его совершение;

б) если непосредственно после совершения преступления очевидец, в том числе пострадавший, или совокупность очевидных признаков на теле,

одежде или месте события указывают на то, что именно это лицо только что совершило преступление.

19. Согласно статье 211 нового УПКУ срок задержания лица без постановления следственного судьи, не может превышать семидесяти двух часов с момента задержания. Задержанное без постановления следственного судьи, лицо не позже шестидесяти часов с момента задержания должно быть освобождено или доставлено в суд для рассмотрения ходатайства о избрании относительно него меры пресечения.

20. Согласно статье 178 нового УПКУ при решении вопроса об избрании меры пресечения следственный судья, суд на основании предоставленных сторонами уголовного процесса материалов обязан оценить в совокупности все обстоятельства.

21. Статья 208 нового УПКУ также предусматривает, что о каждом случае задержания лица, подозреваемого в совершении преступления, составляется протокол, в котором отмечаются: место, дата и точное время (час и минуты) задержания в соответствии с положениями статьи 209 нового УПКУ; основания задержания; результаты личного обыска; ходатайство, заявления или жалобы задержанного, если такие поступали; полный перечень процессуальных прав и обязанностей задержанного. Протокол о задержании подписывается лицом, которое его составило, и задержанным. Копия протокола немедленно под подпись вручается задержанному, а также посылается прокурору. В соответствии с положениями статьи 197 нового УПКУ Срок содержания под стражей исчисляется с момента взятия под стражу, а если взятию под стражу предшествовало задержание подозреваемого, обвиняемого – с момента задержания.

22. В связи с тем, что согласно УПКУ 1960 года задержание подозреваемых регистрировалось с момента составления протокола об их задержании, что на практике не всегда соответствовало времени их фактического задержания, новеллой нового УПКУ стало определение момента задержания. Так, согласно статье 209 нового УПКУ лицо является задержанным с момента, когда оно силой или путем подчинения

CAT/C/UKR/6

приказу вынуждено оставаться рядом с уполномоченным служебным лицом или в помещении, определенном уполномоченным служебным лицом.

Информация по пунктам 2 b и 3 перечня вопросов

23. Статьей 59 Конституции Украины и в развитие ее норм статьей 10 Закона Украины "О судостроительстве и статусе судей" каждому гарантировано право на правовую помощь. Причем, в случаях, предусмотренных законом, эта помощь предоставляется бесплатно. Каждый является свободным в выборе защитника своих прав. Порядок и условия предоставления правовой помощи определяются законом. Для обеспечения права на защиту от обвинения и предоставления правовой помощи при рассмотрении дел в судах в Украине действует адвокатура.

24. Статья 20 нового УПКУ предусматривает право подозреваемого, обвиняемого и подсудимого на защиту. В соответствии со статьей 48 нового УПКУ защитник может в любой момент быть привлеченным подозреваемым, обвиняемым, их законными представителями, а также другими лицами по просьбе или с согласия подозреваемого, обвиняемого к участию в уголовном процессе. Следователь, прокурор, следственный судья, суд обязаны предоставить задержанному лицу или лицу, которое держится под стражей, помощь в установлении связи с защитником или лицами, которые могут пригласить защитника, а также предоставить возможность использовать средства связи для приглашения защитника. Следователь, прокурор, следственный судья, суд обязаны воздерживаться от предоставления рекомендаций относительно привлечения конкретного защитника.

25. Согласно статье 54 нового УПКУ отказ от защитника или его замена должны происходить исключительно в присутствии защитника после предоставления возможности для конфиденциального общения. Такой отказ или замена фиксируется в протоколе процессуального действия.

Становление системы бесплатной правовой помощи

26. Важным элементом обеспечения права каждого на эффективную правовую помощь является Закон Украины "О бесплатной правовой помощи", принятый 2 июня 2011 года Верховной радой Украины, который направлен на создание системы предоставления бесплатной правовой помощи, с целью реализации установленного статьей 59 Конституции Украины права каждого человека на такую помощь.

27. Закон определяет содержание права на правовую помощь, порядок его реализации, основания и порядок предоставления бесплатной правовой помощи, государственные гарантии предоставления такой помощи, полномочия органов исполнительной власти в указанной сфере, порядок обжалования решений, действий или бездействия органов исполнительной власти, органов местного самоуправления, их должностных и служебных лиц.

28. Законом выделяется первичная и вторичная правовая помощь. В частности, согласно закону, к первичной бесплатной правовой помощи относится предоставление правовой информации, предоставление консультаций и разъяснений по правовым вопросам, составление заявлений, жалоб и других документов правового характера (кроме документов процессуального характера). Такая правовая помощь предоставляется органами исполнительной власти, органами местного самоуправления, физическими и юридическими лицами частного права, специализированными учреждениями, которые создаются органами местного самоуправления и содержатся за счет местного бюджета и других незапрещенных источников. Право на нее имеют все лица, находящиеся под юрисдикцией Украины.

29. К вторичной правовой помощи Законом отнесена помощь, связанная с защитой от обвинения, осуществлением представительства лиц, имеющих право на вторичную бесплатную правовую помощь, в судах, государственных органах, органах местного самоуправления и перед другими лицами, а также связанная с составлением процессуальных документов. Законом четко определен круг лиц, имеющих право на такую помощь, среди которых:

CAT/C/UKR/6

а) различные категории социально незащищенных слоев населения, в том числе малоимущие, дети-сироты и другие категории социально незащищенных детей, ветераны войны и лица, на которых распространяется действие Закона Украины "О статусе ветеранов войны, гарантиях их социальной защиты", лица, имеющие особые заслуги и особые трудовые заслуги перед Родиной, лица, принадлежащие к числу жертв нацистских преследований;

б) лица, задержанные и арестованные в порядке, предусмотренном Кодексом Украины об административных правонарушениях (далее – КУоАП);

в) лица, подозреваемые в совершении преступления и задержанные органами дознания и следствия;

г) лица, к которым в качестве меры пресечения избрано заключение под стражу;

д) лица, по делам которых в соответствии с положениями нового УПКУ присутствие защитника является обязательным;

е) лица, на которых распространяется действие Закона Украины "О беженцах", лица, в отношении которых решается вопрос относительно ограничения или лишения дееспособности, лица, в отношении которых судом решается вопрос о предоставлении психиатрической помощи в принудительном порядке, а также лица, реабилитированные согласно законодательству Украины. Законом четко определена процедура обращения за бесплатной вторичной правовой помощью, установлены основания для отказа в ее предоставлении.

30. Законом установлено, что с 1 января 2013 года в Украине действуют центры по предоставлению бесплатной вторичной правовой помощи, которые финансируются за счет государственного бюджета и других, не запрещенных источников. Такие центры создаются Министерством юстиции Украины при главных управлениях министерства в Автономной Республике Крым, областях, в городах Киеве и Севастополе. Принятие этого Закона является важным шагом в

направлении обеспечения прав и свобод всех лиц, находящихся под юрисдикцией Украины, поскольку его отсутствие ранее фактически сводило на нет действие вышеупомянутой нормы Конституции, за исключением случаев, четко определенных законодательством (прежде всего уголовно-процессуальным).

31. Также необходимо отметить, что следователями органов внутренних дел осуществляется сотрудничество с офисами общественной защиты, работающими в рамках реализации проекта по оказанию бесплатной правовой помощи, инициированного Международным фондом "Возрождение" в городах Белая Церковь, Харьков и Хмельницкий. Так, Харьковской организацией гражданской защиты и городским управлением внутренних дел Украины в Харьковской области заключено соглашение, согласно которому харьковский офис общественной защиты принял на себя обязательство оказывать юридическую помощь лицам, в отношении которых возбуждены уголовные дела и которые не имеют средств нанять частного адвоката.

32. Модель управления системой юридической помощи предусматривает создание сети территориальных отделений Координационного центра по оказанию правовой помощи – центров по предоставлению бесплатной вторичной правовой помощи. До конца 2012 года будут образованы первые 27 центров по оказанию бесплатной вторичной правовой помощи в Автономной Республике Крым, областях, городах Киеве и Севастополе, а также два пилотных межрайонных центра в городах Шепетовке и Каменец-Подольском Хмельницкой области. В 2013 году запланировано создание 43 межрайонных центров по оказанию бесплатной вторичной правовой помощи, а в 2014 году – 24 центров в городах республиканского и областного значения.

Реформирование института адвокатуры

33.5 июля 2012 года Верховной радой Украины принят Закон Украины "Об адвокатуре и адвокатской деятельности" (вступил силу 15 августа 2012 года), которым комплексно реформировано основы осуществления адвокатской деятельности в Украине в соответствии с общепризнанными международными демократическими стандартами, что

CAT/C/UKR/6

обеспечит предоставление адвокатами профессиональной правовой помощи каждому, кто в ней нуждается.

34. Этот закон был подготовлен рабочей группой по вопросам реформирования прокуратуры и адвокатуры, созданной распоряжением Президента Украины от 22 ноября 2011 года № 362/2011-рп, и внесен Президентом Украины на рассмотрение Верховной рады Украины. При подготовке Закона были учтены современные европейские стандарты организации и деятельности адвокатуры, выводы и предложения экспертов Совета Европы, Европейской Комиссии "За демократию через право" (Венецианская комиссия), предложения ведущих отечественных ученых, Министерства юстиции Украины, Верховного суда Украины, высших специализированных судов, членов Высшей квалификационной комиссии адвокатуры при Кабинете министров Украины, других представителей судейского и адвокатского корпуса.

35. В частности, этим законом был усовершенствован порядок допуска к профессии адвоката, определены виды и гарантии адвокатской деятельности, четкая система органов адвокатского самоуправления, предусмотрено ведение Единого реестра адвокатов Украины, установлен действенный механизм дисциплинарной ответственности адвокатов, а также урегулирован вопрос участия адвокатов иностранных государств в осуществлении адвокатской деятельности на территории Украины.

36. Главными новеллами закона стало создание единой профессиональной организации, которая объединяет всех адвокатов Украины. Расширены гарантии адвокатской деятельности, повышена роль органов адвокатского самоуправления. В частности, согласно закону в случае задержания адвоката или применения к нему меры пресечения, орган или должностное лицо обязаны немедленно сообщить об этом Совет адвокатов региона.

37. Закон расширил круг лиц, на которых распространяется обязанность сохранения адвокатской тайны, в частности, это стажеры, которые находятся в трудовых отношениях с адвокатом. К адвокатской тайне отнесена любая информация о клиенте, ставшая известной при исполнении адвокатом профессиональных обязанностей, в том числе

вопросы, по которым клиент (лицо, которому отказано в заключении договора о предоставлении правовой помощи из предусмотренных этим законом оснований) обращался к адвокату, адвокатскому бюро, адвокатскому объединению, и информация, хранящаяся на электронных носителях.

38. Таким образом, реализация этого закона будет способствовать обеспечению конституционного права на качественную и доступную правовую помощь, реализацию принципа состязательности в судебном процессе и усилению профессиональных гарантий адвокатской деятельности в соответствии с европейскими стандартами.

Информация по пунктам 4, 17 и 21 перечня вопросов

39. Одним из первых шагов, направленных на реформирование системы уголовного процесса стала утвержденная Указом Президента Украины от 8 апреля 2008 года № 311 Концепция реформирования уголовной юстиции Украины, которая предусматривала:

- a) реформирование уголовного, административно-деликтного и уголовно- процессуального законодательства;
- b) реформирование в сфере исполнения судебных решений по уголовным делам;
- c) реформирование органов уголовной юстиции.

40. В рамках выполнения указанной концепции был урегулирован вопрос относительно предоставления правовой помощи путем принятия 2 июня 2011 года Закона Украины "О бесплатной правовой помощи" (см. пункты 22-28 доклада) и вопрос о создании системы социальных служб по обеспечению ресоциализации лиц, отбывавших уголовное наказание. 17 марта 2011 года был принят Закон Украины "О социальной адаптации лиц, отбывавших наказание в виде ограничения свободы или лишения свободы на определенный срок", а 1 июля 2009 года распоряжением Кабинета министров Украины был утвержден План мероприятий по

CAT/C/UKR/6

реализации Концепции социальной адаптации лиц, отбывавших наказание в виде лишения свободы на определенный срок (до 2015 года).

41. Однако наиболее весомым и концептуальным вкладом в реформирование всей системы юстиции в Украине стало принятие 13 апреля 2012 Верховной радой Украины нового Уголовного процессуального кодекса Украины (УПКУ). После детального изучения УПКУ европейскими экспертами и предоставление в целом положительного заключения Президент Украины 14 мая 2012 подписал УПКУ. УПКУ вступил в силу с 20 ноября 2012 года.

Новый Уголовный процессуальный кодекс Украины

42. Новый УПКУ концептуально по-новому перекроил основополагающие принципы и основы уголовного процесса в Украине, сделав основной акцент на защите прав человека и недопустимости дискриминации и произвола в данной сфере. В краткой характеристике нового УПКУ, среди ключевых его новелл следует выделить следующие:

43. *Обеспечение процессуального равенства и состязательности сторон в уголовном производстве.* Это предлагается достичь путем предоставления равенства в праве подачи информации сторонами производства непосредственно в суд, то есть каждая из сторон будет иметь равные возможности доказывать в суде виновность или невиновность лица в совершении преступления.

44. *Повышение гарантий защиты прав подозреваемых и обвиняемых.* Речь идет, в частности, о запрете возбуждать уголовное дело против конкретного лица, что позволит защитить права человека, обезопасив его от необоснованного уголовного преследования со стороны правоохранительных органов. Максимально сокращены сроки проведения досудебного расследования, которые будут начинаться не с момента получения сообщения о преступлении и начала расследования, а с момента внесения сведений в Единый реестр досудебных расследований. Это позволит существенно уменьшить случаи нарушения права человека рассмотрение его дела в разумный срок и будет способствовать повышению внутренней дисциплины лиц, проводящих

досудебное расследование. Также в УПКУ закреплены процессуальные механизмы по оптимизации практики избрания меры пресечения в виде заключения под стражу. Речь идет о повышении требований к стороне обвинения в части доказательства ею необходимости применения меры пресечения именно в виде заключения под стражу, ведь эта мера является исключительной. К тому же УПКУ вводятся специальные процедуры производства по делам в отношении несовершеннолетних, что позволит учитывать их права и интересы. Уголовные дела, в которых обвиняемыми являются несовершеннолетние лица, будут рассматриваться судом, как правило, в закрытом судебном заседании.

45. *Расширение прав потерпевшего.* Согласно положениям УПКУ усилено процессуальное влияние потерпевшего как стороны обвинения на процесс уголовного преследования или на его прекращение. При этом, в отдельной главе УПКУ урегулирован вопрос возмещения (компенсирования) ущерба, причиненного преступлением, за счет государства.

46. *Обновление процедуры досудебного расследования.* В УПКУ объединяются разделенные стадии дознания и досудебного следствия в одно – досудебное расследование, которое будет начинаться с момента поступления информации о совершенном преступлении, которое обязательно будет вноситься в Единый реестр досудебных расследований. Принятие же формального акта для возбуждения уголовного дела, на сегодняшний день – это постановление о возбуждении уголовного дела, не будет необходимым, что будет способствовать уменьшению формализации уголовного производства.

47. *Усовершенствования процедуры судебного контроля.* Соответствующий судебный контроль на стадии досудебного расследования будут осуществлять следственные судьи, которые будут решать вопросы, связанные со всеми возможными в ходе досудебного расследования ограничениями прав и свобод граждан.

48. *Внедрение новой, лишенной обвинительного характера, процедуры судебного разбирательства* в частности путем отмены института возврата дела на дополнительное расследование. Этот институт по сути

CAT/C/UKR/6

заменил оправдательные приговоры в судах. Кроме того, в действующем УПКУ суд лишен права давать поручения по проведению следственных действий по собственной инициативе. В целом же, судебное производство унифицируется с гражданским и административным судопроизводством в той мере, насколько это позволяют особенности, обусловленные предметом и задачей уголовного судопроизводства.

49. *Введение нового вида уголовного производства*, который обеспечит процессуальную экономию и позволит значительно разгрузить суды и органы расследования. Речь идет о дознании, то есть упрощенной форме расследования уголовных проступков, которая в известной степени является аналогом сегодняшней протокольной формы расследования преступлений, и приказном производстве, которое представляет собой упрощенную процедуру вынесения судом решения о наказании лица без проведения судебного заседания в случаях, если вина лица доказана материалами расследования и такое лицо признает свою вину и не возражает против наказания.

50. *Повышение гарантий защиты от пыток*. Отдельно следует отметить, что УПКУ устанавливает обязанность судьи во время любого судебного разбирательства проверять заявление лица о применении к нему насилия при задержании или содержании в уполномоченном органе государственной власти, государственном учреждении и принимать необходимые меры для обеспечения безопасности лица согласно действующему законодательству. При этом если внешний вид, состояние лица или другие известные следственному судье обстоятельства дают основания для обоснованного подозрения нарушения требований законодательства во время задержания или содержания в уполномоченном органе государственной власти, на следственного судью возлагается обязанность обеспечить неотложное проведение судебно-медицинского обследования лица, поручить соответствующему органу досудебного расследования провести исследование фактов, а также принять соответствующие меры для обеспечения безопасности лица согласно действующему законодательству.

51. *Приемлемость доказательств*. Вопрос приемлемости доказательств в уголовном процессе является ключевым для обеспечения

правомерности последнего. Поскольку почти всегда жестокое обращение применялось с целью получения от задержанного признательных показаний.

52. В этом контексте необходимо подчеркнуть, что новым УПКУ устанавливается, что суд исследует все доказательства непосредственно. Доказательства являются допустимыми только, если они получены в порядке установленным УПКУ.

53. Новым УПКУ в целом подробно урегулирован вопрос приемлемости доказательств в уголовном процессе. Так, в соответствии с новым УПКУ участие защитника в деле по обвинению в совершении особо тяжких преступлений является обязательным. Подозреваемый, обвиняемый вправе отказаться от защитника. При этом такой отказ должен происходить исключительно в присутствии защитника после предоставления возможности для конфиденциального общения. Отказ от защитника фиксируется в протоколе процессуального действия. Отказ от защитника не принимается в случае, если его участие обязательно. В таком случае, если подозреваемый, обвиняемый отказывается от защитника и не привлекает другого защитника, защитник должен быть вовлечен в установленном порядке для осуществления защиты по назначению.

54. Новый УПКУ также предусматривает, что доказательства, полученные в результате существенного нарушения прав и свобод человека, гарантированных Конституцией и законами Украины, международными договорами Украины, а также любые другие доказательства, полученные благодаря информации, полученной в результате существенного нарушения прав и свобод человека, являются недопустимыми. При этом существенными нарушениями прав человека и основных свобод является, в частности: осуществление процессуальных действий, для которых необходимо предварительное разрешение суда, без такого разрешения или с нарушением его существенных условий; получение доказательств в результате пыток истязания, жестокого, нечеловеческого или такого, которое унижает достоинство лица, обращения или угрозы применения такого обращения; нарушение права личности на защиту; получение показаний или объяснений от лица,

CAT/C/UKR/6

которое не было поставлено в известность о своем праве отказаться от дачи показаний и не отвечать на вопросы, или их получения с нарушением этого права; нарушение права на перекрестный допрос; получение показаний от свидетеля, который в дальнейшем признан подозреваемым ли обвиняемым в данном уголовном производстве. Соответственно, такие доказательства признаются судом недопустимыми и не учитываются при рассмотрении дела. Кроме того, согласно новому УПКУ любое доказательство исследуется непосредственно судом.

55. В этом контексте необходимо подчеркнуть, что новый УПКУ не содержит положений относительно использования в уголовном процессе явки с повинной, поскольку со вступлением в силу нового УПКУ явка с повинной, как любое другое доказательство по делу, также исследуется непосредственно судом наравне с другими доказательствами и подлежит доказыванию в судебном порядке. Это нововведение является особенно важным учитывая тот факт, что именно с целью получения от задержанного признательных показаний и применялось жестокое обращение. Таким образом, новый УПКУ, установив жестокие требования относительно приемлемости доказательств, лишил целесообразности применение жестокого обращения с целью их получения. Кроме того, отсутствие возможности использования для целей привлечения к уголовной ответственности явки с повинной, полученной не в рамках уголовного процесса, нивелирует практику задержания лиц в рамках производства об административных правонарушениях, когда их фактически допрашивали относительно обстоятельств определенного уголовного дела.

56. *Проблема незаконного и длительного содержания под стражей.* Новый УПКУ решает проблему незаконного и чрезмерно длительного содержания под стражей, а также отсутствия судебного пересмотра законности содержания под стражей. В частности, новый УПКУ предусматривает, что а) целью применения меры пресечения является обеспечение выполнения подозреваемым, обвиняемым возложенных на него процессуальных обязанностей; и б) судебные органы должны приводить основания для избрания и продления меры пресечения в виде содержания лица под стражей и устанавливать сроки такого содержания;

57. Содержание под стражей является "исключительным мерой", которая применяется исключительно в случае, если прокурор докажет, что ни одна из более мягких мер пресечения не сможет предотвратить попытки: скрываться от органов досудебного расследования и/или суду; уничтожить, спрятать или исказить любую из вещей или документов, которые имеют существенное значение для установления обстоятельств уголовного правонарушения; незаконно влиять на пострадавшего, свидетеля, другого подозреваемого, обвиняемого, эксперта, специалиста в этом же уголовном производстве; препятствовать уголовному производству иным образом; совершить другое уголовное правонарушение или продолжить уголовное правонарушение, в котором лицо подозревается, обвиняется.

58. Как мера пресечения содержание под стражей может быть применено на срок до двух месяцев и продлено на тот же срок. Длительность содержания под стражей во время досудебного расследования не может превышать шести месяцев в уголовном производстве по преступлениям небольшой или средней тяжести и двенадцати месяцев в уголовном производстве по тяжким или особо тяжким преступлениям. Вышеуказанные положения должны также исправить ситуацию, когда лицо находится под стражей неопределенный период времени и без всякого судебного решения после окончания досудебного следствия и до проведения предварительного рассмотрения дела судом.

59. Новый УПКУ предусматривает также, что ходатайство о применении меры пресечения рассматривается с участием прокурора, обвиняемого и его защитника. Суд обязан принять необходимые меры для обеспечения обвиняемому защитника, если он заявил ходатайство о привлечении защитника, если участие защитника является обязательным или если судья решит, что обстоятельства уголовного производства требуют участия защитника.

60. Новым УПКУ также предусмотрена процедура пересмотра законности содержания лица под стражей с разумной периодичностью, согласно которой в случае представления лицом, содержащимся под стражей, ходатайства об изменении меры пресечения суд должен

CAT/C/UKR/6

рассмотреть его в течение трех дней. Каждые два месяца суд обязан проверять применение меры пресечения и приводить новые основания для продолжения содержания лица под стражей.

61. Кроме того, новым УПКУ введены новые виды мер, в частности, домашний арест. Такая новая мера должна значительно уменьшить количество лиц, содержащихся под стражей в СИЗО.

62. Таким образом, совокупность этих идеологически обновленных процедур позволит существенно усилить защиту прав человека и повысить эффективность расследования преступлений.

Реформирование системы органов прокуратуры

63. При вступлении в Совет Европы Украина обязалась изменить роль и функции прокуратуры (прежде всего, в части осуществления функции общего надзора) и превратить это учреждение в орган, отвечающий стандартам Совета Европы. Подготовка проекта закона о таком реформировании осуществляется с учетом соответствующих выводов Венецианской комиссии и рекомендаций Совета Европы.

64. Проект Закона о внесении изменений в Закон Украины "О прокуратуре" (новая редакция) должен быть разработан Министерством юстиции Украины при участии Генеральной прокуратуры Украины в течение года после принятия нового УПКУ.

65. Одним из важнейших аспектов в процессе реформирования прокуратуры Украины является реформирование уголовно-процессуального законодательства. Превращение прокуратуры в институт, деятельность которого будет отвечать стандартам Совета Европы, должно осуществляться неразрывно с процессом реформирования уголовно-процессуального законодательства, поскольку уголовное преследование, порядок которого определяется положениями нового УПКУ кодекса, должно быть основной функцией прокуратуры.

66. С целью подготовки согласованных позиций относительно реформирования, в частности, прокуратуры с учетом общепризнанных

международных стандартов, обеспечения исполнения обязательств Украины перед Советом Европы распоряжением Президента Украины от 22 ноября 2011 года №362 была создана рабочая группа по вопросам реформирования прокуратуры и адвокатуры.

67. Таким образом, работа над проектом Закона Украины "О прокуратуре" (новая редакция) будет осуществляться в рамках указанной Рабочей группы с учетом положений нового УПКУ и будет направлена на то, чтобы реформированная прокуратура Украины была лишена несвойственных функций и обеспечивала защиту государственных интересов, в первую очередь, в рамках уголовного судопроизводства с соблюдением принципа верховенства права и других общепризнанных международных демократических стандартов.

68. При этом необходимо отметить, что новый УПКУ также вносит ряд новелл в деятельность прокуратуры. В частности необходимо отметить, что новый УПКУ также служит делу решения проблемы неэффективного расследования жалоб на жестокое обращение и лишение жизни. По данным Европейского суда по правам человека Совета Европы основной причиной неэффективного расследования был конфликт интересов, поскольку прокуратура выступала органом расследования, контроля и преследования. В соответствии с новым УПКУ, прокуратура может быть следственным органом только в делах, касающихся судей, высокопоставленных чиновников и сотрудников правоохранительных органов. Кроме того, правоохранительные органы обязаны зарегистрировать дело и начинать расследование с момента получения жалобы.

Новеллы в условиях содержания

69. Данные вопросы подробно отображены в пунктах 207–247 оклада.

Информация по пункту 5 перечня вопросов

70. С целью обеспечения соблюдения конституционных прав граждан во время их помещения и содержания в комнатах для задержанных и доставленных (КЗД) и на выполнение решения Конституционного Суда Украины от 11 октября 2011 года № 10-рп/2011 относительно

CAT/C/UKR/6

соответствия Конституции Украины отдельных нормы статьи 263 КУоАП и пункта 5 части первой статьи 11 Закона Украины "О милиции" было подготовлено поручение Министерства внутренних дел от 16 октября 2011 года № 14701/Мг, в котором предусматривается, что административное задержание лица, совершающего административное правонарушение, может длиться не больше чем три часа (кроме лиц, нарушивших правила оборота наркотических средств и психотропных веществ, которые могут быть задержаны на срок до трех часов для составления протокола, а в необходимых случаях для установления личности, проведения медицинского осмотра, выяснения обстоятельств приобретения изъятых наркотических средств и психотропных веществ и их исследования – до трех суток с сообщением об этом письменно прокурору в течение двадцати четырех часов с момента задержания).

71. В соответствии со статьей 267 КУоАП административное задержание может быть обжаловано заинтересованным лицом в вышестоящий орган (вышестоящему должностному лицу) относительно органа (должностного лица), применившего эти меры, прокурору или в суд.

72. Ежегодно в Украине к административной ответственности привлекается порядка девяти миллионов граждан, из которых почти 90 процентов органами внутренних дел.

73. В связи с этим Генеральной прокуратурой Украины в первом полугодии 2012 года была проведена проверка соблюдения органами внутренних дел законодательства об административных правонарушениях, в первую очередь при административных задержаниях.

74. Были установлены нарушения гарантированных Конституцией Украины прав граждан на свободу и личную неприкосновенность, в частности факты безосновательной доставки лиц в помещения органов внутренних дел, незаконных задержаний, нарушения сроков административных задержаний, фальсификации документов административных производств.

75. В 2010 году в органы прокуратуры поступило 12,5 тыс. обращений по законности действий должностных лиц органов внутренних дел, из которых удовлетворено 1,8 тыс., в том числе по вопросам незаконного задержания 115 (из которых удовлетворено – восемь). В 2011 году в органы прокуратуры поступило 8,9 тыс. обращений по законности действий должностных лиц органов внутренних дел, из которых удовлетворено 1 тыс., в частности законности административных задержаний – 276 (из которых удовлетворено 12). Указанное свидетельствует о тенденции к уменьшению применения органами внутренних дел административных задержаний.

76. Вместе с тем статистика проверок в органах системы внутренних дел не является оптимистичной. За период первого квартала 2012 к подразделениям внутренней безопасности МВД поступило 975 обращений граждан о нарушении их конституционных прав и свобод, в том числе 211 – о пытках и причинение телесных повреждений. В ходе проверок по 86 обращениям изложенная информация нашла подтверждение, к дисциплинарной ответственности привлечены 99 сотрудников милиции, возбуждено 32 уголовных дела по фактам нарушения работниками милиции конституционных прав и свобод граждан.

77. В качестве примера отдельного случая можно привести уголовное дело, возбужденное прокуратурой Донецкой области по части второй статьи 365 УКУ относительно работников Енакиевского городского отдела, которые за отказ гражданина прийти в отдел милиции применили к нему физическую силу, причинив телесные повреждения средней тяжести.

78. Относительно использования в уголовном процессе явки с повинной (см. пункт 55 доклада).

79. В то же время новым УПКУ достаточно четко регламентирован вопрос о приемлемости доказательств (см. пункты 42–62 доклада).

Інформація по пункту 6 переліка питань

80. Право задерживать с санкции прокурора на срок до 30 суток и держать в специально отведенных для этого помещениях лиц, которые заподозрены в занятии бродяжничеством, предоставлялось милиции согласно с абзацем восьмым пункта 5 части первой статьи 11 Закона Украины "О милиции".

81. Однако, Законом Украины от 19 марта 2009 года № 1188-VI "О внесении изменения в статью 11 Закона Украины "О милиции" в указанную норму были внесены изменения, согласно которым такое задержание допускается лишь по мотивированному решению суда. Так, в соответствии с вышеуказанными положениями Закона "О милиции" милиции было предоставлено право задерживать и содержать в специально отведенных для этого помещениях лиц, заподозренных в занятии бродяжничеством, – сроком до 30 суток по мотивированному решению суда.

82. Более того, необходимо отметить, что по решению Конституционного суда Украины от 29 июня 2010 года № 17-рп/2010 восьмой абзац пункта 5 и пункт 11 части первой статьи 11 Закона Украины "О милиции" признаны не соответствующими Конституции Украины (неконституционными).

83. При рассмотрении дела Конституционный Суд Украины исходил из того, что целью такого задержания было выяснение причастности лица к занятию бродяжничеством, то есть к совершению преступления или иного правонарушения. Наличие этого права у милиции было обусловлено существованием уголовной ответственности за такие деяния согласно статье 214 УКУ в редакции 1960 года. Однако, состав преступления, определенного настоящей статьей, был декриминализован Законом Украины "О внесении дополнений и изменений в Уголовный кодекс Украины, Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР и Кодекс Украинской ССР об административных правонарушениях" от 7 июля 1992 года № 2547-XII.

84. В соответствии с пунктом 22 части первой статьи 92 Конституции Украины исключительно законами Украины определяются основы гражданско-правовой ответственности; действия, являющиеся преступлениями, административными или дисциплинарными правонарушениями, и ответственность за них.

85. Таким образом, на основе системного анализа норм УКПУ, в частности статей 106, 115, 149, 165², и КУоАП (статьи 260, 261, 262 и др.) с учетом того, что бродяжничество не признается законами Украины преступлением или административным правонарушением. Конституционный суд Украины сделал вывод об отсутствии в этих нормах процедуры и порядка рассмотрения судом вопросов о задержании лица по подозрению в занятии бродяжничеством.

86. Учитывая изложенное, Конституционный суд Украины пришел к заключению, что положения восьмого абзаца пункта 5 части первой статьи 11 Закона не соответствуют части первой статьи 8, частям первой, второй, третьей статьи 29, части второй статьи 55, части второй статьи 58 Основного Закона и, соответственно, указанные положения утратили силу со дня принятия Конституционным судом Украины вышеуказанного решения.

87. В контексте незаконности применения административного задержания также следует отметить Решение Конституционного Суда от 11 октября 2011 года № 10-рп/2011 по делу по конституционному обращению 50 народных депутатов Украины относительно соответствия Конституции Украины (конституционности) отдельных положений статьи 263 КУоАП и пункта 5 части первой статьи 11 Закона Украины "О милиции" (дело о сроках административного задержания).

88. Основываясь на нормах КУоАП и УКПУ Конституционный Суд Украины в указанном Решении пришел к выводу, что в соответствии с принципом верховенства права задержания без мотивированного решения суда в административном процессе не может длиться дольше, чем задержание в уголовном процессе. Основываясь на системном анализе положений статьи 29 Конституции Украины в сочетании со статьей 8, Конституционный суд Украины заключил, что

CAT/C/UKR/6

конституционное требование, содержащееся в части третьей статьи 29 Основного Закона Украины относительно максимально возможного времени ограничения свободы лица без мотивированного решения суда в уголовном процессе, должна учитываться при определении максимально возможного времени такого ограничения в административном процессе. То есть административное задержание лица без мотивированного решения суда не может превышать семидесяти двух часов.

Информация по пункту 7 перечня вопросов

89. Украиной была проведена работа, направленная на укрепление гарантий прав беженцев и лиц, требующих защиты, в соответствии с наилучшей международной практикой. Результатом этой работы стал Закон Украины "О беженцах и лицах, которые нуждаются в дополнительной и временной защите", принятый Верховной радой Украины 8 июня 2011 года. Принятие указанного закона позволит завершить формирование в Украине института убежища и приблизить миграционное законодательство к европейским нормам и стандартам.

90. При разработке указанного закона были учтены, в частности, директивы Совета Европейского союза от 20 июля 2001 года "О минимальных стандартах для предоставления временной защиты в случаях массового прибытия перемещенных лиц и о мерах, которые обеспечивают баланс усилий стран-членов при принятии таких лиц и выполнение последствий их принятия" и от 30 апреля 2004 года "О минимальных стандартах процедур предоставления и лишения статуса беженца в странах-членах", а также рекомендации Управления Верховного Комиссара Организации Объединенных Наций по делам беженцев и решения Европейского суда по правам человека.

91. Этим законом введен институт дополнительной и временной защиты, а также установлены государственные гарантии защиты прав беженцев и лиц, имеющих право на дополнительную или временную защиту. Положениями закона устанавливается единая процедура признания лица беженцем или лицом, которое нуждается в дополнительной защите, утрате и лишения статуса беженца или лица, нуждающегося в дополнительной защите. Кроме того, законом впервые

введены такие ключевые понятия, как "лицо, которое нуждается в дополнительной защите" и "лицо, которое нуждается во временной защите". К лицам, которые нуждаются в дополнительной защите, законом отнесены лица, которые не являются беженцами в понимании Конвенции о статусе беженцев 1951 года, Протокола о статусе беженцев 1967 года, а также данного закона, но нуждаются в защите. Поскольку такие лица вынуждены были прибыть в Украину или остаться в Украине в результате угрозы их жизни, безопасности или свободе в стране их происхождения из-за опасений применения по отношению к ним смертной казни или пыток, нечеловеческих или унижающих человеческое достоинство видов обращения или наказания. Под лицами, которые нуждаются во временной защите, Закон понимает иностранцев и лиц без гражданства, которые постоянно проживают на территории страны, имеющей общую границу с Украиной, которые массово вынуждены искать защиты в Украине в результате внешней агрессии, иностранной оккупации, гражданской войны, столкновений на этнической почве, природных или техногенных катастроф или других событий, которые серьезно нарушают общественный порядок в определенной части или на всей территории страны происхождения.

92. Вопрос о предоставлении дополнительной защиты в соответствии с нормами указанного закона будет решаться индивидуально в каждом случае, в то время как временная защита определяется как форма защиты, которая является исключительным практическим мероприятием, ограниченным во времени, и предоставляется в Украине иностранцам и лицам без гражданства, которые массово прибыли в Украину. Такой подход согласовывается с понятием временной защиты, изложенным в рекомендации Совета Европы № R (2000) 9 от 3 мая 2000 года "О временной защите". Законом урегулированы краеугольные положения относительно защиты беженцев и других лиц: запрет высылки или принудительного возврата беженца или лица, которое нуждается в дополнительной или временной защите в страны, где их жизни угрожает опасность; запрет дискриминации этих лиц; содействие сохранению единства их семей и тому подобное. Так, статьей 3 указанного Закона четко закреплена норма, согласно которой беженец или лицо, требующее дополнительной защиты или которому предоставлено временная защита, не может быть выслан или принудительно возвращен в страну, где:

CAT/C/UKR/6

а) их жизни или свободе угрожает опасность по признаку расы, вероисповедания, национальности, гражданства (подданства), принадлежности к определенной социальной группе или политических убеждений, а также по другим причинам, которые признаются международным договорам или международными организациями, участниками которых являются Украина, как такие, которые не могут быть возвращены в страны происхождения;

б) они могут подвергнуться пыткам и другим жестоким, бесчеловечным или унижающим достоинство видов обращения и наказания;

в) они могут быть высланы или принудительно возвращены в страны, где их жизни или свободе угрожает опасность по признакам вероисповедания, национальности, гражданства (подданства), принадлежности к определенной социальной группе или политических убеждений, а также по другим причинам, которые признаются международным договорам или международными организациями, участниками которых является Украина, как такие, которые не могут быть возвращены в страны происхождения.

93. Законом урегулированы вопросы относительно возможности привлечения переводчика и адвоката на всех стадиях рассмотрения вопроса о предоставлении статуса беженца или лица, которое нуждается в дополнительной или временной защите в Украине. Кроме того, определен четкий порядок предоставления и прекращения временной защиты в Украине. Следует также отметить, что этим законом усовершенствована процедура признания беженцами или лицами, которые нуждаются в дополнительной защите в Украине, детей.

94. С целью выработки стратегии и соответствующего плана действий по дальнейшему развитию системы управления миграционной политикой Указом Президента Украины от 30 мая 2011 года № 622/2011 была одобрена Концепция государственной миграционной политики. Распоряжением Кабинета министров Украины от 12 октября 2011 года № 1058-р был утвержден план мероприятий по реализации Концепции государственной миграционной политики.

95. На выполнение пункта 14 (принятие законодательных актов по совершенствованию миграционной политики) Национального плана действий по выполнению Плана действий по либерализации Европейским Союзом визового режима для Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 22 апреля 2011 года № 494/2011, Кабинетом министров Украины принято распоряжение от 15 июня 2011 года № 653-р "Об утверждении плана мероприятий по интеграции мигрантов в украинское общество на 2011–2015 годы". Распоряжение Кабинета министров Украины от 22 августа 2012 года № 605-р "Об утверждении плана мероприятий в отношении интеграции беженцев и лиц, которые нуждаются в дополнительной защите, в украинское общество на период до 2020 года".

96. С целью обеспечения реализации Закона Украины "О беженцах и лицах, нуждающихся в дополнительной или временной защите" принято:

- ряд постановлений Кабинета министров Украины от 14 марта 2012 года № 203 "Об утверждении Положения о проездном документе беженца", № 202 "Об утверждении Положения об удостоверении беженца", № 199 "Об утверждении Положения об удостоверении личности, которому предоставлен временный защиту", № 197 "Об утверждении Положения о проездном документе лица, которому предоставлено дополнительную защиту", № 196 "Об утверждении Положения об удостоверении личности, которая нуждается в дополнительной защите;
- распоряжение Кабинета министров Украины от 11 апреля 2012 года № 195-р "Вопросы Государственной миграционной службы";
- приказ Министерства внутренних дел Украины от 7 октября 2011 года № 649 (зарегистрирован Министерством юстиции за № 1146/19884) "Об утверждении Правил рассмотрения заявлений и оформления документов, необходимых для решения вопроса о признании беженцем или лицом, нуждается в дополнительной защите, потери и лишения статуса беженца и дополнительной защиты и отмены решения о признании лица беженцем или лицом, нуждается в дополнительной защите";

CAT/C/UKR/6

- приказ Министерства внутренних дел Украины, Министерства социальной политики Украины, Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Министерства здравоохранения Украины, Администрации Государственной пограничной службы Украины от 7 июля 2012 года № 604/417/793/499/518, зарегистрирован Министерством юстиции Украины 31 июля 2012 года № 1292/21604 "Об утверждении Инструкции о взаимодействии органов исполнительной власти по работе с детьми, разлученными с семьей, которые не являются гражданами Украины и обратились в компетентные органы с заявлением о признании беженцем или лицом, которое нуждается в дополнительной защите";

- приказ Министерства внутренних дел Украины, Министерства охраны здоровья Украины, Администрации Государственной пограничной службы Украины от 17 апреля 2012 года № 336/268/254, зарегистрирован Министерством юстиции Украины от 11 мая 2012 года № 748/21061 "О материально-бытовом и медицинском обеспечении иностранцев и лиц без гражданства, которые содержатся в пунктах временного пребывания иностранцев и лиц без гражданства, которые незаконно пребывают в Украине, и пунктах временного содержания и специально оборудованных помещениях".

97. Приказ Министерства внутренних дел Украины, Администрации Государственной пограничной службы Украины, Службы безопасности Украины от 23 апреля 2012 года № 353/271/150, зарегистрирован Министерством юстиции Украины 21 мая 2012 года № 806/21119 "Об утверждении Инструкции о принудительном возвращении и принудительном выдворении из Украины иностранцев и лиц без гражданства". В настоящее время Украина имеет ограниченные возможности приема искателей убежища и беженцев, количество иностранцев и лиц без гражданства, желающих получить защиту в Украине, значительно возросло по сравнению с прошлыми годами. Так, на 1 мая 2012 года в территориальные органы Государственной миграционной службы Украины (ГМС) подано 710 заявлений о признании беженцем или лицом, нуждающимся в дополнительной защите. За 2011 год лишь 844 человека обратились в компетентные органы с соответствующими заявлениями, 187 из них было предоставлено статус беженца, что составляет 22 процента от общего

числа заявителей (уровень признания соответствует общеевропейским показателям).

98. Информируем, что согласно Закону Украины "О беженцах и лицах, нуждающихся в дополнительной или временной защиты" (статья 5), персонал Государственной пограничной службы Украины принимает заявления о предоставлении убежища и передает полученные заявления органу, уполномоченному принимать решения о предоставлении убежища в Украине. За вышеупомянутый период персоналу Госпогранслужбы Украины было подано 1 407 обращений о получении статуса беженца (в 2008 году – 979 обращений, в 2009 году – 181, в 2010 году – 128, в 2011 году – 68, за девять месяцев 2012 года – 51). В дальнейшем все заявления были переданы в органы, уполномоченные принимать решения о предоставлении убежища (на сегодня это органы Государственной миграционной службы Украины).

CAT/C/UKR/6

**Количество обращений беженцев и искателей убежища о
получении статуса**

	<i>Подано заявлений</i>	<i>Предоставлен статус беженца дополнительную защиту</i>	<i>Отказано в предоставле- нии</i>	<i>Потеряли статус</i>	<i>Лишены Статуса</i>
2008	2 155	126	581	103	1
2009	1 255	125	385	63	7
2010	1 328	124	491	108	–
2011	773	133	290	-	–
2012 (по состоянию на 01.09.2012 г.)	1 580	46/38	363	16	2

Количество детей в пунктах временного пребывания иностранцев и лиц без гражданства, которые незаконно находились в Украине в период с 2008 по 2012 год: 2008 г. – 0; 2009 г. – 15; 2010 г. – 10; 2011 г. – 14; 2012 г. – 15.

99. В связи с этим требует развития сеть пунктов временного размещения беженцев. В настоящее время в Украине действует два таких пункта: в городе Одессе – на 200 мест и в Закарпатской области (городе Мукачево и городе Перечин) – на 130 мест. Имеющихся мест не достаточно для того, чтобы удовлетворить потребности всех желающих искателей убежища и беженцев во временном жилье. В тоже время наиболее незащищенные искатели убежища и беженцы, которыми являются многодетные семьи с маленькими детьми, одинокие женщины, несовершеннолетние без сопровождения, поселяются в упомянутых пунктах, где проживание и питание обеспечивается за счет средств государственного бюджета Украины. Государственная миграционная служба (ГМС) принимает меры по завершению реконструкции

аналогичного пункта в Киевской области (городе Яготин) на 250 мест и ввода его в эксплуатацию.

100. Правовая помощь беженцам и лицам, которые нуждаются в дополнительной и временной защите предоставляется в соответствии с Законом Украины "О бесплатной правовой помощи" (пункты 22–28 доклада).

101. В настоящее время Украина имеет ограниченные возможности приема искателей убежища и беженцев. При ежегодном рассмотрении от 1,5 до 2,0 тыс. заявлений от иностранных граждан о признании беженцем или лицом, нуждается в дополнительной защите, и 2435 официально признанных беженцев (по состоянию на 1 августа 2011 года). В государстве есть только два пункта временного размещения беженцев в Одесской и Закарпатской областях. Они способны одновременно обеспечить временным жильем около 330 наиболее незащищенных искателей убежища и беженцев, в частности: многодетные семьи с малолетними детьми, одиноких женщин и несовершеннолетних детей без сопровождения взрослых. Для частичного решения вопроса размещения лиц, обратившихся за защитой, и обеспечение временным жильем наиболее уязвимых категорий просителей убежища и беженцев, планируется завершить реконструкцию и ввести в эксплуатацию пункт временного размещения беженцев в г. Яготин Киевской области на 250 мест.

Информация по пункту 8 перечня вопросов

102. Ратификация Украиной Соглашения с Европейским сообществом (ЕС) о реадмиссии фактически означает взятие Украиной обязательств перед европейскими партнерами относительно контроля над нелегальной миграцией. В противном случае украинская сторона будет вынуждена брать на себя все расходы по выдворению за пределы страны нелегальных мигрантов, которые пересекли границу Украины с ЕС. Вышеуказанное обуславливает необходимость ведения эффективных мер противодействия нелегальной миграции, одной из которых является операция "Мигрант".

CAT/C/UKR/6

103. Операция "Мигрант" – это операция, которая уже несколько лет подряд проводится в Украине и носит всеукраинский характер. Соответствующие операции направлены на выявление и пресечение нарушений, совершенных иностранцами, а также выявление нарушений со стороны физических и юридических лиц, принимающих или предоставляющих услуги иностранцам. Цель данной операции предупреждении соответствующих правонарушений и привлечения виновных к ответственности согласно действующему законодательству.

Относительно конкретных результатов проведения операции "Мигрант"

104. В 2008 году в период с 14 по 21 ноября в Украине проводилась общегосударственная оперативно-профилактическая операция "Мигрант". Ежедневно к запланированным мероприятиям привлекалось более 5 тысяч сотрудников органов внутренних дел, в том числе около 3,1 тысяч (62%) – из числа милиции общественной безопасности и около 1,3 тысячи (26%) – криминальной милиции, а также около 600 военнослужащих внутренних войск, сотрудников государственной службы охраны, членов общественных формирований и других силовых структур.

105. В результате принятых мер:

а) задержаны 13 групп нелегальных мигрантов, в составе которых находилось 66 человек, которые незаконно пересекли государственную границу, тогда как в среднем в течение года ежемесячно задерживалось до девяти групп;

б) по этим и предыдущим фактам передано в органы Государственной пограничной службы и Службы безопасности Украины 14 материалов для решения вопроса о возбуждении уголовных дел в связи с организацией незаконной переправки лиц через государственную границу. В период операции возбуждено 29 уголовных дел (статья 332 УКУ – незаконная переправка лиц через государственную границу), из них девять – по признакам преступлений, совершенных в организованных формах;

с) выявлено около 1,2 тысяч незаконных мигрантов, то есть в среднем в день – до 177 нелегалов, что в 3 раза больше чем задерживалось ежедневно на протяжении января-октября 2008 года;

д) в отношении 1 070 иностранцев-нарушителей принято решение о выдворении за пределы государства, в том числе 171 человек выдворен в принудительном порядке;

е) 863 иностранцам сокращен срок пребывания в государстве;

ф) выявлено и привлечено к административной ответственности около 1,4 тысяч физических лиц, которые принимали иностранцев с нарушением установленного порядка, 119 нарушений – в деятельности юридических лиц, принимающих и предоставляющих услуги иностранным гражданам, и более 4,1 тысяч иностранцев – нарушителей правил пребывания в Украине;

г) раскрыто 60 преступлений, которые совершались иностранными гражданами.

106. В 2009 году за время проведения операции "Мигрант" осуществлено более 176 300 проверок объектов возможного пребывания иностранцев и в ходе которых:

а) выявлено почти 1,5 тысячи незаконных мигрантов, что в четыре раза больше, чем задерживалось ежедневно на протяжении января-марта 2009 года, относительно 1 353 иностранцев-нарушителей принято решение о выдворении за пределы государства, в том числе 158 человек депортированы в принудительном порядке, а 1 104 иностранцам сокращен срок пребывания в государстве;

б) выявлено и привлечено к административной ответственности более 1,6 тысяч физических лиц, которые принимали иностранцев с нарушением установленного порядка, 133 нарушения в деятельности юридических лиц, принимающих и предоставляющих услуги иностранным гражданам и более 4,6 тысяч иностранцев, нарушивших правила пребывания в Украине;

CAT/C/UKR/6

с) в органы Государственной пограничной службы и Службу безопасности Украины передано 18 материалов для решения вопроса о возбуждении уголовных дел за организацию незаконной переправки лиц через государственную границу, по которым в период операции возбуждено 13 уголовных дел (статья 332 УКУ – незаконная переправка лиц через государственную границу);

д) раскрыто 48 преступлений, которые совершили иностранные граждане.

107. В 2011 году в рамках операции "Мигрант" было привлечено к ответственности 132 человека за нарушение законодательства в сфере трудоустройства иностранцев. В 2012 году операция "Мигрант" не проводилась.

Статья 3 Конвенции

Информация по пункту 9 перечня вопросов

108. 21 мая 2010 года Верховной радой Украины принят Закон Украины № 2286-VI "О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Украины по поводу выдачи лица (экстрадиции)". Указанным законом урегулированы проблемы, связанные с "потенциально бессрочным" содержанием под стражей лиц, подлежащих экстрадиции из Украины, в том числе и тех, которые обратились в компетентный орган Украины с заявлением о предоставлении убежища.

109. Новым УПКУ в полной мере урегулированы вопросы, связанные с выдачей правонарушителей, установлены правовые гарантии соблюдения прав человека в данной сфере, кроме того, внесены позитивные изменения, направленные на улучшение защиты прав лица, в отношении которого рассматривается запрос о выдаче иностранному государству.

110. Так, согласно новому УПКУ сокращены максимальные сроки содержания лица под экстрадиционным арестом с 18 до 12 месяцев (статья 584 нового УПКУ). В рамках данного срока следственный судья по месту содержания лица под стражей по представлению прокурора не

реже одного раза в два месяца проверяет наличие оснований для дальнейшего содержания лица под стражей либо его освобождения. Аналогичная проверка, но не чаще одного раза в месяц, может быть также проведена следственным судьей и по жалобе лица, в отношении которого применен экстрадиционный арест, либо его защитника или законного представителя.

111. Кроме того, в соответствии со статьей 589 нового УПКУ лицо, которому предоставлен статус беженца, статус лица, нуждающегося в дополнительной защите, либо ему предоставлено временную защиту в Украине, не может быть выдано государству, беженцем с которой оно признано, а также иностранному государству, где его здоровью, жизни или свободе угрожает опасность по признаку расы, вероисповедания (религии), национальности, гражданства (подданства), принадлежности к определенной социальной группе или политических убеждений, кроме случаев, предусмотренных международным договором Украины.

Информация по пункту 10 перечня вопросов

112. Как уже отмечалось выше, Верховной радой Украины был принят Закон Украины от 21 мая 2010 года № 2286-VI "О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Украины по поводу выдачи лица (экстрадиции)", который урегулировал весь комплекс вопросов, связанных с экстрадицией лиц, установил правовые гарантии соблюдения прав человека в этих правоотношениях. Аналогичные нормы содержатся в новом УПКУ.

113. В частности, новым УПКУ закреплено право лица, подпадающего под процедуру экстрадиции, на соответствующую правовую защиту, право на адвоката и другие права. Так, статья 581 нового УПКУ предусматривает, что лицо, относительно которого рассматривается вопрос о выдаче в иностранное государство, имеет право знать, в связи с каким уголовным правонарушением поступил запрос о его выдаче; иметь защитника и свидание с ним при условиях, что обеспечивают конфиденциальность общения, на присутствие защитника во время допросов; в случае задержания – на уведомление близких родственников, членов семьи или других лиц о задержании и месте

CAT/C/UKR/6

своего пребывания; принимать участие в рассмотрении судом вопросов, связанных с его содержанием под стражей и запросом о его выдаче; знакомиться с запросом о выдаче или получить его копию; обжаловать решение о содержании под стражей, об удовлетворении запроса о выдаче; выражать в судебном заседании свое мнение относительно запроса о выдаче; обращаться с просьбой о применении упрощенной процедуры выдачи. Кроме того, лицу, относительно которого рассматривается вопрос о выдаче, и которое не владеет государственным языком, обеспечивается право делать заявления, заявлять ходатайства, выступать в суде на языке, которым оно владеет, пользоваться услугами переводчика, а также получить перевод судебного решения и решение центрального органа Украины на языке, которым оно пользовалось во время рассмотрения. Если лицо, относительно которого рассматривается вопрос о выдаче, является иностранцем и содержится под стражей, то оно имеет право на встречи с представителем дипломатического или консульского учреждения своего государства.

114. Четко урегулирована процедура помещения лица под экстрадиционный арест (применение меры пресечения в виде содержания под стражей для обеспечения выдачи лица (статья 584 нового УПКУ), которая предусматривает, что после поступления запроса компетентного органа иностранного государства о выдаче лица по поручению (обращению) центрального органа прокурор вносит в суд представление об экстрадиционном аресте по месту содержания лица под стражей. Следственный судья устанавливает личность такого лица, предлагает ему сделать заявление, проверяет запрос о выдаче и имеющиеся материалы экстрадиционной проверки, заслушивает мнение прокурора, других участников и выносит постановление либо о применении экстрадиционного ареста, либо об отказе в применении такового. При рассмотрении данного вопроса следственный судья не рассматривает вопрос о виновности и не проверяет законность процессуальных решений, принятых компетентными органами иностранного государства по делу в отношении соответствующего лица. Причем, определение следственного судьи может быть обжаловано в апелляционном порядке лицом, в отношении которого применен экстрадиционный арест, его защитником или законным представителем, прокурором.

115. Необходимо указать, что в случае, если истек максимальный срок экстрадиционного ареста (12 месяцев) и не решен вопрос о выдаче лица (экстрадиции), такое лицо подлежит немедленному освобождению из-под ареста. При этом надо иметь в виду, что освобождение лица из-под экстрадиционного ареста следственным судьей не препятствует повторному его применению с целью фактической передачи иностранному государству во исполнение решения о выдаче, если иное не предусмотрено международным договором Украины.

116. Отдельно следует отметить, что новым УПКУ предусмотрена возможность применения меры пресечения, не связанной с содержанием под стражей, для обеспечения выдачи лица на запрос иностранного государства. Так статья 585 нового УПКУ предусматривает, что при наличии обстоятельств, которые гарантируют предотвращение побега лица и обеспечения в последующем его выдачи следственный судья может избрать относительно такого лица меру пресечения, не связанную с содержанием под стражей (экстрадиционным арестом). При решении вопроса о возможности применения меры пресечения, не связанной с содержанием под стражей, следственный судья обязательно учитывает: сведения об уклонении лица от правосудия в запрашивающей стороне и соблюдения ним условий, на которых состоялось освобождение его из-под стражи во время этого или других уголовных производств; тяжесть наказания, которое угрожает лицу в случае осуждения, исходя из обстоятельств, установленных во время заявленного уголовного правонарушения, положений закона Украины об уголовной ответственности и устоявшейся судебной практики; возраст и состояние здоровья лица, выдача которого запрашивается; прочность социальных связей лица, в том числе наличие у него семьи и иждивенцев. В случае нарушения лицом, относительно которого рассматривается запрос о выдаче, условий избранной меры пресечения следственный судья по ходатайству прокурора имеет право вынести постановление о применении экстрадиционного ареста для обеспечения выдачи лица.

117. Также законодательством установлена необходимость проведения экстрадиционной проверки (статья 587 нового УПКУ), в ходе которой выявляются обстоятельства, которые могут препятствовать выдаче лица. Эта проверка проводится центральным органом или по его

CAT/C/UKR/6

поручению (обращению) прокуратурой области в течение шестидесяти дней, этот срок может быть продлен соответствующим центральным органом.

118. Вводится новый (упрощенный) порядок выдачи лиц из Украины. Так, статьей 588 нового УПКУ предусмотрена возможность применения упрощенного порядка выдачи из Украины при наличии письменного заявления такого лица о его согласии на выдачу, оформленного в присутствии защитника и утвержденного следственным судьей. В случае получения соответствующего заявления выдача возможна без проведения в полном объеме проверки наличия возможных препятствий для выдачи. Если лицо, относительно которого поступил запрос о выдаче, не соглашается на свою выдачу, применяется обычный порядок рассмотрения запроса о выдаче.

119. Четко регламентированы и основания для отказа в выдаче лица (статья 589 нового УПКУ), к которым отнесены случаи когда: лицо, относительно которого поступил запрос о выдаче, в соответствии с законами Украины на время принятия решения о выдаче (экстрадицию) является гражданином Украины; преступление, за которое запрашивается выдача, не предусматривает наказания в виде лишения свободы по закону Украины; закончились предусмотренные законом Украины сроки давности привлечения лица к уголовной ответственности или исполнения приговора за преступление, за которое запрашивается выдача; компетентный орган иностранного государства не предоставил по требованию центрального органа Украину дополнительных материалов или данных, без которых невозможно принять решение по запросу о выдаче (экстрадицию); выдача лица (экстрадиция) противоречит обязательством Украины за международными договорами Украины; имеются другие основания, предусмотренные международным договором Украины. Кроме того, лицо, которому предоставлен статус беженца, статус лица, которое нуждается в дополнительной защите, или ему предоставлена временная защита в Украине, не может быть выдан государству, беженцем из которой оно признано, а также иностранному государству, где его здоровью, жизни или свободе угрожает опасность по признакам расы, вероисповедания (религии), национальности, гражданства (подданства), принадлежности к определенной социальной

группе или политическим убеждениям, кроме случаев, предусмотренных международным договором Украины.

120. В случае отказа в выдаче по мотивам гражданства и наличия статуса беженца или на других основаниях, не исключаяющих осуществления уголовного производства, по ходатайству компетентного органа иностранного государства Генеральная прокуратура Украины поручает осуществление досудебного расследования относительно этого лица в порядке, предусмотренном этим Кодексом.

121. Процедура обжалования решения о выдаче регламентировано статьей 591 нового УПКУ, она предусматривает, что решение о выдаче лица (экстрадиции) может быть обжаловано лицом, в отношении которого оно принято, его защитником или законным представителем следственному судье, в пределах территориальной юрисдикции которого такое лицо содержится под стражей. Если к лицу применена мера пресечения, не связанная с содержанием под стражей, жалоба на решение о выдаче такого лица (экстрадицию) может быть подана следственному судье, в пределах территориальной юрисдикции которого расположен соответствующий центральный орган Украины. При этом рассмотрение жалобы осуществляется следственным судьей в течение пяти дней со дня ее поступления в суд. Судебное разбирательство проводится при участии прокурора, лица, в отношении которого принято решение о выдаче, его защитника или законного представителя, если он участвует в деле. Определение следственного судьи может быть обжаловано в апелляционном порядке прокурором, принимавший участие в рассмотрении дела судом первой инстанции, лицом, в отношении которого принято решение, его защитником или законным представителем. Определение суда апелляционной инстанции может быть обжаловано в кассационном порядке только прокурором и по мотивам неправильного применения судом норм международных договоров Украины, если отмена решения о выдаче (экстрадиции) препятствует дальнейшему производству по делу в отношении лица, выдача которого запрашивалась иностранным государством.

122. Согласно положениям действующего УПКУ увеличен существующий срок предоставления права лицу на обжалования решения

CAT/C/UKR/6

центрального органа України о его выдаче с семи (согласно УПКУ от 28 декабря 1960 года) до 10 дней со дня вручения лицу решения о выдаче (статья 590). При этом сроки рассмотрения следственным судьей жалобы лица на решение о выдаче сокращены с 10 до пяти дней со дня поступления в суд такой жалобы (статья 591).

123. Согласно информации Генеральной прокуратуры Украины случаев отказа в экстрадиции лиц в связи с существованием угрозы применения к ним пыток, жестоких и нечеловеческих или таких, которые унижают достоинство, видов действий и наказаний, смертной казни, несоответствующих условий содержания не было.

Информация по пунктам 11 и 12 перечня вопросов

Соглашение между Украиной и Европейским Сообществом о реадмиссии лиц

124. 18 июня 2007 года между Украиной и Европейским Сообществом было подписано Соглашение о реадмиссии лиц, которое 15 января 2008 года было ратифицировано Верховной радой Украины. Соглашение определяет, на основе взаимности, быстрые и эффективные процедуры идентификации, безопасного и организованного возвращения лиц, не выполняющих условий, предусмотренных для въезда и пребывания на территории Украины или одного из государств – членов Европейского Союза, а также предусматривает облегчение транзитной перевозки таких лиц в страны их происхождения. Положениями Соглашения устанавливаются обязательства Договаривающихся Сторон относительно принятия без лишних формальностей собственных граждан, нарушивших режим пребывания на территории другой Стороны, а также граждан третьих государств, при условии предъявления доказательств, предусмотренных настоящим Соглашением. Соглашение ни в коей мере не уменьшает объема прав и обязанностей Украины, предусмотренных Всеобщей декларацией прав человека от 10 декабря 1948 года, а также другими международными договорами, в частности Европейской Конвенцией о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 года, Конвенцией о статусе беженцев от 28 июля 1951 года и Протоколом к ней от 31 января 1967 года, Международным пактом о гражданских и

политических правах от 19 декабря 1966 года, а также двусторонними договорами по экстрадиции.

125. Обязательства Украины в рамках данного Соглашения и необходимость выполнения положений международных договоров в сфере защиты прав человека, возлагают на Украину высокую степень ответственности и требуют принятия достаточно эффективных и решительных мер по контролю за миграцией. В противном случае, нелегальные мигранты, возвращенные из Европейского Союза, станут серьезной проблемой, которая потребует серьезных финансовых ресурсов по их депортации. С целью превенции такому развитию событий в Украине проводятся меры, направленные на выявление нелегальных мигрантов, а также других соответствующих правонарушений. Одной из таких мер является проведение операции "Мигрант", детали изложены в пунктах 104–107 этого доклада.

Соглашение о реадмиссии между Кабинетом министров Украины и Правительством Российской Федерации

126. 22 декабря 2006 года между Правительством Украины и Правительством Российской Федерации было подписано Соглашение о реадмиссии, которое было ратифицировано Верховной радой Украины 19 сентября 2008 года, а 21 ноября 2008 года вступило в силу. Данное соглашение положило правовую основу для осуществления реадмиссии лиц между Украиной и Российской Федерацией, в частности, создав условия, необходимые для координации и сотрудничества в вопросах предупреждения и противодействия незаконной миграции, а также торговле людьми. Соглашением предусмотрены порядок осуществления реадмиссии, а также проведения совместных мероприятий по предупреждению, прекращению и раскрытию правонарушений, связанных с незаконной миграцией.

127. Кабинетом министров Украины принято распоряжение от 25 июня 2012 года № 402-р "О подписании Соглашения между Кабинетом министров Украины и Правительством Российской Федерации о реадмиссии и Исполнительного протокола о порядке реализации Соглашения между Кабинетом министров Украины и Правительством

CAT/C/UKR/6

Российской Федерации о реадмиссии". Соглашение предусматривает процедуры идентификации и возвращения, передачи и приёма граждан третьих стран и лиц без гражданства, которые не выполняют Правила въезда, выезда и пребывания на территориях Украины и РФ".

Контроль за соблюдением прав лиц, подлежащих экстрадиции

128. В Украине активно осуществляется контроль за соблюдением запрашивающей стороной предоставленных Украине гарантий соблюдения прав и свобод выданных лиц. В первую очередь это касается государств, которые не являются участниками Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 года. Данный контроль осуществляется посредством обращения в Министерство иностранных дел Украины с соответствующим поручением об организации посещения выданных лиц в условиях пенитенциарного учреждения при отсутствии контроля за такими встречами со стороны администрации этих учреждений.

129. Результаты таких встреч в 2010 и 2011 годах и проведенные беседы с выданными лицами свидетельствуют об отсутствии нарушений их прав и соблюдении предоставленных гарантий.

130. В частности необходимо отметить, что на протяжении последних лет в Генеральную прокуратуру Украины, Министерство юстиции Украины не поступали обращения лиц, выданных из Украины, либо их представителей, о нарушении их прав и свобод, которые имели место после их выдачи.

Количества запросов о выдаче

131. Относительно запросов о выдаче, полученных Министерством юстиции Украины за последние года, предоставляем следующие статистические данные.

Экстрадиция из Украины

<i>Год</i>	<i>Количество запросов о выдаче</i>	<i>Количество удовлетворенных запросов</i>	<i>Количество отказов</i>
2007	97	72	14
2008	129	88	26
2009	148	110	13
2010	133	87	20
2011	122	86	26
2012 (1 полугодие)	67	33	10

Экстрадиция в Украину

<i>Год</i>	<i>Количество запросов о выдаче</i>		<i>Из них удовлетворено</i>	
	<i>Российская Федерация</i>	<i>Другие страны</i>	<i>Российская Федерация</i>	<i>Другие страны</i>
2007	148	26	82	6
2008	171	10	98	5
2009	217	17	114	2
2010	158	14	85	6
2011	189	42	104	12
2012 (1 полугодие)	74	14	14	1

Статьи 5 и 7 Конвенции

Информация по пункту 12 перечня вопросов

132. Контроль за соблюдением запрашивающей стороной предоставленных Украине гарантий соблюдения прав и свобод выданных лиц постоянно осуществляется Генеральной прокуратурой Украины посредством обращения в Министерство иностранных дел Украины с соответствующим поручением об организации посещения выданных лиц в условиях пенитенциарного учреждения при отсутствии контроля за такими встречами со стороны администрации этих учреждений. Также необходимо отметить, что на протяжении последних лет в Генеральную прокуратуру Украины и Министерство юстиции Украины поступали обращения лиц, выданных из Украины, либо их представителей, о нарушении их прав и свобод, которые имели место после их выдачи.

Статья 10 Конвенции

Информация по пункту 13 перечня вопросов

Меры, предпринятые прокуратурой

133. Национальной академией прокуратуры Украины постоянно уделяется внимание вопросам оптимизации прокурорской деятельности относительно надлежащего проведения проверок жалоб по поводу жестокого обращения во время пребывания лиц в правоохранительных органах, учреждениях исполнения наказаний. Проблемные вопросы являются предметом обсуждения на научно-практических семинарах, которые проводились на базе Национальной академии прокуратуры Украины, в частности:

- 4–5 июня 2009 года – Международный семинар по эффективному расследованию заявлений "О жестоком обращении" для прокуроров, преподавателей по вопросам Европейской конвенции по правам человека;
- 14–15 декабря 2009 года – семинар в прокуратуре Харьковской области "Роль органов прокуратуры в предупреждении незаконного насилия в учреждениях выполнения наказания";

- 29 апреля 2010 года – Региональный учебный семинар для прокурорских работников прокуратур города Киева, Киевской области и военной прокуратуры Центрального региона "Об эффективном расследовании заявлений о жестоком обращении";

- 26 октября 2010 года – Региональный учебный семинар для оперативных работников прокуратур города Киева и Киевской области "Об эффективном расследовании заявлений о жестоком обращении";

- 18 марта 2011 года – Региональный учебный семинар для работников прокуратур Житомирской, Киевской, Черниговской областей, города Киева и Военной прокуратуры Центрального региона Украины "Об эффективном расследовании заявлений о жестоком обращении" т.д.

134. Учебными планами Института подготовки кадров и Института повышения квалификации кадров Академии предусмотрены лекции, мастер-классы, семинарские занятия по следующей тематике: "Особенности рассмотрения заявлений, сообщений и расследование уголовных дел о применении пыток и прочего жестокого обращения с людьми при задержании и доставлении в органы внутренних дел"; "Запрет пыток и рассмотрение дел по жестокому обращению"; "Обзор практики Европейского суда по правам человека относительно Украины в контексте запрета жестокого обращения".

135. Особое внимание уделяется методической работе. Так, Генеральной прокуратурой Украины совместно с Национальной академией прокуратуры Украины разработаны и подготовлены методические рекомендации "Особенности рассмотрения заявлений, сообщений и расследования уголовных дел о пытках и ином жестоком обращении с людьми при задержании и доставке в органы внутренних дел". Методические рекомендации "По организации и проведении проверки достоверности учета преступлений, составление статистической отчетности по их раскрытию, по результатам следственной работы, правильности и своевременности формирования и предоставления первичных учетно-регистрационных документов". Данные методические рекомендации находятся на рассмотрении научно-методического совета при Генеральной прокуратуре Украины.

136. Также Генеральной прокуратурой Украины совместно с Национальной академией прокуратуры Украины была разработана

CAT/C/UKR/6

Памятка для прокурорско-следственных работников относительно порядка рассмотрения и разрешения заявлений и жалоб граждан по вопросам проведения оперативно-розыскной деятельности, дознания и досудебного расследования.

Относительно мероприятий органов внутренних дел

137. Пересмотр системы показателей милицейской деятельности, вопросы найма на работу и надлежащей подготовки милицейских кадров находится на постоянном контроле руководства Министерства внутренних дел. 5 октября 2011 года состоялись парламентские слушания на тему "О реформировании системы Министерства внутренних дел Украины и внедрения евростандартов", на которых главной (стратегической) целью реформирования определено поэтапное преобразование системы органов МВД в гражданское правоохранительное ведомство европейского образца.

138. В рабочие учебные планы подготовки специалистов образовательно-квалификационного уровня бакалавра в высших учебных заведениях Министерства внутренних дел Украины была включена учебная дисциплина "Обеспечение прав человека в правоохранительной деятельности", а слушателями образовательно-квалификационного уровня магистра изучается дисциплина "права человека в правоприменительной практике". Введено изучение специальных курсов: "Обеспечение конституционных прав и свобод граждан при расследовании уголовных дел", "Европейские стандарты и нравственность в уголовном процессе", "Основы демократии. Права человека и их обеспечение в условиях общественных перемен". При разработке тематических учебных планов значительное внимание уделяется именно международным стандартам в области прав человека.

139. Кроме того, в систему служебной подготовки сотрудников разных должностных категорий, с учетом специфики выполняемых ими задач, на новый 2011-2012 учебный год введен спецкурс "Соблюдение прав и свобод человека в деятельности органов внутренних дел". Указанный курс предусматривает изучение законодательства Украины и международных документов в области обеспечения прав и свобод

человека; конституционно-правовых аспектов гендерной политики; прав и обязанностей иностранцев и лиц без гражданства; прав национальных меньшинств и гарантий их реализации; роли системы мониторинга по соблюдению прав человека в деятельности органов внутренних дел.

140. В рамках реализации проекта "Стратегии милиции по предупреждению правонарушений среди детей и молодежи", который реализуется при поддержке Швейцарского агентства по развитию и сотрудничеству в Украине. Разработана и внедрена рабочая учебная программа учебной дисциплины "Профилактика правонарушений среди детей" для подготовки специалистов образовательно-квалификационного уровня "бакалавр" и "магистр" для слушателей дневной формы обучения, методические рекомендации для изучения тематического блока "Профилактика правонарушений среди детей" в рамках изучения учебной дисциплины "криминология" для слушателей заочной формы обучения.

141. Также можно отметить работу, проведенную в рамках Плана действий Совета Европы для Украины на 2008–2011 года и общей программы Европейского союза и Совета Европы "Борьба с проявлениями жестокого поведения и безнаказанностью". Результатом этой работы стала брошюра "Права задержанных и обязанности работников правоохранительных органов". Брошюра содержит информацию, направленную на повышение знаний прав задержанных, так и на ознакомление сотрудников органов внутренних дел со стандартами в области прав человека. Указанная брошюра распространение среди сотрудников и задержанных граждан в количестве 10 000 экземпляров.

Меры в рамках пенитенциарной системы

142. Пенитенциарная служба уделяет большое внимание повышению профессионального уровня персонала. Расширяя сеть образовательных учреждений и образовательно-квалификационных уровней охвата обучением персонала, так и в части улучшения внутреннего содержания и технологий обучения соблюдения прав и свобод человека, предупреждения и запрещения жестокого, или унижающего достоинство поведения с осужденными, или лицами,

CAT/C/UKR/6

взятыми под стражу. Подготовка персонала проводится как в ведомственных учреждениях, так и высших учебных заведениях других министерств и ведомств.

143. С целью улучшения качества образования в 2009 и в 2011 годах были обновлены и утверждены в соответствующем порядке учебные программы начальной подготовки, переподготовки, повышения квалификации сотрудников Пенитенциарной службы. Следует отметить, что все учебные заведения, занимающиеся профессиональной подготовкой персонала Пенитенциарной службы, в обязательном порядке в учебные программы включили темы изучения международных документов и инструментов, касающихся прав и свобод гражданина. Таким образом, в ходе пересмотра образовательных программ возросло количество часов учебных модулей правовой, педагогическо-психологической компетентности с обязательным преподаванием тем по вопросам соблюдения международных стандартов и инструментов, касающихся профилактики и полного запрета жестокого обращения и соблюдение основных прав по отношению к лицам, лишенным свободы.

144. Решен вопрос о создании высшего учебного заведения III–IV уровня аккредитации. 17 марта 2011 года на заседании Кабинета министров Украины принято распоряжение № 201-р "О формировании Института уголовно-исполнительной службы" в составе Национальной академии внутренних дел. На основании поручений Президента Украины от 8 сентября 2010 года № 087/56792-01 и Премьер-министра Украины от 10 сентября 2010 года № 54429/1/1-10 Председателем Пенитенциарной службы и ректором Национальной академии внутренних дел организована деятельность совместной рабочей группы, которая занимается непосредственной разработкой и организацией деятельности Института. В настоящее время сформированы учебные планы и программы Института, которые включают изучение таких специализированных курсов: "Обеспечение прав человека в органах и учреждениях исполнения наказаний", "Права, свободы и обязанности человека и гражданина", "Право Европейского союза", "Обеспечение прав человека при отправлении правосудия", "Международная пенология".

145. Необходимо отметить работу, которая ведется на постоянной основе Правительственным уполномоченным по делам Европейского суда по правам человека, которая заключается в предоставлении на постоянной основе судам и правоохранительным органам информационно-аналитических материалов относительно практики Европейского суда по делам против Украины, в частности, жалобам по применению мер пресечения в виде заключения под стражу в нарушение требований статьи 5 Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Ведется разъяснительная работа о необходимости отдавать приоритет альтернативным мерам пресечения и использования предварительного заключения лишь в исключительных случаях.

Статья 11 Конвенции

Информация по пункту 14 перечня вопросов

Проведение допросов

146. Соблюдение и четкое выполнение обязательств, взятых Украиной в рамках международных договоров в сфере защиты прав человека, в частности о недопущении пыток и других видов жестокого или унижающего достоинство видов обращения, является безусловным правилом. Необходимо отметить, что любые инструкции, методы проведения следственных действий, в частности допросов, разрабатываются в строгом соответствии с действующим законодательством Украины и международными стандартами. Согласно статье 224 УПКУ допрос проводится по месту проведения досудебного расследования или в другом месте по согласованию с лицом, которое имеют намерение допросить. Каждый свидетель допрашивается отдельно, без присутствия других свидетелей. Указанной статьей также обозначены временные рамки допроса, допрос не может продолжаться без перерыва более двух часов, а в целом – более восьми часов в день.

147. Также согласно нормам упомянутой статьи перед допросом устанавливается личность допрашиваемого, разъясняются его права, а также порядок проведения допроса. В случае допроса свидетеля он предупреждается об уголовной ответственности за отказ давать показания

CAT/C/UKR/6

и за дачу заведомо ложных показаний, а пострадавший – за дачу заведомо ложных показаний. При необходимости к участию в допросе привлекается переводчик.

148. В случае отказа подозреваемого отвечать на вопрос, давать показания лицо, которое проводит допрос, обязано его остановить сразу по получении такого заявления. Допрашиваемое лицо имеет право использовать в время допроса собственные документы и заметки, если ее показания связаны с любыми вычислениями и другими сведениями, которые трудно сохранить в памяти.

149. По желанию допрашиваемого лица оно имеет право изложить свои показания собственноручно. По письменным показаниям лица ему могут быть поставлены дополнительные вопросы. Лицо имеет право не отвечать на вопрос по поводу тех обстоятельств, относительно предоставления которых есть прямое запрещение в законе (тайна исповеди, врачебная тайна, профессиональная тайна защитника, тайна совещательной комнаты и тому подобное) или которые могут стать основанием для подозрения обвинения в совершении ею, близкими родственниками или членами ее семьи криминального правонарушения, а также относительно служебных лиц, которые выполняют негласные следственные (розыскные) действия, и лица, которые конфиденциально сотрудничают с органами досудебного расследования.

Новеллы в правилах содержания под стражей

150. В этом направлении постоянно ведется работа, направленная на повышения реального состояния вещей в соответствии со стандартами и международными обязательствами Украины в сфере защиты прав человека. Значительное внимание уделяется проверке состояния помещений, в которых содержатся граждане. Принимаются меры по их приведению в соответствие требованиям ведомственных строительных норм и рекомендациям Европейского комитета по предупреждению пыток и бесчеловечного или унижающего достоинство обращения или наказания (ЕКПП).

151. МВД проводится комплекс организационных и практических мероприятий, направленных на предупреждение неправомерных действий

в отношении подозреваемых, в том числе фактов их незаконного задержания, отказа в предоставлении возможности получения квалифицированной юридической помощи или информирования родственников о задержании. В целях недопущения нарушений прав задержанных, в частности, и права на получение юридического советника, всем задержанным вручается "Памятка для задержанных лиц", утвержденная Приказом МВД от 13 августа 2010 года № 382. Выявленные в ходе проверок нарушения требований настоящего приказа документируются и докладываются руководству МВД.

152. В 2010 году были внесены изменения в УИКУ, предусматривающие расширение круга прав осужденных. В частности, с 1 января 2012 года им предоставлено право на телефонные разговоры без ограничения их количества и увеличение нормы жилой площади на одного осужденного в исправительных колониях с 3 до 4 квадратных метров.

153. Вышеупомянутыми изменениями также регламентировано, что корреспонденция, которую осужденные и взятые под стражу лица направляют в адрес Омбудсмана, Европейского суда по правам человека, а также другим соответствующим органам международных организаций, членом или участником которых является Украина, уполномоченным лицам таких международных организаций и прокурору, пересмотру не подлежит. Корреспонденция, которую они получают от указанных органов и лиц, также не подлежит перлюстрации. Таким же образом регламентируются вопросы переписки между защитниками, осужденными и взятыми под стражу лицами.

154. В целях улучшения условий для приема граждан в органах внутренних дел функционируют комнаты для приема граждан, которые, в подавляющем большинстве, оборудованы необходимой мебелью, средствами связи, медикаментами, изданиями и юридической литературой. Постоянно обновляются графики личного приема граждан руководством органов внутренних дел, которые обнародуются в СМИ.

155. Кроме того, ведется работа по техническому оснащению всех подразделений органов внутренних дел средствами видеонаблюдения с

CAT/C/UKR/6

устройствами архивации; соответствующее требование установлено приказом МВД от 16 сентября 2009 года № 404-2009. На сегодняшний день для внедрения систем видеонаблюдения, переоборудования комнат для задержанных и доставленных лиц, а также осуществления мероприятий по улучшению условий для приема граждан необходимо около 52 млн. гривен (в 2011 году выделено всего 242 тыс. гривен). В настоящее время эти мероприятия осуществляются в основном за счет благотворительных и спонсорских поступлений, а также с помощью местных органов исполнительной власти, в том числе в рамках Единой комплексной правоохранительной программы на 2010–2014 годы. Также в целях предупреждения жестокого обращения с гражданами в ОВД созданы и функционируют 107 следственных комнат, оборудованных аппаратурой видеозаписи. Системой видеонаблюдения оборудовано 398 входов в административные здания органов внутренних дел.

156. По состоянию на 30 августа 2012 года в изоляторах временного содержания органов внутренних дел установлено 5 105 видеокамер: в камерах – 2 900, камерных блоках – 699, следственных кабинетах – 410, двориках для прогулок – 405, двориках для заезда специального автомобиля – 242, в других помещениях – 449.

157. Проводится разъяснительная работа относительно необходимости применения альтернативных аресту мер пресечения, в частности залога и личной поруки. В соответствии с Программой строительства, реконструкции специальных учреждений милиции, утвержденной приказом Министерства внутренних дел Украины от 15 ноября 2005 года № 1001, в течение этого времени освоено 74 млн. гривен, построено 10 новых изоляторов временного содержания (ИВС), продолжается строительство 17 ИВС, в 67 учреждениях проведена реконструкция.

158. В 2011 году за счет специального фонда Государственного бюджета на строительство новых и реконструкцию действующих специальных учреждений милиции направлено 12 млн. гривен и еще 2 млн. гривен выделено органами местной власти и получены из других источников. На указанные средства закончено строительство одного

изолятора, продолжалось строительство 17 ИВС, реконструированы – семь. В 350 учреждениях (74%) проводятся плановые ремонты.

159. На сегодня в ИВС оборудованы индивидуальные спальные места, умывальники, санитарные узлы. Удерживаемые лица имеют возможность принять душ и осуществить прогулку на свежем воздухе. Задержанные обеспечены ежедневным трехразовым питанием.

160. С целью гуманизации уголовно-исполнительного законодательства, совершенствования деятельности ведомства и обеспечения соблюдения прав и свобод лиц, лишенных свободы, а также устранения причин их обращений в Европейский суд по правам человека ГПСУ принимаются меры, направленные на разработку, внесение изменений и принятие нормативно-правовых актов в сфере исполнения уголовных наказаний.

161. Так, в связи с принятием 21 января 2010 года Верховной радой Украины Законов Украины "О внесении изменений в Уголовно-исполнительный кодекс Украины относительно обеспечения прав осужденных лиц в учреждениях исполнения наказаний" и "О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно обеспечения права на переписку лиц, которые содержатся под стражей, и осужденных лиц", организована работа по приведению нормативно-правовых актов ГПСУ в соответствие с требованиями вышеупомянутых законов, а также законами Украины "О Государственной уголовно-исполнительной службе Украины" и "О предварительном заключении".

162. В частности, ГПСУ разработаны и в настоящее время дорабатываются и согласовываются с другими органами исполнительной власти следующие проекты:

- Правила внутреннего распорядка учреждений исполнения наказаний (в новой редакции);
- Правила внутреннего распорядка следственных изоляторов (в новой редакции);

CAT/C/UKR/6

- Інструкція по організації просмотра кореспонденції осіб, які перебувають в установах виконання покарань і слідствених ізоляторах (в новій редакції);
- Інструкція по порядку виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням свободи, і здійснення контролю відносно осіб, засуджених до таких покарань (в новій редакції);
- Порядок організації охорони здоров'я засуджених;
- Типове положення про будинок вихованця при виправній колонії.

Статті 12 і 13 Конвенції

Інформація по пункту 15 переліку питань

Збір статистичних даних, пов'язаних з питаннями протидії етнічному і расовому насильству і дискримінації

163. Для створення ефективної системи збору статистичних даних, пов'язаних з виконанням Конвенції на національному рівні, включаючи дані про скарги, розслідування, судові переслідування і обвинувальні вироки по справах, пов'язаних з етнічно мотивованим насильством і дискримінацією, дорученням Кабінету міністрів України від 24.02.2010 року № 11273/110/1-08 було введено в дію План заходів по протидії проявам ксенофобії, расової і етнічної дискримінації в українському суспільстві на 2010-2012 роки. Нинішнім Планом, зокрема, передбачено здійснювати окремий статистичний облік звернень громадян в стосунку проявів ксенофобії згідно індексу 220 (міжнародні стосунки) діючого Класифікатора звернень громадян.

164. Крім того, МВД розпорядженням від 18 лютого 2010 року № 94 було затверджено План заходів по протидії расизму і ксенофобії на період до 2012 р., зокрема, передбачається:

а) обеспечить неуклонное и качественное ведение отдельного статистического учета преступлений, совершенных на почве расовой, национальной или религиозной нетерпимости (согласно общему распоряжению Генеральной прокуратуры Украины и Министерства внутренних дел Украины от 06.02.2009);

б) ввести ведомственные формы отдельного статистического учета заявлений и жалоб граждан, поступивших по фактам проявлений ксенофобии и расизма, в том числе на действия сотрудников органов внутренних дел, связанные с ксенофобией и расизмом.

Сбор статистических данных относительно предупреждения насилия в семье

165. С учетом рекомендаций Комитета по вопросам законодательного обеспечения правоохранительной деятельности был изучен вопрос о целесообразности разработки и внедрения в деятельность органов внутренних дел единой ведомственной ежеквартальной формы отчетности о состоянии соблюдения прав человека в деятельности органов внутренних дел Украины. С целью обеспечения контроля за соблюдением прав, свобод и законных интересов граждан в деятельности органов внутренних дел, учитывая рекомендации комитетских слушаний относительно структуры отчета МВД, разработана соответствующая форма отчетности "Отчет о состоянии прав человека в деятельности органов внутренних дел" (отчет по форме 1-ОПЧ). Указанием МВД от 29 апреля 2011 года № 405 введен учет фактов нарушения прав человека в деятельности ОВД. Отчет по форме 1-ОПЧ обычно составляется ежемесячно с нарастающим итогом по Автономной Республике Крым, области, городах Киеве и Севастополе, дороги и представляется в Министерство к пятому числу месяца, следующего за отчетным периодом. В информационных целях обобщенные сведения, касающиеся отчета по форме 1-ОПЧ, могут ежемесячно предоставляться структурным подразделениям Министерства.

166. Количество обращений по поводу насилия в семье, поступивших в течение 2011 года составило 162 768. В течение первого

CAT/C/UKR/6

квартала 2012 года поступило 43 416 обращений о случаях насилия в семье.

167. С целью реализации мероприятий по предупреждению насилия в семье в 2010 году Правительством Украины был утвержден План мероприятий по проведению Национальной кампании "Стоп насилию!" на период до 2015 года. Кроме того, для оказания помощи лицам, пострадавшим от насилия, в регионах Украины действует 67 служб психологической помощи "Телефон доверия".

168. Количество обращений по поводу насилия в семье, поступивших на "Телефон доверия" и выявленных в рамках Национальной кампании "Стоп насилию":

- в 2010 году поступило 110 252 обращения о случаях насилия в семье, из них 100 390 обращений от женщин, 924 – от детей, и 8 938 – от мужчин;
- в 2011 году поступило 126 514 обращение, из них от женщин – 113 872, от мужчин – 11 861, от детей – 762;
- в течении первого квартала 2012 года поступило 33 531 обращение, из них: от женщин – 28 787, от мужчин – 2 918, от детей – 215.

Сбор статистических данных относительно фактов применения пыток

169. Следует отметить, что существующая в органах прокуратуры Украины статистическая отчетность не предусматривает отдельного учета преступлений и заявлений о применении пыток и истязаний. Вместе с тем, в разделе 5 ("Надзор за соблюдением законов при исполнении судебных решений по уголовным делам, а также при применении иных мер принудительного характера, связанных с ограничением личной свободы граждан") отчета по форме П о работе прокурора, предусмотрены показатели о количестве уголовных дел и лиц (сотрудников учреждений), в отношении которых возбуждены эти уголовные дела.

170. В разделе 6 этой формы отчета учитываются жалобы по вопросам надзора за соблюдением уголовно-исполнительного

законодательства, в том числе и жалобы на недозволенные методы воздействия администрации учреждений при применении мер принудительного характера. Такие отчетные данные ежеквартально обрабатываются в Генеральной прокуратуре Украины каждый квартал (четыре раза в год). Статистическая информация по результатам проверок приведена в Таблице 1 к докладу.

Информация по пунктам 16, 17 и 18 перечня вопросов

Политика "абсолютного неприятия"

171. Относительно политики "абсолютного неприятия" следует отметить, что в соответствии с Конституцией предусмотрено значительный комплекс прав и свобод человека и гражданина, которые делают неприемлемым использование доказательств в уголовном деле, собранных в результате пыток. Кроме того, как отмечалось выше (пункты 8–13 доклада), в Украине применение пыток является преступлением и карается в соответствии с УКУ.

172. Таким образом, законодательство Украины и международные обязательства в этой сфере (пункты 2–4 доклада) свидетельствуют о том, что государство всецело поддерживает политику "абсолютного неприятия" пыток. Это также подтверждает открытость нашего государства для любых международных организаций, инспекций. Так, в частности, признавая важность и оценивая сложность проблемы, связанной с предотвращением пыток и жестокого, нечеловеческого или унижающего человеческого достоинства обращения или наказания, Украина активно сотрудничает с соответствующими международными институтами, кроме институций системы Организации Объединенных Наций, в частности, речь идет о Европейском комитете по вопросам предотвращения пыток и нечеловеческого или унижающего честь обращения или наказания (ЕКПП).

173. Сотрудничество с ЕКПП носит постоянный и плодотворный характер. В частности, последний (шестой) визит ЕКПП осуществлялся в период с 9 по 21 сентября 2009 года. Делегация ЕКПП посетила учреждения и заведения, находящиеся в подчинении Министерства

CAT/C/UKR/6

внутренних дел Украины, Администрации Государственной пограничной службы Украины, Государственной пенитенциарной службы и Министерства здравоохранения Украины. 1 апреля 2010 года одобрен доклад по результатам работы делегации ЕКПП в Украине; общий отчет Правительства Украины был подан в Секретариат ЕКПП в декабре 2010 года. 9 ноября 2011 года Правительством Украины было дано разрешение на обнародование указанных выше доклада и отчета. Кроме того, можно отметить, что с 28 ноября по 6 декабря 2011 года, а также с 30 ноября по 10 декабря 2012 года ЕКПП осуществил внеплановые визиты в Украину для проверки соблюдения прав человека, в частности в резонансных делах.

174. В этом контексте также важно отметить, что с 16 по 25 мая 2011 года был осуществлен первый визит в Украину Подкомитета по предупреждению пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения, в рамках которого члены Подкомитета посещали места содержания лиц, лишенных свободы. В октябре 2011 года Подкомитетом был предоставлен доклад с рекомендациями по результатам этого визита.

Новеллы, направленные на недопустимость пыток

175. Вместе с тем необходимо отметить, что поскольку проблема соблюдения прав человека в уголовном судопроизводстве для Украины остается чрезвычайно острой, прежде всего на стадиях дознания и досудебного следствия, новый УПКУ включает целый ряд новелл (пункты 44–62 доклада), которые будут способствовать целям защиты прав человека и недопустимости пыток в частности.

176. Среди таких новелл необходимо отметить автоматическое начало расследования, поскольку теперь правоохранительные органы обязаны зарегистрировать дело и начинать расследование с момента получения жалобы. Так, в соответствии со статьей 214 УПКУ следственный прокурор безотлагательно, но не позже 24 часов после представления заявления, сообщения о совершенном уголовном правонарушении или после самостоятельного обнаружения им из любого источника обстоятельств, которые могут свидетельствовать о совершении уголовного правонарушения, обязан внести соответствующие сведения в

Единый реестр досудебных расследований и начать расследование. Следователь, который будет осуществлять досудебное расследование, определяется руководителем органа досудебного расследования.

177. Не менее важным элементом является урегулирование вопроса приемлемости доказательств, о чем подробно изложено в пунктах 51–55 доклада.

178. Кроме того, изменениями, которые касаются деятельности прокуратуры, новый УПКУ устраняет конфликт интересов и тем самым служит делу решения проблемы неэффективного расследования жалоб на жестокое обращение (см. пункт 68 доклада).

Национальный превентивный механизма

179. В апреле 2012 года в соответствии с пунктом 17 статьи 85 Конституции Украины Верховной радой Украины был избран новый Омбудсмен. Помимо продолжения уже начатой деятельности и инициатив Омбудсмен уделяет большое внимание становлению национального превентивного механизма. С целью реализации данной задачи Омбудсменом совместно с экспертами Совета Европы и представителями общественных организаций был разработан Закон Украины "О внесении изменений в Закон Украины об Уполномоченном Верховной рады Украины по правам человека" (далее – Закон), который 2 октября 2012 года был принят Верховной радой Украины, согласно с которым на Омбудсмена возлагаются функции национального превентивного механизма.

180. Целью Закона является выполнение Украиной ее международных обязательств по Факультативному протоколу к Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания путем возложения выполнений функций национального превентивного механизма на Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека.

CAT/C/UKR/6

181. Согласно указанному Закону в структуре секретариата Омбудсмена создан Департамент по вопросам реализации национального превентивного механизма и назначен представитель по вопросам реализации национального превентивного механизма.

182. По состоянию на 1 ноября 2012 года работниками департамента были осуществлены мониторинговые визиты в 136 учреждений, находящихся в подчинении Министерства внутренних дел (62 учреждения), Службы безопасности (одно учреждение), Государственной пенитенциарной (23 учреждения) и пограничной (три учреждения) служб, Министерства обороны (два учреждения), Министерства здравоохранения (16 учреждений), Министерства социальной политики (25 учреждений) и Министерства образования, науки, молодежи и спорта (четыре учреждения).

183. По результатам каждого мониторингового визита работниками департамента готовится аналитический отчет, который вместе с рекомендациями по устранению выявленных недостатков направляется руководству соответствующего министерства или ведомства, которое, в свою очередь, в месячный срок должно проинформировать Омбудсмена о принятых мерах во исполнение предоставленных рекомендаций.

Реагирование на факты применения пыток или другого жестокого обращения с людьми

184. Генеральной прокуратурой Украины в 2011 года обобщены результаты прокурорского надзора за соблюдением законодательства при учете, регистрации, рассмотрении органами прокуратуры и органами внутренних дел заявлений и сообщений о пытках и другом жестоком обращении с людьми, а также состоянии досудебного следствия, прокурорского надзора и результатов судебного рассмотрения уголовных дел о преступлениях данной категории в течении 2010 года. По результатам такого обобщения установлено, что в течение 2010 года в органах прокуратуры зарегистрировано 6 817 заявлений и сообщений о преступлениях, связанных с применением насилия сотрудниками милиции при исполнении ими служебных обязанностей, которые поступили от граждан, судов, правоохранительных органов и т.д. От

органов внутренних дел поступило 1 394 (20%) заявления и сообщения, в том числе – 297 (4,3%) – по материалам служебных проверок от подразделений Службы внутренней безопасности Главного управления борьбы с организованной преступностью Министерства внутренних дел Украины.

185. По результатам доследственной проверки заявлений и сообщений возбуждено 100 уголовных дел.

186. Среди общего числа заявлений в 2010 году в органы прокуратуры поступило 40 заявлений и сообщений о применении сотрудниками милиции насилия, которое повлекло за собой смерть потерпевших. В 24 случаях в возбуждении уголовного дела было отказано, а по фактам 16 смертей возбуждены уголовные дела.

187. В целом в производстве следователей органов прокуратуры в прошлом году находилось 167 уголовных дел. По результатам расследования закончено производство 109 уголовных дел, из которых 88 дел направлено в суд с обвинительным заключением (или 87,5%) относительно 175 обвиняемых. Каждое пятое (21 или 12,5%) уголовное дело закрыто по результатам досудебного следствия в связи с отсутствием состава преступления.

188. В течении 2010 года судами осуждено 133 человека (по статье 127 УКУ – три человека, по статье 365 УКУ – 88 человек, по статьям 127 и 365 УКУ – 39 человек и по другим статьям кодекса – три человека). В указанных делах к реальному лишению свободы приговорены 76 человек, 52 лица освобождены от отбывания наказания в виде лишения свободы на основании статьи 75 УКУ, к ограничению свободы осуждено четыре человека, к штрафу – один. Дополнительные наказания в виде лишения права занимать должности или заниматься, определенной деятельностью судами применено к 126 лицам, а 45 человек по приговорам судов лишены специальных званий на основании статьи 54 УКУ.

189. По документам прокурорского реагирования судами высших инстанций пересмотрены дела в отношении 60 человек о преступлениях, связанных с применением работниками правоохранительных органов

CAT/C/UKR/6

насилия, пыток, бесчеловечного или иного обращения, унижающего достоинство потерпевшего, в частности, в отношении 21 лица в связи с мягкостью назначенного наказания были отменены приговоры.

190. По направленным в суд уголовным делам был присужден материальный ущерб в сумме 6,7 тыс. гривен. На имущество обвиняемых наложен арест на сумму 119,9 тыс. гривен. По направленным в суд делам потерпевшими заявлено исков о взыскании морального и материального ущерба на сумму более 8,336 млн. гривен.

191. За период первого квартала 2012 года в подразделения внутренней безопасности МВД поступило 975 обращений граждан о нарушении их конституционных прав и свобод, в том числе 211 – о пытках и причинение телесных повреждений. В ходе проверок по 86 обращениям изложенная информация нашла подтверждение. К дисциплинарной ответственности привлечены 99 работников милиции. Всего, в текущем году, по материалам УВБ, ОВБ органами прокуратуры было возбуждено 32 уголовных дела по фактам нарушения работниками милиции конституционных прав и свобод граждан.

192. В связи сложившейся ситуацией создана специальная наблюдательная комиссия МВД по вопросам соблюдения прав человека, в рамках работы которой определен перечень первоочередных задач по согласованию и координации работы, направленной на обеспечение функционирования механизма оказания правовой помощи задержанным лицам, обеспечения их прав в местах ограничения свободы, а также подготовки других предложений по этому направлению, приказ МВД № 154 от 21 апреля 2011 года.

193. Обобщение имеющейся информации и фактов позволяет говорить о том, что нередко действия руководящего состава органов внутренних дел сводятся к направлению заявлений граждан в органы прокуратуры без проведения необходимых действий по оперативному сбору и фиксации данных о совершении этих преступлений, что, безусловно, существенно негативно влияет на своевременность осмотра места происшествия, изъятия орудий преступления и сбора доказательств. К тому же, имеют место случаи, когда работники органов

прокуратуры при проверке заявлений и сообщений, а также в ходе досудебного следствия допускают волокиту и необъективность.

194. С целью устранения имеющихся недостатков в этой работе на заседании коллегии Генеральной прокуратуры Украины в марте 2011 года при участии прокуроров областей, Министра внутренних дел Украины, Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека, правозащитников и других заинтересованных лиц принято соответствующее решение коллегии. Выполнение мероприятий, определенных в указанном выше решении коллегии, осуществляется под контролем Генеральной прокуратуры Украины.

195. В целом противодействие данной категории преступлений существенно активизировалось. Так, в течении первого полугодия 2011 года в суд направлено 31 уголовное дело в отношении 50 лиц, применявших пытки или иное жестокое обращение с людьми (в 2010 году за аналогичный период – 19 дел против 45 человек).

196. Среди отдельных фактов считаем целесообразным отметить, что в результате проведенной работы органами прокуратуры Сумской области возбуждено и расследовано уголовное дело по обвинению в преступной халатности сотрудника Д. дежурной части Конотопского ГО УМВД Украины в Сумской области, который в феврале текущего года в течении суток не принимал мер к госпитализации и предоставлении медицинской помощи заключенному под стражу Л. Уголовное дело по обвинению Д. в совершении преступления, предусмотренного частью первой статьи 367 УКУ с обвинительным заключением направлено в суд для рассмотрения по существу. Также, органами прокуратуры Волынской области возбуждено и расследуется уголовное дело по обвинению девяти должностных лиц Маневицкой исправительной колонии № 42, среди которых начальник учреждения М., отдавший в апреле текущего года преступный приказ подчиненным применить физическое насилие в отношении осужденного Д., который впоследствии умер от полученных телесных повреждений.

Информация по пунктам 19 и 23 перечня вопросов

197. Указом Президента Украины от 6 апреля 2011 года № 394/2011 было утверждено положение "О Государственной пенитенциарной службе Украины", согласно которому Государственная пенитенциарная служба Украины является центральным органом исполнительной власти, деятельность которой координируется Кабинетом министров Украины через Министра юстиции Украины, входит в систему органов исполнительной власти и обеспечивает реализацию государственной политики в сфере исполнения уголовных наказаний.

198. На протяжении отчетного периода была реализована Государственная программа улучшения условий содержания осужденных и лиц, взятых под стражу, на 2006–2010 годы, утвержденная постановлением Кабинета министров Украины от 3 августа 2006 г. № 1090. Была организована работу по разработке проекта новой Концепции Государственной программы развития Государственной уголовно-исполнительной службы Украины, направленной на приведение порядка и условий исполнения и отбывания уголовных наказаний в соответствие с требованиями национального законодательства и международных стандартов на период до 2015 года.

199. В связи с принятием 21 января 2010 года Верховной радой Украины Законов Украины "О внесении изменений в Уголовно-исполнительный кодекс Украины относительно обеспечения прав осужденных лиц в органах исполнения наказаний" и "О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно обеспечения права на переписку лиц, которые содержатся под стражей, и осужденных лиц" были внесены изменения, направленные на повышения гарантий прав человека, в целый ряд подзаконных актов и инструкций. В частности Законом Украины № 1828-VI "О внесении изменений в Уголовно-исполнительный кодекс Украины относительно обеспечения прав осужденных лиц в учреждениях исполнения наказаний", был существенно улучшен социально-правовой статус осужденных.

Сокращение количества заключенных и применение альтернативных видов наказаний

200. Как уже отмечалось ранее (пункт 55 доклада), согласно статье 183 УПКУ содержание под стражей является исключительной мерой пресечения, которая применяется исключительно в случае, если прокурор докажет, что ни одна из более мягких мер пресечений не сможет предотвратить риски, предусмотренные статьей 177 УПКУ. Кроме этого статьей 176 УПКУ кроме меры пресечения в виде содержания под стражей предусмотрены следующие меры пресечения: личное обязательство, личная порука, залог, домашний арест.

201. Вместе с тем наработки ГПСУ нашли свое отражение в принятых 21 января 2010 года Верховная рада Украины Законах Украины "О внесении изменений в Уголовно-исполнительный кодекс Украины относительно обеспечения прав осужденных в учреждениях исполнения наказаний" и "О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно обеспечения права на переписку лиц, содержащихся под стражей, и осужденных". Был разработан целый ряд других законодательных актов.

202. 23 сентября 2011 года в Верховной Раде Украины был зарегистрирован проект Закона Украины "О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины" (относительно гуманизации законодательства о предварительном заключении и обеспечения конституционных прав и свобод лиц, заключенных под стражу).

203. 26 ноября 2008 года в Верховной Раде Украины был зарегистрирован проект Закона Украины "О пробации" (регистрационный № 3412) и "О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины (относительно гуманизации уголовного законодательства и организационно-правовых предпосылок внедрения пробации)" (регистрационный № 3413). Они определяют, соответственно, правовые основы организации и деятельности службы пробации и внесения изменений в УИКУ и раздела 7 Закона Украины "О Государственной уголовно-исполнительной службе Украины".

CAT/C/UKR/6

204. Неоспоримым подтверждением эффективности таких мер стало также то, что с 2001 года численность осужденных и заключенных в учреждениях исполнения наказаний и следственных изоляторах уменьшилась на 70 тыс. человек. Такой спад был обусловлен: исполнением законов Украины "Об амнистии"; изменениями законодательства, которыми фактически были декриминализованы отдельные преступления; более широким применением поощрительных норм в виде замены неотбытой части наказания более мягким и условно-досрочного освобождения от наказания.

205. В рамках реализации Плана действий Совета Европы для Украины на 2011–2014 годы ГПСУ и Секретариат Совета Европы приступили к реализации двухгодичного проекта "Поддержка пенитенциарной реформы в Украине", направлением проектной деятельности которого является внедрение в Украине элемента службы пробации и усовершенствование менеджмента в учреждениях исполнения наказаний и профессиональная подготовка персонала.

206. По условно-досрочному освобождению за восемь месяцев 2012 года – 12 502 осужденных или 41,2% от числа подпадавших под освобождение. Количество осужденных, освобожденных по амнистии за восемь месяцев 2012 года – 46. Замену неотбытой части наказания более мягким наказанием за первое полугодие 2012 года – примерно до более 2,6 тыс. осужденных или 13,6% от числа подпадавших.

207. В соответствии с положениями частей первой – четвертой статьи 81 УКУ к лицам, отбывающим наказание в виде лишения свободы, может быть применено условно-досрочное освобождение. Лицо может быть условно-досрочно освобождено полностью или частично от отбывания дополнительного наказания. Условно-досрочное освобождение может быть применено, если осужденный добросовестным поведением и отношением к труду доказал свое исправление. Условно-досрочное освобождение может быть применено после фактического отбытия осужденным:

a) не менее половины срока наказания, назначенного судом за преступление небольшой или средней тяжести, а также за тяжкое преступление, совершенное по неосторожности;

b) не менее двух третей срока наказания, назначенного судом за умышленное тяжкое преступление или особо тяжкое преступление, совершенное по неосторожности, а также в случае, если лицо ранее отбывало наказание в виде лишения свободы за умышленное преступление и до погашения или снятия судимости вновь совершило умышленное преступление, за которое оно осуждено к лишению свободы;

c) не менее трех четвертей срока наказания, назначенного судом за умышленное особо тяжкое преступление, а также наказания, назначенного лицу, которое ранее освобождалось досрочно и вновь совершило умышленное преступление в течение неотбытой части наказания.

208. В соответствии с положениями частей первой – пятой статьи 82 УКУ лицам, отбывающим наказание в виде ограничения или лишения свободы, неотбытая часть наказания может быть заменена судом более мягким наказанием. В этих случаях более мягкое наказание назначается в пределах сроков, установленных в общей части кодекса для данного вида наказания, и такие сроки не должны превышать неотбытый срок наказания, установленный приговором.

209. Одновременно отметим, что условно-досрочное освобождение от отбывания наказания и замена не отбытой части наказания более мягким не применяется к лицам, осужденным к пожизненному лишению свободы. Согласно статье 87 УКУ актом о помиловании может быть осуществлена замена осужденному назначенного судом наказания в виде пожизненного лишения свободы на лишение свободы на срок не менее двадцати пяти лет. В соответствии с абзацем вторым пункта 4 Положения о порядке осуществлении помилования, утвержденного Указом Президента Украины от 16 сентября 2010 года № 902/2010, для лиц, осужденных к пожизненному лишению свободы, ходатайство о

CAT/C/UKR/6

помиловании может быть подано после отбытия ими не менее двадцати лет назначенного наказания.

210. Принятие вышеуказанных законодательных актов создало правовые предпосылки для разработки Концепции государственной политики в сфере реформирования Государственной уголовно-исполнительной службы Украины на период до 2017 года.

Улучшение условий размещения заключенных

211. С 1 января 2012 года вступила в силу норма Уголовно-исполнительного кодекса Украины, согласно которой жилая площадь на одного человека, приговоренного к лишению свободы, увеличена с 3 кв. м. до 4 кв. м.

212. Для решения проблемы с размещением лиц, взятых под стражу, и осужденных, оказания им специализированной медицинской помощи издан ведомственный приказ от 14.06.2010 № 191 (с изменениями) "О внесении изменений в Перечень исправительных колоний на территории которых создаются участки следственных изоляторов", благодаря чему на территории исправительных колоний созданы участки следственных изоляторов вместительностью 2 466 человек (по состоянию на 1 апреля 2012 года в них содержится 1 094 человека), из которых 404 – в специализированных туберкулезных больницах, а также арестные дома на 1 077 мест на территории 39 исправительных колоний, куда из следственных изоляторов переводятся осужденные к аресту, приговоры которых вступили в законную силу. В течение 2011 года создано два участка следственных изоляторов в противотуберкулезных лечебных учреждениях на 43 места в Полтавской и Харьковской областях. В первом квартале 2012 года количество данных мест увеличено еще на 45. В связи с ограниченным финансированием, создание участков следственных изоляторов на территориях других специализированных туберкулезных больниц планируется завершить в течение 2012–2015 годов.

213. Согласно распоряжению Кабинета министров Украины от 6 января 2010 года № 12 создана межведомственная рабочая группа по

вопросам осуществления мероприятий по переносу учреждений и следственных изоляторов за пределы центральных частей городов.

214. В течении 2011 года завершено строительство и введен в эксплуатацию режимный корпус на 180 мест для содержания под стражей женщин в Киевском следственном изоляторе, созданы сектора максимального уровня безопасности на 152 места в исправительных колониях № 82 и № 97 в Донецкой области, а также выполнен капитальный и текущий ремонты первоочередных объектов органов и учреждений Государственной пенитенциарной службы Украины.

215. В соответствии с постановлением Кабинета министров Украины от 21 марта 2012 года № 177 (с изменениями) в 2012 году планируется:

а) завершить газификацию котельной Никитинской исправительной колонии (№ 87) и капитальный ремонт котельной Енакиевской исправительной колонии (№ 52), реконструкцию первой очереди очистительных сооружений Петровской исправительной колонии (№ 49);

б) разработать проектно-сметную документацию на перепрофилирование первой очереди Ирпенского исправительного центра № 132 в следственный изолятор Киевской области;

в) откорректировать проектно-сметную документацию на перепрофилирование первой очереди Керченского следственного изолятора, строительство режимного корпуса Харьковского следственного изолятора, реконструкцию дома ребенка при Черниговской исправительной колонии (№ 44), строительство первой очереди системы водоснабжения Колодийской исправительной колонии (№ 41).

216. Кроме этого, произведен капитальный ремонт пищеблока Сокальской исправительной колонии (№ 47) и дымовой трубы Снигуриевской исправительной колонии (№ 5), а также разработана проектно-сметная документация на строительство очистительных сооружений Селидовской исправительной колонии (№ 82), реконструкцию системы теплоснабжения Сокальской исправительной

CAT/C/UKR/6

колонии (№ 47), капитальный ремонт напорного канализационного коллектора Ждановской исправительной колонии (№ 3), двух общежитий в Енакиевской исправительной колонии (№ 52) и Дрогобычской исправительной колонии (№ 40) для создания секторов максимального уровня безопасности и освещения охранных сооружений Бучанской исправительной колонии (№ 85). В целом на эти мероприятия профинансированы за счет средств специального фонда госбюджета – 0,7 млн. гривен.

217. Также, в 2012 году для проведения текущих ремонтов и получения услуг на объектах учреждений исполнения наказаний и следственных изоляторов за счет средств общего фонда госбюджета было выделено 4,5 млн. гривен, что позволило завершить работы на 56 объектах.

218. Управлениями ГПСУ в Автономной Республике Крым и г. Севастополь и Херсонской области проводилась работа относительно выделения земельных участков для строительства нового следственного изолятора в г. Севастополе и перенесения лечебного заведения Херсонской исправительной колонии (№ 61) и Херсонского следственного изолятора.

Показатели смертности

219. Вопрос относительно показателей смертности лиц, лишенных свободы, находится на постоянном контроле у руководства Пенитенциарной службы. По этому поводу ежемесячно анализируется состояние смертности и летальности лиц, лишенных свободы, в которых указаны недостатки, причины и условия их возникновения, принимаются решительные шаги по их устранению. Вместе с тем ситуация относительно состояния смертности в учреждениях исполнения наказаний и летальности в больничных заведениях остается сложной.

220. Одним из главных факторов количества умерших является ВИЧ-инфекция/СПИД – в течение первых шести месяцев 2012 года от этой болезни умерло 163 человек, что составляет 30,1% от общего количества умерших в системе органов пенитенциарной службы. Но в

целом статистика показателей смертности свидетельствует о снижении количества умерших в учреждениях. Так, за семь месяцев 2012 года в учреждениях Пенитенциарной службы умерло 626 человек, что на 62 человека меньше, чем за аналогичный период в 2011 года, из них: в многопрофильных больницах – 211 человек, что на 42 человека меньше, чем за аналогичный период в 2011 года, в специализированных туберкулезных больницах – 122 человека, что на 23 человека меньше, чем за аналогичный период 2011 года.

221. В этом контексте, к сожалению, следует отметить проблему достаточно длительного рассмотрения материалов на освобождение тяжелобольных в судах, в результате чего в 2012 году 26 больных не дождались решения суда. Среди умерших в течение текущего года 40 лицам было отказано судами в освобождении по болезни, из них 14 лицам было отказано в освобождении дважды, двум лицам – пять раз.

Улучшение медицинских условий

222. Описанная выше ситуация со смертностью в исправительных учреждениях требует принятия мер, направленных на усовершенствования системы здравоохранения. Осуществляются соответствующие мероприятия в рамках ведомственных программ противодействия заболеванию туберкулезом в учреждениях исполнения наказаний и следственных изоляторах ГПСУ на 2012–2017 годы и программы обеспечения профилактики ВИЧ-инфекции, лечения, ухода и поддержки, ВИЧ-инфицированных и больных СПИДом на 2009–2013 годы.

223. 10 января 2012 был издан совместный приказ Министерства юстиции Украины и Министерства здравоохранения Украины "Об утверждении Порядка взаимодействия заведений здравоохранения Государственной уголовно-исполнительной службы Украины с учреждениями здравоохранения по вопросам оказания медицинской помощи лицам, взятым под стражу" № 239/5/104.

224. В этом приказе определена возможность свободного выбора врача лицами, взятыми под стражу и обследования и лечения в

CAT/C/UKR/6

учреждениях здравоохранения, как по неотложным медицинским показаниям, так и в плановом порядке.

225. С целью предоставления необходимой медицинской помощи содержащимся в ИВС лицам в обязательном порядке врачами территориальных учреждений здравоохранения проводится их медицинский осмотр на предмет выявления телесных повреждений или иных заболеваний. Все записи анализируются и при необходимости при наличии рекомендаций врачей немедленно принимаются меры по госпитализации лиц. Только в течение семи месяцев 2012 года в медицинских учреждениях Министерства здравоохранения Украины прошли курс стационарного лечения 939 задержанных и взятых под стражу. Также, в дежурных частях органов внутренних дел с 2009 года предусмотрено и ведутся журналы регистрации оказания медицинской помощи лицам, содержащимся в КЗД.

226. Организация охраны здоровья заключенных осуществляется 32 медицинскими частями следственных изоляторов. Кроме того, медицинские услуги предоставляются осужденным и лицам, взятым под стражу, в лечебных учреждениях Минздрава. В учреждениях исполнения наказаний, следственных изоляторах и воспитательных колониях организовано и обеспечено деятельность 147 медицинских частей. В каждой медицинской части и больницы функционирует стоматологический кабинет. Кроме того, работают 59 наркологических и 21 кабинет инфекционных заболеваний. Для оказания квалифицированной медицинской помощи или проведения стационарного лечения в районных (городских) больницах оборудовано 612 специальных палат, рассчитанных на 1 347 мест, в которых в течение 2012 года получили лечение более 1,5 тыс. человек.

227. В 2012 году был нормирован порядок взаимодействия учреждений здравоохранения Государственной уголовно-исполнительной службы Украины с учреждениями здравоохранения, в частности разработаны правовые основы для привлечения иностранных экспертов.

228. В 2011 впервые за счет бюджетных средств был на 30% обновлен весь комплекс оборудования учреждений и организаций ГПСУ

– приобретено медицинское оборудование (рентгеновское и реанимационное оборудование, оборудование для лабораторных и клинических обследований, диагностическое, хирургическое и стоматологическое т.п.) в количестве 830 единиц на сумму 79,2 млн. гривен.

229. На постоянной основе принимаются меры по предупреждению заболевания туберкулезом, включающие комплекс санитарно-противоэпидемических мероприятий с обязательным проведением текущей и заключительной профилактической дезинфекции в очагах инфекции и обеспечения в полном объеме лечебного процесса больных туберкулезом, постоянного контроля над приемом препаратов с последующим проведением противорецидивного и химиопрофилактического лечения больных. В течение 2011 года и первых пяти месяцев 2012 года профилактическими флюорографическими обследованиями было охвачено 100 процентов лиц, взятых под стражу.

230. В рамках выявления и предупреждения заболевания ВИЧ-инфекцией в учреждениях исполнения наказаний и следственных изоляторах обеспечен доступ к добровольному бесплатному тестированию. В каждом учреждении имеется лечащий врач, который отвечает за предоставление медицинской помощи ВИЧ-инфицированным, и прорабатывается вопрос о введении дополнительных должностей врачей-инфекционистов. С целью улучшения лечения ВИЧ-инфицированных в 2013 году открыто дополнительное отделение для их лечения на базе больницы при Донецкой исправительной колонии № 124.

231. Для решения вопросов, связанных со своевременной диагностикой и лечением ВИЧ-инфекции активно привлекается финансовая помощь международных организаций. Так, в рамках реализации проекта Всемирного банка "Контроль за туберкулезом и ВИЧ/СПИДом в Украине" приобретено оборудование для 85 бактериологических лабораторий первого уровня (СИЗО, учреждения) и 10 лабораторий третьего уровня (туберкулезные больницы), закуплено лабораторное оборудование и расходные материалы к нему на общую сумму 2 400 тыс. долларов США.

CAT/C/UKR/6

232. По состоянию на 1 августа 2012 года в учреждениях ДПТС Украины находилось 5 110 больных туберкулезом и 6 404 ВИЧ-инфицированных, из которых 1 266 получают антиретровирусную терапию (АРТ).

233. 23 апреля 2012 года между Благотворительным Фондом "Развитие Украина" и Государственной пенитенциарной службой Украины было заключено соглашение о сотрудничестве. Цель – реализация Программы "Снижение заболеваемости туберкулезом в Украине за счет расширения и улучшения доступа к высококачественным услугам по профилактике и лечению туберкулеза" (за счет гранта девятого раунда Глобального Фонда для борьбы со СПИДом, туберкулезом и малярией).

234. 21 марта 2012 года было подписано соглашение о сотрудничестве между Всеукраинской благотворительной организацией "Всеукраинская сеть людей, живущих с ВИЧ/СПИДом" (за счёт транша десятого раунда Глобального Фонда). Основная цель – реализация проекта "Построение устойчивой системы комплексных услуг по профилактике ВИЧ, лечение и поддержание для уязвимых слоёв населения и людей, которые живут с ВИЧ".

235. Учитывая, актуальность вопрос протезирования осужденных инвалидов подготовлен проект совместного приказа Министерства юстиции Украины и Министерства здравоохранения Украины.

236. Одновременно следует отметить, что поскольку при избрании меры пресечения в виде содержания под стражей судами и правоохранительными органами, к сожалению, не всегда учитываются требования статьи 150 УПК, которая обязывает при решении вопроса о применении меры пресечения, наряду с другими обстоятельствами, учитывать состояние здоровья подозреваемого или обвиняемого в совершении преступления, в следственные изоляторы продолжается поступление достаточно большого количества лиц, больных тяжелыми болезнями с необратимыми изменениями и хроническим течением, которые невозможно вылечить.

Улучшение условий содержания под стражей для подростков

237. Статьей 8 Закона Украины "О предварительном заключении" урегулированы вопросы относительно отдельного содержания несовершеннолетних от взрослых. Для проведения мероприятий социально-психологического и образовательного характера для несовершеннолетних в следственных изоляторах были созданы учебные классы, организована работа учебно-консультативных пунктов и налажена работа 31 комнаты психоэмоциональной разгрузки.

238. Закупка продовольствия для указанной категории лиц осуществляется за счет бюджетного финансирования. Обеспеченность продовольствием составляет 100 процентов. Еда для несовершеннолетних готовится в соответствии с меню-раскладки продуктов три раза в сутки. Интервал между приемами пищи не превышает семи часов.

Меры по ресоциализации

239. Система профессионально-технического обучения осужденных охватывает все учреждения исполнения наказаний и направлена на помощь осужденным овладеть рабочими профессиями и повысить свою квалификацию посредством различных форм обучения: непосредственно на производстве, а также в профессионально-технических учебных заведениях при учреждениях исполнения наказаний. В настоящее время создана сеть профессионально-технических учебных заведений, охватывающая восемь воспитательных колоний для несовершеннолетних осужденных, где функционируют профессионально-технические училища и их филиалы, и 80 учреждений исполнения наказаний для взрослых осужденных, где функционируют учебные центры и их филиалы.

240. В профессионально-технических учебных заведениях могут получить ежегодно профессиональное образование более 11 тыс. осужденных по 59 рабочим профессиям. Для нужд профессионально-технического обучения осужденных создана соответствующая материально-техническая база, разработаны программы обучения. Организацию и проведение учебного процесса обеспечивают

CAT/C/UKR/6

945 педагогических и инженерно-технических работников учебных заведений. Для размещения учебных центров в учреждениях оборудовано почти 500 учебных кабинетов.

241. По итогам 2011 года 17,8 тыс. человек завершили обучение, получили профессии и повысили свою квалификацию, из них в профессионально-технических учебных заведениях – 11,7 тыс. человек, и 6,1 тыс. человек на производстве исправительных учреждений. По итогам обучения 10,6 тыс. человек получили документы (свидетельства) о получении профессии.

242. В настоящее время 8,7 тыс. человек продолжают обучение и повышают свою квалификацию, из них 7,5 тыс. человек в профессионально-технических учебных заведениях при учреждениях ГПСУ. Всего к профессионально-техническому обучению в профессионально-технических учебных заведениях при учреждениях исполнения наказаний привлечены 47% от общего числа лиц, не имеющих рабочей квалификации.

Статья 14 Конвенции

Информация по пункту 20 перечня вопросов

Психологическая реабилитация

243. Для оказания психологической помощи лицам, которые содержатся в местах лишения свободы и могли пострадать от пыток и неправомерного обращения со стороны администрации учреждений исполнения наказаний, реализуются следующие программы реабилитации:

- *психодиагностическая* – изучение и обобщение личностных и групповых характеристик осужденных и лиц, взятых под стражу, направленных на определение индивидуально-психологических особенностей их поведения и установления наличия в них тех или иных психологических качеств, выявление среди осужденных и лиц, взятых

под стражу, тех, которые нуждаются в повышенном контроле и внимании со стороны персонала;

- *профилактическая* – выявление, устранение и предупреждение личностных и групповых отрицательных психологических явлений, возникающих вследствие пребывания лица в изоляции от общества, оказание психологической помощи осужденным и лицам, взятым под стражу, а также при необходимости, персоналу Службы;

- *коррекционная* – целенаправленное достижение позитивных изменений психических состояний, особенностей поведения и личности осужденных и лиц, взятых под стражу;

- *консультативная* – предоставление рекомендаций персоналу по работе с группами и отдельными лицами, предупреждение негативных явлений и формирование позитивного социально-психологического климата в среде осужденных и лиц, взятых под стражу;

- *просветительская* – распространение психологических знаний среди персонала, осужденных и лиц, взятых под стражу, повышение уровня их психологической культуры;

- *исследовательская* – содействие в проведении научных исследований в области психологии и педагогики и внедрении их результатов в практическую деятельность.

244. Ведомственными нормативными документами предусмотрено, что психолог Пенитенциарной службы является составной частью социально-психологической службы учреждения, на которого возлагаются задачи по изучению осужденных и лиц, взятых под стражу, а также уменьшению негативного воздействия на личность от пребывания в условиях изоляции от общества. По состоянию на 1 августа 2012 года в органах и учреждениях Пенитенциарной службы по штату предусмотрено 347 должностей психологов. Среди психологов исправительных колоний 85,7% имеют полное высшее образование по специальности психология или педагогика, 10,6% – правоведение, 3,7% – другое полное высшее образование.

245. Основным организационным звеном, осуществляющим организационно-методическое обеспечение деятельности психологов Пенитенциарной службы, является отдел социально-воспитательной и психологической работы с осужденными, который входит в состав

CAT/C/UKR/6

департаменту уголовно-исполнительной инспекции и социально-психологической работы с осужденными Пенитенциарной службы.

246. В рамках реализации основных функций психологами Пенитенциарной службы за семь месяцев 2012 года проведено тестирование более 94 тыс. осужденных. По их результатам персоналу дано свыше 150 тыс. рекомендаций по организации индивидуально-воспитательной работы с осужденными и лицами, взятыми под стражу. Проведено более 1,8 тыс. занятий направленных на распространение психологических знаний и повышение психологической культуры персонала учреждений Пенитенциарной службы.

247. Одной из приоритетных задач деятельности психологов Пенитенциарной службы является организация работы по профилактике и предупреждению самоубийств среди осужденных и лиц, взятых под стражу.

Реабилитация жертв домашнего насилия и торговли людьми

248. В 2009 году количество семей, в которых совершается насилие, составляло 79 859 семей, количество людей, взятых на профилактический учёт, как склонных к насилию в семье, составило 65 684 чел., а количество детей, находящихся под социальным сопровождением, которым предоставлялась помощь, как жертвам насилия в семье – 2 258 детей.

249. В течение 2010 года количество семей, в каких осуществляется насилие, составляло 18 995 семей, количество людей, взятых на профилактический учёт, как склонных к насилию в семье, составляло 19 236 человека. В течение 2010 года из местных бюджетов выделено и освоено 55 6367 гривен на реализацию мероприятий по вопросам предупреждения насилия в семье. В 2011 году таких семей – 50 164, поставленных на учёт составляло – 87 540, а в первом квартале 2012 года – 21 545 семей и 24 984 таких человек соответственно.

250. В течение 2010 года на такую программу органами внутренних дел направлено 3 673 человека, совершивших насилие, 3 742 человека – в 2011 году и 1 040 человек – за первый квартал 2012 года.

251. В 2010 году реинтеграционную помощь получили 1 085 человек, пострадавших от торговли людьми (в первом квартале 2011 года – 197 человек). Из них приют получили шесть человек, консультационные услуги – 1 085 человек, повышение квалификации на специализированных курсах – 419, медицинские услуги – 646, психологическую помощь – 465, юридические услуги – 214, помощь в поиске жилья – 331, в медико-реабилитационном центре находились 233 человека. Разработаны и внедрены две программы социальной и психологической реабилитации детей, которые пострадали от торговли людьми для педагогических работников.

252. В течение 2011 года центрами социальных служб для семьи, детей и молодежи принимались меры относительно предупреждения насилия в семье. Социальные услуги получили 8 136 человек, которые пострадали от насилия в семье, жестокого обращения или угрозы его совершения.

253. В результате работы центров: 3 739 лицам возобновлены социальные связи (725 детям, 3 014 совершеннолетним); 391 лицу оформлены документы (70 детям, 321 совершеннолетнему); 30 лиц получили регистрацию (восемь детей, 22 совершеннолетних); 13 лицам возобновлено жилье (одному ребенку, 12 совершеннолетних); 398 лицам решены жилищно-бытовые проблемы, в том числе улучшены жилищные условия (79 детям и 319 совершеннолетним); 60 лиц устроено на учебу (40 детей и 20 совершеннолетних); 164 человека трудоустроены.

254. С целью возвращения к нормальным условиям жизнедеятельности и прохождения реабилитационных программ было привлечено 249 лиц (49 детей и 200 совершеннолетних). В результате работы отказались от употребления психоактивных веществ 175 лиц (десять детей и 165 совершеннолетних).

CAT/C/UKR/6

Возмещение ущерба

255. Статья 56 Конституции Украины закрепляет за каждым право на возмещение за счет государства или органов местного самоуправления материального и морального ущерба, причиненного незаконными решениями, действиями или бездействиями органов государственной власти, органов местного самоуправления, их должностных лиц и сотрудников при осуществлении ими своих полномочий. Эта норма Конституции Украины нашла свое отражение в Законе Украины "О порядке возмещения вреда, причиненного гражданину незаконными действиями органов дознания, предварительного следствия, прокуратуры и суда". В соответствии с положениями этого Закона подлежит возмещению вред, причиненный гражданину в результате:

а) незаконного осуждения, незаконного привлечения как обвиняемого, незаконного взятия и содержания под стражей, незаконного проведения в ходе расследования или судебного разбирательства уголовного дела обыска, выемки, незаконного наложения ареста на имущество, незаконного отстранения от работы (должности) и других процессуальных действий, ограничивающих права граждан;

б) незаконного применения административного ареста или исправительных работ, незаконной конфискации имущества, незаконного наложения штрафа;

в) незаконного проведения оперативно-розыскных мероприятий, предусмотренных Законами Украины "Об оперативно-розыскной деятельности", "Об организационно-правовых основах борьбы с организованной преступностью" и другими актами законодательства.

256. В соответствии со статьей 13 этого Закона размер морального вреда в этих случаях определяется с учетом обстоятельств дела, но за время незаконного пребывания гражданина под следствием или судом он должен быть не меньше одной минимальной заработной платы за каждый месяц пребывания под следствием или судом. Возмещение морального вреда в этих случаях осуществляется за счет средств государственного

бюджета, независимо от вины должностных лиц органов дознания, предварительного следствия, прокуратуры и суда.

Статья 15 Конвенции

Информация по пунктам 21 перечня вопросов

257. См. пункты 42–62 данного доклада.

Статья 16 Конвенции

Информация по пункту 22 перечня вопросов

258. С целью защиты национальных интересов Украины, утверждения и укрепления конституционных принципов демократического, правового государства, в сфере гражданско-военных отношений, обеспечения прав и свобод человека и в соответствии с международными обязательствами Украины, Законом Украины от 19 июня 2003 года № 975–IV "О демократическом гражданском контроле над Военной организацией и правоохранительными органами государства" определены правовые принципы организации и осуществления демократического гражданского контроля над Вооруженными Силами Украины и другими образованными в соответствии с законами Украины военными формированиями, а также над правоохранительными органами государства. В соответствии со статьей 5 данного Закона предметом гражданского контроля в сфере обороны и безопасности, правоохранительной деятельности государства являются, в частности:

а) соблюдение требований Конституции и законов Украины относительно прав и свобод граждан, которые состоят на службе в Вооруженных Силах Украины, других военных формированиях, правоохранительных органах;

б) контроль правовой и социальной защищенности лиц, которые подлежат призыву на военную службу, проходят военную службу или

CAT/C/UKR/6

находятся в запасе, а также освобожденных от военной службы и членов их семей;

с) соблюдение законности при рассмотрении органами государственной власти, военными должностными лицами обращений и жалоб военнослужащих, лиц, освобожденных от военной службы, и членов их семей.

259. Субъектами гражданского контроля над Военной организацией и правоохранными органами государства являются:

- Верховная рада Украины;
- Уполномоченный Верховной рады Украины по правам человека;
- Президент Украины;
- Совет национальной безопасности и обороны Украины;
- Кабинет министров Украины;
- центральные и местные органы исполнительной власти в пределах полномочий, определенных законом;
- органы местного самоуправления в пределах полномочий, определенных законом;
- прокуратура Украины;
- судебные органы Украины;
- граждане Украины и общественные организации, образованные в соответствии с Конституцией Украины для осуществления и защиты прав и свобод граждан и удовлетворения их политических, экономических, социальных, культурных интересов;
- средства массовой информации.

260. Уполномоченный Верховной рады Украины по правам человека, осуществляя полномочия, определенные Конституцией Украины, этим и другими законами Украины:

а) проверяет по своей инициативе или по поручению Верховной рады Украины, или в связи с обращением гражданина или общественной организации состояние соблюдения конституционных прав и свобод лиц, которые подлежат призыву, проходят военную службу, находятся в запасе, освобождены от военной службы, а также членов их семей;

b) имеет право спрашивать и получать от руководителей и других должностных лиц Вооруженных Сил Украины, других военных формирований, правоохранительных органов, при неуклонном соблюдении установленного режима секретности, документы, материалы и объяснения, необходимые для осуществления полномочий, возложенных на него законом;

с) пользуется правом безотлагательного приема служебными (должностными) лицами Вооруженных Сил Украины, других военных формирований, правоохранительных органов;

d) для осуществления своих функций имеет право беспрепятственно, в том числе без предупреждения, посещать, при соблюдении установленного режима, военные части и подразделения, а также присутствовать на заседаниях коллегиальных органов Вооруженных Сил Украины, других военных формирований, правоохранительных органов при обсуждении вопросов, которые принадлежат к полномочиям Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека.

261. Для осуществления контроля над соблюдением конституционных прав и свобод человека и гражданина в сфере национальной безопасности и обороны, правоохранительной деятельности указанным выше законом создан институт представителя Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека по делам защиты прав военнослужащих, полномочия, которого ограничиваются сроком полномочий Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека.

262. В ежегодном докладе Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека отдельно отображается состояние дел относительно соблюдения конституционных прав и свобод военнослужащих, содержатся предложения относительно укрепления законности, устранения недостатков и нарушений в деятельности соответствующих составных частей военной организации и правоохранительных органов государства. Доклад Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека подлежит обнародованию.

CAT/C/UKR/6

263. Объявление состояния войны, введение на территории Украины или на отдельных ее территориях чрезвычайного или военного положения не ограничивает полномочия Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека и его представителя по делам защиты прав военнослужащих.

264. О своей деятельности и состоянии дел с соблюдением конституционных прав и свобод человека и гражданина в Вооруженных Силах Украины и других военных формированиях, правоохранительных органах Уполномоченный Верховной рады Украины по правам человека периодически информирует общественность, в том числе через средства массовой информации (статья 11 Закона).

265. Вместе с тем, анализ статистических данных за 2010 год указывает на то, что количество воинских преступлений увеличилось с 442 до 551, или на 25%, среди которых одними из наиболее распространенными остаются неуставные взаимоотношения между военнослужащими при отсутствии между ними отношений подчиненности ("дедовщина"). От неуставных взаимоотношений в 2010 году пострадало 231 военнослужащий, в 2009 году – 267. В первом полугодии текущего года в воинских формированиях Украины имели место 60 аналогичных преступлений. На рассмотрение в суд направлено 68 уголовных дел по обвинению 75 военнослужащих.

266. В 2012 году на гауптвахтах и дисциплинарных батальонах удерживается 89 военнообязанных, в 2011 году 178 (уменьшение на 51%).

267. Решение проблем борьбы с "дедовщиной", как и иных воинских преступлений, осложняется ввиду отсутствия соответственной криминалистической методики их расследования и предупреждения. Проблемы раскрытия, расследования и предупреждения неуставных взаимоотношений среди военнослужащих в Украине являются предметом научных разработок Национальной академии прокуратуры Украины. На период с 2010 по 2011 год издана монография "Расследование насильственных преступлений совершенных военнослужащими, проблемы тактики и методики", разработаны методические рекомендации

относительно особенностей расследования этого вида преступлений и подготовлено 18 научных публикаций.

Информация по пункту 24 перечня вопросов

Противодействие торговле людьми

268. В последнее время Украина приобретает признаки транзитного государства для лиц из других государств, которых продают с целью трудовой и сексуальной эксплуатации.

269. Дети из Украины, которые становятся жертвами торговли людьми, как в Украине, так и за ее пределами, как правило, используются для коммерческой сексуальной эксплуатации и принудительного попрошайничества.

270. Масштабность этого явления подтверждают статистические данные, в частности, результаты исследования Международной организации по миграции. Начиная с 1991 года приблизительно 117 тыс. граждан Украины пострадали от торговли людьми. По информации правоохранительных органов, если до 2007 года почти все обнаруженные случаи торговли людьми были связаны с сексуальной эксплуатацией, то на сегодняшний день проблема торговли людьми с целью трудовой эксплуатации приобретает актуальность в большинстве областей. Начиная с 2000 года, представительство Международной организацией по миграции в Украине была оказана помощь более чем 8 300 лицам, которые пострадали от торговли людьми, в том числе предоставлена медицинскую помощь 1 669 лицам. За 2010 год представительство Международной организации по миграции в Украине оказана помощь 1 085 пострадавшим, из них пяти – по возвращении на территорию Украины. Кроме того, 193 пострадавшим помощь была оказана в Киевском медицинском реабилитационном центре Международной организации по миграции. В 2011 году – 823 пострадавшим была оказана соответствующая помощь. За первый квартал 2012 года была оказана помощь 210 пострадавшим от торговли людьми.

CAT/C/UKR/6

271. По результатам расследования в 2010 году из 127 уголовных дел, возбужденных по фактам торговли людьми, для рассмотрения в суды направлено 60 дел по обвинению 76 лиц, за 2011 год из 120 дел направлено в суд, 50 по обвинению 73 лиц. В 2010 году 40 дел были объединены и три (одно) были направлены для расследования в другие органы, в 2011 году были объединены 15 дел. Остальные находятся в производстве. Из дел указанной категории в 2010 году три дела были прекращены в связи с отсутствием состава преступления, в 2011 году уголовные дела не прекращались.

272. На протяжении 2009 года выявлено 279 преступлений, предусмотренных статьей 149 УКУ, прекращена деятельность 11 организованных преступных групп, возвращено в Украину 335 пострадавших от торговли людьми, из которых 42 – несовершеннолетние. В результате проведенной работы органами внутренних дел в течение 2010 года выявлено:

- 215 преступлений, предусмотренных статьей 149 УКУ (торговля людьми или другой незаконный договор относительно человека);
- установлено местонахождение и возвращено в Украину 233 потерпевших от торговли людьми, в том числе 28 несовершеннолетних, обнаружено 78 лиц, которые совершили эти преступления;
- ликвидировано 9 организованных преступных группировок данной категории.

273. В 2011 году зарегистрировано 197 преступлений, предусмотренных статьей 149 УКУ, за пять месяцев 2012 года – 100 преступлений.

274. Учитывая масштабность явления, постановлением Кабинета министров Украины от 7 марта 2007 года № 410 была утверждена специальная Государственная программа противодействия торговле людьми на период до 2010 года, согласно которой приоритетными направлениями государственной политики в сфере противодействия торговле людьми в Украине стали:

- а) предотвращение торговли людьми и борьба с ней;

b) предоставление защиты и помощи людям, которые пострадали от торговли людьми;

c) международное сотрудничество в сфере противодействия торговле людьми.

275. В соответствии с Планом мероприятий по противодействию торговле людьми на период до 2010 года исполнителями Государственной программы были: Министерство по делам семьи, молодежи и спорта, центральные органы исполнительной власти, Совет министров Автономной Республики Крым, областные, Киевская и Севастопольская городские государственные администрации, общественные и международные организации. Межведомственный совет по вопросам семьи, гендерного равенства, демографического развития и противодействия торговле людьми осуществлял координацию центральных органов исполнительной власти, других консультативных совещательных органов.

Усовершенствование законодательства

276. Важным шагом, направленным на предупреждение фактов торговли людьми и защиту жертв этого преступления, стала ратификация Украиной 21 сентября 2010 года Конвенция Совета Европы по противодействию торговле людьми 2005 года, которая вступила для Украины в силу 1 марта 2011 года, а также Протокола о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющего Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности. Это, в свою очередь стало подоплекой для реализации государственной политики и употребления системных мероприятий на качественно новом уровне, а также основой для принятия нового национального законодательства в этой сфере.

277. Так, 20 сентября 2011 года Верховной радой Украины Закона Украины № 3739-VI "О предотвращении торговли людьми". Закон сводит воедино принципы предотвращения торговли людьми и создает единую систему по данному вопросу, определяет правовые принципы

CAT/C/UKR/6

осуществления государственной политики по искоренению торговли людьми путем проведения комплексной превентивной работы и усовершенствования системы возобновления прав жертв торговли людьми, компенсации нанесенного им ущерба и формирования в обществе негативного отношения к использованию услуг и результатов их работы.

278. Данным законом определяются организационно-правовые основы противодействия торговле людьми, основные направления государственной политики и принципы международного сотрудничества в этой сфере, полномочия органов исполнительной власти, порядок установления статуса лиц, пострадавших от торговли людьми, и порядок оказания помощи таким лицам. В соответствии с Законом основными направлениями государственной политики в сфере противодействия торговле людьми являются:

а) предупреждение торговли людьми путем повышения уровня осведомленности населения, превентивной работы, снижение уровня уязвимости населения;

б) борьба с преступностью, связанной с торговлей людьми, путем выявления преступлений торговли людьми, лиц, причастных к совершению преступления, привлечения их к ответственности;

в) предоставление помощи и защиты лицам, пострадавшим от торговли людьми, путем усовершенствования системы восстановления их прав, предоставление комплекса услуг, внедрение механизма взаимодействия субъектов в сфере противодействия торговле людьми.

279. Законом "О противодействии торговле людьми" определены субъекты, осуществляющие мероприятия в сфере противодействия торговле людьми, а именно:

- Кабинет министров Украины;
- центральные органы исполнительной власти;
- местные органы власти;
- заграничные дипломатические учреждения Украины;

- учреждения помощи лицам, пострадавшим от торговли людьми.

280. С целью предоставления эффективной помощи лицам, пострадавшим от торговли людьми, и их защиты, был разработан порядок взаимодействия субъектов в сфере противодействия торговле людьми, утвержденный постановлением Кабинета министров Украины от 22 августа 2012 года № 783.

281. В нем были определены субъекты, осуществляющие мероприятия в сфере противодействия торговле людьми, их механизм взаимодействия. Кроме того, В документе предусмотрено установление потребностей лица, пострадавшего от торговли людьми, поиск органов или учреждений, которые могут их удовлетворить. Национальный механизм взаимодействия субъектов, осуществляющих мероприятия в сфере противодействия торговле людьми предполагает взаимное информирование с соблюдением принципа конфиденциальности о преступлениях, связанных с торговлей людьми, оказание помощи лицам, пострадавшим от торговли людьми, разработку программ, планов противодействия торговле людьми, обмен передовым опытом деятельности в сфере противодействия торговле людьми.

282. Во исполнение Закона Украины "О предотвращении торговли людьми" в 2012 году были приняты следующие подзаконно нормативно-правовые акты:

- постановление Кабинета министров Украины "О национальном координаторе в сфере предотвращения торговли людьми" от 18 января 2012 года № 29, в соответствии, с которым координатором определено Министерство социальной политики Украины;

- постановление Кабинета министров Украины "Об утверждении Государственной целевой социальной программы предотвращения торговли людьми на период до 2015 года" от 21 марта 2012 года № 350. Программой предусмотрено усовершенствование национального законодательства в сфере противодействия торговле людьми; введение системы мониторинга деятельности субъектов, осуществляющих мероприятия в сфере торговли людьми; повышение квалификации специалистов органов государственной власти по вопросам предупреждения и борьбы с торговлей людьми; проведение исследований

CAT/C/UKR/6

новых вызовов и тенденций в сфере торговли людьми; проведение мероприятий по первичной профилактике торговли людьми, в том числе среди наиболее незащищенных слоев населения; предоставление помощи лицам, пострадавшим от торговли людьми;

- постановление Кабинета министров Украины "О порядке предоставления статуса пострадавшего от торговли людьми" от 23 мая 2012 года № 417;
- постановление Кабинета министров Украины "О порядке выплаты одноразовой материальной помощи лицам, пострадавшим от торговли людьми" от 25 июля 2012 года № 660;
- постановление Кабинета министров Украины "О порядке взаимодействия субъектов в сфере противодействия торговле людьми" от 22 августа 2012 года № 783.

Мероприятия по повышению информированности

283. Анализ выполнения государственной программы противодействия торговле людьми показал, что наиболее эффективной и системной была реализация мероприятий, направленных на повышение уровня информированности населения. Это безусловно повлияло на ситуацию в Украине относительно уменьшения количества случаев торговли людьми.

284. С целью проведения учебы по вопросам противодействия торговле людьми Министерство семьи, молодежи и спорта Украины в тесном сотрудничестве с международными организациями, такими как офис Координатора проектов ОБСЕ в Украине, представительство Международной организации по миграции, Международной организации труда и Международным женским правозащитным центром "Ла-Страда Украина" провело следующие мероприятия на национальном уровне:

- 28 семинаров по вопросам координации работы региональных органов исполнительной власти в сфере противодействия торговле людьми; особенностям превентивной и реинтеграционной работы;
- 263 тренинга относительно противодействия торговле людьми для государственных служащих, тренеров, психологов, участковых

инспекторов милиции, работников прокуратуры, адвокатов и юристов, представителей неправительственных организаций, представителей СМИ;

- 19 круглых столов, посвященных вопросу безопасности детей в Интернете, мерам правительства по противодействию торговле детьми и людьми, искоренению форм детского труда, анализа политики в сфере трудовой миграции, национального законодательства и международных стандартов, практике зарубежных стран;

- семь международных семинаров по вопросам противодействия торговле людьми.

285. С целью обеспечения подготовки и учебы работников дипломатической службы по вопросам противодействия торговле людьми, налаживания международного сотрудничества в этой сфере за период реализации программы обучено 114 работников дипломатической службы.

286. Разработаны и внедрены две программы социальной и психологической реабилитации детей, которые пострадали от торговли.

287. Разработан учебный курс интегрирования Конвенции Совета Европы о защите детей от сексуальной эксплуатации и сексуального насилия (СЕТ8 201) в уголовный процесс. Спецкурс лекций по предотвращению торговли людьми и детского рабства, учебный курс по вопросам трудовой миграции и противодействия торговле людьми, включены в программы подготовки, переподготовки и повышения квалификации педагогических работников институтов последипломного педагогического образования, работников государственной службы занятости Украины.

288. Также на протяжении 2007-2011 года были изданы восемь пособий, десять брошюр и пять методических рекомендаций по вопросам противодействия торговле людьми. Кроме того, сотрудниками Научно-исследовательского института Национальной академии прокуратуры Украины совместно с Генеральной прокуратурой Украины были подготовлены методические рекомендации, касающиеся особенностей организации и проведения проверок по вопросам предупреждения насилия в семье относительно детей, а также учебно-методический

CAT/C/UKR/6

комплекс "Прокурорский надзор за соблюдением законов относительно прав и свобод человека".

289. С целью информирования населения Украины относительно опасности торговли людьми и последствий нелегальной миграции в течение 2007-2010 годов МОП, Министерство Украины по делам семьи, молодежи и спорта, Международный женский правозащитный центр "Ла Страда-Украина", Представительство МОМ в Украине изготовляли и распространяли информационную продукцию и образовательные материалы. По инициативе Министерства внутренних дел Украины, Службы безопасности Украины и Государственной пограничной службы Украины были подготовленные телесюжеты, материалы для печатных СМИ и Интернет-изданий, а также ряд радиорепортажей.

290. Представительством МОМ в Украине были изготовлены около 100 тыс. единиц информационной продукции по предупреждению торговли людьми и 485 тыс. единиц экземпляров относительно предотвращения эксплуатации труда украинцев за рубежом. Эта продукция включала буклеты, плакаты, методические материалы информационного характера. Центрами социальных служб для семьи, детей и молодежи по тематике предупреждения насилия в семье или реальной угрозы его совершения, жестокого поведения и торговли людьми изготовлено два аудиоролика, четыре видеоролика и документальный фильм, 17 видов плакатов, общим тиражом свыше семи тысяч экземпляров, 188 видов буклетов, общим тиражом свыше 36 тыс. экземпляров, 119 видов открыток, общим тиражом около 25 тыс. экземпляров.

291. Веб-портал Государственной службы занятости (www.dcz.gov.ua и www.trud.gov.ua) в 2010 году стал наиболее посещаемым Интернет-ресурсом. На нем представлен перечень популярных украинских и зарубежных Интернет-сайтов по поиску работы, информации о рынках труда разных стран, о двусторонних соглашениях относительно трудоустройства и социальной защиты трудовых мигрантов. В целом, через Интернет-представительства Государственной службы занятости Украины в течение 2010 года 3 млн.

пользователей было предоставлено больше 25 млн. информационно-консультационных услуг.

Борьба с безработицей как мера по предотвращению торговли людьми

292. Поскольку главным фактором, который влияет на торговлю людьми, является безработица, государственными службами занятости была усилена работа относительно профессиональной учебы безработных. Из обратившихся безработных граждан – 72 процента трудоустроено. Такие показатели положительно влияют на ситуацию противодействия торговле людьми.

293. Службой безопасности Украины инициировано проверки 640 субъектов ведения хозяйства на предмет соблюдения лицензионных условий по посредничеству в трудоустройстве украинских граждан за рубежом. По результатам проверок отменено 59 лицензий на право занятия указанными видами деятельности, составлено 147 протоколов относительно административных правонарушений, предусмотренных статьей 164 Кодекса Украины об административных правонарушениях. Кроме этого, по материалам Службы безопасности, за пределы Украины выдворено 82 иностранных гражданина, которые были трудоустроены на территории нашего государства с нарушением требований действующего законодательства.

294. В соответствии со статьей 20 Закона Украины "О лицензировании определенных видов хозяйственной деятельности" на протяжении реализации программы Министерством социальной политики осуществлено 923 проверки субъектов предпринимательской деятельности посредничества в трудоустройстве за рубежом. По результатам проверок было принято решение об аннулировании 188 лицензий (из них по собственному желанию – 139), выдано 332 распоряжения о необходимости устранения нарушений.

CAT/C/UKR/6

Оказание помощи пострадавшим

295. На сегодняшний день в Украине работают 21 центр социально-психологической помощи – учреждения, которые предоставляют услуги людям, пострадавшим от торговли людьми. Работниками центров социально-психологической помощи предоставляется неотложная круглосуточная помощь, в том числе питание, приют, социальное сопровождение лицам, оказавшимся в сложных жизненных обстоятельствах, с целью скорейшего их возвращения к нормальным условиям жизнедеятельности.

296. В соответствии со статьей 17 Закона Украины "О противодействии торговле людьми" дети, которые пострадали от торговли людьми, помещаются в центры социально-психологической реабилитации детей и приюты для детей служб по делам детей с целью предоставления им психологической помощи и обеспечения реабилитации. В 2011 году действовало 87 приютов для детей и 41 центр социально-психологической реабилитации детей.

297. При финансовой поддержке Офиса Координатора проектов ОБСЕ в Украине Министерством внутренних дел Украины проведена активная работа относительно апробации в Украине национального механизма перенаправления пострадавших от торговли людьми. Проект пилотируется в Черновицкой и Донецкой областях. За время реализации проекта Министерством Украины по делам семьи, молодежи и спорта подготовлены предложения для совершенствования законодательной базы, в частности относительно предоставления помощи пострадавшим от торговли людьми, а также наработаны программы тренингов для государственных служащих, социальных работников, работников правоохранительных органов.

298. Объем финансирования Программы из государственного бюджета на момент утверждения программы составлял 1 469 700 гривен. Фактически профинансировано 618 700 гривен. Выполнение региональных программ и мероприятий по противодействию торговле людьми осуществлялось за счет местных расходов бюджетов.

299. По информации, предоставленной областными государственными администрациями, в 2007–2010 гг. финансирование Государственной программы из местных бюджетов составило 3 047 600 гривен. За счет других источников профинансировано 33 587 600 гривен. Таким образом, фактически общее финансирование Государственной программы противодействия торговле людьми на период до 2010 года составило 37 253 900 гривен.

300. По результатам анализа выполнения Государственной программы противодействия торговле людьми на период до 2010 года, проведенного центральными органами исполнительной власти следует отметить, что в Украине созданы условия для противодействия торговле людьми и связанной с ней преступной деятельностью; повышена эффективность работы по предупреждению и выявлению таких преступлений.

Международное сотрудничество

301. Учитывая особенности предмета и транснациональный характер таких преступлений, правоохрнительными органами Украины постоянно применяются меры, направленные на налаживание действенного сотрудничества с Международной организацией уголовной полиции (Интерпол), Региональным центром Юго-Восточной Европейской инициативы сотрудничества по борьбе с трансграничной преступностью (SECI), Организацией за демократию и экономическое развитие (ГУАМ), другими международными правительственными и неправительственными организациями, а также правоохрнительными органами других стран относительно предупреждения и противодействия преступлениям, связанным с торговлей людьми.

302. В ходе международного сотрудничества для полного и качественного документирования преступлений этой категории и перекрытия каналов вербовки и перемещения украинских граждан за границу с целью эксплуатации осуществляется постоянный обмен оперативной информацией с правоохрнительными органами иностранных государств, проводятся совместные оперативно-розыскные мероприятия и следственные действия.

CAT/C/UKR/6

303. В частности, с целью перекрытия каналов международного трафика из Украины в Чешскую Республику налажено тесное взаимодействие с Министерством внутренних дел Чешской Республики в рамках пилотного проекта под названием "Зеро", который реализуется при поддержке представительства Международной организации по миграции в Украине.

304. Правоохранительными органами Украины, в соответствии с национальным законодательством, налажено тесное сотрудничество с международными правительственными и неправительственными организациями, которые содействуют защите прав и законных интересов лиц, которые пострадали от международного трафика, обеспечивая последним юридическую, реинтеграционную, реабилитационную, финансовую, психологическую и медицинскую поддержку.

305. С целью расширения и актуализации международной договорно-правовой базы, направленной на защиту прав и законных интересов украинских граждан, занятых трудовой деятельностью за пределами государства, Министерство иностранных дел Украины в тесном сотрудничестве с Министерством социальной политики Украины проводило активный переговорный процесс со странами, на территории которых находится значительное количество наших соотечественников. По состоянию на 1 января 2011 года Украиной были заключены соглашения в сфере трудоустройства граждан Украины за рубежом с Азербайджаном, Арменией, Вьетнамом, Латвией, Ливией, Литвой, Молдовой, Польшей, Португалией, Республикой Беларусь и Российской Федерацией. В сфере социальной защиты граждан для Украины продолжают действовать двусторонние договоры с Азербайджаном, Арменией, Болгарией, Вьетнамом, Испанией, Латвией, Литвой, Молдовой, Республикой Беларусь, Российской Федерацией, Словакией и Чехией.

306. Министерство внутренних дел Украины и Администрация Государственной пограничной службы принимали участие в международных операциях "Перехват-2009", "Перехват-2010", проведенной под эгидой ГУАМ и направленной на противодействие

незаконной миграции, вербовке и перемещению украинских граждан за границу.

307. Таким образом, торговля людьми, жертвами которой становятся женщины, мужчины и дети, является преступлением, последствиям которого является трудовая эксплуатация, в частности, принудительный труд, сексуальная эксплуатация, незаконная трансплантация органов или тканей человека. На данный момент борьба с торговлей людьми осуществляется в направлениях предотвращения распространения этого явления, выявления, и наказания лиц, которые совершили соответствующие преступления, предоставления помощи и защиты лицам, пострадавшим от торговли людьми.

Предупреждение и противодействие насилию в семье

308. Увеличение количества обращений относительно фактов насилия в семье следует рассматривать не как об распространении этого явления, а как об доверии населения к органам и учреждениям, которые осуществляют мероприятия по вопросам насилия в семье и уверенность в том, что можно получить помощь и защиту.

309. С целью противодействия и предотвращения этого явления в государстве реализуется государственная политика по предупреждению и противодействию насилию в семье, основное внимание при этом уделяется:

- a) формированию в обществе чувства неприятия насилия как формы решения конфликтов;
- b) усовершенствованию нормативно-правовой базы;
- c) усовершенствованию механизма взаимодействия органов и учреждений, которые осуществляют мероприятия по вопросам насилия в семье;
- d) повышению эффективности действий правоохранительных органов и судебного преследования правонарушителей;

CAT/C/UKR/6

е) повышению квалификации государственных служащих;

ф) поддержке общественных организаций, деятельность которых направлена на борьбу с насилием в семье.

310. В рамках усовершенствования нормативно-правовой базы разработан проект Закона Украины "О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно предотвращения насилия в семье". Проектом предусмотрено внести изменения в Закон Украины "О предупреждении насилия в семье", изложив его в новой редакции под названием "Закон Украины "О предотвращении и противодействию домашнему насилию". Проектом вводится понятие "домашнее насилие", что позволит расширить круг лиц, на которых распространяется действие Закона, в частности бывшие супруги. Также расширен перечень органов и учреждений, которые осуществляют мероприятия по вопросам насилия в семье. Направление на прохождение коррекционных программ предполагается возложить на суды.

311. Также проектом предусмотрено внесение изменений в статью 173 Кодекса Украины об административных правонарушениях в части исключения из перечня наказаний за насилие домашнего насилия такого вида наказания как штрафы. Это мотивируется тем, что оплата штрафов производится из общего семейного бюджета в результате чего страдает прежде всего сама жертва и дети.

312. Соответствующие мероприятия по противодействию насилию в семье отдельным разделом включены в проект государственной программы "Об утверждении государственной целевой социальной программы поддержки семьи до 2016 года".

313. Принят План мероприятий по проведению Национальной кампании "Стоп насилию!" на период до 2015 года, утвержденный распоряжением Кабинетом министров Украины от 1 декабря 2010 года № 2154-р (с изменениями).

314. Проведена Всеукраинская акция неприятия насилия в семье "Браслетная кампания" при поддержке Проекта ЕС "Права женщин и

детей в Украине – Коммуникационный компонент" (200 000 браслетов с надписью "Я против насилия" распространено в шести городах Украины).

315. Кроме того, в рамках реализации указанных выше мер проведено ряд мероприятий согласно заключительным замечаниям Комитета:

- издано 2 500 экземпляров брошюры "Программа коррекционной работы с людьми, совершившими насилие в семье, и основные принципы ее реализации" и 1 000 экземпляров "Методического пособия для специалистов, которые внедряют коррекционные программы для лиц, которые совершили насилие в семье";
- обучено 336 специалистов, ответственных за осуществление коррекционных программ;
- проведен опрос специалистов по проблемным вопросам внедрения коррекционных программ;
- мониторинг внедрения коррекционной работы с людьми, совершившими насилие в семье.

316. В ходе мониторинга выявлены основные проблемы внедрения программ и разработаны рекомендации к их устранению, а именно:

- предусмотреть включение вопроса реализации коррекционных программ к профессиональным программам повышения квалификации специалистов;
- местным органам исполнительной власти и органам местного самоуправления при определении статуса их структурных подразделений предусмотреть штатную единицу для работы по вопросам предупреждения насилия в семье, при составлении бюджета предусматривать средства для решения вопросов предупреждения насилия в семье;
- кроме того, выпущен учебный видео-курс "Насилие в семье и деятельность органов внутренних дел по его преодолению", 100 экземпляров которого передано областным подразделениям служб участковых инспекторов милиции и высших учебных заведений системы Министерства внутренних дел Украины для проведения учебы сотрудников службы;

CAT/C/UKR/6

- подготовлено учебное пособие "Правовые и криминологические принципы предотвращения насилия в семье", переданное библиотекам высших учебных заведений системы Министерства внутренних дел Украины для внедрения в учебный процесс.

317. Работники центров социально-психологической помощи осуществляют прием членов семьи, которые могут стать или стали жертвами насилия в семье; организуют предоставление им необходимой психологической, педагогической, медицинской, юридической помощи. Частью второй статьи 9 Закона Украины "О предупреждении насилия в семье" установлено, что в центры медико-социальной реабилитации жертв насилия в семье помещаются жертвы насилия в семье (по их согласию или по их просьбе) на основании решения медицинской комиссии центра. Относительно несовершеннолетних членов семьи необходимо согласие одного из родителей, усыновителей, опекуна или попечителя в случае, если они не испытали ни от кого из них насилия, или органа опеки и попечительства. Аналогичные нормы закреплены Положением о центре медико-социальной реабилитации жертв насилия в семье, утвержденным приказом Министерства охраны здоровья Украины от 23 января 2004 года № 38. В соответствии с пунктом 13 данного Положения центр обеспечивает реабилитационные мероприятия на основании решения медицинской комиссии центра жертвам насилия любого пола и любую возрастную категории (по их согласию или по их просьбе).

318. Создана и совершенствуется сеть учреждений по работе с пострадавшими и внедрению коррекционных программ для лиц, которые совершили насилие в семье (1 400 центров социальных служб для семьи, детей и молодежи, 21 центр социально-психологической помощи, 87 приютов для детей и 41 центр социально-психологической реабилитации детей). Разработана программа коррекционной работы с лицами, совершившими насилие в семье.

319. В первом полугодии 2012 года в приютах для детей служб по делам детей получило помощь 56 детей, в том числе: 11 детей, которые пострадали от психологического насилия, 39 – от физического насилия; два ребенка – от экономического насилия; два ребенка – от сексуального насилия; один ребенок – от торговли детьми; один ребенок

использовался в наихудших формах детского труда. Всего в приютах находилось 4 570 детей.

320. В течение 2011 года в центрах социально-психологической реабилитации получило помощь десять детей, которые пострадали от разных видов насилия.

321. Учитывая тот факт, что работа с лицами, которые совершили насилие в семье является новой формой работы для Украины, ситуация относительно направления и прохождения коррекционных программ в первом квартале 2012 года в сравнении с аналогичным периодом 2011 года испытала позитивные изменения, а именно: количество лиц которые прошли коррекционные программы увеличилось на 238 лиц.

322. В региональных банках данных семей, оказавшихся в трудных жизненных обстоятельствах, в связи с насилием в семье, в 2011 году, находилось 4 335 семей. Социальные услуги получили 12 105 лиц которые испытали насилие в семье, 136 семей направлено в центры социальной психологической помощи. В 2011 году на реализацию мер по предупреждению насилия в семье выделено 64 7831 гривен.

323. Создана и успешно работает Национальная "Горячая линия" по вопросам предупреждения насилия в семье и защиты прав детей при Международном женском правозащитном центре "Ла Страда-Украина". При центрах социальных служб для семьи, детей и молодежи, общественных и благотворительных организациях работает 67 "телефонов доверия".

CAT/C/UKR/6

Относительно защиты детей от домашнего насилия

324. Одним из приоритетов в деятельности государственных органов Украины также является защита прав и свобод детей, которых в государстве проживает свыше восьми миллионов. Эти усилия направлены на соблюдение их прав с момента рождения и до получения образования или первого рабочего места. В соответствии с Конституцией Украины, Конвенцией Организации Объединенных Наций о правах ребенка, законами Украины "Об охране детства", "О предупреждении насилия в семье" определены правовые и организационные основы предупреждения насилия в семье, а также органы и учреждения, на которые возложено осуществление таких мер.

325. Органы опеки и попечительства, службы по делам детей, центры социальных служб для семьи, детей и молодежи, выявляют случаи жестокого обращения с детьми, предоставляют ребенку необходимую помощь и передают информацию об этих случаях криминальной милиции по делам детей для рассмотрения и прекращения насилия. Особенное внимание уделяется детям, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, а также детям- сиротам, детям, лишенным родительской заботы, которые воспитываются в детских домах, приемных семьях, детских домах семейного типа, на попечении, и попечительстве.

326. С целью защиты прав детей органами прокуратуры Украины возбуждено свыше семи тысяч уголовных дел, большинство из которых направлено в суд. Внесено 54 300 тыс. документов прокурорского реагирования, по результатам рассмотрения которых к ответственности привлечено 60 тыс. должностных лиц. Отменено 23 тыс. незаконных актов. По инициативе прокуроров возмещено 243 млн. гривен алиментов, стипендий, социальной помощи. Восстановлены права 890 тыс. детей.

327. В то же время проводятся на постоянной основе проверки соблюдения законодательства, направленного на предупреждение применения к детям каких-либо форм насилия, в том числе в семье. В ходе таких проверок установлено, что преимущественно насилие над детьми допускается в неблагополучных семьях, где родители

злоупотребляют алкогольными напитками, наркотическими веществами, не работают и ведут аморальный способ жизни.

328. По результатам проверок в этой сфере возбуждено 327 уголовных дел, из которых 284 дел были направлены в суд. Вынесено свыше 1,5 тыс. документов прокурорского реагирования, по результатам рассмотрения которых, к ответственности привлечено 1,6 тыс. должностных лиц. Были опротестованы 182 незаконных акта.

329. В соответствии с Планом мероприятий по проведению Национальной кампании "Стоп насилию!", утвержденным распоряжением Кабинета министров от 1 декабря 2010 года № 2154, на протяжении 2010–2011 гг. в Академии проводились занятия по повышению квалификации оперативных работников по проблемам прокурорского надзора за соблюдением законов в сфере предупреждения насилия в семье и жестокого обращения с детьми. К проведению таких занятий привлекались представители Детского фонда Организации Объединенных Наций (ЮНИСЕФ) в Украине, Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека, Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Генеральной прокуратуры Украины, Министерства внутренних дел Украины.

330. В текущем году научно-педагогическими сотрудниками Академии совместно с Всеукраинским общественным центром "Волонтер" издано научно-практическое пособие "Прокурорский надзор за исполнением законов" в Украине по предупреждению насилия над детьми", которое на протяжении 2011–2015 годов будет использоваться в учебном процессе Академии.

Информация по пункту 25 перечня вопросов

331. 24 мая 2011 года Указом Президента Украины одобрена Концепция развития уголовной юстиции в отношении несовершеннолетних в Украине, которая предусматривает меры содействия внедрению пробации для несовершеннолетних. Концепция определяет основные направления развития криминальной юстиции относительно несовершеннолетних. Реализация этих направлений должна

CAT/C/UKR/6

усилить ответственность семьи, общества и государства за процесс воспитания и становления детей, обеспечить соблюдение прав и свобод детей, которые вступили в конфликт с законом, путем повышения уровня их правовой и социальной защиты, уменьшить уровень детской преступности.

332. Целью этой Концепции является построение в Украине полноценной системы криминальной юстиции относительно несовершеннолетних, способной обеспечить законность, обоснованность и эффективность каждого решения относительно ребенка, который вступил в конфликт с законом, связанного с его перевоспитанием и дальнейшей социальной поддержкой.

333. С целью воплощения определенных Концепцией задач распоряжением Кабинета министров Украины от 12 октября 2011 года № 1039-р утвержден план действий по реализации Концепции развития уголовной юстиции относительно несовершеннолетних в Украине, который определил комплекс мероприятий нормативно-правового, организационного, методического, информационного и кадрового обеспечения, а также исполнителей и сроки исполнения

334. Развитие уголовной юстиции относительно несовершеннолетних предусматривает осуществление следующих мероприятий:

а) усовершенствование превентивной и профилактической работы путем повышения роли семьи и общественности в процессе воспитания детей, проведения ряда комплексных образовательных мероприятий, усовершенствования мониторинга состояния детской преступности и соблюдения прав детей, которые вступили в конфликт с законом, и так далее;

б) обеспечение во время проведения дознания, досудебного следствия и правосудия относительно несовершеннолетних соблюдения их прав с учетом возрастных, социально-психологических, психофизических и других особенностей развития путем: обеспечения доступа несовершеннолетних к бесплатной правовой помощи; подготовки

работников соответствующих органов, внедрения специализации судей из рассмотрения судебных дел относительно несовершеннолетних; создания центров экстренной помощи, которые будут работать в круглосуточном режиме, с привлечением адвокатов и социальных работников;

с) содействие развитию программ восстановительного правосудия относительно несовершеннолетних, которые совершили правонарушение, путем: внедрения процедуры медиации, формирования у несовершеннолетнего правонарушителя чувства ответственности за свои поступки, привлечения общественности к решению конфликта;

д) создание эффективной системы реабилитации несовершеннолетних, которые совершили правонарушение, с целью их перевоспитания и ресоциализации путем: корректирующих, образовательно-информационных и психолого-педагогических программ; мероприятий воспитательного, профилактического, культурного и духовного характера; создания службы пробации и так далее.

335. На выполнение Указа Президента Украины от 24 мая 2011 года № 597 "О Концепции развития уголовной юстиции в отношении несовершеннолетних", а также поручения Премьер-министра Украины от 7 июня 2011 года № 26914/1/1-11 Пенитенциарной службой проведен анализ эффективности системы реабилитации, перевоспитания и ресоциализации несовершеннолетних, которые содержатся в воспитательных колониях, следственных изоляторах и состоят на учетах уголовно-исполнительной инспекции. Кроме того, изучены потребности для создания материально-технической базы с целью национально-культурного, духовного и физического развития несовершеннолетних.

336. В соответствии со статьей 8 Закона Украины "О предварительном заключении" обеспечивается раздельное содержание лиц в местах предварительного заключения – несовершеннолетние содержатся отдельно от взрослых. В исключительных случаях, с целью предотвращения нарушений режима в камерах, где содержат несовершеннолетних, допускается по санкции прокурора содержания не более двух взрослых, которые впервые привлекаются к уголовной

CAT/C/UKR/6

ответственности за совершение преступлений, которые не являются тяжкими и особо тяжкими.

337. Вместе с тем прокурорскими проверками в июне 2011 года были выявлены нарушения требований законов Украины "Об органах и службах по делам детей и специальных учреждениях для детей", "О предварительном заключении", уголовно-процессуального законодательства при помещении и содержании детей в приёмниках-распределителях, следственных изоляторах временного содержания, воспитательных колониях, пунктах временного пребывания иностранцев и лиц без гражданства. В нарушение Закона Украины "Об органах и службах по делам детей и специальных учреждениях для детей" имеют место факты помещения в приёмники-распределители для детей несовершеннолетних без соответствующих решений суда. Нарушаются их права во время помещения в следственные изоляторы. Во время задержания и взятия под стражу несовершеннолетним лицам в следственных изоляторах Винницкой, Житомирской, Николаевской, Закарпатской, Ровенской, Хмельницкой областей не разъяснялись их права и обязанности. Всего по результатам проверок относительно соблюдения прав детей органами прокуратуры были внесены 163 предписания и представления, были опротестованы 35 незаконных актов, к ответственности было привлечено более 50 должностных лиц.

Информация по пункту 26 перечня вопросов

338. С целью пресечения и предупреждения подстрекательств и применения насилия по отношению к представителям этнических меньшинств, включая неправомерные действия со стороны сотрудников правоохранительных органов, в Украине действует ряд конституционных и законодательных норм. В частности, Статья 24 Конституции Украины запрещает прямое или косвенное ограничение прав граждан по расовым признакам, цвету кожи, политическим, религиозным убеждениям, полу, этническому и социальному происхождению и т. п. Уголовная ответственность за действия, влекущие нарушения равноправия граждан в зависимости от их расовой, этнической принадлежности или отношения к религии, предусмотрена статьей 161 УКУ. Помимо этого, в соответствии с пунктом 3 части первой статьи 67 УКУ, наличие расовых,

этнических и религиозных мотивов в составе преступлений, совершенных в своей основе по другим мотивам, является отягчающим обстоятельством.

339. 5 ноября 2009 года Верховной радой Украины принят Закон Украины "О внесении изменений в Уголовный кодекс Украины", которым, во-первых, предусматривается усилить санкции по статье 161 УКУ, во-вторых, внесены изменения в некоторые другие статьи УКУ. Например, часть вторая статьи 115 УКУ "Умышленное убийство" и часть вторая статьи 121 УКУ "Умышленное тяжкое телесное повреждение" дополнены таким квалификационным признаком, как совершение преступления по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости.

340. С целью соответствующего мониторинга преступлений, совершенных на почве расовой, национальной или религиозной нетерпимости, а также организации раскрытия и расследования таких преступлений Министерство внутренних дел Украины и Генеральная прокуратура Украины издали совместный приказ № 11/128 "Об учете преступлений, которые совершены на почве расовой, национальной или религиозной нетерпимости, а также результатов их расследования".

341. Также необходимо отметить, что Службой безопасности Украины на постоянной основе осуществляется работа по предупреждению правонарушений на почве национальной, расовой и религиозной нетерпимости, которые могут привести к совершению преступления против основ национальной безопасности. Основное внимание при этом уделяется налаживанию взаимодействия с иными правоохранительными органами, прежде всего с прокуратурой, к компетенции которых относится расследование преступлений, предусмотренных статьями 161 УКУ ("Нарушение равноправия граждан в зависимости от их расовой, национальной принадлежности или религиозных убеждений").

342. 27 января 2008 года следственным отделом Шевченковского РУ ГУМВД Украины в городе Киеве возбуждено уголовное дело по признакам преступления, предусмотренного частью второй статьи 115

CAT/C/UKR/6

УК Украины. 31 января 2008 года по этому делу принято решение о переквалификации преступления на части первой статьи 115 УК Украины. В ходе досудебного следствия установлено, что 27 января 2008 года Дегтярев К.О. и Егоров А.И. у дома № 15 по ул. Салютной в Киеве по мотивам разжигания расовой неприязни напали на гражданина Демократической Республики Конго Джозефа Силван Бунта, а Дегтярев К.О. совершил умышленное убийство потерпевшего, нанеся ему несколько ударов ножом. 25 февраля 2008 года за причастность к совершению указанного преступления задержан Егорова А.И. и Дегтярева Е.А. 19 августа 2008 года уголовное дело по обвинению Дегтярева Е.А. по части первой статьи 115 и части третьей статьи 161 УК Украины и Егорова А.И. по части статьи 161 УК Украины направлено в Апелляционный суд города Киева. Окончательное решение по делу не принято; дело в следственный отдел Шевченковского РУ ГУМВД Украины в городе Киеве не возвращалось;

343. Следственным отделом Оболонского РУ ГУМВД Украины в г. Киеве закончено досудебное следствие по уголовному делу по обвинению Лещенко В.С. в совершении преступления, предусмотренного пунктом 12 части второй статьи 115 УКУ и Соколовского Е.Г. в совершении преступлений, предусмотренных пунктом 12 части второй статьи 115, части третьей статьи 161, части первой 304 УКУ, по факту умышленного убийства гражданина Республики Сьерра-Леоне Гбенда Чарльза Виктора Папа. Приговором Апелляционного суда г. Киева от 12 декабря 2008 года Лещенко В.С. был осужден за совершение указанного преступления и ему назначено наказание в виде десяти лет лишения свободы, Соколовский Е.Г. осужден за совершение указанного преступления и ему назначено наказание в виде 14 лет лишения свободы.

344. В 2009 году судами Украины рассмотрены с принятием решений четыре уголовных дела относительно девяти лиц о преступлениях, связанных с проявлениями расовой и национальной нетерпимости, ксенофобии (статья 161 УКУ). Относительно четырех лиц вынесены обвинительные приговоры, четыре лица были освобождены от уголовной ответственности на основании акта амнистии, к одному лицу были применены принудительные меры воспитательного характера:

345. 15 января 2009 года Апелляционный суд Приморского района г. Одессы признал главного редактора газеты "Наше дело" (издается в Одесской области) И. Волина-Данилова виновным в совершении преступления в соответствии с частью второй статьи 161 УКУ за публикацию в 2008 году статьи "Лучшего из гоев – убей", в результате чего И. Волин-Данилов был приговорен к одному году и шести месяцам лишения свободы условно;

346. 9 февраля 2009 года по решению суда лишены свободы сроком на два года три жителя Симферопольского района, которые в марте 2008 года совершили акт вандализма (разрушили 38 надгробных плит) на мусульманском кладбище в селе Чистенькое Симферопольского р-на Автономной Республики Крым;

347. Приговором апелляционного суда г. Киева от 21.12.2009 Кучма С.В. и Давыдов А.Д. признаны виновными в совершении преступлений, предусмотренных пунктом 12 части второй статьи 115, части третьей статьи 161 УКУ, и им назначено наказание в виде лишения свободы сроком на 13 лет каждому. Осужденные признаны виновными в совершении преднамеренных действий, направленных на унижение национальной чести и достоинства, а также умышленного убийства гражданина Иордании Музафа Един Анвар Амин Аль Фарруха, совершенного по предварительному сговору группой лиц.

348. На протяжении 2010 года по делам о преступлениях указанной категории вынесено одно судебное решение относительно двух лиц. Так, приговором Энергодарского городского суда Запорожской области от 2 сентября 2010 года Кушнарев О.В. и Цыпанов С.О. осуждены на основании части первой статьи 161, части второй статьи 194 УКУ, с применением статьи 69 УКУ штрафу в размере 1 700 гривен каждый. Указанные лица признаны виновными в умышленном, совершенном по мотивам национальной нетерпимости, поджоге торгового павильона "Обувь", который принадлежал Вартаняну А.А., и нанесении на нем надписей, которые по своему содержанию обижают национальную честь и достоинство представителей армянской национальности.

CAT/C/UKR/6

349. В 2011 году в Украине по таким фактам возбуждено и расследовано четыре уголовных дела (из них одно – по факту угрозы убийством по статье 129 УКУ, три – по фактам нарушения равноправия граждан по статье 161 УК Украины). По результатам досудебного следствия все эти дела направлены на рассмотрение в суд.

350. Кроме того, 29 мая 2008 года следственным отделом Соломенского РУ ГУ МВД Украины в городе Киеве возбуждено уголовное дело по признакам преступления, предусмотренного пунктом 12 части второй статьи 115 УК Украины. В ходе досудебного следствия установлено, что 29 мая 2008 года примерно в 20 час. 30 мин. двое неустановленных следствием лиц у дома № 9 по ул. Василенко в Киеве причинили гражданину Федеративной Республики Нигерия Олубайоде Джоеллу Тадж многочисленные колото-резаные раны, от которых он скончался. В ходе следствия лица, совершившие это преступление, не были установлены; поэтому 30 марта 2012 года досудебное следствие по этому делу было приостановлено на основании пункта статьи 206 УПК Украины.

Информация по пунктам 27, 28 и 29 перечня вопросов

351. С целью установления основ для создания всеобъемлющей системы борьбы и недопущения дискриминации во всех ее проявлениях, а также во исполнение рекомендаций Комитета Организации Объединенных Наций по ликвидации всех форм расовой дискриминации рекомендации, Комитета Организации Объединенных Наций по правам человека, Комитета министров Совета Европы № CM/Rec (2010)5, а также рекомендаций, полученных в ходе универсального периодического обзора (УПО) за 2008 год, в сентябре 2012 года был принят Закон Украины "О принципах предотвращения и противодействия дискриминации в Украине".

352. Закон устанавливает основы предотвращения и противодействия дискриминации в Украине, дает законодательное определение организационно-правовых основ предотвращения и противодействия дискриминации в Украине с целью обеспечения равных возможностей реализации прав и свобод человека и гражданина.

353. Указанным законом определено организационно-правовые основы предотвращения и противодействия дискриминации с целью обеспечения равных возможностей реализации прав и свобод человека и гражданина путем определения понятия дискриминации, ее основных форм; закреплен принцип не дискриминации в, установления запрета дискриминации с одновременным определением действий, не считающихся дискриминацией, определены субъекты, наделенные полномочиями по предотвращению и противодействию дискриминации, включающие наделение Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека дополнительными полномочиями по предотвращению и противодействию дискриминации. Важно отметить введение обязательной антидискриминационной для проектов законов Украины, актов Президента Украины, других нормативно-правовых актов, разрабатываемых Кабинетом министров Украины, министерствами, другими центральными и местными органами исполнительной власти.

354. В соответствии с этим законом дискриминацией признаются решения, действия или бездействие, направленные на установление ограничений или привилегий в отношении лица и/или группы лиц по признакам расы, цвета кожи, политических, религиозных и других убеждений, пола, возраста, инвалидности, этнического и социального происхождения, семейного и имущественного положения, места жительства, по языковым или другим признакам, если они делают невозможным признание и реализацию на равных основаниях прав и свобод человека и гражданина. Закон различает прямую дискриминацию, косвенную дискриминацию, подстрекательство к дискриминации и притеснения.

355. Полномочия по предотвращению и противодействию дискриминации, возлагаются на Верховную раду Украины, Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека, Кабинет министров Украины, другие государственные органы, органы власти Автономной Республики Крым, органы местного самоуправления и общественные объединения.

CAT/C/UKR/6

Уголовная ответственность и контроль за соблюдением законодательства

356. Важным механизмом борьбы с проявлениями нетерпимости и дискриминации во всех ее проявлениях является установление уголовной ответственности. Так, Уголовный кодекс Украины содержит статьи, которые устанавливают уголовную ответственность за преступления, совершенные по мотивам расовой, национальной, религиозной и иной нетерпимости. При этом в 2009 году в УКУ были внесены изменения относительно ответственности за преступления по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости, которыми введены новые квалифицирующие признаки "по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости", которые рассматриваются судом как отягчающие обстоятельства.

357. В связи с выполнением вышеуказанных положений законодательства правоохранительными органами постоянно проводятся мероприятия по предупреждению и противодействию ксенофобии и расовой дискриминации, других форм нетерпимости, на постоянной основе действуют подразделения в составе Министерства внутренних дел и Генеральной прокуратуры, задачей которых является выявление фактов нарушений, связанных с проявлениями расовой и национальной нетерпимости, ксенофобии. Учет преступлений, совершенных на почве расовой, национальной или религиозной и других форм нетерпимости (по статье 161 УКУ), и статистические данные, размещаются на официальном сайте Государственной судебной администрации Украины.

358. С целью соответствующего мониторинга преступлений, совершенных на почве расовой, национальной или религиозной нетерпимости, а также организации раскрытия и расследования таких преступлений Министерство внутренних дел Украины и Генеральная прокуратура Украины издали совместный приказ № 11/128 "Об учете преступлений, которые совершены на почве расовой, национальной или религиозной нетерпимости, а также результатов их расследования".

359. Также необходимо отметить, что Службой безопасности Украины на постоянной основе осуществляется работа по

предупреждению правонарушений на почве национальной, расовой и религиозной нетерпимости, которые могут привести к совершению преступления против основ национальной безопасности. Основное внимание при этом уделяется налаживанию взаимодействия с иными правоохранительными органами, прежде всего с прокуратурой, к компетенции которых относится расследование преступлений, предусмотренных статьей 161 УКУ ("Нарушение равноправия граждан в зависимости от их расовой, национальной принадлежности или религиозных убеждений").

360. Актуальным направлением работы остается борьба и профилактика возможных явлений нетолерантности, ксенофобии, антисемитизма, религиозной нетерпимости и ненависти с помощью средств массовой информации.

Превентивная работа

361. Несмотря на то, что межэтническая ситуация в Украине характеризуется достаточно высокой толерантностью и в целом отсутствием социальной базы для проявлений ксенофобии и разжигания межнациональных конфликтов, вместе с тем государством предпринимаются меры, направленные на усовершенствование законодательной базы в этой сфере правового регулирования. Осуществляется также работа над проектами законов Украины "О Концепции государственно-конфессиональных отношений в Украине", "О свободе совести и религиозные организации" (новая редакция), "О возвращении имущества культового назначения религиозными организациями".

362. В рамках реализации положений Меморандума о сотрудничестве Всеукраинского совета церквей и религиозных организаций Национальной экспертной комиссией Украины по вопросам защиты общественной морали (созданной соответствии постановления Кабинета министров от 17 ноября 2004 года № 1550). Создан Научно-консультативный совет по вопросам религии и национальностей с целью обработки проблемных вопросов, связанных с необходимостью анализа публикаций и других материалов на предмет разжигания религиозной

CAT/C/UKR/6

или национальной враждебности, оскорбления религиозных чувств верующих. К участию в рабочей Комиссии были приглашены заинтересованные представители церквей и религиозных организаций.

363. Генеральной прокуратуры Украины и прокуратурой Харьковской области разработаны методические рекомендации "Организация прокурорского надзора за соблюдением законодательства, направленного на преодоление проявлений расовой и национальной нетерпимости, ксенофобии". Также, сотрудники Научно-исследовательского института Национальной академии прокуратуры Украины принимают участие в исследованиях проблем расовой дискриминации, ксенофобии и сопутствующего насилия.

Международное сотрудничество

364. Украина присоединилась к основным международным договорам в сфере обеспечения прав национальных меньшинств. Верховная рада Украины ратифицировала Рамочную конвенцию Совета Европы о защите национальных меньшинств, а также Международный пакт о гражданских и политических правах, Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, Международную конвенцию о ликвидации всех форм расовой дискриминации, Европейскую конвенцию по правам человека, Европейскую хартию региональных языков или языков меньшинств.

365. В целях стабилизации региональной безопасности и развития межгосударственных отношений на принципах взаимного доверия Украины заключен ряд двусторонних соглашений с соседними государствами, в положениях которых предусмотрены также и сотрудничество в области защиты прав национальных меньшинств.

Ромское население Украины

366. В Украине разработана Стратегия защиты и интеграции ромов Украины до 2020 года, особое внимание в которой уделено четырём ключевым вопросам (образование, занятость, здравоохранение и жилищный вопрос). Кроме того, Стратегия учитывает такие направления

как правовая защита, преодоление нетолерантного отношения, культура и информация. Таким образом, ресурсы государства предусматривается направить не только на социальную интеграцию ромских общин, но и на поддержание своеобразия ромского населения.

367. Помимо этого необходимо отметить, что за последнее время определенный сдвиг произошел в части решения вопроса с обеспечением ромского населения документами, которые удостоверяют личность. Для лиц, которые изъявили желание получить документ, однако не имеют определенного места жительства или их жилище не пригодно для проживания, в Украине осуществляется регистрация проживания таких людей в учреждениях для бездомных людей, что позволяет по месту такой регистрации оформить паспортный документ. Таким образом, уже на сегодня зарегистрировано место проживания более чем 10 тысяч человек и оформлено 1 700 паспортов гражданина Украины.

368. В контексте обеспечения образовательных потребностей ромов, стоит сказать, что в целом в Украине созданы условия для обеспечения детей ромской национальности доступом к качественному образованию.

369. Среди прочего, в 2004 году Министерством образования Украины впервые было утверждено программу по ромскому языку и литературе для учеников 5-11 классов общеобразовательных школ. В 2011 – для 1–4 классов, а в 2012 – новую программу для 5–11 классов. Дети обеспечиваются в школах питанием за счет бюджетных средств, в необходимых случаях государством оплачивается проезд детей в школу и обратно.

Работа Межведомственной рабочей группы по вопросам противодействия ксенофобии, межэтнической и расовой нетерпимости

370. С целью комплексного систематического противодействия проявлениям ксенофобии и расизма в украинском обществе в 2008 году при Кабинете министров Украины создана Межведомственная рабочая группа по вопросам противодействия ксенофобии, межэтнической и

CAT/C/UKR/6

расовой нетерпимости,¹ в состав которой вошли специалисты органов исполнительной власти, научные работники и представители общественных организаций. Основная цель ее деятельности – разработка системных подходов по предотвращению любых проявлений нетерпимости или предубежденного отношения к лицам по причине их национальной принадлежности.

371. Работа Межведомственной рабочей группы была доступна и открыта для общественности. К ней привлекались представители украинских и международных правозащитных организаций, общественных организаций национальных меньшинств и т.д. В соответствии с положением о Межведомственной рабочей группе основная форма ее работы – заседания, которые созывались не реже двух раз в год. Поскольку большинство рассматриваемых вопросов требовало оперативного и своевременного решения, ее заседания проводились каждый квартал.

Публичное осуждение дискриминационных заявлений

372. Кроме установленного законодательством запрета подобных выступлений и заявлений, а также установления ответственности за них следует отметить, что распоряжением Кабинета министров Украины от 25 апреля 2012 № 236-р "Об утверждении плана мероприятий по формированию гражданской культуры и повышению уровня толерантности в обществе" утвержден План мероприятий по формированию гражданской культуры и повышению уровня толерантности в обществе.

¹ Согласно Указу Президента Украины от 9 декабря 2010 г. № 1085 "Об оптимизации системы центральных органов исполнительной власти" ликвидирован Государственный комитет Украины по делам национальностей и религий, при котором была создана Межведомственная рабочая группа по вопросам противодействия ксенофобии, межэтнической и расовой нетерпимости. На данный момент прекращена работа указанной рабочей группы.

373. Планом мероприятий предусмотрено проводить информационно-просветительскую работу, а также работу по повышению уровня правовой культуры населения, принимать необходимые меры реагирования относительно сообщений в средствах массовой информации которые могут привести к разжиганию национальной расовой, религиозной вражды и нетерпимости.

Информация по пункту 29 перечня вопросов

374. Пересмотр системы показателей деятельности милиции, вопросы найма на работу и надлежащей подготовки кадров правоохранительных органов находится на постоянном контроле руководства Министерства внутренних дел. 5 октября 2011 года состоялись парламентские слушания на тему "О реформировании системы Министерства внутренних дел Украины и внедрения евростандартов", на которых главной (стратегической) целью реформирования определено поэтапное преобразование системы органов Министерства внутренних дел в гражданское правоохранительное ведомство европейского образца.

375. Вместе с тем, что касается тезиса о расширении приема на работу в правоохранительные органы лиц, принадлежащих к этническим и национальным меньшинствам, то с этой рекомендацией Комитета согласиться нельзя, потому что этим будет нарушен принцип равноправия граждан. Отбор претендентов на работу, как в правоохранительные, так и другие органы государственной власти должен осуществляться на основе их профессиональных и личных качеств, а не по расовой и этнической принадлежности.

Информация по пункту 30 перечня вопросов

376. В 2011 году в результате проведенной совместного совещания руководства Министерства и представителей СМИ были определены основные направления сотрудничества милиции и журналистов. По результатам встречи 19 декабря 2011 года был издан приказ № 936 "О некоторых вопросах улучшения взаимодействия органов внутренних дел со СМИ", на основании, которого были разработаны Методические рекомендации по взаимодействию работников органов внутренних дел и

CAT/C/UKR/6

журналистов при выполнении ими своих профессиональных обязанностей.

377. В течение 2011 года и первого квартала 2012 неоднократно проводились заседания межведомственных рабочих групп представителей правоохранительных органов и средств массовой информации, во время которых рассматривалось состояние раскрытия и расследования преступлений, совершенных в отношении работников СМИ.

378. УКУ установлена ответственность за умышленное препятствование законной профессиональной деятельности журналистов, за их преследование при исполнении профессиональных обязанностей, за критику, осуществляемую должностным лицом или группой лиц по предварительному сговору (статья 171 УКУ). Расследование уголовных дел данной категории отнесено к компетенции органов прокуратуры Украины.

379. С 2000 года совершено 1 328 преступлений в которых потерпевшими признаны работники средств массовой информации. В частности, в 2010 году судами Украины рассмотрено 11 уголовных дел в отношении 12 лиц, совершивших преступления в отношении представителей средств массовой информации (из них только пять уголовных дел в отношении пяти лиц – относительно преступлений, связанных с профессиональной деятельностью представителей средств массовой информации). По результатам рассмотрения указанных дел осуждено десять лиц (из них два лица по обвинению в преступлениях, связанных с профессиональной деятельностью представителей средств массовой информации). Из них пять лиц осуждены к лишению свободы, три – освобождены от отбытия наказания в виде лишения свободы на основании статьи 75 УПКУ, на два лица наложен штраф. Три уголовных дела о преступлениях указанной категории в отношении трех лиц были прекращены судами в связи с примирением виновного с потерпевшим и истечением сроков давности.

380. В 2012 году (по состоянию на 23 августа 2012 года), согласно данным Главного следственного управления, совершено 81 преступление

в отношении работников средств массовой информации. За этот период в 32 уголовных делах преступники были установлены, из них 21 дело было направлено в суд.

381. По результатам изучения установлено, что с 1 376 уголовных дел, которые возбуждались за последние 13 лет по фактам преступлений, совершенных в отношении журналистов, 1 319 дел, или 95,8%, не были связаны с профессиональной деятельностью работников средств массовой информации.

Убийство журналиста Георгия Гонгадзе

382. 19 сентября 2000 года прокурором Печерского района г. Киева возбуждено уголовное дело по факту исчезновения журналиста Георгия Гонгадзе, которое в дальнейшем расследовалось Генеральной прокуратурой Украины. Следствием по делу было установлено, что убийство Гонгадзе совершили сотрудники Министерства внутренних дел Украины Алексей Пукач, Николай Протасов, Валерий Костенко и Александр Попович по указанию бывшего Министра внутренних дел Украины Юрия Кравченко.

383. 5 марта 2008 года апелляционным судом г. Киева был вынесен приговор в отношении Николая Протасова, Валерия Костенко и Александра Поповича. Суд признал их виновными в превышении власти и служебных полномочий при отягчающих обстоятельствах, умышленном убийстве журналиста Гонгадзе и назначил наказание в виде лишения свободы на различные сроки. Приговор вступил в законную силу.

384. По состоянию на 1 июня 2011 года по информации, предоставленной Генеральной прокуратурой, расследование дела по факту убийства Гонгадзе происходит по двум основным направлениям.

385. Первое направление касается дела в отношении умершего Кравченко Ю.Ф. (Обвинение по части четвертой статьи 27 – подстрекатель к совершению преступления) и Пукача А.П. (Убийство в связи с выполнением потерпевшим служебного или общественного долга,

CAT/C/UKR/6

совершенное по предварительному сговору группой лиц или организованной группой). Эти дела направлены в Печерский районный суд г. Киева для рассмотрения по существу и для решения вопроса о закрытии уголовного дела относительно умершего Кравченко Ю.Ф.

386. Второе направление касается дела по обвинению бывшего Президента Украины Л. Д. Кучмы по части третьей статьи 166 Уголовного кодекса Украины 1960 года (превышение власти или должностных полномочий, повлекшее тяжкие последствия). По состоянию на 1 июня 2011 года выполняются требования статьи 217 УПК Украины относительно ознакомления потерпевших и их представителей с материалами дела. После этого материалы дела во исполнение требований статей 218–220 Уголовно-процессуального кодекса Украины будут предоставлены для ознакомления обвиняемому и его защитникам.

387. Также, по информации Генеральной прокуратуры Украины продолжается расследование уголовного дела по факту превышения власти и должностных полномочий служебными лицами, которые занимали особо ответственное положение, повлекшее тяжкие последствия относительно охраняемых законом прав и интересов Гонгадзе по признакам преступления, предусмотренного частью третьей статьи 166 Уголовного кодекса Украины.

ПРОЧИЕ ВОПРОСЫ

Информация по пункту 31 перечня вопросов

388. В соответствии с Законом Украины "Об Уполномоченном Верховной рады Украины по правам человека" Уполномоченный осуществляет свою деятельность независимо от других государственных органов и должностных лиц. Вмешательство органов государственной власти, органов местного самоуправления, объединений граждан, предприятий, учреждений, организаций независимо от форм собственности и их должностных и служебных лиц в деятельность Уполномоченного запрещается (статья 4 и 20 закона).

389. Относительно финансирования деятельности Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека отметим, что оно обеспечивается за счет средств, предусмотренных отдельной статьей в Государственном бюджете Украины и постепенно увеличивается. Так, Законом Украины "О Государственном бюджете Украины на 2012 год" предусмотрено финансирование расходов Секретариата Уполномоченного Верховной рады Украины по правам человека в размере 18 998,7 млн. гривен, в то время как в 2011 году – 22, 966 млн. гривен, 2010 году эта строка бюджета составляла – 21, 335 млн. гривен, а в 2009 году – 17, 823 млн. гривен.

390. В соответствии с Законом Украины "Об Уполномоченном Верховной рады Украины по правам человека" Уполномоченный обязан хранить конфиденциальную информацию. Причем, это обязательство действует даже после прекращения его полномочий (статья 14 Закона), а в случае разглашения таких сведений Уполномоченный несет ответственность в установленном законодательством порядке.

391. Также необходимо отметить, что в соответствии со статьей 21 указанного закона лицо, лишенное свободы, может обратиться с письменным обращением к Уполномоченному или его представителям. В этом случае к нему не применяются ограничения относительно переписки. Обращение такого лица в течение двадцати четырех часов направляются Уполномоченному. Корреспонденция на имя Уполномоченного и его представителей от лиц, которые задержаны, находятся под арестом, под стражей, в местах лишения свободы и местах принудительного содержания или лечения, а также других граждан Украины, иностранцев и лиц без гражданства независимо от места их пребывания не подлежит никаким видам цензуры и проверке.

Информация по пункту 32 перечня вопросов

392. С целью обеспечения надлежащей реализации Украиной обязанностей, установленных Конвенцией Совета Европы о предупреждении терроризма, и создания дополнительных условий для повышения эффективности борьбы с этим опасным явлением в Украине как на национальном, так и на международном уровнях, 21 сентября 2006

CAT/C/UKR/6

года Верховной радой Украины принят Закон Украины "О внесении изменений в Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы Украины относительно предотвращения терроризма", которым установлена уголовная ответственность за вовлечение в совершение террористического акта (статья 258¹ УКУ), общественные призывы к совершению террористического акта (статья 258² УКУ), создание террористической группы или террористической организации (статья 258³ УКУ) и содействие совершению террористического акта (статья 258⁴ УКУ) (выдержки прилагаются).

393. С целью имплементации в национальное законодательство международных стандартов по борьбе с отмыванием доходов, полученных преступным путем, и финансированием терроризма, во исполнение пункта 25 раздела 2.1 "Политический диалог и реформирование", мероприятий по исполнению в 2006 году Плана действий Украина – ЕС, утвержденных распоряжением Кабинета министров Украины от 27 апреля 2006 года № 243-р, направленных на обеспечение реализации положений сорока рекомендаций Группы по разработке финансовых мероприятий по борьбе с отмыванием денег (FATF), утвержденных на Берлинском заседании Группы в июне 2003 года, Конвенции Совета Европы об отмывании, выявлении, изъятии, конфискации доходов от преступной деятельности и финансировании терроризма, Директивы Европейского Парламента и Совета 2005/60/ЕС относительно предотвращения использования финансовой системы с целью отмывания средств и финансирования терроризма 18 мая 2010 года, Верховной радой Украины принят Закон Украины "О внесении изменений в Закон Украины "О предотвращении и противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем". В этом законе, среди прочего, сформулирована в новой редакции статья 166⁹ "Нарушение законодательства о предотвращении и противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, или финансирования терроризма" КУоАП и статья 209¹ "Умышленное нарушение требований законодательства о предотвращении и противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, или финансировании терроризма" УКУ, а также дополнена УКУ новой статьей 258⁵, в которой отдельной нормой установлена ответственность за финансирование терроризма.

394. С целью обеспечения устранения замечаний, изложенных Украине в Публичном заявлении ФАТФ от 22 октября 2010 года относительно законодательного урегулирования идентификации и "замораживания" террористических активов (Специальная рекомендация III) и реализации статьи 17 Закона Украины "предотвращении и противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем" Верховная рада Украины 21 апреля 2011 года приняла Закон Украины "О внесении изменений в некоторые законодательные акты относительно ареста активов, которые связаны с финансированием терроризма и касаются финансовых операций, остановленных согласно решения, принятого на основании резолюций Совета Безопасности Организации Объединенных Наций, и определения порядка доступа к таким активам" (№ 3266-VI).

395. Указанным законом внесены изменения в КАСУ и законы Украины "О борьбе с терроризмом", "О Службе безопасности Украины" и определен механизм возложения ареста на террористические активы лиц, которые установлены в резолюциях Совета Безопасности Организации Объединенных Наций (такой арест возлагается по решению суда по представлению Службы безопасности Украины. Арест может быть возложен на неопределенный срок) и предоставления доступа к ним

ОБЩАЯ ИНФОРМАЦИЯ О ПОЛОЖЕНИИ В ОБЛАСТИ ПРАВ ЧЕЛОВЕК В СТРАНЕ, ВКЛЮЧАЯ МЕРЫ И ИЗМЕНЕНИЯ, КАСАЮЩИЕСЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ КОНВЕНЦИИ

Информация по пунктам 33–35

Судебная реформа

396. Будучи правовым государством, в котором человек, его жизнь и здоровье, неприкосновенность и безопасность признаются наивысшей социальной ценностью, а права и свободы, а также их гарантии определяют направленность деятельности государства, Украина

CAT/C/UKR/6

гарантирует свободу и равенство всех людей в своих достоинствах и правах.

397. Действующие международные договоры, согласие на обязательность которых дано Верховной радой Украины, являются частью законодательства Украины и подлежат добросовестному исполнению в соответствии с принципом *pacta sunt servanda*, что было отмечено в предыдущем докладе. Таким образом, защита прав и свобод, провозглашенных в частности Конвенцией является международным обязательством Украины, которое подлежит безусловному выполнению.

398. Поскольку право на справедливое судебное разбирательство, а также на обжалование в суде решений, действий или бездействий органов государственной власти, органов местного самоуправления, должностных и служебных лиц, является одной из основных гарантий прав, предусмотренных Конвенцией, особенно важно отметить судебную реформу, которая произошла в Украине с принятием Закона Украины "О судоустройстве и статусе судей" от 7 июля 2010 года.

399. В положениях этого закона учтены заключения Европейской комиссии "За демократию через право" (Венецианской комиссии), а также предыдущие заключения экспертов Совета Европы к проекту указанного закона, кроме тех, которые касались изменений Конституции Украины. Так, в заключениях Венецианской комиссии относительно Закона Украины "О судоустройстве и статусе судей", принятом на ее заседании 15–16 октября 2010 года, Комиссия оценила большинство норм закона как такие, которые отвечают европейским стандартам. В частности, было положительно оценено изменение статуса Государственной судебной администрации, ликвидацию военных судов, внедрение автоматизированного распределения судебных дел, внедрения судебного контроля над профессиональной подготовкой судей.

400. Законом Украины "О судоустройстве и статусе судей" был подтвержден конституционный принцип независимости судов как один из основополагающих принципов, гарантирующих эффективность судебной защиты прав и свобод человека. Так, статья 5 этого Закона, как и статья 124 Конституции Украины, провозглашает, что правосудие в Украине

осуществляется исключительно судами, запрещая делегирование и присвоение функций судов другими органами или должностными лицами.

401. При этом для полноты характеристики закона необходимо указать на ряд его новелл.

Система судов

402. Законом создана в Украине единая система кассационной инстанции во главе с соответствующими высшими судами. В частности, образован Высший специализированный суд Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел, который наравне с Высшим административным судом Украины и Высшим хозяйственным судом Украины функционирует как суд кассационной инстанции.

403. При таком построении системы судов главной функцией Верховного суда Украины является обеспечение единства судебной практики. К полномочиям Верховного суда Украины принадлежат, в частности:

а) пересмотр дела на основании отсутствия единообразия в применении судом (судами) кассационной инстанции одних и тех же норм материального права, что стало причиной принятия разных по сути судебных решений по аналогичным правоотношениям;

б) а также пересмотр дела в случае, если международным судебным учреждением, юрисдикция которого признана Украиной, будет установлено нарушение Украиной международных обязательств при рассмотрении дела судом.

404. Тем самым была решена проблема "двойной кассации", существовавшая в Украине до принятия нового закона (пересмотр судебных решений общих судов в кассационном порядке высшими специализированными судами с последующим возможным пересмотром решений этих судов Верховным судом Украины) и противоречившая

CAT/C/UKR/6

миждународному принципу "никто не может быть судьей по собственному делу".

405. Предложенная новым законом система судов также согласовывается с Решением Конституционного суда Украины от 11 марта 2010 года № 8-рп/2010, в соответствии с которым конституционный статус Верховного суда Украины не предусматривает наделение его полномочиями суда кассационной инстанции относительно решений высших специализированных судов, реализующих полномочия кассационной инстанции.

406. Также указанным законом ликвидированы военные суды, существование которых противоречило европейским стандартам и практике Европейского суда по правам человека.

Назначение судей

407. Нормами упомянутого закона введен новый механизм отбора судей, построенный на принципах конкурентности и прозрачности. В соответствии с положениями данного закона полномочия по отбору кандидатов на должность судьи принадлежат. Высшей квалификационной комиссии судей Украины, как постоянно действующему органу в системе судоустройства, большинство состава которой будут составлять судьи. Такой подход к организации отбора судей учитывает стандарты Совета Европы.

408. Процедура назначения судьи на должность включает прохождение кандидатами специальной подготовки; сдачу ими квалификационного экзамена (путем анонимного тестирования); формирование рейтинга кандидатов и зачисления их в резерв на замещение вакантных должностей судей; получение рекомендаций лицом на должность судьи, исходя из его места в рейтинге.

409. Предложенная вышеуказанным законом процедура обеспечивает возможность формирования судейского корпуса исключительно из числа профессионально подготовленных для этой работы лиц, устраняя при этом возможные коррупционные риски.

Законом учтены рекомендации Совета Европы и выводы Венецианской Комиссии, требующие создания независимой от политического вмешательства процедуры назначения на должность судьи.

Ответственность судей

410. Законом усовершенствована процедура привлечения судей к дисциплинарной ответственности. Высшая квалификационная комиссия судей уполномочена на выявление нарушений судьями указанного Закона. Для оперативного и эффективного рассмотрения вопросов ответственности судей при Комиссии функционирует служба дисциплинарных инспекторов, которые по поручению члена Комиссии предварительно анализируют заявления и сообщения о неправомерных действиях судей.

411. Законом определен четкий перечень оснований для дисциплинарной ответственности судей. Каждое лицо имеет право непосредственно обратиться с жалобой на судью в Высшую квалификационную комиссию.

412. Такой механизм привлечения судей к дисциплинарной ответственности обеспечивает оперативное и прозрачное реагирование на нарушение судьями закона.

Судебное администрирование

413. Законом учтены предыдущие выводы Венецианской комиссии и определен статус Государственной судебной администрации, который относит ее к судебной ветви власти. Этот орган будет осуществлять организационное обеспечение деятельности органов судебной власти в рамках полномочий, установленных законом. Совет судей Украины, как орган судейского самоуправления между проведением Съезда судей Украины, назначает и увольняет руководство Государственной судебной администрации.

CAT/C/UKR/6

Обеспечение судьи и финансирование судов

414. Вышеуказанным законом были отменены льготы судьям и установлено адекватное денежное содержание судьи, как того требует Конституция Украины и европейские стандарты в сфере независимости судей.

415. Законом предложены новые подходы в процессе финансирования судов с целью обеспечения независимости судебной власти. Так, расходы на содержание судов предусматривают в законе о государственном бюджете непосредственно по каждому местному, апелляционному и высшему специализированному суду. Такой порядок позволит реально предусматривать необходимый объем расходов для осуществления правосудия судами. Кроме того, распорядителем этих средств являются аппараты судов, а не соответствующий орган исполнительной власти, как было раньше.

Независимость судей

416. Законом внедрена во всех судах общей юрисдикции автоматизированная система документооборота и распределения дел. При этом, председатели судов лишены возможности любым способом влиять на материально-техническое обеспечение судей соответствующего суда, а также любых процессуальных рычагов влияния на рассмотрение дела.

417. В этом контексте необходимо отметить, что закон по-новому урегулировал вопрос криминальной ответственности судей. Возбуждать уголовные дела относительно судьи уполномочен исключительно Генеральный прокурор Украины или его заместитель, что делает невозможным влияние на судей других субъектов, в частности, правоохранительных органов.

418. Одной из антикоррупционных норм в законе является обязанность судьи ежегодно подавать копию декларации об имущественном состоянии, доходах (налоговой декларации) и расходах в

Государственную судебную администрацию Украины для размещения этой информации на официальном веб-портале судебной власти.

419. Указанные выше и другие нововведения закона направлены на обеспечение независимости как судов, так и судей, что обеспечит надлежащее функционирование судебной системы, которая будет гарантировать защиту предусмотренных Конституцией Украины прав и свобод граждан.

420. Заключительными положениями вышеуказанного закона также внесено ряд изменений в процессуальные кодексы, направленных на оптимизацию судебных процедур, а именно:

а) существенно сокращены сроки рассмотрения дел в апелляционной и кассационной инстанциях (например, срок кассационного рассмотрения жалобы в хозяйственном процессе уменьшился в два раза – с двух до одного месяца);

б) судам апелляционной инстанции дано возможность принимать свое решение по сути спора, тем самым запретив направлять дело на новое рассмотрение в суд первой инстанции;

с) в административном процессе закреплена возможность вызова субъекта властных полномочий путем направления повестки электронной почтой, факсимильным сообщением (по факсу, телефаксом);

д) в административных и гражданских процессах предусмотрено право лица подавать апелляционную жалобу без предварительного заявления об апелляционном обжаловании.

421. Кроме того 20 октября 2011 Верховной радой Украины принят Закон Украины "О внесении изменений в некоторые законодательные акты относительно рассмотрения дел Верховным Судом Украины", который направлен на совершенствование порядка рассмотрения дел Верховным судом Украины, повышение эффективности выполнения им своих функций и его статуса в системе судов общей юрисдикции. В частности, этим законом:

CAT/C/UKR/6

а) возобновлена деятельность судебных палат Верховного суда Украины и увеличено количество его судей с 20 до 48;

б) Верховный суд Украины наделен полномочиями по результатам пересмотра дел выносить новое решение;

в) установлено обязанность судьи использовать при рассмотрении дел заключения Верховного суда Украины относительно применения норм материального права.

422. Также Верховной радой Украины 20 декабря 2011 года принят Закон Украины "О внесении изменений в некоторые законы Украины относительно совершенствования порядка осуществления судопроизводства", которым внесены изменения в Гражданский процессуальный кодекс Украины, Хозяйственный процессуальный кодекс Украины и Кодекс административного судопроизводства Украины в части совершенствования положений, регулирующих порядок отвода, сроков апелляционного и кассационного обжалования судебных решений, а также пересмотра судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам.

423. Более того, Законом Украины от 5 июня 2012 года № 4874-VI "О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно усиления гарантий независимости судей" были ограничены полномочия прокуроров относительно инициирования рассмотрения вопросов о привлечении судей к дисциплинарной ответственности или об их увольнении с должностей. Так, законом внесены изменения в законы Украины "О Высшем совете юстиции" и "О судоустройстве и статусе судей", в соответствии с которыми в случае участия прокурора в рассмотрении судебных дел органы прокуратуры вправе обращаться к Высшей квалификационной комиссии судей Украины или Высшему совету юстиции с жалобой относительно ненадлежащего поведения судьи только в случае, если такое судебное рассмотрение не находится в ведении суда любой инстанции, или если установленный процессуальным законом срок подачи апелляционной, кассационной жалобы истек. Кроме того, проверка сведений о нарушении судьей присяги, о факте дисциплинарного проступка судьи Верховного Суда

Украины или судьи Высшего специализированного суда Украины согласно Закону не может быть поручена члену Высшего совета юстиции, который является прокурором или был прокурором на момент назначения членом Высшего совета юстиции.

424. Одним из важных факторов, направленных на повышение эффективности правоприменительных мер борьбы с коррупцией в органах судебной власти, стало принятие в 2011 году Закона Украины "Об основах предотвращения и противодействия коррупции". Так, за 2008 – начало 2012 года к уголовной ответственности за коррупционные преступления привлечено 63 судьи, из которых 45 – осуждены, остальные освобождены от уголовной ответственности по нереабилитирующим основаниям. При этом в с 2011 по начало 2012 года возбуждено 44 уголовных дела, из них 18 – по ст.368 УКУ (получение взятки), осуждены девять сотрудников судебных органов, из них 7 судей, составлено семь административных протоколов о коррупционных правонарушениях.

Реформирование уголовного процесса

425. В Украине уже почти десять лет действует новый УКУ, тогда как сфера уголовного процесса до сих пор остается unreformed. Как известно, действующий Уголовно-процессуальный кодекс, введенный в действие еще в 1961 году, предусматривал правила и стандарты, которые действовали в СССР, которые уже не отвечают современным потребностям общества и государства. За 50 лет своего существования более 80 процентов статей УПК претерпели изменения. Наиболее многочисленные изменения в Уголовно-процессуальный кодекс были внесены законом Украины от 21 июня 2001 года, которые вошли в историю под названием "малая судебная реформа". В целом же, изменения в Кодекс вносились более 150 раз. При этом, ряд норм кодекса были признаны не соответствующими Конституции Украины. Однако, несмотря на такое количество изменений, все очевиднее становится то, что практика фрагментарных усовершенствований закона не может изменить ситуацию, а лишь служит отсрочкой для внедрения новой модели уголовного процесса, построенной на идеологически других

CAT/C/UKR/6

принципах и началах. Подробная информация о новеллах проекта кодекса изложена в пунктах 42–62 доклада.

Невыполнение решений судов

426. Одной из основных проблем в области защиты права собственности является невыполнение решений национальных судов. С целью исправления этой проблемы принят Закон Украины "О гарантиях государства по исполнению судебных решений", который вступит в силу с 1 января 2013 года. Данным законом предусматривается введение новой процедуры исполнения решений судов о взыскании средств с государственных органов (государственных учреждений, предприятий). Так, предполагается, что исполнение судебных решений о взыскании средств с государственного органа будет осуществляться за счет средств Государственного бюджета в течение трех месяцев, а в случае невыполнения в указанный срок лицу выплачивается компенсация. Решение о взыскании средств с государственных предприятий (государственных учреждений и организаций) будет выполняться за счет средств Государственного бюджета в случае, если в срок до шести месяцев такое решение не выполнено за счет должника. При этом, для выплат из государственного бюджета также предусматривается трехмесячный срок, в случае нарушения которого взыскателю выплачивается компенсация.

Уголовный процесс и реформирование пенитенциарной службы

427. Закон Украины № 270-VI "О внесении изменений в Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы Украины относительно гуманизации уголовной ответственности" (пункт 8 доклада).

428. Закон Украины от 19 марта 2009 года № 1188-VI "О внесении изменения в статью 11 Закона Украины "О милиции" (пункт 81 доклада).

429. Указ Президента Украины от 6 апреля 2011 года № 394/2011 "Об утверждении Положения о Государственной пенитенциарной службе Украины" (пункт 197 доклада).

Улучшение условий содержания под стражей

430. Закон Украины от 21 января 2010 года № 1828-VI "О внесении изменений в Уголовно-исполнительный кодекс Украины об обеспечении прав осужденных лиц в учреждениях исполнения наказаний" (пункт 199 доклада).

431. Закон Украины от 21 января 2010 года № 1829-VI "О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно обеспечения права на переписку лиц, которые содержатся под стражей, и осужденных лиц".

Защита прав детей и юстиция по вопросам несовершеннолетних

432. Закон Украины от 20 января 2010 года № 1819-VI "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Украины относительно противодействия распространению детской порнографии".

433. Указ Президента Украины от 24 мая 2011 года №597 "О Концепции развития уголовной юстиции в отношении несовершеннолетних" (пункт 335 доклада).

Противодействие торговле людьми

434. Закон Украины от 20 сентября 2011 года № 3739-VI "О предотвращении торговли людьми" (пункт 282 доклада).

435. Закон Украины от 15 марта 2011 года № 3140-VI "О внесении изменения в статью 4 Закона Украины "О порядке выезда из Украины и въезда в Украину граждан Украины".

436. Закон Украины от 21 сентября 2010 года № 2530- VI "О ратификации Конвенции Совета Европы о мероприятиях по противодействию торговле людьми".

CAT/C/UKR/6

Создание национального превентивного механизма

437. Закон Украины от 2 октября 2012 года № 5409- VI "О внесении изменений в Закон Украины об Уполномоченном Верховной рады Украины по правам человека " (пункт 179 доклада).

Борьба с дискриминацией во всех ее проявлениях

438. Закон Украины от 5 ноября 2009 № 1707-VI "О внесении изменений в Уголовный кодекс Украины относительно ответственности за преступления по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости" (пункты 11–12 доклада).

439. Постановление Кабинета министров Украины от 25 августа 2010 года № 727 "О внесении изменений в перечень органов лицензирования и документов, которые добавляются к заявлению о выдаче лицензии для отдельного вида хозяйственной деятельности".

440. Приказ Министерства по делам семьи, молодежи и спорта от 10 сентября 2008 года № 3716 "Об утверждении Плана мероприятий по противодействию проявлениям ксенофобии, расовой и этнической дискриминации в украинском обществе на 2008–2009 годы".

441. Распоряжение Министерства внутренних дел от 18 февраля 2010 года № 94 "О Плана мероприятий по противодействию расизму и ксенофобии на период до 2012 года". Приказ Министерства культуры Украины от 25 мая 2012 года № 528 "Об исполнении плана мероприятий относительно формирования гражданской культуры и повышения уровня толерантности в обществе" (пункт 164 доклада).

Защита прав беженцев и мигрантов

442. Закон Украины от 8 июля 2011 года № 3671-VI "О беженцах и лицах, которые нуждаются в дополнительной и временной защите" (пункт 89 доклада).

443. Закон Украины от 21 мая 2010 года № 2286-VI "О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Украины по поводу выдачи лица (экстрадиции)" (пункт 112 доклада).

444. Закон Украины от 22 сентября 2011 года № 3773-У1 "О правовом статусе иностранцев и лиц без гражданства".

445. Закон Украины от 2 июня 2011 года № 3460-VI "О бесплатной правовой помощи" (пункт 27 доклада).

446. Указ Президента Украины от 30 мая 2011 года № 622 "О Концепции государственной миграционной политики" (пункт 94 доклада).

447. Указ Президента Украины от 22 апреля 2011 года № 494/2011 "О национальном плане по выполнению Плана действий по либерализации Европейским Союзом визового режима для Украины" (пункт 95 доклада).

448. Распоряжение Кабинета министров Украины от 15 июня 2011 года № 653-р "Об утверждении плана мероприятий по интеграции иностранных мигрантов и реинтеграции украинских мигрантов в Украине на 2011–2015 годы".

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україні – 22: думка громадян // <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2013-year/fmlfmvblmerlgmlermgljm.htm>
2. Міліції не довіряють. Через жорстокість та безкарність? // <http://www.khpg.org/index.php?id=1367864828>
3. Лутковська побачила «покращення»: Скарг на катування в міліції поменшало // <http://www.pravda.com.ua/news/2013/08/22/6996472/>
4. Проект Шостої періодичної доповіді України про виконання положень Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання // <http://www.minjust.gov.ua/41050>
5. Права людини в Україні – 2013. Доповідь правозахисних організацій/За ред. Є.Ю. Захарова./Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Права людини, 2014. – 456 с. // helsinki.org.ua/index.php?id=1398021309
6. Права людини в Україні – 2013. Доповідь правозахисних організацій/За ред. Є.Ю. Захарова./Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Права людини, 2014. – 456 с. // http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398021309#_ftn6
7. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання // <http://uk.wikipedia.org/wiki>

8. Національний превентивний механізм // <http://uk.wikipedia.org/>
9. Червяцова А. О. Право на життя та заборона катувань у рішеннях Європейського суду з прав людини: аналіз судової практики за статтею 2 і 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; Навчальний посібник/А. О. Червяцова. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 308 с.
10. Белоусов Ю. Л. Заборона катувань та жорстокого поводження у діяльності міліції (Глава 4) // Права людини у діяльності органів внутрішніх справ: навч. посіб. – Х., 2006. – С. 82-84.
11. П. В. Пушкар. Заборона катувань та інші форми жорстокого поводження чи покарання: застосування практики Європейського суду з прав людини // Європейський суд з прав людини. Судова практика/За заг. ред. В. Г. Буткевича. – К.: Ред. журн. «Право України», 2011. – Дод. до журн. «Право України». Вип. 1. – Ч. 3: Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань: у 3 ч. – 2011. – С. 50-113.
12. Ахтирська Н. М., Касько В. В., Маланчук Б. А., Мелікян А., Пошва Б. М., Фулей Т. І., Шукліна Н. Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів/За заг. ред. проф. Маляренка В. Т. – К.: «К.І. С», 2011. – С. 35.
13. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. – К.: Реферат, 2010. – 848 с. (с. 231-349).

-
14. Коментар до Третьої періодичної доповіді, поданої Комісії ООН проти катувань // <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1157721011>
 15. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (затверджено Наказом Генерального прокурора України № 69 від 17.08.2012 р. із змінами затвердженими наказами Генерального прокурора України від 14.11.2012 р. № 113, від 25.01.2013 р. № 13, від 25.04.2013 р. № 54).
 16. Про затвердження Загальних правил поведінки державного службовця/Наказ ГУДСУ Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11 листопада 2010 р. за № 1089/18384
 17. Законодавство України: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada>

